

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ

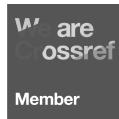
ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ

Збірник наукових праць
№ 4 (65) 2018

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1997 р.

Збірник «Правовий часопис Донбасу»
за результатами експертної оцінки журналу за 2017 рік
включено до міжнародної бази
Index Copernicus International
(Республіка Польща)

Кривий Ріг
2018

Рекомендовано до друку Вченою радою ДЮІ МВС України,
протокол № 4 від 22.12.2018

ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ № 4 (65) 2018

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1997 р.

Збірник включено до переліку фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата юридичних наук (Бюлетень ВАК України. — 2010. — № 4).

Перереєстровано (додаток 6 до наказу Міністерства освіти і науки України від 28.12.2017).

У збірнику розглядаються загально-нотіоретичні та історичні аспекти держави і права, висвітлюються актуальні питання адміністративного, кримінального, трудового та господарського права, проблеми боротьби зі злочинністю

© Відповідальність за точність поданих термінів, фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів

© Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів

© Розсилається до наукових бібліотек України, вищих навчальних закладів системи МВС

© Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України у розділі «Наукова періодика України», а також на веб-сторінці видання на сайті ДЮІ МВС України www.dli.donetsk.ua

Засновник та видавець:
Донецький юридичний інститут
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 22761-12661 ПР від 30.05.2017.

Адреса редакції та видавця:
Дніпропетровська обл.,
м. Кривий Ріг,
вул. Степана Тільги, 21
Тел.: (056) 495 09 6

Редакційна колегія

Головний редактор — Бесчастний В. М., ректор Донецького юридичного інституту МВС України (далі ДЮІ МВС України), доктор наук з державного управління, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
заступник головного редактора — Назимко Є. С., перший проректор ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
відповідальний секретар — Лосич С. В., начальник відділу організації наукової роботи ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук;
редактор — Рутвян О. І., завідувач редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи;

члени редколегії:

— Бачила В. В. — начальник Академії МВС Республіки Білорусь, кандидат юридичних наук, доцент (Республіка Білорусь);
— Йозеф Затько — директор Європейського інституту безперервної освіти, доктор права, Почесний доктор (Словачька Республіка);
— Ларій Ю. С. — директор Департаменту науки, розвитку проектів і співробітництва Академії «*STEFAN CEL MARE*», доктор права, доцент (Республіка Молдова);
— Наджафгулієв Рафіг Іслам огли — доцент кафедри адміністративної діяльності органів внутрішніх справ Академії Поліції МВС Азербайджанської Республіки, доктор філософії з права (Азербайджанська Республіка);
— Вітвіцький С. С. — начальник управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування ГУ НП в Донецькій області, доктор юридичних наук, доцент;
— Волобуєва О. О. — завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук, доцент;
— Волобуєв А. Ф. — професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, професор;
— Деревянко Б. В. — професор кафедри господарсько-правових дисциплін ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, професор;
— Зозуля Є. В. — професор кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;
— Іванов І. В., завідувач кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук, доцент;
— Клемпарський М. М. — професор кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;
— Кононенко Т. В. — професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ДЮІ МВС України, доктор філософських наук, доцент;
— Лопатинська І. С. — доцент кафедри іноземних мов ДЮІ МВС України, кандидат педагогічних наук;
— Лоскутов Т. О. — професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;
— Макаренко О. Ю. — професор кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент;
— Мердова О. М. — завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук;
— Пашутін В. В. — доцент кафедри загально-правових дисциплін ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук, доцент;
— Пилипенко Д. О. — заступник декана юридичного факультету ДЮІ МВС України, кандидат юридичних наук;
— Одерій О. В. — професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз ДЮІ МВС України, доктор юридичних наук, доцент.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ МВС УКРАЇНИ У 2018 РОЦІ: НАПРАЦЮВАННЯ ТА ЗДОБУТКИ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО РЕКТОРА	7
НАУКОВИЙ СКЛАД ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ	10
ЗАГАЛЬНА СУМА НАУКОВИХ БАЛІВ КАФЕДР ТА ІНШИХ ПІДРОЗДІЛІВ ІНСТИТУТУ ЗА 2018 РІК	11
<i>СЕРЕДНЯ КІЛЬКІСТЬ НАУКОВИХ БАЛІВ НА ОДНОГО ПРАЦІВНИКА КАФЕДРИ (ПІДРОЗДІЛУ) ІНСТИТУТУ ЗА 2018 РІК</i>	12
<i>ПОКАЗНИКИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ІНСТИТУТУ ЗА 2018 РІК (СУМА БАЛІВ)</i>	13
НАУКОВІ ЗАХОДИ, ПРОВЕДЕНІ ДОНЕЦЬКИМ ЮРИДИЧНИМ ІНСТИТУТОМ У 2018 РОЦІ	15
НАУКОВІ ТА НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ 2018 РОКУ	16
<i>МОНОГРАФІЇ</i>	16
<i>ПІДРУЧНИКИ, ПОСІБНИКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ</i>	18
ПРАЦІВНИКИ ІНСТИТУТУ, ЯКІ ЗАХИСТИЛИ ДИСЕРТАЦІЇ В 2018 РОЦІ	28
<i>ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ ДОКТОРА НАУК</i>	28
<i>ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ КАНДИДАТА НАУК</i>	30
ПРАЦІВНИКИ ІНСТИТУТУ, ЯКІ В 2018 РОЦІ ОТРИМАЛИ АТЕСТАТ ПРОФЕСОРА, ДОЦЕНТА	33
НАУКОВЦІ ІНСТИТУТУ	34
<i>ДОКТОРИ НАУК</i>	34
<i>КАНДИДАТИ ЮРИДИЧНИХ НАУК</i>	38
<i>КАНДИДАТИ БІОЛОГІЧНИХ НАУК</i>	46
<i>КАНДИДАТИ ІСТОРИЧНИХ НАУК</i>	47
<i>КАНДИДАТИ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК</i>	47
<i>КАНДИДАТИ НАУК З ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ</i>	48
<i>КАНДИДАТИ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК</i>	48
<i>КАНДИДАТИ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК</i>	49
<i>КАНДИДАТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК</i>	50
<i>КАНДИДАТИ ПОЛІТИЧНИХ НАУК</i>	50
НАПРЯМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА КАФЕДРАЛЬНІ НАУКОВІ ТЕМИ ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ МВС УКРАЇНИ	51
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ МВС УКРАЇНИ	53

РОЗДІЛ II

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Барановський Олександр Віталійович

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ НА ЕТАПІ РОЗБУДОВИ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)	55
---	----

Завгородній Віталій Анатолійович

РЕГУЛЯТИВНИЙ ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ЮРИДИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ	63
--	----

Павліченко Євгенія Володимирівна

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ СУТНОСТІ КОМПАРАТИВІСТИКИ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	70
---	----

Пайда Юрій Юрійович ХРИСТИЯНСЬКИЙ ЗАКОН І ЗВИЧАЄВА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЯК ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ.....	76
Перепьолкін Сергій Михайлович ТЕРМІНОЛОГІЧНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ КАТЕГОРІЙ «ОБ'ЄКТ» І «ПРЕДМЕТ» У ДОКТРИНІ МІЖНАРОДНОГО МИТНОГО ПРАВА.....	83
РОЗДІЛ III ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО	
Бесчастний Віктор Миколайович ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ПОВНОЦІННІ СУБ'ЄКТИ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	90
Громенко Юлія Олександрівна ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПРАВОВА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	98
Гузенко Олена Павлівна, Хайлова Тетяна Володимирівна АКТУАЛІЗАЦІЯ ПИТАНЬ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	105
Деревянко Богдан Володимирович, Рижкова Єлизавета Юрїївна ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРИВАТНИХ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА ЇХНІХ СПІВРОБІТНИКІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВОРІВ ТА/АБО ЗАКОНОДАВСТВА.....	112
Колеснік Тетяна Володимирівна ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ ПРАЦІ ЗА ТРУДОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ФРАНЦІЇ.....	123
Костюк Віктор Леонтійович ПРИНЦИПИ КОНЦЕПЦІЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	130
Піддубна Дар'я Сергіївна НАЛЕЖНЕ ДОРОЖНЄ ПОКРИТТЯ – ЕЛЕМЕНТ СКЛАДОВОЇ ОРГАНІЧНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ: ПРАВОВІ ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ.....	137
Родіна Валерія Вікторівна ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЬКОГО ЕЛЕКТРОТРАНСПОРТУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ.....	145
Склема Тетяна Юрїївна АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ДО ВИМОГ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	152
Шеховцова Вікторія Володимирівна ВІРТУАЛЬНІ ЖИТЛОВІ ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	158

РОЗДІЛ IV
АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.
ФІНАНСОВЕ ПРАВО.
ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Тичина Дмитро Михайлович, Найдюк Юрій Михайлович**
РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КЕРІВНИКА В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ І ПІДРОЗДІЛІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ 164
- Хрідочкін Андрій Вікторович**
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО
АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ..... 172
- Цуркаленко Юлія Володимирівна**
ДЖЕРЕЛО СУЧАСНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ
ТА СПОСОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ 179

РОЗДІЛ V
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО.
КРИМІНОЛОГІЯ

- Лосич Сергій Васильович, Рутвян Кристина Олегівна**
ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕДИЧНОГО КРИТЕРІЮ НЕОСУДНОСТІ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ 185
- Шайтуро Ольга Павлівна**
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НА
РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ В УКРАЇНІ..... 193

РОЗДІЛ VI
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

- Бабенко Ольга Георгіївна**
НЕДОЛІКИ ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ ДО НЕПОВНОЛІТНЬОГО
ПІДОЗРЮВАНОВОГО 200
- Городецька Марина Сергіївна**
ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПРОКУРОРОМ..... 207
- Печко Володимира Володимирівна**
ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО
ХАРАКТЕРУ 214
- Русанова Вікторія Владиславівна**
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОКРЕМИХ
КОНСТРУКТИВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГАЗОВОЇ ЗБРОЇ В СУДОВО-
ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 221

РОЗДІЛ VII

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ
В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Лопатинська Ірина Сергіївна, Мамонова Олена Іванівна

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ-ПРАВООХОРОНЦІВ (ЗА МАТЕРІАЛОМ НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА

«CRIMES AND PUNISHMENT»)228

ВИМОГИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ, ЯКІ ПУБЛІКУЮТЬСЯ
У ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ» 234

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....236

Розділ І

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ МВС УКРАЇНИ У 2018 РОЦІ: НАПРАЦЮВАННЯ ТА ЗДОБУТКИ

Шановні учасники конференції!

Щиро вітаю всіх Вас із видатною подією в науковому житті Донецького юридичного інституту МВС України – *XIII підсумковою науковою конференцією 2018 року!*

Підводячи підсумки роботи в 2018 році, аналізуючи напрацювання та здобутки в науково-дослідній роботі, варто не лише систематизувати досягнуте, а й критично осмислити організацію науково-дослідної роботи в закладі та отримані результати наукових досліджень. Основним досягненням колективу вишу є те, що нам вдалося і зберегти, і примножити наукові здобутки та традиції, що ми прагнемо до вдосконалення, до пошуку нових форм роботи і шляхів саморозвитку.

Цілком зрозуміло, що результативна науково-дослідна діяльність є важливим показником спроможності закладу вищої освіти у справі підготовки високопрофесійних і конкурентоспроможних поліцейських та юристів. Новітні підходи до підготовки майбутніх фахівців для роботи в органах державної влади потребують відпо-

відного наукового обґрунтування.

Тому результати науково-дослідної роботи співробітників, науково-педагогічного складу, курсантів та студентів інституту є своєрідним іспитом на відповідність державній політиці модернізації і реформування різних сфер суспільного життя та побудови демократичного суспільства й правової держави в Україні.

Науково-дослідна робота в інституті впродовж 2018 року відзначилася значними науковими здобутками, окреслила нові перспективні напрями майбутніх досліджень. У 2018 році дисертаційні дослідження захистили **6 співробітників** Донецького юридичного інституту. Насамперед ми вітаємо **Іванюту Наталю Валеріївну**, яка 21 грудня 2018 року захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарське-процесуальне право; щиро вітаємо **Короткову Юлію Михайлівну** із захистом дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Щирі слова подяки висловлюємо й тим працівникам, які захистили в 2018 році свої кандидатські дисертаційні дослідження, вітаємо **Загородню Наталію Вячеславівну**, яка 21 грудня 2018 року захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарське-процесуальне право; **Приходька Андрія Андрійовича** із захистом дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право; 14 грудня 2018 року успішно захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук за спеціальністю 05.24.01 – гео-

дезія, фотограмметрія та картографія *Атаманенко Юлія Юріївна*, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності.

Варто сьогодні відзначити й тих працівників інституту, які в 2018 році отримали атестат професора та доцента. Вітаємо *Клемпарського Миколу Миколайовича* – професора кафедри загально-правових дисциплін, доктора юридичних наук, доцента кафедри кримінального права та кримінології, якому відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 23.10.2018 № 1146 присвоєно вчене звання професора кафедри загально-правових дисциплін. Дякуємо за результативну й самовіддану працю і вітаємо *Мердову Ольгу Миколаївну*, якій 23 жовтня 2018 року присвоєно вчене звання доцента кафедри адміністративно-правових дисциплін відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 23.10.2018 № 1146.

Ці результати – примноження добрих традицій підготовки науково-педагогічних кадрів у нашому закладі вищої освіти.

Поточний рік став знаменним і для розвитку видавничої справи Донецького юридичного інституту. Докорінні зміни відбулися в роботі щодо рецензування, популяризації, виходу, формату збірника наукових праць «Правовий часопис Донбасу». І як результат – заслужене визнання на міжнародному рівні: за підсумками проходження експертної оцінки комісією Index Copernicus, за результатами проведеного детального аналізу всіх випусків видання за 2017 рік, фахове видання «Правовий часопис Донбасу» проіндексовано і включено до *Міжнародної бази Index Copernicus*, з чим вітаємо наукову спільноту інституту.

Насиченою і продуктивною у 2018 році була й міжнародна діяльність Донецького юридичного інституту МВС України, спрямована на здійснення заходів щодо забезпечення інтеграції інституту в систему міжнародної вищої освіти з метою встановлення та розширення контактів із закордонними закладами вищої освіти, науковими організаціями, дослідницькими центрами та громадськими організаціями. На сьогодні партнерами інституту є 21 навчальний заклад та правоохоронний орган 14 держав світу, зокрема Федеративної Республіки Німеччини, Словацької Республіки, Румунії, Естонії, Молдови, Республіки Білорусь, Таджикистану, Вірменії, Азербайджанської Республіки, Республіки Узбекистан, Республіки Казахстан, Китайської Народної Республіки. 23–25 квітня 2018 року в м. Кошице (Словацька Республіка) делегація ДЮІ МВС України взяла участь у міжнародному форумі «Дні України в Словаччині». Метою цього заходу була презентація вишів-переселенців та пошук донорів для надання допомоги Європейським Союзом, а також встановлення співпраці з університетами Словацької Республіки, представниками влади та громадськими діями. З 9 по 15 червня 2018 року діяльність інституту як вишів-переселенців було презентовано в Гейдельберзькому університеті Рупрехта-Карла (Федеративна Республіка Німеччина). З 4 по 9 вересня 2018 року делегація Донецького юридичного інституту МВС України перебувала в службовому відрядженні в м. Афіни (Грецька Республіка), аби взяти участь у засіданні Ради Директорів Європейської організації публічного права (EPLO), підписати Угоду про співробітництво між Донецьким юридичним інститутом і EPLO та обговорити питання щодо створення на базі факультету № 2 Центру перспективних досліджень і співпраці у сфері врегулювання конфліктів.

16 листопада 2018 року в рамках Загальнонаціонального Тижня безпеки дорожнього руху в Україні Донецьким юридичним інститутом МВС України разом з Українським науково-дослідним інститутом медицини транспорту МОЗ України, під патронатом Криворізького міського голови, за підтримки Консультаційної місії Європейського Союзу в Україні, Міжнародного благодійного фонду допомоги постраждалим внаслідок ДТП, Благодійної організації «Благодійне товариство «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ/СНІД м. Кривий Ріг» та приватного автотранспортного підприємства «Одіум-Престиж», за участі *Йозефа Затько*, директора Європейського інституту післядипломної освіти (Словаччина), було проведено **ХІІІ Міжнародну науково-практичну конференцію «Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти»**.

У 2018 році нам вдалося забезпечити й послідовність та системність наукових досліджень: ученими інституту підготовлено 7 монографій, 3 підручники, 20 посібників, 9 науково-практичних рекомендацій, 15 науково-практичних коментарів до законів.

Забезпечення наступності поколінь є одним із пріоритетних напрямів роботи інституту щодо підготовки наукових кадрів. Так, в інституті здійснюється підготовка докторів філософії в ад'юнктурі (аспірантурі), третій рік поспіль функціонує докторантура. Підготовка аспірантів та ад'юнктів здійснюється за спеціальностями: 12.00.01, 12.00.04, 12.00.05, 12.00.07, 12.00.08, 12.00.09.

Важливим етапом розвитку науково-дослідної роботи закладу вищої освіти, а також фактом визнання традицій науково-дослідної діяльності інституту на державному рівні є **робота двох спеціалізованих вчених рад:**

– К 11.737.01 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальностями: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право; 12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність строком на три роки (наказ МОН України від 28.12.2017 № 1714);

– К 11.737.02 за спеціальностями: 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право; 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення; 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (наказ МОН України від 07.11.2018 № 1218).

У 2018 році відкрито нову спеціальність 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право.

Усього у 2018 році відбулося 20 захистів дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Таким чином, підводячи підсумок науково-практичної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України в 2018 році, слід зазначити, що поточний рік ознаменувався динамічним розвитком наукової діяльності нашого інституту. А взявши до уваги показники науково-практичної діяльності співробітників кафедр і підрозділів та закладу вищої освіти в цілому, варто зазначити, що 2018 рік був насиченим, вдалим і успішним у розвитку Донецького юридичного інституту як флагмана з надання якісної юридичної освіти та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України.

Багато зроблено в 2018 році, а ще більше заплановано, задумано. І це має лише надихати й мотивувати до подальших звершень, до нових успіхів, до втілення найсміливіших задумів. Бажаю всім учасникам **XIII підсумкової наукової конференції**, усьому колективу інституту творчої наснаги, невичерпного натхнення, інноваційних ідей, невинного пошуку, сміливих мрій і непохитної віри в себе, віри в те, що все велике починається з малого й від кожного з нас залежить, яким буде майбутнє інституту, якою буде доля науки в країні!

**Ректор Донецького юридичного інституту МВС України,
доктор юридичних наук,
доктор наук з державного управління,
професор, Заслужений юрист України
Віктор Бесчастний**

**НАУКОВИЙ СКЛАД
ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ**

Галузі науки	Усього науковців	Доктори наук	Кандидати наук	З них:	
				Професори	Доценти та старші наукові співробітники
НА ПОСТІЙНІЙ ОСНОВІ:					
Юридичні науки	52	13	41	5	18
Історичні науки	3	-	3	-	1
Економічні науки	2	-	2	-	1
Філологічні науки	6	-	6	-	1
Політичні науки	1	-	1	-	1
Філософські науки	2	2	-	-	1
Психологічні науки	2	-	2	-	-
З державного управління	2	1	1	1	1
Педагогічні науки	6	1	5	-	1
Медичні науки	0	-	-	-	-
Біологічні науки	1	-	1	-	1
З фізичного виховання та спорту	0	-	-	-	-
УСЬОГО НА ПОСТІЙНІЙ ОСНОВІ	77	17	62	6	26
ЗА СУМІСНИЦТВОМ:					
Юридичні науки	3	-	3	-	1
Психологічні науки	0	-	-	-	-
Державне управління	0	-	-	-	-
Усього за сумісництвом	3	0	3	0	1
РАЗОМ	80	17	65	6	27

**ЗАГАЛЬНА СУМА НАУКОВИХ БАЛІВ КАФЕДР
ТА ІНШИХ ПІДРОЗДІЛІВ ІНСТИТУТУ ЗА 2018 РІК**

1.	Кафедра юридичних дисциплін	7108
2.	Кафедра господарсько-правових дисциплін	3500
3.	Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін	3149
4.	Кафедра гуманітарних дисциплін	2840
5.	Кафедра цивільно-правових дисциплін	2710
6.	Кафедра кримінально-правових дисциплін та судових експертиз	2388
7.	Науково-дослідна лабораторія з проблемних питань правоохоронної діяльності	2260
8.	Кафедра загально-правових дисциплін	2200
9.	Кафедра адміністративно-правових дисциплін	2139
10.	Кафедра державно-правових дисциплін та міжнародного права	1390
11.	Кафедра іноземних мов	840
12.	Кафедра спеціальних дисциплін та фізичного виховання	670
13.	Кафедра спеціальних дисциплін та професійної підготовки	630
Всього		31824

**СЕРЕДНЯ КІЛЬКІСТЬ НАУКОВИХ БАЛІВ
НА ОДНОГО ПРАЦІВНИКА КАФЕДРИ (ПІДРОЗДІЛУ)
ІНСТИТУТУ ЗА 2018 РІК**

КАФЕДРИ (ПІДРОЗДІЛИ)		
1	Кафедра юридичних дисциплін	1185
2	Кафедра гуманітарних дисциплін	568
3	Науково-дослідна лабораторія з проблемних питань правоохоронної діяльності	565
4	Кафедра господарсько-правових дисциплін	500
5	Кафедра цивільно-правових дисциплін	452
6	Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін	450
7	Кафедра адміністративно-правових дисциплін	428
8	Кафедра кримінально-правових дисциплін та судових експертиз	299
9	Кафедра державно-правових дисциплін та міжнародного права	278
10	Кафедра загально-правових дисциплін	245
11	Кафедра іноземних мов	210
12	Кафедра спеціальних дисциплін та професійної підготовки	157,5
13	Кафедра спеціальних дисциплін та фізичного виховання	125
Загальний середній бал кафедр		420

**ПОКАЗНИКИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ ІНСТИТУТУ ЗА 2018 РІК
(СУМА БАЛІВ)**

1.	Бесчастний В.М.	3115	28.	Гузенко О.П.	455
2.	Іванюта Н.В.	3010	29.	Данилевська Ю.О.	443
3.	Піддубна Д.С.	1895	30.	Колеснік Т.В.	435
4.	Короткова Ю.М.	1640	31.	Сабельникова Т.М.	418
5.	Ніколенко Л.М.	1445	32.	Новікова О.О.	402
6.	Назимко Є.С.	1115	33.	Лопатинська І.С.	395
7.	Філіпенко А.С.	948	34.	Суюсанов Л.І.	389
8.	Деревянко Б.В.	922	35.	Зозуля Є.В.	369
9.	Політова А.С.	922	36.	Данилевський А.О.	366
10.	Буга В.В.	877	37.	Сусликов В.Є.	361
11.	Мердова О.М.	851	38.	Волобуєв А.Ф.	329
12.	Буга Г.С.	836	39.	Пилипенко Є.О.	319
13.	Загородня Н.В.	835	40.	Гурський В.Є.	310
14.	Атаманенко Ю.Ю.	798	41.	Зубченко Л.В.	306
15.	Кононенко Т.В.	756	42.	Мухіна Г.В.	280
16.	Кадала В.В.	690	43.	Сальнікова Н.В.	280
17.	Когут О.О.	682	44.	Кубарєв І.В.	275
18.	Городецька М.С.	580	45.	Назимко О.В.	275
19.	Федоренко О.Б.	575	46.	Веденєєв В.О.	253
20.	Шульга А.О.	560	47.	Туренко О.С.	245
21.	Родіна В.В.	545	48.	Живіцька І.А.	240
22.	Клемпарський М.М.	544	49.	Хайлова Т.В.	238
23.	Пономаренко К.В.	541	50.	Ямковий В.І.	230
24.	Стрельник О.Л.	525	51.	Єпринцев П.С.	220
25.	Лоскутов Т.О.	479	52.	Павліченко Є.В.	215
26.	Громенко Ю.О.	465	53.	Волік О.В.	212
27.	Червінчук А.В.	461	54.	Іванов І.В.	209

55.	Баланаєва О.В.	205	82.	Мердов С.П.	50
56.	Цуркан О.П.	200	83.	Пашутін В.В.	50
57.	Макаренко Н.А.	185	84.	Шапарь А.О.	50
58.	Гончаров А.В.	184	85.	Михайлов Р.І.	45
59.	Орлов В.А.	183	86.	Лунгу Д.І.	40
60.	Мамонова О.І.	182	87.	Білобров В.М.	22
61.	Комісаров М.Л.	170	88.	Кантур А.А.	22
62.	Куракін О.М.	170	89.	Комісарова Н.О.	20
63.	Волобуєва О.О.	170	90.	Гаврилін В.О.	20
64.	Делія Ю.В.	165	91.	Ампілогов О.В.	20
65.	Пекарський С.П.	160	92.	Салащенко Г.М.	0
66.	Лосич С.В.	160			
67.	Князькова Л.М.	159			
68.	Тулінов В.С.	151			
69.	Пекарська В.П.	120			
70.	Давидова Д.С.	120			
71.	Пилипенко Д.О.	115			
72.	Батечко А.І.	105			
73.	Макаренко О.Ю	104			
74.	Одерій О.В.	94			
75.	Сіроштан Ю.В.	86			
76.	Приходько О.М.	85			
77.	Філіпенко О.І.	75			
78.	Шеховцова В.В.	75			
79.	Нестеров	75			
80.	Панченко М.А.	65			
81.	Голик В.А.	55			

**НАУКОВІ ЗАХОДИ,
ПРОВЕДЕНІ ДОНЕЦЬКИМ ЮРИДИЧНИМ ІНСТИТУТОМ
У 2018 РОЦІ**

№	ТЕМА НАУКОВОГО ЗАХОДУ	ДАТА ПРОВЕДЕННЯ
1.	Всеукраїнська науково-практична конференція «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів»	15.02.2018
2.	Всеукраїнська науково-практична курсантська (студентська) інтернет-конференція іноземними мовами «Правоохоронні органи на захисті правопорядку та конституційних свобод»	22.02.2018
3.	Регіональний круглий стіл «Вища юридична освіта: історичний досвід та перспективи розвитку»	22.02.2018
4.	Регіональний круглий стіл молодих вчених «Гуманітарні студії в сучасному світі»	16.03.2018
5.	I Всеукраїнська науково-практична конференція «Національна поліція України: сучасний стан та перспективи розвитку»	23.03.2018
6.	XV Всеукраїнська науково-практична конференція «Використання сучасних досягнень криміналістики в боротьбі зі злочинністю»	12.04.2018
7.	II Всеукраїнська науково-практична конференція «Юриспруденція та наукові товариства у ВНЗ – шлях формування правника» (з нагоди відзначення дня заснування ДЮІ МВС України)	27.04.2018
8.	Всеукраїнський круглий стіл «Безпека на дорозі»	24.05.2018
9.	Всеукраїнська науково-практична конференція «Реалізація прав людини в діяльності правоохоронних органів»	25.05.2018
10.	Круглий стіл «Інноваційні процеси в просторі поліцейської освіти»	01.06.2018
11.	IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання кримінального права та процесу»	15.06.2018
12.	Всеукраїнська науково-практична конференція «Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин»	27.09.2018
13.	IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання досудового розслідування»	12.10.2018
14.	Всеукраїнська науково-практична конференція «Підготовка працівників на юридичних факультетах ВНЗ зі специфічними умовами навчання»	26.10.2018
15.	II Всеукраїнська наукова конференція «Українство: динаміка сенсів і вимірів національного буття» (приурочена до Дня української писемності та мови)	09.11.2018
16.	XIII Міжнародна науково-практична конференція «Безпека дорожнього руху: правові та організаційні аспекти»	15.11.2018
17.	Всеукраїнська науково-практична конференція «Історичні та теоретичні аспекти правового забезпечення правоохоронної діяльності в Україні»	23.11.2018
18.	IV Всеукраїнська наукова конференція молодих учених «Актуальні питання адміністративного права та процесу»	07.12.2018
19.	Підсумкова науково-практична конференція	грудень 2018 року

НАУКОВІ ТА НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ 2018 РОКУ

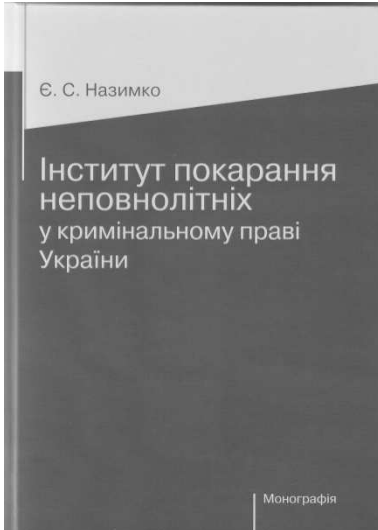
МОНОГРАФІЇ

Назимко Є. С., Пономарьова Т. І. Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінальному та кримінально-виконавчому праві України та Польщі : монографія / Є. С. Назимко, Т. І. Пономарьова. – Київ : ВД «Дакор», 2018 – 212 с.

У монографії здійснено аналіз основних аспектів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування в Україні та Польщі. Досліджено історію розвитку інституту звільнення від покарання та його відбування в зазначених країнах, вивчено поняття та підстави такого звільнення; надано характеристику умовним та безумовним видам звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування в Україні та Польщі, а також визначено правові наслідки такого звільнення. Особливу увагу звернуто на кримінально-виконавчі аспекти звільнення неповнолітніх від покарання та

його відбування в досліджуваних країнах. Книга розрахована на працівників суду, адвокатів, правозахисників, науковців, студентів, курсантів і викладачів вищих навчальних закладів юридичного профілю, а також усіх, хто цікавиться проблемами ювенального кримінального та кримінально-виконавчого права.

Назимко Є. С. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України : монографія / Є. С. Назимко. – Київ : ВД «Дакор», 2018 – 336 с.

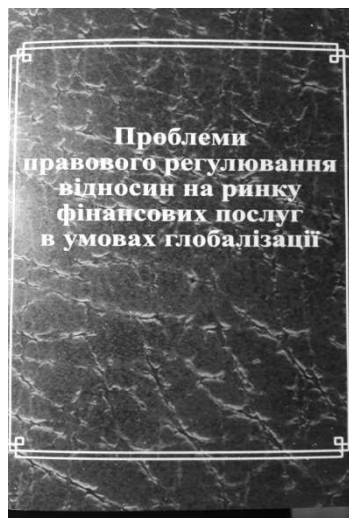
У книзі розроблено загальнотеоретичний підхід до характеристики кримінально-правових інститутів, на основі якого встановлено поняття та ознаки інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України. Охарактеризовано принципи інституту покарання неповнолітніх. Проаналізовано міжнародні та європейські стандарти покарання неповнолітніх та встановлено їх вплив на функціонування моделей кримінального правосуддя неповнолітніх. Визначено базові засади теорії про покарання неповнолітніх (її поняття, система, принципи та завдання, функціональне призначення). Проаналізовано тенденції розвитку ювенального кримінального законодавства України, на основі чого обґрунтовано не-

обхідність ухвалення Закону України «Про кримінальну відповідальність неповнолітніх» у якості додатку до КК України. Доведено, що метою покарання неповнолітніх є виправлення, запропоновано оновлені види покарань, які можуть призначатися неповнолітнім, розроблено загальні засади та спеціальні правила їх призначення. Книга розрахована на працівників суду, адвокатів, правозахисників, науковців, студентів, курсантів і викладачів вищих навчальних закладів юридичного профілю, а також усіх, хто цікавиться проблемами ювенального кримінального та кримінально-виконавчого права.

Іванюта Н. В. Функції господарського процесуального права: теоретико-практичні аспекти: монографія. НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. Одеса: Фенікс, 2018. 516 с.

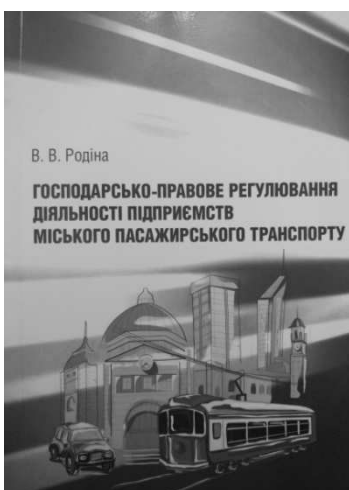
Монографію присвячено дослідженню теоретико-практичних аспектів функцій господарського процесуального права. Розглянуто та доопрацьовано теоретико-методологічні засади функцій господарського процесуального права, їх сутність та роль у забезпеченні ефективності господарського процесуального права. Розкрито основні питання класифікації та типології функцій господарського процесуального права. Проаналізовано теоретичні та практичні проблеми реалізації функцій господарського процесуального права та обґрунтовано пропозиції щодо його удосконалення. Монографія адресована науковцям, викладачам, аспірантам, студентам вищих навчальних закладів, суддям, адвокатам та всім тим, хто цікавиться питаннями з господарсько-процесуальної тематики.

Проблеми правового регулювання відносин на ринку фінансових послуг в умовах глобалізації: монографія / Чернадчук В. Д., Дерев'янку Б. В., Старинський М. В., Афанасієв Р. В., Гончарова А. В., Маланчук Т. В., Плотнікова М. В., Швагер О. А.; за заг. ред. В. Д. Чернадчука, М. В. Старинського. Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2017. 232 с.

У монографії досліджується сутність ринку фінансових послуг та правового регулювання відносин у цій сфері, фактори впливу на них в умовах глобалізації. Вивчається державний контроль у фінансовій сфері. Окрема увага приділена економічним санкціям та використанню криптовалют.

Розрахована на наукових та науково-педагогічних працівників і практиків, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться проблемами правового регулювання відносин на ринку фінансових послуг.

Господарсько-правове регулювання діяльності підприємств міського пасажирського транспорту: монографія / В. В. Родіна; МВС України, Донецький юридичний інститут. Житомир: Вид. О. О. Євєнюк, 2018. 198 с.

У монографії досліджується правовий режим операцій із перевезення пасажирів, багажу і вантажів засобами міського пасажирського транспорту. Зроблено спробулення правового регулювання діяльності підприємств міського пасажирського транспорту. Монографія розрахована на наукових та науково-педагогічних працівників і практиків, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться проблемами господарського і транспортного права.

Федоренко О. Б. Козаки-характерники в українському романі другої половини ХХ ст. : монографія / Ольга Борисівна Федоренко. – Кривий Ріг : Видавець Роман Козлов, 2018. – 238 с.

Надважливим для української школи, суспільства в цілому є формування у молоді національної свідомості й патріотизму. Вдячним матеріалом у цьому аспекті бачиться всебічне вивчення вітчизняної літературної спадщини, зокрема історичних творів, присвячених висвітленню героїчної і водночас трагічної козацької доби. Вагоме місце в історії національної героїки належить козакам-характерникам – воїнам, які могли володіти своїми емоціями та виявляти у надзвичайних ситуаціях неабияку силу духу, досягати особливого стану невразливості до зброї, розуміти думки і настрої супротивника, копіювати пове-

дінку тварин, перевтілюватися. Твори українських письменників про козаків-характерників поєднують у собі необмежені пізнавальні можливості та поглиблений інтерес до внутрішнього життя людини.

ПІДРУЧНИКИ, ПОСІБНИКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін. / за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О. М. Джужи. – К. : ВД «Дакор», 2018. – 386 с.

Підручник підготовлено з урахуванням сучасних досягнень науки кримінального права, практики Європейського суду з прав людини та відповідно до чинних норм кримінального законодавства України. Підручник орієнтований перш за все на курсантів, студентів, слухачів та викладачів вищих навчальних закладів юридичного профілю, проте авторський підхід до основних дискусійних питань Загальної частини кримінального права може бути цікавим науковцям, співробітникам органів досудового розслідування, прокуратури, адвокатури та суду, а

також усім, хто цікавиться питаннями кримінального права.

Пономаренко К. В., Сабельникова Т. М. Судова риторика. Кривий Ріг, 2018. 30 с.

Навчально-методичний посібник покликаний допомогти здобувачам вищої юридичної освіти у виробленні навичок переконуючої комунікації. Видання містить матеріали до семінарських занять: плани занять, опорні конспекти у вигляді схем і таблиць, перелік контрольних питань, список літератури для підготовки, термінологічний мінімум, творчі завдання до самостійної роботи й питання підсумкового контролю. Для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів, усіх, хто цікавиться питаннями культури мови.

Сусликов В. Є. Логіка. Кривий Ріг, 2018. 46 с.

Навчально-методичний посібник з дисципліни «Логіка» призначений для забезпечення вивчення дисципліни студентами заочної форми навчання факультету № 3 та слухачами факультету № 4 підготовки бакалавра спеціальності 081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність». Посібник спрямований на викладення базових знань з курсу, формування основних навичок роботи з навчальною та науковою літературою. Навчально-методичний посібник містить пояснювальну записку, тематичний план, програму курсу, тексти лекцій, плани семінарських занять та методичні вказівки для підготовки до них, завдання для самостійної роботи, списки рекомендованої літератури до кожної з тем та до курсу в цілому.

Сусликов В. Є., Суюсанов Л. І. Історія та культура України. Кривий Ріг, 2018. 40 с.

Навчально-методичні рекомендації з курсу «Історія та культура України» підготовлено для вивчення дисципліни курсантами та студентами I курсу підготовки бакалавра спеціальностей 081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність». Рекомендації спрямовані на засвоєння базових знань з курсу, формування основних навичок роботи з навчальною та науковою літературою. Навчально-методичні рекомендації містять пояснювальну записку, тематичний план, програму курсу, плани семінарських занять, завдання для самостійної роботи, списки рекомендованої літератури як до кожної з тем, так і до курсу в цілому. Навчально-методичні рекомендації з історії та культури України розраховані на самостійне опрацювання курсантами та студентами Донецького юридичного інституту.

Суюсанов Л. І., Титаренко Д. М., Титаренко О. О. Соціологія. Кривий Ріг, 2018. 82 с.

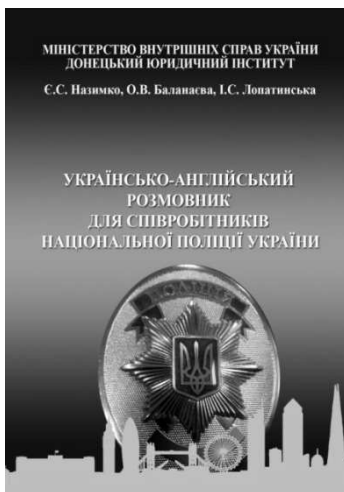
Навчально-методичний посібник з курсу «Соціологія» підготовлений для вивчення дисципліни студентами заочної форми навчання факультету № 3 (юридичний) та слухачами факультету № 4 (заочного та дистанційного навчання) Донецького юридичного інституту МВС України. Посібник розрахований на забезпечення засвоєння студентами та слухачами базових знань з курсу. Навчально-методичний посібник містить пояснювальну записку, програму курсу, тематичний план, тексти лекцій, плани семінарських занять, методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять та виконання завдань для самостійної роботи, списки рекомендованої літератури як до кожної з тем, так і до курсу в цілому. Навчально-методичний посібник з курсу «Соціологія» розрахований на самостійне опрацювання студентами та слухачами Донецького юридичного інституту, забезпечення їх підготовки до складання заліку та іспиту.

Баланаєва О. В. Безпека дорожнього руху. Навчальний посібник з німецької мови для факультету № 1 (підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України). Кривий Ріг, 2018. 32 с.

Навчальний посібник з німецької мови призначений для курсантів юридичних інститутів МВС України. Посібник складений з урахуванням навчальної програми з курсу «Німецька мова» з профільною орієнтацією «Право» та «Правоохоронна діяльність». Посібник складається з розділів, кожен з яких включає навчальний текст, комплекс завдань на закріплення лексики. Посібник розрахований на 30 аудиторних годин.

Українсько-англійський розмовник для співробітників Національної поліції України / Укладачі: Є. С. Назимко, О. В. Баланаєва, І. С. Лопатинська. Кривий Ріг: ДЮІ, 2018. 45 с.

Видання призначене для співробітників Національної поліції України. Довідник містить інформацію про англійськомовні країни, необхідні дані про граматику англійської мови, найбільш уживані професійно орієнтовані терміни та вислови.

О.В. Гаранович, С.М. Грудницька, Л.М. Дорошенко

КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО

Навчальний посібник
для студентів закладів вищої освіти

Корпоративне право: навчальний посібник / О. В. Гаранович, С. М. Грудницька, Л. М. Дорошенко, Л. М. Ніколенко [та ін.]; за заг. ред. О. В. Гарановича, С. М. Грудницької, Л. М. Дорошенка. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Видавничий дім «АртЕк», 2018. – 400 с.

У навчальному посібнику розглядаються теоретичні правові проблеми нового для української правової дійсності нормативно-правового утворення – корпоративного права, а також актуальні питання діяльності корпоративних підприємств. У доступній формі викладено питання поняття та предмета корпоративного права, правового статусу корпоративних підприємств, корпоративних прав та обов'язків, корпоративного управління правового регулювання майнових відносин у корпоративних підприємствах, особливостей вирішення кор-

поративних спорів та ін. Навчальний посібник призначений для вивчення спеціального навчального курсу «Корпоративне право» студентами юридичних та економічних спеціальностей.

Зозуля Є. В., Туренко О. С., Іванов І. В. Історія вчень про державу і право: навчальний посібник. – Херсон : «Олді-Плюс», 2018. – 308 с.

Навчальний посібник із курсу «Історія вчень про державу та право» містить опорні конспекти, глосарій, питання для самоконтролю, базову і допоміжну літературу, приклади текстів та запитання до кожної теми навчальної дисципліни. Посібник допоможе курсантам, студентам та слухачам ефективно організувати процес самостійної підготовки, глибше усвідомити зміст основних державно-правових теорій, контролювати ступінь готовності до іспиту й модульного контролю.

Зозуля Є. В., Іванов І. В., Гончаров А. В. Теорія держави і права : підготовка до державної атестації : навчальний посібник. – Херсон : «Олді-Плюс», 2018. – 164 с.

У навчальному посібнику автори розглянули питання щодо підготовки до заліку, екзамену, а також державної атестації з курсу «Теорія держави і права». Структура посібника містить теоретичну та практичну частини. У теоретичній частині розглядаються питання щодо формування, розвитку та функціонування держави і права. Особливу увагу приділено виникненню та функціонуванню шкіл права. У практичній частині наведено приклади вирішення завдань, пов'язаних із питаннями держави і права. Посібник розрахований на студентів (слухачів) та курсантів денної та заочної форми навчання.

Науково-практичний коментар Господарського кодексу України. Станом на 3 квітня 2018 року [Текст] / за заг. ред. Галунька В. В. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. – 752 с.

У даному науково-практичному коментарі на основі наукового аналізу чинного Господарського кодексу України та узагальнення правозастосовної практики, зокрема щодо вирішення судами господарських спорів, наводиться постатейне тлумачення його положень, що визначають основні засади господарювання в Україні і регулюють господарські відносини, які виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання. Видання розраховане на адвокатів, юрисконсультів, працівників судових та правоохоронних органів, а також науковців, викладачів, аспірантів і студентів юридичних та економічних закладів освіти.

Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Станом на 3 квітня 2018 року [Текст] / за заг. ред. Короседа С. О. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. – 1168 с.

У даному науково-практичному коментарі подано поетапний аналіз чинної редакції Цивільного кодексу України з урахуванням змін і доповнень станом на 3 квітня 2018 року. Видання розраховано на суддів та працівників суду, адвокатів і прокурорів, нотаріусів, студентів, аспірантів і викладачів юридичних спеціальностей закладів вищої освіти, а також усіх, хто цікавиться питаннями організації і провадження судами справ у порядку цивільного судочинства.

Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Станом на 12 лютого 2018 року [Текст] / за заг. ред. Короседа С. О. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. – 496 с.

У даному науково-практичному коментарі подано поетапний аналіз чинної редакції Цивільного процесуального кодексу України з урахуванням змін і доповнень станом на 12 лютого 2018 року. Видання розраховане на суддів та працівників суду, адвокатів, прокурорів, нотаріусів, студентів, аспірантів і викладачів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться питаннями організації і провадження судами справ у порядку цивільного судочинства.

Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Станом на 3 квітня 2018 року [Текст] / за заг. ред. Журавльова Д. В. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. – 520 с.

У даному науково-практичному коментарі Сімейного кодексу України проведено ретельний аналіз усіх статей.

Аналіз статей проводився з урахуванням Цивільного, Господарського, Кримінального, Адміністративного кодексів та нормативно-правових актів України, які більш детально окреслюють норми статей Кодексу та застосовуються в судовій практиці.

Коментар буде корисним працівникам державних органів, нотаріусам, адвокатам, юрисконсультам, науково-педагогічним працівникам, аспірантам, ад'юнктам, магістрам, курсантам, слухачам та студентам вищих навчальних закладів України, а також

пересічним громадянам України.

Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні. Станом на 7 вересня 2018 року [текст] / за заг. ред. Лошицького М. В. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. – 1280 с.

Видання буде корисним не тільки співробітникам системи органів внутрішніх справ, викладачам і слухачам навчальних закладів МВС України, а й працівникам прокуратури, органів безпеки, інших правоохоронних органів, командирам військових частин і начальникам військових установ, суддям, адвокатам, юрисконсультам, науковцям, викладачам, аспірантам і студентам юридичних навчальних закладів, а також усім, зацікавленим у належному захисті від злочинних посягань національної безпеки України, прав та свобод людини і громадянина та ін.

Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України Станом на 20 січня 2018 року [текст] / за заг. ред. Глунька В. В. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. – 784 с.

У даному науково-практичному коментарі подано поста-тейний аналіз положень Кримінального кодексу України з урахуванням останніх змін і доповнень станом на 15 березня 2018 року. У процесі підготовки коментаря автори намагалися зробити акцент саме на практичному аспекті застосування норм Кримінального кодексу України з урахуванням особливостей тієї сфери суспільних відносин, якої вони стосуються. Видання розраховано на суддів, працівників правоохоронних органів, практикуючих юристів, студентів, аспірантів і викладачів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також

усіх, хто цікавиться питаннями правового регулювання в галузі кримінального законодавства в Україні.

Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України. Станом на 4 травня 2018 року [текст] / за заг. ред. Мінченка С. І. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. – 296 с.

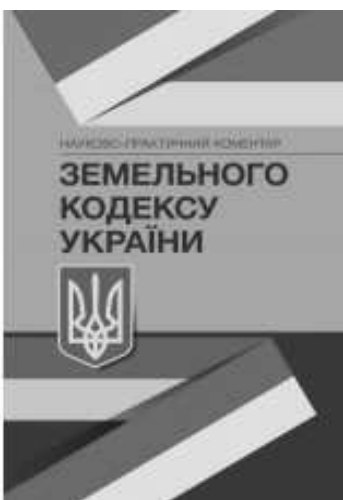
Запропонований коментар враховує всі новації та зміни станом на травень 2018 року, а також досягнення і пріоритети правової науки в цій галузі права. Водночас перевага при побудові коментаря віддається саме практичному застосуванню норм права у сучасних політичних та соціально-економічних умовах нашої держави. Видання розраховане в першу чергу на працівників пенітенціарної служби, працівників правоохоронних органів, суддів, адвокатів, правозахисників, працівників соціальної служби, представників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, студентів юридичних факультетів, просто заці-

кавлених читачів.

Науково-практичний коментар Кодексу законів про працю України Станом на 15 березня 2018 року: [текст] / за заг. ред. Журавльова Д. В., Обушенка О. М. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. – 336 с.

У даному науково-практичному коментарі подано ґрунтовний аналіз чинної редакції Кодексу законів про працю України з урахуванням останніх змін і доповнень. Коментар призначений для практичного застосування, зацікавить керівників підприємств, установ, організацій, працівників профспілкових організацій, практикуючих правників, студентів юридичних факультетів та всіх, хто цікавиться трудовим правом.

Земельний кодекс України. Науково-практичний коментар. Станом на 12 лютого 2018 року [текст] / за заг. ред. Гиренко І. В. – К. : Видавничий дім «Професіонал», 2018. – 688 с.

Даний науково-практичний коментар до Земельного кодексу України не є офіційним тлумаченням чинного законодавства України, носить рекомендаційний характер і пропонується для використання суддями, прокурорами, слідчими, детективами, адвокатами та спеціалістами в галузі земельного законодавства для використання в практичній роботі.

Науково-практичний коментар Житлового кодексу України. Станом на 4 травня 2018 року [текст] / за заг. ред. Журавльова Д. В. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. – 304 с.

У даному науково-практичному коментарі подано ґрунтовний аналіз чинної редакції Житлового кодексу Української РСР з урахуванням останніх змін і доповнень. Коментар призначений для правників, студентів юридичних факультетів, спеціалістів з управління житловим фондом та широкого кола читачів.

Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України. Станом на 7 вересня 2018 року [текст] / за заг. ред. Коросєда С. О. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. – 399 с.

У даному науково-практичному коментарі подано ґрунтовний аналіз чинної редакції Господарського процесуального кодексу України з урахуванням останніх змін і доповнень. Мета коментаря – дати чітке системне уявлення про господарський процес як врегульовану нормами господарського процесуального права діяльність суду, що здійснюється в установленому законом порядку та визначається системою взаємопов'язаних господарських процесуальних прав, обов'язків і господарських процесуальних дій суду, органу державного виконання та учасників процесу з їхньої реалізації.

Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України. Станом на 4 травня 2018 року [текст] / за заг. ред. Мацюка В. Я. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. – 304 с.

У даному науково-практичному коментарі подано ґрунтовний аналіз чинної редакції Бюджетного кодексу України з урахуванням останніх змін і доповнень. Коментар розрахований перш за все на спеціалістів у галузях фінансового права, працівників фіскальних органів України, усіх, хто за своїм фахом пов'язаний з фінансово-грошовою системою, а також правників, викладачів, аспірантів, студентів фінансово-економічних та юридичних факультетів.

Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України [текст] / за заг. ред. Журавльова Д. В. – Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2017. – 416 с.

У цьому науково-практичному коментарі подано поетапний аналіз чинної редакції Кодексу адміністративного судочинства України з урахуванням змін і доповнень, внесених до нього станом на березень 2018 року. Мета коментаря – дати чітке системне уявлення про адміністративний юрисдикційний процес як врегульовану нормами адміністративного процесуального права діяльність суду, що здійснюється в установленому законом порядку та визначається системою взаємопов'язаних адміністративних процесуальних прав, обов'язків і адміністративних процесуальних дій суду та учасників процесу з їх реалізації. Видання розраховано на суддів та працівників суду, адвокатів та інших практикуючих юристів, студентів, аспірантів і викладачів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться питаннями організації та вирішення судами справ у порядку адміністративного судочинства.

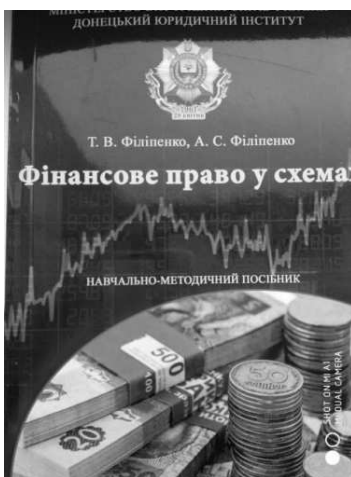

Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення [текст]. Станом на 10 квітня 2018 р. / за заг. ред. Журавльова Д. В. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. – 800 с.

У даному науково-практичному коментарі подано поетапний аналіз чинної редакції Кодексу України про адміністративні правопорушення з урахуванням останніх змін і доповнень станом на 10 квітня 2018 року. Особливу увагу приділено складам правопорушень, що зазнали змін у 2016–2018 рр., а також новим складам правопорушень, запровадженим законодавцем у цей період. При підготовці коментаря широко використано положення профільних законів та підзаконних актів, які встановлюють вимоги та правила, порушення яких утворюють склади

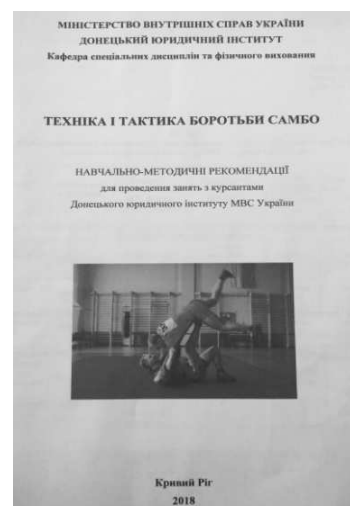
адміністративних правопорушень. У додатках до книги подано тексти актуальних інструкцій та положень, які встановлюють процедуру оформлення матеріалів про адмінправопорушення та розгляду справ про ці порушення окремими органами (посадовими особами), уповноваженими на їх розгляд. Видання розраховано на суддів, прокурорів, адвокатів, посадових осіб органів, уповноважених вирішувати справи про адміністративні правопорушення, а також студентів, аспірантів і викладачів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів та усіх, хто цікавиться питаннями адміністративно-правової відповідальності за проступки у різних сферах суспільних відносин.

адміністративних правопорушень. У додатках до книги подано тексти актуальних інструкцій та положень, які встановлюють процедуру оформлення матеріалів про адмінправопорушення та розгляду справ про ці порушення окремими органами (посадовими особами), уповноваженими на їх розгляд. Видання розраховано на суддів, прокурорів, адвокатів, посадових осіб органів, уповноважених вирішувати справи про адміністративні правопорушення, а також студентів, аспірантів і викладачів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів та усіх, хто цікавиться питаннями адміністративно-правової відповідальності за проступки у різних сферах суспільних відносин.

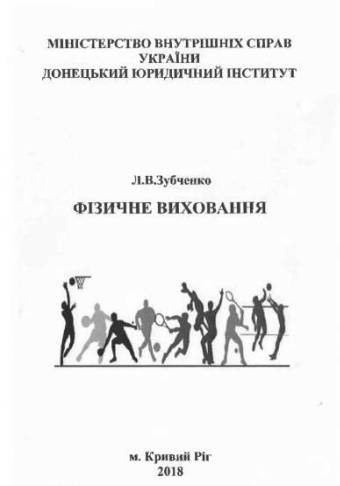
Філіпенко Т. В. Фінансове право у схемах: [навчально-методичний посібник] / Т. В. Філіпенко, А. С. Філіпенко. – Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2018. – 153 с.

У навчально-методичному посібнику розглянуто теоретичні та практичні питання фінансового права. Розкрито сутність фінансової діяльності держави, поняття фінансового права, фінансових норм і фінансових правовідносин. Визначено роль фінансового контролю, бюджетного та податкового права у функціонуванні фінансової системи держави. Розглянуто особливості правового регулювання державного боргу, державного кредиту, страхової та банківської діяльності, валютного регулювання в Україні. Навчально-методичний посібник призначено для викладачів, курсантів та студентів вищих навчальних закладів України, а також науковців і практичних працівників фіскальних органів, органів фінансового контролю, а також усіх тих, хто цікавиться проблемами фінансового права.

Тактика і техніка боротьби «Самбо»: навчально-методичне видання / А. А. Кантур, В. М. Білобров. – Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2018. – 46 с.

У методичних матеріалах подано основні заходи, методи та засоби підготовки курсантів за темою «Техніка і тактика боротьби «Самбо»».

Фізичне виховання: навчально-методичний посібник з розділу «Спортивні ігри: Волейбол» / Л. В. Зубченко. – Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2018. – 90 с.

У навчально-методичному посібнику подано матеріали з історії виникнення та розвитку волейболу, розглянуто основи методики навчання техніки гри у волейбол та розвиток фізичних якостей студентів, які необхідні їм для ефективного оволодіння технікою гри і досягнення високих результатів у процесі фізичного виховання у ВНЗ, у додатках представлено основні суддівські жести.

Довідник майбутнього управлінця : навчальний посібник / В. В. Храпкіна, Г. І. Матукова, В. В. Орлов, О. В. Коровіна, О. П. Гузенко, С. В. Архіпенко; за заг. ред. д. е. н., проф. В. В. Храпкіної, д. е. н., проф. Г. І. Матукової ; ВНЗ «Київський університет ринкових відносин». – Вінниця : ПрАТ «Вінницька обласна друкарня», 2018. – 266 с.

У навчальному посібнику висвітлено коло актуальних питань з теорії та практики управлінської діяльності. Розкрито теоретичні та організаційні основи управлінської діяльності, наведено методичні засади, розглянуто теоретико-практичні аспекти управлінської діяльності.

Матеріал викладено у вигляді чотирьох розділів, наведено тестові завдання для контролю знань, перелік питань, задачі, впорядковано інформаційну базу для самостійної роботи. Навчальний посібник рекомендовано здобувачам вищої освіти, початківцям-підприємцям, науковцям та всім, хто цікавиться проблемами управлінської діяльності.

Шульга А. О. Моральність у кримінальному процесі : [навчальний посібник] / Андрій Олександрович Шульга. – Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2018. – 176 с.

У навчальному посібнику висвітлено сучасні теоретично-прикладні положення щодо моральних засад кримінальних процесуальних відносин та висвітлено комплекс практичних рекомендацій їх реалізації у правотворчому та правозастосовному аспектах відповідно до міжнародних стандартів. Навчальний посібник може бути використаний при викладанні навчальної дисципліни «Моральність у кримінальному процесі», під час підготовки навчальних та робочих планів, лекційних, семінарських, практичних занять з курсу «Кримінальний процес України», «Прийняття процесуальних рішень та проведення слідчих (розшукових) дій», «Європейські стандарти захисту прав людини у кримінальному процесі» тощо.

ПРАЦІВНИКИ ІНСТИТУТУ, ЯКІ ЗАХИСТИЛИ ДИСЕРТАЦІЇ В 2018 РОЦІ

ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ ДОКТОРА НАУК

Бесчастний Віктор Миколайович – доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України. Захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Тема дисертації: «Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні».

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор **Литвинов Олексій Миколайович**, Харківський національний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри кримінального права та кримінології.

Актуальність теми. Дисертація є першим в Україні комплексним та системним дослідженням теоретичних засад кримінологічного забезпечення протидії злочинності як системи знань про сутність, форми, види і засоби такого забезпечення, а також основні напрями його удосконалення у кримінально-превентивній практиці та протидії злочинності в цілому. Досліджено сучасний стан і тенденції злочинності в Україні, а також окреслено числові параметри сценаріїв розвитку кримінологічної обстановки до 2021 року. Сформульовано поняття кримінологічного забезпечення протидії злочинності, визначено структуру і зміст відповідної теорії у системі загальної теорії протидії злочинності. Визначено основні ознаки і властивості системи кримінологічного забезпечення протидії злочинності, розглянуто методологію її дослідження. Проведено класифікацію форм та здійснено систематизацію методів нормативно-правового забезпечення протидії злочинності. Окреслено структуру, здійснено класифікацію методів та визначено форми інформаційного забезпечення протидії злочинності. Розглянуто основні результати наукових кримінологічних досліджень та визначено форми втілення результатів кримінологічної наукової діяльності. На підставі вищевикладеного запропоновано розгалужену систему заходів удосконалення кримінологічного забезпечення протидії злочинності в цілому та щодо окремих його напрямів – нормативно-правового, організаційного, інформаційного та науково-методичного забезпечення.

Іванюта Наталя Валеріївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри юридичних дисциплін. Захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарське-процесуальне право.

Тема дисертації: «Функції господарського процесуального права: теоретико-практичні аспекти».

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор **Ніколенко Людмила Миколаївна**, Донецький юридичний інститут МВС України, завідувач кафедри юридичних дисциплін.

Актуальність теми. Сучасні зміни правового формату взаємодії держави та суб'єктів господарювання, концепції судового захисту обумовлюють необхідність пошуку оптимальних шляхів ефективного впливу господарського процесуального права на правосвідомість та поведінку учасників господарського судочинства. Зміни щодо нормативних, організаційних, інструментальних, соціальних та структурних елементів функціональної системи господарського процесуального права спричинили трансформацію основних її властивостей (принципів, функцій, методів, системи) та їх зв'язків у самій галузі права, вплинули на сутність та зміст функцій сучасного господарського процесуального права, зумовили їх якісні та кількісні трансформації, розширили діапазон їх завдань. Формулювання концептуальних засад вдосконалення та розвитку господарського процесуального права дасть змогу завдяки реалізації його функцій забезпечити виконання завдань господарського судочинства на засадах верховенства права.

Короткова Юлія Михайлівна – професор кафедри гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Тема дисертації: «Теорія і практика підготовки філологів в університетах Греції другої половини ХХ – початку ХХІ ст.».

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України **Троцько Анна Володимирівна**.

Актуальність теми. Глобалізаційні процеси,

прагнення України інтегруватися в європейський і світовий освітньо-науковий простір вимагають покращення якості мовної освіти в країні, оскільки наявність високого рівня комунікативної компетенції є запорукою конкурентоспроможності фахівця. Задля успішного виконання цього завдання необхідною є перебудова системи підготовки філологів, фахівців як з рідної, так й іноземної мов, оскільки саме вони в нових соціокультурних умовах розвитку сучасного суспільства мають підняти на якісно новий рівень мовну освіту в країні шляхом забезпечення підготовки молодого покоління до збереження й розвитку рідної мови, продуктивного міжкультурного діалогу засобами іноземних мов.

ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ КАНДИДАТА НАУК

Атаманенко Юлія Юріївна – науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України, захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук за спеціальністю 05.24.01 – геодезія, фотограмметрія та картографія.

Тема дисертації: «Геоінформаційна технологія реєстрації та картографування дорожньо-транспортних пригод із використанням безпілотних літальних апаратів».

Науковий керівник – доктор технічних наук, професор **Куліковська Ольга Євгенівна**, Державний вищий навчальний заклад «Криворізький національний університет», професор кафедри геодезії.

Актуальність теми зумовлена соціальною й економічною значущістю підвищення точності, оперативності та комплексності реєстрації місця, умов, причин та наслідків виникнення дорожньо-транспортних пригод (ДТП), число яких збільшується зі зростанням автомобілізації в країні. Якість даних щодо ДТП впливає не лише на якість прийняття адміністративних та юридичних ухвал щодо учасників ДТП, але й на рівень аналізу причин ДТП, визначення місць концентрації ДТП та прийняття інженерно-технічних і містобудівних рішень щодо удосконалення схем організації дорожнього руху, облаштування та реконструкції шляхів і дорожньої інфраструктури з метою поліпшення умов та безпеки на вулицях і шляхах для автомобільного руху.

Водночас складність небезпечних ситуацій під час дорожньо-транспортного руху вимагає нових підходів до швидкої реєстрації та дослі-

дження місця пригоди. Розроблення геоінформаційної технології застосування засобів безпілотних літальних апаратів (БПЛА), спрямованої на вдосконалення процесу реєстрації та картографування дорожньо-транспортних пригод у сучасних умовах, є науково-прикладним завданням, яке потребує ретельного дослідження.

Загородня Наталя В'ячеславівна – викладач кафедри юридичних дисциплін. Захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарське-процесуальне право.

Тема дисертації: «Джерела господарського процесуального права».

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор **Ніколенко Людмила Миколаївна**, Донецький юридичний інститут МВС України, завідувач кафедри юридичних дисциплін.

Актуальність теми. Судова реформа, яка відбувається в Україні, обумовила перегляд традиційних уявлень юридичної науки про право, його джерела, в тому числі систему джерел господарського процесуального права (далі – ГПП). Ефективне правосуддя, досягнення справедливого судочинства та належний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, фізичних осіб, держави у господарському судочинстві є можливим лише за наявності досконалої системи джерел ГПП. Посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів впливає на формування ГПП, в результаті чого розширюється застосування міжнародних джерел права. В цьому аспекті юридична спільнота активно дискутує про можливість використання судового прецеденту, як джерела права взагалі та ГПП зокрема. У світлі сказаного, виникає необхідність опрацювання теорії джерел ГПП та дослідження їх системи з метою виявлення нових джерел ГПП та окремих складових частин системної цілісності.

Приходько Андрій Андрійович – фахівець Донецького юридичного інституту МВС України, старший лейтенант поліції. Захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Тема дисертації: «Запобігання крадіжкам у сільській місцевості».

Науковий керівник – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник **Тичина Дмитро Михайлович**, Національна академія внутрішніх справ, провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю сприяння розвитку кримінально-правової та кримінологічної галузі наукових знань, розробки принципово нових засобів та заходів боротьби з крадіжками в сільській місцевості, що можливо втілити тільки за рахунок комплексного дослідження особливостей такої місцевості, осіб, що проживають на її території, вивчення статистичної інформації та розгляду судової практики. Сучасний підхід та своєчасне реагування на злочинність у сільській місцевості дозволить досягти позитивних змін у пріоритетах внутрішньої політики держави, мети євроінтеграції, удосконалення нормативно-правової бази та посилення кримінологічного тиску на загальну злочинність в Україні.

ПРАЦІВНИКИ ІНСТИТУТУ, ЯКІ В 2018 РОЦІ ОТРИМАЛИ АТЕСТАТ ПРОФЕСОРА, ДОЦЕНТА

КЛЕМПАРСЬКИЙ Микола Миколайович – професор кафедри загально-правових дисциплін, доктор юридичних наук (12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення), доцент кафедри кримінального права та кримінології (атестат 12ДЦ №047061).

Доктор юридичних наук з 2015 року. Дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення захистив 26 грудня 2014 року в спеціалізованій вченій раді Д 26.001.46 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за темою «Державні службовці як суб'єкти трудового права України». Диплом доктора наук ДД № 004072.

Вчене звання професора кафедри загально-правових дисциплін присвоєно 23 жовтня 2018 року (атестат АП № 000513) відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 23.10.2018 № 1146.

МЕРДОВА Ольга Миколаївна – доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

Кандидат юридичних наук з 2009 року. Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право захистила 20 березня 2009 року в спеціалізованій вченій раді Д 27.855.02 Національного університету державної податкової служби України за темою «Адміністративна відповідальність за порушення

прав на об'єкт права інтелектуальної власності». Диплом кандидата наук ДК № 053235.

Вчене звання доцента кафедри адміністративно-правових дисциплін присвоєно 23 жовтня 2018 року (атестат АД №001239) відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 23.10.2018 № 1146.

НАУКОВЦІ ІНСТИТУТУ

ДОКТОРИ НАУК

1. БЕСЧАСТНИЙ Віктор Миколайович – ректор Донецького юридичного інституту МВС України, доктор наук з державного управління (25.00.02 – механізм державного управління), доктор юридичних наук (12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право), професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності (атестат від 17.02.2012), заслужений юрист України.

У 2005 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за темою «Механізми державного управління професійною підготовкою співробітників органів внутрішніх справ».

У 2010 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за темою «Механізми державного управління розвитком вищих навчальних закладів системи МВС України».

У 2018 році захистив дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Теорія та практика криминологічного забезпечення протидії злочинності в Україні».

У 2012 році присвоєно вчене звання професора кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності.

2. ВОЛОБУЄВ Анатолій Федотович – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, доктор юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність), професор.

У 2004 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва».

У 2007 році присвоєно вчене звання професора кафедри криміналістики.

3. ДЕРЕВ'ЯНКО Богдан Володимирович – професор кафедри господарсько-правових дисциплін, доктор юридичних наук, професор.

У 2014 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Правове регулювання господарської діяльності навчальних закладів».

У 2015 році присвоєно вчене звання професора кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права.

4. ЗОЗУЛЯ Євген Вікторович – професор кафедри загально-правових дисциплін, доктор юридичних наук (12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень), доцент кафедри державно-правових дисциплін (атестат від 19.10.2005).

У 2015 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Встановлення міжнародного співробітництва міліції суверенної України».

У 2005 році присвоєно вчене звання доцента кафедри державно-правових дисциплін.

5. ІСАКОВ Михайло Григорович – професор кафедри адміністративно-правових дисциплін, доктор юридичних наук (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право), заслужений юрист України.

У 2014 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Адміністративно-правові засади державного контролю у сфері підприємницької діяльності».

У 2007 році присвоєно вчене звання професора кафедри криміналістики.

6. КЛЕМПАРСЬКИЙ Микола Миколайович – професор кафедри загально-правових дисциплін, доктор юридичних наук (12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення), доцент кафедри кримінального права та кримінології (атестат №047061), професор кафедри загально-правових дисциплін (атестат АП №000513).

У 2015 році захистив дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Державні службовці як суб'єкти трудового права України».

У 2018 році присвоєно вчене звання професора кафедри загально-правових дисциплін.

7. КОЛЄСНИК Тетяна Володимирівна – професор кафедри цивільно-правових дисциплін, доктор юридичних наук (12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення), доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності (атестат від 26. 09.2012).

У 2017 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Правовий механізм забезпечення дисципліни праці в умовах ринкової економіки».

У 2012 році присвоєно вчене звання доцента кафедри правового забезпечення господарської діяльності.

8. КОНОНЕНКО Тетяна Володимирівна – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор філософських наук, доцент (09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури).

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за темою «Маргінальні особистості в поствізантійській ментальності».

У 2005 році присвоєно вчене звання доцента кафедри філософії.

9. КОРОТКОВА Юлія Михайлівна – професор кафедри гуманітарних дисциплін факультету № 2, доктор педагогічних наук (13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки), доцент (атестат від 21.11.2013).

У 2018 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за темою «Теорія і практика підготовки філологів в університетах Греції другої половини ХХ – початку ХХІ ст.»

У 2013 році присвоєно вчене звання доцента кафедри освітнього менеджменту та педагогіки.

10. КУРАКІН Олександр Миколайович – завідувач кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права, доктор юридичних наук, доцент (12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних учень).

У 2016 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Механізм правового регулювання: теоретико-правова модель».

У 2011 році присвоєно звання доцента кафедри теорії та історії держави і права.

11. ЛОСКУТОВ Тимур Олександрович – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) (диплом від 30.03.2011).

У 2010 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінальне переслідування здійснюване слідчим».

У 2017 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Предмет правового регулювання у кримінальному процесі».

У 2014 році присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального процесу.

12. МАКАРЕНКО Олександр Юрійович – професор кафедри адміністративно-правових дисциплін, доктор юридичних наук (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право)

У 2011 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою "Правовий режим земель, наданих для використання надр в Україні" за спеціальністю 12.00.06 – природоресурсне право; аграрне право; екологічне право.

У 2013 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Адміністративно-правова охорона надр України».

У 2013 році присвоєно вчене звання доцента кафедри правознавства.

13. НАЗИМКО Єгор Сергійович – перший проректор інституту, доктор юридичних наук (12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право), старший науковий співробітник (диплом від 2013).

У 2011 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Депеналізація як елемент пенальної політики України» (диплом від 10.11.2011).

У 2017 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України».

У 2013 році присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

14. НІКОЛЕНКО Людмила Миколаївна – завідувач кафедри юридичних дисциплін, доктор юридичних наук (12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право), професор.

У 2004 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Доказування в господарському судочинстві».

У 2005 році присвоєно вчене звання доцента кафедри правознавства.

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Перегляд судових актів у господарському судочинстві».

У 2014 році присвоєно вчене звання професора кафедри господарського, цивільного та трудового права.

15. ОДЕРІЙ Олексій Володимирович – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза), доцент кафедри криміналістики (атестат від 16.12.2004).

У 2015 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля».

У 2004 році присвоєно вчене звання доцента кафедри криміналістики.

16. ТУРЕНКО Олег Станіславович – доцент кафедри загальноправових дисциплін, доктор філософських наук (09.00.03 – соціальна філософія, філософія історії) (диплом від 10.10.2004).

У 2016 році захистив дисертацію за темою «Пошуки смислів сумісності індивідуального і колективного: соціально-філософський досвід середньовіччя».

КАНДИДАТИ ЮРИДИЧНИХ НАУК

1. АМШЛОГОВ Олександр Валерійович – декан факультету № 3, кандидат юридичних наук (12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень).

У 2016 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Організаційно-правові засади функціонування Народного комісаріату юстиції УСРР у 20-х роках ХХ сторіччя».

2. БАТЕЧКО Альбіна Ідайтівна – доцент кафедри юридичних дисциплін факультету № 2, кандидат юридичних наук (12.00.02 – конституційне право; муніципальне право) (диплом від 13.12.2016).

У 2016 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Муніципальний конфлікт: конституційно-правові засади розуміння та визначення».

3. БУГА Володимир Васильович – доцент кафедри юридичних дисциплін факультету № 2, кандидат юридичних наук (12.00.03 – господарське право; господарсько-процесуальне право).

У 2013 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Процесуальні строки в цивільному судочинстві України».

4. БУГА Ганна Сергіївна – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету, кандидат юридичних наук (12.00.03 – господарське право; господарсько-процесуальне право).

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Забезпечення позову в цивільному-процесуальному праві України».

5. ВОЛОБУЄВА Олена Олексіївна – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза) (диплом від 14.09.2006), доцент (атестат від 14.04.2011).

У 2006 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин».

У 2011 році присвоєно вчене звання доцента кафедри криміналістики.

6. ГОНЧАРОВ Андрій Володимирович – доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень) (диплом від 10.11.2011).

У 2011 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Теоретико-правові засади соціального захисту в Україні».

7. ГОРОДЕЦЬКА Марина Сергіївна – докторант Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) (диплом від 01.07.2010).

У 2010 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ».

8. ГРОМЕНКО Юлія Олександрівна – доцент кафедри господарсько-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право) (диплом від 26.09.2012).

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правове регулювання рекламної діяльності суб'єктів господарювання».

9. ДАВИДОВА Дар'я Вікторівна – учений секретар секретаріату Вченої ради інституту, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Джерела доказів у кримінальному процесі України».

10. ДАНИЛЕВСЬКА Юлія Олександрівна – завідувач аспірантури, кандидат юридичних наук (12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 26.01.2011), старший науковий співробітник (атестат від 29.09.2015).

У 2010 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінальна відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів».

У 2015 році присвоєно вчене звання старшого наукового співробітника за спеціальністю «кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право».

11. ДАНИЛЕВСЬКИЙ Андрій Олександрович – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, кандидат юридичних наук (12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 18.11.2009), доцент (атестат від 21.11.2013).

У 2009 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації».

У 2013 році присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального права.

12. ДЕЛІЯ Юрій Володимирович – доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.02 – конституційне право) (диплом від 21.03.2003), доцент кафедри конституційного та міжнародного права (атестат від 21.06.2007).

У 2003 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правові основи місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії і практики».

У 2007 році присвоєно вчене звання доцента кафедри конституційного та міжнародного права.

13. ЄПРИНЦЕВ Пилип Сергійович – декан факультету № 4, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність).

У 2014 році захистив дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Оперативно-розшукове супроводження кримінального провадження по злочинах економічної спрямованості».

14. ІВАНОВ Іван Володимирович – завідувач кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень) (диплом від 09.03.2005), доцент.

У 2004 році захистив дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Повітове земство в українських губерніях (друга половина XIX – початок XX століття)».

У 2014 р. присвоєно вчене звання доцента кафедри теорії та історії держави і права.

15. ІВАНЮТА Наталя Валеріївна – доцент кафедри юридичних дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право) (диплом ДК № 007533), доцент

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Забезпечення позову у господарському судочинстві».

У 2014 році присвоєно вчене звання доцента кафедри господарського, цивільного та трудового права (атестат 12ДЦ №040506 від 22.12.2014 р.).

16. КАДАЛА Віталій Віталійович – завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право) (диплом від 26.09.2012).

У 2012 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правове регулювання перевезення вантажів у прямому змішаному сполученні».

17. КНЯЗЬКОВА Любов Михайлівна – доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення) (диплом від 12.06.2002), доцент кафедри теорії та історії держави і права (атестат від 16.02.2006).

У 2001 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правові питання забезпечення пенсіями за вислугу років працівників органів внутрішніх справ» (спеціальність 12.00.05).

У 2006 році присвоєно вчене звання доцента кафедри теорії та історії держави і права.

18. КОМИССАРОВ Микола Леонідович – доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза) (диплом від 04.07.2006 р.), доцент кафедри криміналістики (атестат від 23.12.2008).

У 2006 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Криміналістичне дослідження замикаючих технічних засобів».

У 2008 році присвоєно вчене звання доцент кафедри криміналістики.

19. КОМИССАРОВА Наталя Олександрівна – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза) (диплом від 12.11.2003), доцент кафедри судових експертиз (атестат від 21.06.2007).

У 2003 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Криміналістичне дослідження підписів, виконаних в умовах обмеженого зорового контролю».

У 2007 році присвоєно вчене звання доцента кафедри судових експертиз.

20. КУБАРЄВ Іван Володимирович – доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність), доцент кафедри судових експертиз (атестат від 21.06.2007).

У 2008 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Проблеми організації розслідування вбивств, що вчиняються групою осіб в умовах неочевидності».

У 2014 році присвоєно вчене звання доцента кафедри криміналістики.

21. ЛОСИЧ Сергій Васильович – начальник відділу організації наукової роботи, кандидат юридичних наук (спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 31.05.2013).

У 2013 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінальна відповідальність за схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів».

22. МАКАРЕНКО Наталія Анатоліївна – доцент кафедри господарсько-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природно-ресурсне право) (диплом від 15.12.2015).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правове регулювання екологічної безпеки в сфері видобування нафти та газу в Україні».

23. МЕРДОВА Ольга Миколаївна – доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) (диплом від 08.07.2009), доцент.

У 2009 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Адміністративна відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності».

У 2018 році присвоєно вчене звання доцента кафедри адміністративно-правових дисциплін (атестат АД № 001239).

24. МИХАЙЛОВ Руслан Іванович – декан факультету № 1, кандидат юридичних наук (12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2011 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Забезпечення адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері безпеки дорожнього руху в сучасних умовах».

25. МІННИК Юлія Юріївна – науковий співробітник відділу організації наукової роботи, кандидат юридичних наук (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2017 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Адміністративно-правові засади медичного забезпечення безпеки дорожнього руху».

26. НАЗИМКО Олена Вікторівна – доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правові питання забезпечення пенсіями за вислугу років працівників органів внутрішніх справ» (спеціальність 12.00.05).

27. ОРЛОВ Віктор Анатолійович – декан факультету № 2, кандидат юридичних наук (12.00.02 – конституційне право; муніципальне право) (диплом ДК № 042597 від 26.06.2017).

У 2017 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Конституційні засади формування та діяльності муніципальної міліції (поліції): порівняльно-правове дослідження».

28. ПАВЛІЧЕНКО Євгенія Володимирівна – доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права, кандидат юридичних наук (12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень) (диплом від 16.12.2009).

У 2009 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Адміністративно-правові засади фінансового моніторингу».

29. ПАНЧЕНКО Микола Анатолійович – проректор Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2017 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук з теми «Судовий розгляд справ про адміністративні правопорушення у сфері встановленого порядку управління».

30. ПАШУТІН Вадим Володимирович – доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень) (диплом від 02.07.1999), доцент кафедри теорії та історії держави і права (атестат від 24.12.2003).

У 1999 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правова природа розпорядчих актів».

У 2003 році присвоєно вчене звання доцента кафедри теорії та історії держави і права.

31. ПЕКАРСЬКИЙ Сергій Петрович – заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 2, кандидат юридичних наук (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2010 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Організація і тактика попередження та розкриття злочинів, пов'язаних із втягуванням неповнолітніх у злочинну діяльність (за матеріалами Департаменту кримінальної міліції у справах дітей МВС України)».

32. ПИЛИПЕНКО Дмитро Олексійович – заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 3, кандидат юридичних наук (спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність)

У 2014 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України».

33. ПИЛИПЕНКО Євгенія Олексіївна – старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності, кандидат юридичних наук (спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 26.04.2013).

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінально-правове забезпечення протидії залишенню у небезпеці».

34. ПІДДУБНА Дар'я Сергіївна – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.06 – земельне право, аграрне право, екологічне право, природно-ресурсне право).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правовий захист органічної продукції від генетично модифікованих організмів в Україні».

35. ПОЛІТОВА Анна Сергіївна – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз, кандидат юридичних наук (12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право) (диплом від 02.07.2008).

У 2008 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України».

36. РОДІНА Валерія Вікторівна – доцент кафедри господарсько-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право) (диплом від 26.09.2012).

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Господарсько-правове регулювання діяльності підприємств міського електротранспорту».

37. СІРОШТАН Юрій Володимирович – доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2013 році захистив дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Адміністративно-правова діяльність Патрульної служби МВС України».

38. СТРЕЛЬНИК Ольга Леонідівна – доцент кафедри загально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень) (диплом ДК № 018598).

У 2011 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Обставини, що виключають юридичну відповідальність».

39. ТУЛІНОВ Валентин Сергійович – доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2009 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Правові та організаційні основи забезпечення громадської безпеки на пасажирському залізничному транспорті з використанням оперативно-розшукової інформації».

40. ФІЛІПЕНКО Анастасія Сергіївна – доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2008 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Адміністративно-правове регулювання захисту населення і території від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру».

41. ЧЕРВІНЧУК Андрій Васильович – старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності, кандидат юридичних наук (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

У 2014 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Рішення, дії та бездіяльність ДАІ в адміністративно-деліктному провадженні та їх оскарження».

42. ШАПАРЬ Артем Олександрович – заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 1, кандидат юридичних наук (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність).

У 2012 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Попередня перевірка оперативної інформації підрозділами карного розшуку».

43. ШУЛЬГА Андрій Олександрович – доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права (12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) (диплом від 11.02.2004), доцент кафедри кримінального процесу (атестат від 21.06.2007).

У 2003 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Основи методики розслідування вбивств на замовлення».

У 2007 році присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального процесу.

44. ЯМКОВИЙ Владислав Іванович – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук (12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право).

У 2007 році захистив дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук з теми «Казна як суб'єкт цивільних правовідносин».

КАНДИДАТИ БІОЛОГІЧНИХ НАУК

1. ГАВРИЛІН Віталій Олексійович – завідувач кафедри спеціальних дисциплін та фізичного виховання, кандидат біологічних наук (14.03.04 – біологічних наук) (диплом від 18.11.2009), доцент.

У 2009 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук за темою «Вплив фізичних навантажень на віковий склад та метаболічний статус червонокрівців периферичної крові спортсменів, які займаються бігом на середні дистанції».

У 2006 році присвоєно вчене звання доцента кафедри спеціальної фізичної підготовки.

КАНДИДАТИ ІСТОРИЧНИХ НАУК

1. САЛЬНІКОВА НАТАЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА – завідувач кафедри гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук (27.00.02 – документознавство, архівознавство) (диплом від 26.09.2012).

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за темою: «Нормативне та науково-методичне забезпечення діловодства в Україні у 1920–1930-х роках».

2. СУСЛИКОВ В'ячеслав Євгенович – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук (07.00.01 – історія України) (диплом від 15.12.2005).

У 2005 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за темою «Законодавчі акти Росії як джерело до історії півдня України XVIII століття (1700–1775 рр.)».

3. СУЮСАНОВ Лут Ікрамович – завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат історичних наук (07.00.01 – історія України) (диплом від 03.07.2002), доцент кафедри історії України (атестат від 16.02.2006).

У 2002 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за темою «Вугільна промисловість і шахтарі України в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.)».

У 2006 році присвоєно вчене звання доцента кафедри історії України.

КАНДИДАТИ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

1. БАЛАНАСВА Оксана Василівна – завідувач кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук (10.02.15 – загальне мовознавство).

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за темою «Десимволізація лексики як фактор становлення права».

2. ЖИВІЦЬКА Інна Андріївна – доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук (10.02.01 – українська мова).

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за темою «Паремії на означення рис характеру людини в українській мові».

3. НОВІКОВА Ольга Олександрівна – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філологічних наук (10.02.01 – «Українська мова») (диплом від 10.05.2007).

У 2006 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за темою «Структурно-семантичні вияви детермінантних членів речення в сучасній українській мові».

4. ПОНОМАРЕНКО Катерина Вікторівна – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філологічних наук (10.02.01 – українська мова) (диплом від 22.12.2010).

У 2010 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук з теми «Інформаційний потенціал девербативів у комунікативній структурі речення і тексту».

5. САБЕЛЬНИКОВА Тамара Миколаївна – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філологічних наук (10.01.07 – фольклористика) (диплом від 14.02.2001), доцент кафедри українознавства (атестат від 30.10.2008).

У 2000 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за темою «Особливості побутування народнопісенної необрядової лірики Донецького Приазов'я».

У 2008 році присвоєно вчене звання доцента кафедри українознавства.

6. ФЕДОРЕНКО Ольга Борисівна – провідний фахівець редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи, кандидат філологічних наук (10.01.01 – українська література) (диплом від 12.12.2017).

У 2017 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук «Тип козака-характерника в художньому світі української романістики другої половини ХХ ст.».

КАНДИДАТИ НАУК З ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

1. ХАЙЛОВА Тетяна Володимирівна – доцент кафедри господарсько-правових дисциплін, кандидат наук з державного управління (25.00.02 – механізми державного управління) (диплом від 09.03.2005), доцент кафедри господарського та екологічного права (атестат від 22.12.2006).

У 2006 році присвоєно вчене звання доцента кафедри господарського та екологічного права.

КАНДИДАТИ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

1. ЗУБЧЕНКО Людмила Вікторівна – доцент кафедри спеціальних дисциплін та фізичного виховання, кандидат педагогічних наук (13.00.04 – теорія та методика професійної освіти) (диплом від 31.05.2013).

У 2013 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за темою «Формування педагогічної творчості майбутніх учителів фізичного виховання у фаховій підготовці».

2. ЛОПАТИНСЬКА Ірина Сергіївна – доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук (13.00.04 – теорія та методика професійної освіти) (диплом від 10.2015).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за темою «Педагогічні умови підготовки вчителів гімназії до створення емоційно сприятливого середовища в учнівському колективі».

3. МАМОНОВА Олена Іванівна – доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук (13.00.04 – теорія та методика професійної освіти).

У 2015 році захистила дисертацію на здобуття наукового кандидата педагогічних наук за темою «Формування філологічної компетенції майбутніх юристів: контекстний підхід».

4. МУХІНА Галина Вікторівна – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат педагогічних наук (13.00.09 – теорія навчання) (диплом від 26.10.2012).

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за темою «Дидактичні умови реалізації особистісно-орієнтованого навчання курсантів вищих навчальних закладів».

5. САЛАЩЕНКО Ганна Миколаївна – доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук (13.00.09 – теорія навчання).

У 2008 році захистила дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за темою «Дидактичні умови організації навчального діалогу в системі «вчитель-учень» в процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу».

КАНДИДАТИ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

1. ГУЗЕНКО Олена Павлівна – доцент кафедри господарсько-правових дисциплін, кандидат економічних наук (08.00.03 – економіка та управління національним господарством).

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за темою «Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення формування людського капіталу».

У 2015 році присвоєно вчене звання доцента кафедри банківської справи.

2. ШЕХОВЦОВА Вікторія Володимирівна – старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат економічних наук (08.00.03 – економіка та управління національним господарством).

У 2012 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за темою «Інституціональні засади реалізації державної екологічної політики в Україні».

КАНДИДАТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК

1. ГУРСЬКИЙ Віктор Євгенович – завідувач кафедри спеціальних дисциплін та професійної підготовки факультету № 2, кандидат психологічних наук (19.00.09 – психологічних наук) (диплом від 30.06.2015).

У 2015 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за темою «Розвиток професійно-важливих якостей працівників спецпідрозділів МВС України імітаційними засобами».

2. КОГУТ Олександра Олександрівна – науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності, кандидат психологічних наук (19.00.07 – вікова та педагогічна психологія).

У 2014 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за темою «Психологічні особливості професійної спрямованості студентів-програмістів».

КАНДИДАТИ ПОЛІТИЧНИХ НАУК

1. ВЕДЕНЄВ Віталій Олексійович – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат політичних наук (23.00.02 – політичні інститути і процеси) (диплом ДК № 022882 від 10.03.2004), доцент кафедри філософії (№ 02 ДЦ № 015910).

У 2004 році захистив дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук з теми «Політичні традиції як чинник сталості й наступності у функціонуванні та розвитку політичної системи»

У 2005 році присвоєно вчене звання доцента кафедри філософії.

**НАПРЯМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ТА КАФЕДРАЛЬНІ НАУКОВІ ТЕМИ
ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ МВС УКРАЇНИ**

№	Підрозділ	Програма роботи	Період виконання
1.	Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін	<i>Гуманітарне знання як чинник формування світоглядних орієнтирів майбутніх правників</i>	2015–2020
2.	Кафедра загально-правових дисциплін	<i>Організаційно-правові засади міжнародної діяльності Національної поліції України в контексті європейської інтеграції України</i>	2015–2018
3.	Кафедра іноземних мов	<i>Контекстне навчання іноземної мови майбутніх юристів та правоохоронців</i>	2017–2022
4.	Кафедра кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету № 1	<i>Захист прав особи у кримінальному процесі Використання судових експертиз у кримінальному провадженні</i>	2015–2019
5.	Кафедра адміністративно-правових дисциплін факультету № 1	<i>Організаційно-правове та тактичне забезпечення адміністративної діяльності Національної поліції України</i>	2015–2020
6.	Кафедра спеціальних дисциплін та фізичного виховання факультету № 1	<i>Актуальні проблеми фізичного виховання студентської молоді</i>	2017–2022
7.	Кафедра гуманітарних дисциплін факультету № 2	<i>Роль гуманітарної освіти у формуванні особистості майбутнього правоохоронця (поліцейського)</i>	2018–2021

8.	Кафедра юридичних дисциплін факультету № 2	<i>Захист та охорона прав за національним та європейським правом</i>	2018–2019
9.	Кафедра спеціальних дисциплін та професійної підготовки факультету № 2	<i>Теорія та практика професійної підготовки працівників Національної поліції України</i>	2018–2019
10.	Кафедра господарсько-правових дисциплін факультету № 3	<i>Актуальні питання цивільного та господарського права</i>	2017–2022
11.	Кафедра цивільно-правових дисциплін факультету № 3	<i>Проблеми цивілістики в сучасних умовах розвитку правової держави</i>	2017–2020
12.	Кафедра державно-правових дисциплін та міжнародного права факультету № 3	<i>Актуальні питання державного та міжнародного права</i>	2017–2022
13.	Науково-дослідна лабораторія з проблемних питань правоохоронної діяльності	<i>Теоретико-прикладні проблеми наукового забезпечення діяльності Національної поліції України</i>	2015–2020

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ДОНЕЦЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ІНСТИТУТУ МВС УКРАЇНИ

Розпочало свою роботу в березні 2016 року на теренах Криворіжжя Дніпропетровської області, спрямувавши свою діяльність на допомогу студентській молоді, курсантам, аспірантам та ад'юнктам у підготовці наукових робіт, статей, у висвітленні їхньої діяльності в періодичних виданнях, в апробації на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Оскільки Донецький юридичний інститут забезпечує освітню діяльність і в Донецькій області, наукове товариство має свій осередок наукової діяльності на факультеті № 2 у м. Маріуполі. Досягненням у роботі наукового товариства є результативна участь членів товариства у наукових заходах: так, учасниця Національного конкурсу наукових робіт «Роль молоді у розвитку місцевого самоврядування в Україні» до Дня Конституції України, курсантка факультету № 1 Рижакова Дар'я посіла почесне II місце, а в Національному конкурсі наукових робіт «Громадянське суспільство: світові традиції та вітчизняні реалії» (на підтримку внутрішньо переміщених осіб з окремих регіонів України), який проводився серед докторів та кандидатів юридичних наук, курсантів і студентів закладів вищої освіти міжнародного представництва та України, Рижакова Дар'я посіла призове III місце.

Наукове товариство впродовж року провело низку цікавих зустрічей-тренінгів із практикуючими юристами, зокрема: Всеукраїнський правничий диспут «Захист кратичних цінностей і дотримання прав дини в Україні» в рамках Всеукраїнського тижня права з нагоди проголошення ральною Асамблеєю ООН Загальної рації прав людини; учнівський

льний конкурс наукових доробок «Поліція та права людини: сучасний погляд школяра» до Дня прав людини (Universal Declaration of Human Rights – December 10, 1948); взяли участь у Всеукраїнському правовому ВІП-турнірі 2018, що проводився Координаційною радою молодих юристів України при Міністерстві юстиції України. Що ж до планів роботи Наукового товариства ДЮІ МВС України, то пріоритетними на 2019 рік визначено: проведення робочої зустрічі з представником Національного контактного пункту «Європейської ради досліджень», участь у програмі «Горизонт – 2020», співпраця з Національним центром співробітництва з ЄС в галузі науки і технологій щодо програми «Горизонт–2020» з метою отримання грантової підтримки для українських учених.

Розділ II

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 340.15 (477)

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-55-62>

Барановський Олександр Віталійович,
аспірант

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6853-3896>

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ НА ЕТАПІ РОЗБУДОВИ НЕЗАЛЕЖНОЇ ДЕРЖАВИ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

У статті проаналізовано причини виникнення, стан, тенденції еволюції економічної злочинності та її вплив на розвиток інституційних перетворень в економіці й соціально-політичній сфері в процесі становлення України як незалежної держави. Досліджено становлення та розвиток нормативно-правової бази та еволюцію організаційно-штатної побудови підрозділів міліції України по боротьбі з економічною злочинністю протягом 90-х рр. ХХ ст. Висвітлено основні завдання, форми та методи діяльності Державної служби боротьби з економічною злочинністю на пріоритетних напрямках протидії злочинності в економічній сфері держави. Узагальнено та систематизовано досвід організаційно-управлінської діяльності МВС України, направленої на посилення ефективності діяльності підрозділів ДСБЕЗ. Визначено основні причини, які не дозволили підрозділам БЕЗ вирішити завдання ефективної протидії злочинним посяганням на економіку держави протягом першого десятиріччя її становлення та розвитку.

Ключові слова: розбудова незалежної держави; економічна злочинність; протидія злочинності; міліція України; Державна служба боротьби з економічною злочинністю; нормативно-правова база; організаційно-штатна побудова.

Постановка проблеми. У нових історичних умовах розбудови незалежної держави одним із найбільш небезпечних чинників дестабілізації та протидії успішному розвитку нових ринкових соціально-економічних відносин став стрімкий ріст злочинності у сфері економіки. За досить короткий час економічна злочинність поширилася майже на всі сфери господарювання, створивши величезний пласт тіньової економіки. У цих умовах одним із пріоритетних завдань міліції незалежної України стала протидія злочинності у сфері економіки.

Враховуючи небезпечність економічної злочинності для України і на сучасному етапі її розвитку, а також рівень науково-теоретичної розробленості всіх аспектів цієї про-

блеми та потреб практики, історико-правовий аналіз діяльності органів міліції щодо протидії злочинності у сфері економіки є надзвичайно актуальним і заслуговує на більш серйозну увагу з боку українських науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему впливу економічної злочинності на розвиток інституційних перетворень в економіці та соціально-політичній сфері України та діяльності правоохоронних органів щодо протидії цьому найнебезпечнішому виду злочинності висвітлено в багатьох дослідженнях, зокрема в наукових працях О. М. Бандурки, Ю. В. Бауліна, В. Т. Білоуса, В. І. Борисова, І. М. Даньшина, А. П. Закалюка, Н. О. Гурорової, О. Г. Кальмана, В. В. Коваленка, М. Й. Коржанського, О. М. Костенко, О. М. Литвака, Г. А. Матусовського, В. М. Поповича, А. А. Смирнова, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, В. І. Шакуна, В. Ю. Шепітька та інших дослідників.

Однак комплексних історико-правових досліджень діяльності правоохоронних органів за цим напрямом їхньої діяльності майже немає. Водночас сучасні проблеми реформування та діяльності органів Національної поліції потребують наукового аналізу та узагальнення історичного досвіду діяльності органів міліції незалежної України за цим важливим напрямом їх оперативно-службової діяльності.

У зв'язку з цим **метою** статті є дослідження формування та розвитку нормативно-правової бази, удосконалення організаційно-штатної структури підрозділів міліції України щодо боротьби з економічною злочинністю; напрямків, форм і методів їхньої діяльності на пріоритетних напрямках протидії економічній злочинності протягом 90-х рр. ХХ ст., в умовах становлення та розбудови незалежної держави.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи безпосереднє висвітлення проблеми, зазначимо, що нова історична реальність пов'язана з відтворенням незалежної української держави призвела, поряд з іншими суспільно-політичними процесами, до корінних змін, що почали відбуватися в економічних відносинах, розвитку нових форм господарювання та власності. Крім того, перехід до ринкових відносин створив принципово нову криміногенну ситуацію в економіці. Після набуття незалежності відмічається стрімке зростання економічної злочинності, особливо найбільш небезпечних її проявів. Так, наприклад, за 1992 рік злочинність в економіці порівняно з 1991 роком виросла на 5,8 %, припинено розкрадання у великих і особливо великих розмірах на 7,4 %, порушень правил щодо валютних операцій стало на 63,8 % більше. Значно збільшилася кількість осіб, що притягувались до відповідальності за незаконну торговельну діяльність, постійно зростала кількість викритих хабарників.

За досить короткий час економічна злочинність поширилася майже на всі сфери господарювання, створивши величезний пласт тіньової економіки. До того ж необхідно відзначити, що після розпаду СРСР у 1991 році адміністративний контроль фактично зник, а різноманітні форми економічного контролю (фінансовий, валютний, податковий, митний) почали з'являтися в Україні лише у 1995 році [1, с. 103].

Отже, саме правоохоронні органи стали дієвим інструментом поновлення державного контролю за станом та правовим регулюванням ринкових соціально-економічних відносин. У цих умовах одним із пріоритетних завдань міліції незалежної України стала протидія злочинності у сфері економіки.

Це завдання було покладено на сформований у вересні 1991 року в системі МВС підрозділ, який отримав назву «Управління по захисту економіки від злочинних посягань МВС України» [2]. Новостворена служба захисту економіки від злочинних посягань (ЗЕЗП), стала правонаслідувачем створеної ще за радянських часів наказом НКВС СРСР від 16 березня 1937 р. № 00118 служби боротьби з розкраданнями соціалістичної власності, основним завданням якої була боротьба з корисливими злочинами економічної спрямованості. Працівники цієї служби виконували завдання по боротьбі з розкраданнями соціалістичної власності та спекуляцією майже до кінця вісімдесятих років.

У подальшому, в умовах динамічних змін, що почали відбуватися в економічних відносинах, розвитком нових форм господарювання та власності, стрімкого поширення нових видів економічної злочинності, виникла нагальна потреба в зміні статусу зазначеної служби, відведення їй відповідного місця в системі органів державної виконавчої влади та нових повноважень, які б забезпечили ефективне і своєчасне викриття зазначеної категорії злочинів.

Передумовою створення нової служби стали вимоги Постанови Верховної Ради України від 26 січня 1993 року «Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань і правопорядку і заходи щодо посилення боротьби із злочинністю» щодо удосконалення структури правоохоронних органів, насамперед підрозділів слідства, кримінального розшуку та захисту економіки [3].

На реалізацію вимог зазначеної вище постанови колегія МВС України ухвалює рішення щодо порушення клопотання перед КМУ про створення на базі служби захисту економіки від посягань МВС України Державної служби боротьби з економічною злочинністю [4, арк. 78]. Отже, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 5 липня 1993 року, на базі служби захисту економіки від злочинних посягань Міністерства внутрішніх справ було створено Державну службу боротьби з економічною злочинністю (ДСБЕЗ), яка стала складовою частиною кримінальної міліції системи МВС України [5]. У складі МВС було сформовано Головне управління ДСБЕЗ МВС України та створено його організаційно-штатну структуру в регіонах країни.

Зміни у вітчизняному законодавстві, необхідність протидії новим видам економічної злочинності зумовлювали необхідність постійного корегування завдань та удосконалення організаційно-штатної структури новоствореної міліцейської служби. Так, наприклад, у 1997 році у ДСБЕЗ з'явилася функція боротьби з нецільовим використанням бюджетних коштів, злочинами на фондовому ринку, посяганнями на інтелектуальну власність. Надалі у 2001 році у структурі Головного управління було створено Управління оперативних розробок, підрозділи боротьби з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності та високих технологій, у бюджетній сфері, боротьби з хабарництвом [6].

У подальшому структура ДСБЕЗ, відповідно до постанов КМУ № 69 від 31.01.2001, № 1759 від 16.11.2002, № 291 від 07.04.2010, теж зазнавала певних організаційно-штатних змін. Так, у березні 2002 року Головне управління було реорганізовано в Департамент ДСБЕЗ МВС України, на який було покладено безпосереднє керівництво діяльністю підрозділів ДСБЕЗ у країні. Департамент ДСБЕЗ знаходився у прямому підпорядкуванні Міністра внутрішніх справ України. Водночас територіальні підрозділи служби залишились у безпосередньому підпорядкуванні керівників відповідних ОВС.

Відповідно до затвердженого зазначеною вище постановою КМУ від 5 липня 1993 року Положення про Державну службу боротьби з економічною злочинністю, її головними завданнями стали: своєчасне припинення злочинів у галузі економіки та запобігання їм; аналіз і прогнозування криміногенних процесів в економіці та своєчасне інформування про них органів виконавчої влади; виявлення та припинення фактів порушення прав інтелектуальної власності; виявлення причин і умов, які сприяють вчиненню правопорушень у галузі економіки, та вжиття заходів до їх усунення [7].

Необхідно зазначити, що з перших днів своєї діяльності ДСБЕЗ МВС України вела цілеспрямовану боротьбу зі злочинами в галузі економіки, яка на той час зазнала корінної трансформації. Основними характеристиками цього трансформаційного процесу були: загальна криза економіки; перерозподіл доходів і власності на користь тіньових структур і окремих громадян, які стали на шлях незаконного збагачення; зростання кількості розкрадань державної та суспільної власності, розбійних нападів, грабежів, крадіжок особистого майна, порушень правил торгівлі; хабарництво, недієвість новоприйнятих нормативно-правових актів у сфері захисту економічних інтересів громадян.

На засіданні розширеної колегії МВС України від 19 лютого 1992 року зазначалося, що злочинні формування в багатьох обласних центрах і великих містах фактично взяли під контроль ситуацію на речових і продовольчих ринках, насильницьким шляхом встановлювали та підтримували високі ціни на промислові товари та продукцію сільгоспвиробництва, штучно створювали дефіцит товарної маси. Особливо гостра ситуація склалася в 1992–1993 рр. на ринках міст Києва, Одеси, Дніпропетровська, Харкова, Донецька, Запоріжжя, Луганська [8].

Подальший розвиток ринкових відносин викликав значне зростання злочинності в економічній сфері. У переліку нових видів економічної злочинності, які виникли в час трансформаційних перетворень в економіці держави – махінації з матеріалами, сировиною, обладнанням, готовою продукцією через діючі і фіктивно створені кооперативи, малі і спільні підприємства.

У відповідь на посилення кримінального тиску на економіку держави керівництво МВС України вжило низку організаційних і практичних заходів, направлених на кадрове та технічне зміцнення підрозділів, які вели боротьбу з економічною злочинністю, що, зі свого боку, суттєво позначилося на результатах їхньої діяльності. Вже протягом першого року своєї діяльності новостворена служба довела необхідність і своєчасність свого створення. У складній оперативній обстановці підрозділами ДСБЕЗ у 1993 році на 11,9 % більше викрито злочинів у сфері економіки. Виявлено 1336 фактів хабарництва (+ 35,2 %), 9437 розкрадань державного та колективного майна шляхом привласнення (+ 4,9 %), 4394 спекуляції (+ 48,9 %), 1592 незаконної торгівельної діяльності (+ 224,8 %) та 1219 незаконних операцій з валютними цінностями (+ 112 %). На 39,6 % більше направлено до судів кримінальних справ про економічні злочини. Економічний ефект від діяльності Державної служби БЕЗ за 1993 рік склав 341,4 млрд. карбованців [9, арк. 58].

Однак, незважаючи на вжиті правоохоронними органами заходи, криміногенна ситуація в економіці держави у другій половині 90-х рр. продовжувала погіршуватися. Найбільш криміналізованою в цей час стала фінансово-банківська сфера, у якій домінувала тенденція до зростання кількості протиправних діянь, пов'язаних із вилученням значних коштів, і присвоєння їх злочинними елементами. Підтвердженням цього факту є цифри порівняльної статистики 1995–1998 рр. Так, наприклад, у банківських установах в 1997 р. органами міліції було викрито 4 687 злочинів (збільшення у порівнянні з 1996 р. вдвічі) [10, с. 10]. До того ж, якщо в 1995 р. у фінансово-кредитній системі було виявлено 362 злочини, з яких 92 вчинені організованими злочинними групами, то в 1996 р., відповідно, – 3721 і 244, у 1997 р. – 6227 і 361, а в 1998 р. – 8539 і 750 [11, с. 9].

Подальший розвиток державотворчих процесів супроводжувався прогресуючим зростанням злочинності в банківській сфері, що певною мірою було зумовлено постійним зростанням кількості банківських установ. Так, наприклад, на початку 1999 року в Україні функціонувало приблизно 230 банків і понад 2000 філій. Водночас виникають нові види злочинів у цій сфері, серед яких зловживання службовим становищем, шахрайство позичальників із фінансовими ресурсами, у тому числі у змові з посадовими особами банків, службовий підлог, розкрадання коштів та майна. Також об'єктом злочинних посягань стали кредитні ресурси та фонди, майно, що знаходиться в заставі та майно самих банків.

Крім того, зростає злочинність і в інших сферах економіки країни. Так, протягом 1995 року кількість виявлених працівниками міліції України злочинів зросла у зовнішньоекономічній сфері – на 44,3 % (з 1245 до 1796), у сфері приватизації – на 22,1 % (з 2023 до 2471 злочинів) [12, арк. 92].

Ще одним із важливих напрямків діяльності підрозділів ДСБЕЗ стала протидія намаганням злочинного світу зробити банківську систему центральною ланкою в технологічному ланцюзі «відмивання» коштів, отриманих злочинним шляхом. До того ж у середині 90-х рр. нечуваного розмаху набула кримінальна діяльність різного роду трастових компаній, довірчих товариств, недержавних пенсійних фондів та інших організацій, що залучали кошти громадян. Від їхньої діяльності постраждало близько 1,7 млн. вкладників, яким завдано

збитків на 155,5 млн. грн., майже 25 млн. доларів США, понад 350 тис. німецьких марок [13, с. 234]. Необхідно зазначити, що від дій кримінальних шахраїв постраждали найменш соціально захищені громадяни – пенсіонери, безробітні, малозабезпечені, які довірили злочинцям свої невеликі заощадження, сподіваючись отримати обіцяні ним надвеликі відсотки.

Здійснені керівництвом МВС управлінські й організаційні заходи дозволили стабілізувати ситуацію на цьому напрямі діяльності. Так, якщо органами ДСБЕЗ разом зі слідчими підрозділами в 1995 році було розслідувано понад 100 кримінальних справ цієї категорії та до кримінальної відповідальності було притягнуто 83 посадові особи, то у 1997 році слідчими органами розслідувалось вже 131 кримінальна справа зазначеної категорії [14, с. 94].

Наступний важливий напрямок, на якому зосередили увагу підрозділи міліції по боротьбі з економічною злочинністю, – протидія злочинним приховуванням коштів від оподаткування. З набуттям незалежності ця проблема стала однією з найважливіших з погляду забезпечення ефективного розвитку економіки, наповнення державної скарбниці, розв'язання важливих соціальних проблем.

Підрозділи ДСБЕЗ при організації діяльності на даному напрямку встановили належну взаємодію з підрозділами Державної податкової адміністрації передусім шляхом проведення спільних операцій у протидії цьому виду злочинної діяльності. Так, наприклад, у 1997 р. було проведено 12 тис. таких спільних операцій, за результатами яких державі повернуто майже 10 млн. грн., передано для реалізації товарно-матеріальних цінностей на суму 29 млн. грн. [13, с. 255].

Одночасно діяльність підрозділів ДСБЕЗ в регіонах країни у другій половині 90-х рр. залишалася малоефективною. Підтвердженням цього є підсумки її роботи за 1996 рік, які знайшли своє відображення в наказі МВС України від 12 січня 1997 року. Так, наприклад, питома вага виявлених у 1996 році тяжких злочинів в економічній сфері, склала тільки близько 30 %, а злочинів, вчинених групою осіб – лише 11 %, розкрадань у великих та особливо великих розмірах – 9,5 %. Зазначені показники підтверджували орієнтацію більшості підрозділів ДСБЕЗ УМВС на валові показники в роботі, які на захист економічних інтересів держави суттєво не впливали [15, арк. 2].

Отже, починаючи з 1997 р., керівництво служби взяло курс на організацію діяльності оперативних підрозділів у напрямку викриття найбільш небезпечних злочинів, великомасштабних корисливих зловживань у стратегічно важливих ключових галузях економіки. Як пріоритетні напрямки оперативно-службової діяльності були визначені протидія тяжким корисливим злочинам у зовнішньоекономічній діяльності, паливно-енергетичному комплексі, кредитно-фінансовій і банківській системах, на дієвому супроводженні інвестиційних програм, процесів приватизації, цільовому використанні кредитних, валютних ресурсів, профілактиці розкрадань коштів, виділених на заробітну плату, стипендії, пенсії, на суттєвому посиленні боротьби з хабарництвом і корупцією.

Реалізація зазначених організаційно-управлінських заходів дозволила підвищити ефективність діяльності підрозділів ДСБЕЗ. Підтвердженням цього є цифри міліцейської статистики 1997 року. Так, у визначальних напрямках оперативно-розшукової діяльності у цей період було виявлено майже 15 тис. злочинів (це стосується злочинів економічної спрямованості, злочинів у фінансово-кредитній сфері та банківських установах, паливно-енергетичному комплексі, зовнішньоекономічній діяльності, у сфері приватизації). Забезпечено відшкодування збитків на суму понад 250 млн. грн. За вчинення економічних злочинів було притягнуто до відповідальності 42,3 тис. осіб, з яких кожний десятий – керівник різних ланок, кожний четвертий орудував у групах [13, с. 254].

Важливим напрямком діяльності підрозділів ДСБЕЗ стала протидія злочинам, що вчиняються у сфері приватизації. З розвитком приватизаційних процесів (початком великої приватизації, переходом її на стадію грошової приватизації) пріоритетним завданням служби стало забезпечення прозорості цих процесів. З метою посилення ефективності діяльності

керівництвом служби було розроблено та впроваджено в практику нову форму діяльності у боротьбі з економічною злочинністю – Програми оперативного супроводження процесу приватизації, інвестиційних програм, експорту металів, вугілля, спирту та іншої конкурентоспроможної продукції, виробленої на вітчизняних підприємствах.

Реалізація цих програм дозволила значною мірою зменшити кримінальний тиск на економіку держави. Так, наприклад, у 1997 році порівняно з попереднім роком у сфері приватизації було виявлено вдвічі більше фактів хабарництва, майже втричі – розкрадань у великих та особливо великих розмірах. Було притягнуто до кримінальної відповідальності 149 посадових осіб органів державної влади та управління, які скоїли злочини у процесі роздержавлення власності [13, с. 254]. У наступному 1998 році таких злочинів було викрито вже в 1,6 разів більше, ніж у попередньому. Ця тенденція знайшла продовження і в 1999 році, коли в ході оперативного супроводження процесів приватизації було викрито майже 2,9 тис. злочинів, збитки від яких склали понад 68,2 млн. грн., з яких майже 16 млн. грн. було відшкодовано [14, с. 99].

Однак, незважаючи на ці цифри, ефективність діяльності міліцейських підрозділів залишалася вкрай низькою, особливо за напрямом профілактичної діяльності. Підтвердженням цього є те, що за 1998 рік підрозділами ДСБЕЗ було попереджено 2869 злочинів, або 4,4 % від числа виявлених. Крім того, цього року відмічається спад результативності боротьби з крадіжками (– 8,3 %), приховуванням валютної виручки (– 8,1 %), незаконною торговельною діяльністю (– 41,2 %) та порушенням правил про валютні операції (– 27,7 %) [16, с. 204].

Висновки. Підсумовуючи результати діяльності органів міліції щодо протидії економічній злочинності протягом 90-х рр. минулого сторіччя, коли державотворчі процеси в нашій державі тільки набували свого розвитку, слід зазначити, що неврегульованість питань власності, відсутність контролю щодо законності надходження капіталів, які використовувались у ході приватизації, розбалансування фінансово-кредитної системи, високий ступінь монополізації під час вільного ціноутворення, істотні недоліки в системі оподаткування та інші чинники стимулювали подальше зростання злочинності.

Незважаючи на певні успіхи та позитивні результати на цьому напрямку оперативно-службової діяльності, вирішити завдання ефективної протидії злочинним посяганням на економіку держави підрозділам ДСБЕЗ не вдалося. На нашу думку, основними причинами такого стану справ стало недостатнє законодавче регулювання діяльності служби на загальнодержавному рівні, невідповідність відомчої нормативно-правової бази реаліям криміногенної ситуації в країні, постійні намагання реформувати службу, які мали, непослідовний, декларативний характер. Крім того, заходи протидії злочинним угрупованням у сфері економіки за своїм змістом і напрямками були морально застарілими і малоефективними через бюрократичність і невідповідність реаліям соціально-економічних відносин у державі, правової системи щодо доцільності та оперативності їх застосування. До цього ж аналіз статистики діяльності органів міліції в напрямку боротьби з економічними злочинами протягом досліджуваного періоду дозволяє зробити висновок, що часто кількісних показників розкриття правоохоронці досягали за рахунок статистики незначних злочинів.

Історико-правовий аналіз, виважена оцінка та узагальнення досвіду діяльності ДСБЕЗ МВС України допомагає визначити подальші шляхи та засоби протистояння кримінальній експансії, подолання злочинного тиску на сферу економіки, напрацювати подальшу стратегію діяльності підрозділів Національної поліції, направленої на формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, виявлення, запобігання та припинення злочинів у сфері економіки.

Обмежені рамки статті не дозволяють охопити весь широкий спектр проблем діяльності підрозділів міліції щодо протидії економічній злочинності. Тому в подальших наукових розвідках актуальним є дослідження форм і методів роботи підрозділів ДСБЕЗ МВС України на пріоритетних напрямках захисту економіки держави від злочинних посягань, з

метою визначення найбільш ефективних форм і методів роботи для відповідних підрозділів Національної поліції України.

Список використаних джерел

1. Олашин М. М. Економічна злочинність: причини поширення і шляхи подолання. Європейські перспективи. 2015. № 7. С. 102–106.
2. О переименовании служб БХСС, ГУИД ФПУ и специальных перевозок МВД Украины: приказ МВД Украины од 2 сентября 1991 года № 378. ДА МВС України, ф. 46, оп.2, спр. 10, т. 16, арк.142–143.
3. Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань і правопорядку і заходи щодо посилення боротьби із злочинністю: Постанова Верховної Ради України від 26 січня 1993 року № 2931-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 11. Ст. 87.
4. Про посилення захисту економіки України від злочинних посягань та реорганізацію служби ЗЕЗП МВС України: рішення колегії МВС України від 24 березня 1993 р. № 2 КМ/5. ДА МВС України ф. 46, оп. 2, спр. 12, т. 1, арк. 78–80.
5. Про утворення Державної служби боротьби з економічною злочинністю: Постанова Кабінету Міністрів України від 05 липня 1993 року № 510. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/510-93-%D0%BF> (дата звернення: 20.10.2018).
6. Організація діяльності ДСБЕЗ щодо протидії економічній злочинності. URL: <https://pidruchniki.com/17910211/> (дата звернення: 21.10.2018).
7. Положення про Державну службу боротьби з економічною злочинністю : затверджене постановою КМУ від 05 липня 1993 року № 510. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/510-93-%D0%BF> (дата звернення: 20.10.2018).
8. Рішення розширеної колегії МВС України від 19 лютого 1992 року № 2/км 2с. ДА МВС України, ф. 46, оп. 2, спр. 6, т. 2, арк. 24.
9. Про заохочення працівників Головного управління ДСБЕЗ МВС України: наказ МВС України від 31 січня 1994 р. № 44. ДА МВС України ф. 46, оп. 2, спр. 10, т. 2, арк. 58–59.
10. Захищаючи економіку України: (Бесіда з начальником Головного управління ДСБЕЗ МВС України О. Харламовим. Підготував О. Іващенко). Міліція України. 1997. № 5–6. С. 10–11.
11. Про оперативно-розшукову діяльність ОВС України у першому півріччі 1998 року. Іменем Закону. 1998. № 35. 28 вересня. С. 9–11.
12. Про стан боротьби з організованою злочинністю та заходи щодо її активізації відповідно до вимог Указу Президента України від 21 липня 1994 року і рішень Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України: Рішення Колегії МВС України від 14 грудня 1995 року. ДА МВС України ф. 46, оп. 2, спр. 1.4., т. 28, арк. 92–93.
13. Кравченко Ю. Ф. Міліція України. Київ: Генеза, 1999. 431 с.
14. Зозуля Є. В. Міліція України в умовах становлення незалежної держави (90-ті рр. ХХ ст.) : монографія. Донецьк: НД та РВВ ДЮО МВС України, 2004. 188 с.
15. Про підсумки роботи підрозділів ДСБЕЗ ГУМВС, УМВС, УМВСТ за 1996 р. та завдання щодо активізації боротьби зі злочинністю у сфері економіки: наказ МВС України від 12 січня 1997 року № 2. Архів ГУНП України в Донецькій області, ф. 20, спр. 2, арк. 2-4.
16. Міліція України : історичний нарис, портрети, події: науково-популярне видання / за заг. ред. Ю. О. Смирнова ; кол. авторів: Смирнов Ю. О., Михайленко П. П., Святоцький О. Д., Ануфрієв М. І. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 888 с.

Барановский Александр Витальевич,

аспирант

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2919-5545>

ПРАВОВЫЕ И ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МИЛИЦИИ УКРАИНЫ ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ НА ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ НЕЗАВИСИМОГО ГОСУДАРСТВА (ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ)

В статье проанализированы причины возникновения, состояние, тенденции эволюции экономической преступности и ее влияние на развитие институциональных преобразований в экономике и социально-политической сфере в процессе становления Украины как независимого государства. Обобщен и систематизирован опыт организационно-управленческой деятельности МВД Украины, направленной на усиление эффективности деятельности подразделений БЭП. Определены основные причины, которые не позволили подразделениям по борьбе с экономической преступностью решить задачу эффективного противодействия преступным посягательствам на экономику государства в течение первого десятилетия его становления и развития.

Ключевые слова: развитие независимого государства; экономическая преступность; противодействие преступности; милиция Украины; Государственная служба борьбы с экономической преступностью; нормативно-правовая база; организационно-штатное построение.

Baranovskiy Alexander Vitaliyevich,

postgraduate student

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2919-5545>

THE LEGAL AND ORGANIZATIONAL BASES FOR THE ACTIVITY OF UKRAINIAN MILITIA TO COUNTER ECONOMIC CRIME AT THE STAGE OF DEVELOPMENT OF AN INDEPENDENT STATE (HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS)

In the article it is analyzed the causes of the formation, status, trends of the evolution of economic crime and its impact on the development of institutional transformations in the economy and the socio-political sphere in the process of the establishment of Ukraine as an independent State.

It is stated that after independence, there had been noted the rapid growth of economic crime, especially the most dangerous manifestations. In the list of new types of economic crime that occurred during transformation in the economy of the state there had been noted the manipulation of materials, raw materials, equipment and finished products through existing and fictitiously created by cooperatives, small and joint enterprises, crimes in the financial-banking sphere.

It is researched the formation and development of the legal framework and evolution of organizational and regular police units of Ukraine concerning the combating with economic crime over the 90-ies, the 20th century. It is pointed out that after the establishment of an independent State there had been created a specialized police service for combating economic crime – the State service of protecting the economy from criminal encroachments. It was subsequently transformed into the State service for combating economic crime. In the composition of the Ministry of Internal Affairs it was formed SSCEC of MIA of Ukraine and formed its organizational and staffing structure in the regions of the country.

There were the main tasks of the service which include timely opposition of economic crimes and their prevention; analysis and forecasting of criminogenic processes in economy and timely informing on them to the authorities; detection and prevention of violations of intellectual property rights; identifying the causes and conditions that contribute to the perpetration of offences in the economic sectors, and take measures to eliminate them.

It is illustrated the main forms and methods of activity of the State service for combating economic crime on the main directions of counteracting crime in economic sphere of the state.

It is summarized and systematized management and organizational experience of activity of MIA of Ukraine aimed at strengthening the effectiveness of the activities of the SSCEC. It is identified the main reasons that prevented the SSCEC units to solve a challenge of effective opposition to criminal violations of the state's economy during the first decades of its formation and development.

Key words: development of an independent State; economic crime; counteraction to criminality; police of Ukraine; the State service to combat economic crime; regulatory; organizational and staffing formation.

Надійшла до редколегії 22.10.2018

УДК 341.231.145

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-63-69>

Завгородній Віталій Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7489-8170>

РЕГУЛЯТИВНИЙ ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ЮРИДИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

У статті досліджено сучасні наукові підходи до розуміння загальнотеоретичної категорії «правове регулювання», його способи, методи й типи, на основі чого розкрито зміст поняття «регулятивний вплив Конвенції і практики Європейського Суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні» та з'ясовано його характерні риси. Доведено, що індивідуальне регулювання поведінки персоніфікованих суб'єктів права здійснюється через резолютивну частину остаточних рішень Страсбурзького Суду, а мотивувальна частина його рішень має нормативний характер за умови наявності усталеної судової практики та лише у сукупності з конвенційною нормою.

Ключові слова: *правове регулювання; способи та методи правового регулювання; типи правового регулювання; регулятивний вплив; нормативне та індивідуальне регулювання.*

Постановка проблеми. У 1950 році європейська спільнота визнала на офіційному рівні існування невід'ємних природних прав людини, закріпила та надала їм необхідної юридичної форми через укладання міжнародного договору (Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенції)) Радою Європи. Умовою дієвості цього механізму стало створення Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який за роки свого існування сформував власну наднаціональну судову практику. Реалізація ЄСПЛ наданих йому повноважень із застосування конвенційних норм та їх тлумачення, а також результати діяльності Суду є підставою для постановки питання про регулятивний вплив практики цієї міжнародної правозахисної інституції на юридичну діяльність в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практика Європейського Суду з прав людини та її застосування – не новий предмет наукового дослідження для сучасної юридичної науки, що обумовлюється комплексністю та складністю цього явища правової дійсності. Його розробкою займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. З. Абдрашитова, С. П. Головатий, Д. А. Гудима, А. В. Деменєва, Т. І. Дудаш, О. В. Соловійов, О. Ю. Кайдаш, М. І. Козюбра, Л. В. Пастухова, П. М. Рабінович, С. Є. Федик, В. О. Туманов, С. В. Шевчук та інші. Проте аналіз праць вчених вказує на те, що вплив практики Страсбурзького Суду Ради Європи малодосліджений у загальнотеоретичній площині та потребує подальших наукових розвідок.

Формулювання мети статті. Під час підготовки цієї статті автор поставив за мету розкрити зміст поняття «регулятивний вплив практики ЄСПЛ на юридичну діяльність в Україні» та з'ясувати характерні риси однойменного правового феномена. Як теоретичним інструментарієм для досягнення визначеної дослідницької мети, автор скористався пізнавальними можливостями діалектичного методу, а також формально-логічних методів ана-

лізу і синтезу. У гносеологічному плані важливе значення має і теоретичне положення про те, що феномен регулятивного впливу практики ЄСПЛ має досліджуватися у взаємозв'язку із регулятивним впливом самої Конвенції.

Викладення основного матеріалу. Принагідно відзначити, що висвітлення особливостей регулятивного аспекту впливу практики Європейського Суду з прав людини неможливе без попереднього з'ясування сутності такої важливої загальнотеоретичної категорії, як «правове регулювання». Такий підхід вважаємо єдино правильним, зважаючи на спорідненість понять «правовий вплив» та «правове регулювання», перше з яких за функціями впливу є значно ширшим та охоплює друге.

Огляд наукових та навчальних джерел з досліджуваної проблематики вказує на те, що вчені по-різному визначають зміст цього поняття, свідченням чого є такі його інтерпретації.

П. М. Рабінович під категорією «правове регулювання» розуміє здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку [1, с. 153]. На думку О. Ф. Скакун, правове регулювання являє собою здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону і розвиток [2, с. 488].

Своєрідним узагальненням поглядів правників на правове регулювання є висновки О. М. Куракіна про це явище правової дійсності, а саме: правовому регулюванню, на відміну від інших видів соціального регулювання, притаманна низка специфічних рис. Однією з них є тісний зв'язок правового регулювання з державою. Саме держава в особі її уповноважених органів, відповідно до закономірностей розвитку і потреб суспільного життя, встановлює загальні принципи, цілі, завдання, межі та розробляє основні засоби правового регулювання [3, с. 377].

Зі змісту наведених вище суджень випливає, що суб'єктом, який опосередковано, через правові засоби здійснює правове регулювання, є держава. Такий підхід характерний для позитивістського право розуміння, що вступає у протиріччя з концепцією правової держави в частині суб'єктів правоутворення. Згідно з положеннями цієї теорії, роль останньої у процесі правоутворення зводиться до виявлення створених суспільством правових норм та надання їм необхідної юридичної форми закону чи іншого документального джерела, а також захист правових норм.

Зважаючи на це, потребує свого корегування і підхід до розуміння категорії «правове регулювання», зміст якої відображає таке судження про однойменний правовий феномен: правове регулювання – це здійснюваний громадянським суспільством та/або правовою державою за допомогою системи юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони та розвитку.

Запропонований підхід до розуміння досліджуваного поняття в контексті Конвенції та практики Європейського Суду вимагає свого корегування в частині загальнотеоретичних категорій, що відображають правовий інструментарій, тобто юридичні засоби, які задіяні в цьому процесі. Йдеться, зокрема, про способи, методи та типи правового регулювання.

Традиційно вчені виокремлюють такі способи правового регулювання, як дозвіл, зобов'язання та заборону. Водночас деякі правники наголошують на тому, що ці три способи слід розглядати як основні, оскільки існують і інші, додаткові, до яких відносять рекомендації та стимули [4, с. 370–371]. Важливим у методологічному плані є зауваження О. Ф. Скакун про те, що способи правового регулювання (дозвіл, зобов'язання, заборона) з більшою ефективністю досягають своєї мети лише в тісному взаємозв'язку один з одним [2, с. 496].

У межах наявної правової доктрини такі способи правового регулювання, як зобов'язання та заборони, що характерні для діяльності органів публічної влади, не викли-

кають особливих заперечень. Проте дозвіл і його використання в аспекті досліджуваного регулятивного впливу Конвенції і практики ЄСПЛ є підґрунтям для наукової дискусії.

Передусім постає питання про те, чи може держава в особі уповноважених державних органів надавати дозвіл на реалізацію таких природних можливостей людини, як право на життя, особисту недоторканість, свободу думки і вираження поглядів тощо? З усією очевидністю відповідь на це питання матиме форму заперечення.

Як бльознірська сприймається навіть згадка про те, що ці права людина отримує від держави. Роль останньої чітко визначено в ч. 2 ст. 3 Основного Закону України, а саме: утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [5], а також у преамбулі Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, у якій зазначається, що високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції [6].

У зв'язку з цим, виникає потреба в залученні до наукового обігу нового терміна-поняття, відмінного від «дозволу» за своїм смисловим і змістовним наповненням. Найбільш коректним для цього вважаємо поняття, словесним символом якого є «уможливлення». На підтвердження цієї тези наведемо трактування цього терміна, що знайшло своє відображення в довідковій літературі. Так, у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «уможливлювати» інтерпретується таким чином: «робити можливим, забезпечувати можливість здійснення чого-небудь» [7, с. 1506].

Урахування викладеного вище дозволяє стверджувати, що здійснюваний регулятивний вплив Конвенцією та практикою ЄСПЛ здійснюється за допомогою і такого способу правового регулювання, як «правове уможливлення». Його сутність, на нашу думку, полягає у визнанні державою існуючого на європейському просторі каталогу основоположних прав і свобод людини, що формально закріплені Радою Європи в Конвенції, та їх забезпечення шляхом створення необхідних умов для втілення цих можливостей у життя.

Ми поділяємо думку тих правників, які метод правового регулювання інтерпретують як сукупність прийомів і способів, за допомогою яких здійснюється вплив на поведінку суб'єктів суспільних відносин для забезпечення правопорядку [8, с. 391]. У правничій доктрині традиційно розрізняють два основні методи: 1) імперативний (ґрунтується на нерівності правового статусу суб'єктів як учасників правовідносин; упорядкування їх поведінки здійснюється на основі субординації); 2) диспозитивний (ґрунтується на рівності правового статусу суб'єктів правовідносин, упорядкування поведінки яких здійснюється на основі координації).

У питанні розуміння методу правового регулювання як системного утворення поділяємо позицію В. Д. Сорокіна про те, що метод правового регулювання включає взяті в органічній єдності три способи, а саме: дозвіл, зобов'язання, заборону з переважанням якогось одного з елементів [9, с. 112]. А отже, принципова відмінність між згаданими вище методами виявляється в тому, що вони в різних пропорціях поєднують у собі існуючі способи правового регулювання: в диспозитивному методі переважають дозволи, а в імперативному – зобов'язання та заборони.

Зважаючи на те, що діяльність органів публічної влади ґрунтується на зобов'язанні дотримуватися норм Конвенції в їх трактуванні ЄСПЛ, а також на забороні порушення конвенційних прав і свобод людини, поведінка таких суб'єктів упорядковується за допомогою імперативного методу правового регулювання. Підтвердженням цьому є галузева приналежність правовідносин, у межах яких забезпечується виконання остаточних рішень ЄСПЛ (кримінально-процесуальні, адміністративно-процесуальні).

Водночас цей метод правового регулювання містить і елементи диспозитивності. Йдеться про значний масив управоможень, що використовуються для впорядкування суспільних відносин, у межах яких людина, як праводієздатний суб'єкт права, реалізує свої основоположні конвенційні права і свободи, що гарантовані Конвенцією.

Важливим у рамках нашого дослідження є також з'ясування типу правового регулювання, що притаманний Конвенції і практиці ЄСПЛ.

З погляду В. В. Копейчикова та А. М. Колодія, під типами правового регулювання слід розуміти особливості загального порядку регулювання того, на чому базується правове регулювання в певному конкретному випадку: дозволу чи заборони. Відповідно, вчені виокремлюють такі типи правового регулювання, як загальний дозвіл та загальна заборона [10, с. 260–261]. На наше переконання, використання такого типу правового регулювання, як загальна заборона, що ґрунтується на принципі «заборонено все, окрім прямо дозволеного законом» не є доцільним у межах нашого дослідження, оскільки його існування є виправданим лише в рамках кримінального права.

Більш прийнятним вважаємо підхід учених (серед яких М. В. Цвік, О. В. Петришин, П. М. Рабінович), які виокремлюють такі типи правового регулювання, як загальнодозвільний та спеціально-дозвільний. Так, наприклад, П. М. Рабінович вказує на те, що залежно від співвідношення та способу поєднання загальних юридичних дозволів і загальних юридичних заборон, слід виділяти загальнодозволеній (можна робити все, крім того, що прямо заборонено законом) та спеціально-дозволеній (можна робити лише те, що прямо дозволено законом) типи правового регулювання [11, с. 165].

Наведене вище дає підстави для висновку про те, що діяльність органів державної влади, їх службових та посадових осіб упорядковується за допомогою спеціально-дозвільного типу правового регулювання, який передбачає наявність у таких суб'єктів: 1) державно-владних повноважень, що здійснюються як у рамках норм Конвенції, так і на виконання остаточних рішень ЄСПЛ (дозволена поведінка); 2) відповідних заборон на обмеження та порушення конвенційних прав і свобод людини; 3) зобов'язань щодо гарантування визначених Радою Європи можливостей людини.

Однак попередньо обґрунтований спосіб правового регулювання, яким є «правове уможливлення», вказує на некоректність використання в рамках Страсбурзького правозахисного механізму загальнодозвільного типу правового регулювання. Аргументом на користь такого висновку є судження про конвенційні права людини як такі, що мають природне походження, а отже, не потребують дозволу з боку держави. У зв'язку з цим, вважаємо, що в аспекті Конвенції та практики ЄСПЛ для упорядкування поведінки людей як тип правового регулювання слід використовувати «загальне уможливлення».

Квінтесенцією існуючих у правничій науці типів правового регулювання є відповідні принципи, що лежать в їхній основі. Що ж до пропонованого нами типу правового регулювання (загальне уможливлення), то є певна складність у відображенні його як відповідної основоположної ідеї. Зважаючи на цей факт, запропонуємо максимально лаконічне його пояснення у вигляді такої тези: правове уможливлення, як спосіб правового регулювання, апріорі хоча й не є дозволами з боку держави, проте мають бути гарантовані нею.

Зважаючи на те, що правове регулювання є складним та багатогранним явищем правової дійсності, важливим питанням є його видова диференціація, критерієм якої є масштаб здійснюваного впливу на суспільне життя.

За цією підставою розрізняють: а) нормативне регулювання, що здійснюється за допомогою норм права, об'єктивованих у законах та інших нормативно-правових актах, санкціонованих державою звичаїв, нормативно-правових договорів, правових прецедентів; б) індивідуальне регулювання, якому притаманні такі риси: реагування на конкретні життєві факти; спрямованість на юридичне опосередкування відносин між чітко визначеними (персоніфікованими) суб'єктами; індивідуальні правові рішення формулюються лише для даного випадку і не є обов'язковими для інших аналогічних ситуацій [12, с. 381].

З огляду на предмет дослідження та враховуючи викладені вище теоретичні положення, що відображають видову диференціацію категорії «правове регулювання», обґрунтованою вважаємо постановку питання про те, який із двох зазначених його різновидів здійснює Конвенція та практика ЄСПЛ.

Зважаючи на нормативно-правовий припис, закріплений у ч. 1 статті 9 Конституції України, вважаємо аргументованим судження про здійснення Конвенцією, як частиною національного законодавства, нормативного регулювання суспільних відносин, що складаються в галузі забезпечення прав людини.

Не настільки однозначною є відповідь на питання щодо видової приналежності правового регулювання здійснюваного практикою ЄСПЛ, що її часто ототожнюють із сукупністю рішень цього міжнародного судового органу.

Згідно з усталеним у сучасній правничій науці підходом, такі рішення відносять до правозастосовних актів, що, як відомо, не містять норм права і не деталізують норм Конвенції, а отже, не можуть здійснювати нормативного регулювання. Вони є об'єктивованим результатом вирішення конкретної юридичної справи щодо порушення державою конвенційних прав і свобод людини. Про це свідчить регулятивна частина цих рішень, у якій встановлюється факт правопорушення, а також міститься припис, адресований державі щодо необхідності вжиття заходів індивідуального характеру. Саме через цей зобов'язуючий припис і здійснюється індивідуальне правове регулювання поведінки персоналізованих суб'єктів суспільних відносин, якими є держава в особі її уповноважених органів влади та скаржник.

Принагідно відзначити, що регулятивний вплив рішень ЄСПЛ не обмежується їх регулятивною частиною. Його може здійснювати і мотивувальна частина рішення за умови відображення в ній правової позиції Міжнародного суду, що склалася на основі усталеної судової практики. Проте правові позиції ЄСПЛ, як результат офіційного тлумачення конвенційних норм, не здійснюють самостійного регулювання суспільних відносин і лише в сукупності з нормою Конвенції можуть мати нормативний характер, зважаючи на те, що розраховані не на один випадок, а на всі подібні випадки застосування відповідної конвенційної норми.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати ряд суджень, що мають методологічне значення для розуміння характерних рис, притаманних регулятивному впливу Конвенції та практики ЄСПЛ на юридичну діяльність в Україні: а) конвенційний правопорядок, як результат такого впливу, забезпечується за допомогою особливого правового режиму, що являє собою поєднання способів, методів і типів правового регулювання; б) у рамках регулятивного впливу Конвенції та практики ЄСПЛ поведінка людини упорядковується не за допомогою загальнодозвільного типу правового регулювання, а за допомогою загального уможливлення як типу правового регулювання, в основі якого лежить ідея про те, що «правові уможливлення, як спосіб правового регулювання, апріорі хоча й не є дозволами з боку держави, проте мають бути гарантовані нею»; в) у межах досліджуваного аспекту дії Конвенції та практики ЄСПЛ поведінка суб'єктів, наділених державно-владними повноваженнями, упорядковується за допомогою імперативного методу правового регулювання, що не позбавлений і елементів диспозитивності; г) нормативне регулювання суспільних відносин, у межах яких утверджуються та забезпечуються права людини, здійснюється Конвенцією як частиною національного законодавства України; д) через зобов'язуючий припис, що міститься в резолютивній частині остаточного рішення ЄСПЛ проти України, здійснюється індивідуальне правове регулювання поведінки персоналізованих суб'єктів суспільних відносин, якими є держава в особі її уповноважених органів та скаржника; е) правові позиції ЄСПЛ, як частина його остаточних рішень та результат офіційної інтерпретації конвенційних норм, не здійснюють самостійного регулятивного впливу на суспільні відносини, а діють лише в сукупності із закріпленими в Конвенції правилами поведінки, що тлумачаться, а отже мають нормативний характер.

Враховуючи викладене вище, запропонуємо такий концепт правового феномена, що складає предмет дослідження: «регулятивний вплив Конвенції та практики ЄСПЛ на юридичну діяльність в Україні – це їх дія на суспільні відносини, поведінку суб'єктів з метою їх упорядкування, охорони та розвитку, проявами якої є нормативне регулювання, що

здійснюється мотивувальною частиною остаточних рішень ЄСПЛ у сукупності з нормою Конвенції, зміст якої роз'яснюється, та/або індивідуальне регулювання, що здійснюється резолютивною частиною остаточних рішень Страсбурзького Суду Ради Європи».

Список використаних джерел

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. Видання 5-те, зі змінами. Київ: Атіка, 2001. 176 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
3. Куракін О. М. Теорія держави і права: підручник / кол. авт ; кер. авт. кол. Ю. А. Ведерніков. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ: Ліра ЛТД, 2015. 468 с.
4. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посіб. (за кредитно-модульною системою). Київ: Атіка, 2007. 412 с.
5. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами та доповненнями станом на 30.09.2016). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
8. Теорія держави і права. Академічний курс: підруч. / Зайчук О. В. та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
9. Сорокин В. Д. Правовое регулирование : предмет, метод, процесс : монография. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003. 661 с.
10. Теорія держави і права: навч. посіб. / Колодій А. М. та ін. ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 368 с.
11. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Львів : Край, 2007. 192 с.
12. Теорія держави і права: підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. Ю. А. Ведеріков. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ: Ліра ЛТД, 2015. 468 с.

Завгородний Віталій Анатольевич,

кандидат юридических наук, доцент
(Днепропетровский государственный университет внутренних дел,
г. Днепр)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7489-8170>

РЕГУЛЯТИВНОЕ ВЛИЯНИЕ ПРАКТИКИ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА НА ЮРИДИЧЕСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В УКРАИНЕ

В статье исследованы современные научные подходы к пониманию общетеоретической категории «правовое регулирование», его способы, методы и типы, на основе чего раскрыто содержание понятия «регулятивное воздействие Конвенции и практики Европейского Суда по правам человека на юридическую деятельность в Украине», выяснено его характерные черты. Доказано, что индивидуальное регулирование поведения персонифицированных субъектов права осуществляется через резолютивную часть окончательных решений Страсбургского Суда Совета Европы, а мотивировочная часть его решений имеет нормативный характер при условии наличия устоявшейся судебной практики и только в совокупности с конвенционной нормой.

Ключевые слова: правовое регулирование; способы и методы правового регулирования; типы правового регулирования; регулятивное воздействие; нормативное и индивидуальное регулирование.

Zavhorodniy Vitaliy Anatoliyovych

PhD in Law, Associate Professor
(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7489-8170>

REGULATORY IMPACT OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS PRACTICE ON THE LEGAL ACTIVITY IN UKRAINE

This article deals with modern scientific approaches to the understanding of the general theoretical category «legal regulation», its methods and types.

On the basis of the obtained knowledge the author has exposed the content of the concept «the regulatory impact of the Convention and the practice of the European Court of Human Rights on legal activity in Ukraine» and its characteristics.

According to the results of the study, he has made following conclusions are that have a methodological significance: a) Conventional law-order as a result of such influence is ensured by means of a special legal regime, which is a combination of methods and types of legal regulation; b) within the framework of the regulatory influence of the Convention and the European Court practices, the conduct of a person is arranged by means of universal access, as a type of legal regulation; c) the subjects' behavior having state-power duties is ordered by means of an imperative method of legal regulation, which has elements of discretion; d) normative regulation of social relations is carried out by the Convention as part of the national legislation of Ukraine; d) the operative part of the final judgment of the European Court against Ukraine makes individual legal regulation of the behavior of personalized subjects of public relations, namely, state bodies and the complainant; g) European Court's legal positions as part of its final decisions and the result of the official interpretation of the conventions, does not exercise an independent regulatory influence on social relations, but only together with Convention's norms and having normative character.

The author has proposed the following concept of the investigated legal phenomenon: «The regulatory impact of the Convention and the practice of the European Court of human rights on legal activity in Ukraine is their effect on social relations, the subjects' behavior in order to regulate, protect and develop, whose manifestations are normative regulation, which is carried out by a motivating part of the final decisions of the European Court together with the Convention's norms, the content of which has been clarified, and / or the individual regulation implemented by the operative part of the final decisions of the Strasbourg Court of the Council of Europe.

Key words: *legal regulation; methods of legal regulation; types of legal regulation; regulatory impact; normative and individual regulation.*

Надійшла до редколегії **22.10.2018**

УДК 82.09 (076)

DOI [https:// doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-70-75](https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-70-75)

Павліченко Євгенія Володимирівна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4284-9824>

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ СУТНОСТІ КОМПАРАТИВІСТИКИ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Розкрито питання визначення сутності компаративістики, особливості її розвитку в юриспруденції, визначено зміст порівняльного правознавства, визначено значення порівняльного аналізу правових систем, надано теоретичне осмислення можливостей застосування компаративістського методу у правозастосовчому напрямку.

Ключові слова: компаративістика; порівняння; нормативна система; порівняльне правознавство; порівняльний аналіз.

Постановка проблеми. Термін «компаративістика» походить від латинського «трактування», що означає «порівнюю», «порівняння». Предметом компаративістики є генетичні, генетично-контактні зв'язки і типологічні збіги (аналогії). Вона має свою специфіку й методика, видозмінюється залежно від естетичної концепції вченого. Компаративізм, компаратизм – порівняльний, порівняльно-історичний методи, які застосовуються при вивченні споріднених предметів і явищ.

З погляду застосування компаративістики в юриспруденції, вона являє собою метод дослідження нормативних систем різних держав на основі порівняння цих систем та принципів функціонування. На сучасному етапі компаративістика – це порівняльне правознавство. Компаративістика в юриспруденції використовується з давніх часів. Проте вважається, що засновником окремої галузі виступає Монтеस्क'є.

Порівняльне правознавство може використовуватися як до діючих норм, так і до тих, що існували раніше. Зіставлення однотипних положень, галузей, інститутів, подій, що мали місце в різні періоди, називають діахронним. Але найчастіше в ролі предмета дослідження виступають діючі юридичні системи та їх елементи. У цьому випадку говорять про синхронне порівняння. У практиці і теорії також розрізняють сфери аналізу. На макрорівні проводяться порівняльні дослідження в межах правових сімей або систем. Мікросфера передбачає вивчення норм, інститутів, категорій.

Значення компаративістики в системі правознавства полягає в тому, що її призначенням стає вироблення методичних засад оновлення науки та визначення умов щодо формування нового національного і міжнародного юридичного інституту, що відповідає вимогам сьогодення.

Значення порівняльного аналізу полягає в тому, що на його засадах здійснюється дослідження тенденцій розвитку систем, можливостей з метою використання досягнень інших культур, шляхів збереження власних традицій, норм і цінностей. Компаративістика дозволяє розширити та уточнити сформоване уявлення про розвиток правової сфери. Отримані порівняльні результати допомагають юристам діяти як у межах національної системи, так і в межах міжнародної інтегративної структури. Ці завдання можуть бути виконані тільки за допомогою комплексного підходу до проблеми. На часі виникає необхідність си-

стемного переосмислення існуючих напрямків наукових досліджень. Також виникає потреба вивчення зарубіжного досвіду щодо застосування порівняльного правознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі порівняльне правознавство знаходить широке застосування для дослідження як вже діючих норм права, так і для сформованих раніше. Порівняння однотипних положень, галузей, інститутів, подій, що мали місце в різні періоди називають діахронними. Наразі в ролі предмета дослідження виступають діючі юридичні системи та їхні елементи. Такі порівняння називають синхронними [1].

Проблеми застосування компаративістського методу дослідження в науках правового характеру висвітлено в роботах таких вчених, як О. Л. Бигич, М. І. Хавронюк, В. В. Навроцький, В. Л. Федоренко, Л. Л. Корчевна, В. Е. Беспалов, М. І. Бажанова, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, М. І. Мельник та інших. Однак немає єдиного погляду щодо застосування компаративістського методу дослідження у правових науках, що потребує подальшого дослідження в цьому напрямку.

Метою статті є теоретичне осмислення можливостей застосування компаративістського методу у правознавстві.

Виклад основного матеріалу. На даний час компаративістика широко використовується для визначення та розвитку оптимальних шляхів вітчизняного права, актуальними є порівняльні наукові дослідження. Це обумовлено тим, що за сучасних умов юридичні дослідження виходять за рамки окремо взятої держави [2].

На думку М. І. Хавронюка, наукові дослідження компаративістського типу дозволяють визначати проблеми національного законодавства та підвищувати їхню достовірність і розвивати наукову теорію даного напрямку [3].

Вказуючи на наукове значення компаративістики, В. О. Навроцький стверджує, що значна роль в Україні відводиться використанню зарубіжного досвіду юридично-правового розвитку [4].

Основою компаративістського дослідження є метод порівняння. Порівняння – це зіставлення чого-небудь з метою виявлення схожості та розбіжностей [5].

Порівняльний метод – це засіб визначення досліджуваного напрямку на основі порівняння з уже дослідженим [6]. Наукове порівняння розглядається як логічний прийом пізнання, як процес, як специфічний пізнавальний результат [7].

Саме порівняльне правознавство змінює правову науку з партикулярного характеру, що перешкоджає її розвитку, на світовий рівень. Компаративістський метод має широкий функціональний характер, тобто знаходить використання як на теоретичному, так і на аналітичному напрямках.

Як уже зазначалося, для компаративістського методу характерними є такі два напрямки:

- синхронічний за умови, коли порівнянню підлягають об'єкти, концентровані в певному терміновому періоді, типових умовах;
- діахронічний, тобто історичний, за умови, коли об'єкт досліджується з точки зору еволюційного підходу [7].

Основне призначення правової компаративістики полягає у створенні можливості застосування більш якісних юридичних норм у правову практику певної держави, суспільства. Це означає, що використання методів компаративістики повинно спрямовуватися на поліпшення ефективних правових норм на основі досвіду їх використання іншими державами, водночас здійснюється поетапне вилучення застарілих, нераціональних норм або проводиться їхнє вдосконалення.

Компаративістські методи дослідження мають аксіологічний, оціночний характер. У зв'язку з цим їх практичне використання повинно бути чітко обґрунтованим. Використовуючи ці методи, потрібно досить критично ставитися до результатів проведеного порівняння. Так, К. Цвайгер вказує на доцільність формування критеріїв визначеного критич-

ного ставлення, що необхідні для обґрунтування найбільш доцільного і правильного рішення [10].

Необґрунтованість використання компаративістських методів може спричинити уявлення про те, що результатом проведення компаративістського дослідження може бути лише запозичення більш ефективних правових норм, які буде рекомендовано для використання в національному законодавстві.

Однак слід зазначити, що будь-яка норма законодавства є виразом права, тому запозичення має ґрунтуватися на обов'язковому врахуванні національних умов. Під час проведення компаративістського дослідження мають бути враховані національні правові відмінності, аналіз яких надасть змогу визначити конкретні шляхи подолання існуючих проблем у національному правовому законодавстві.

Слід мати на увазі, що правові відмінності можуть бути різними: постійними чи тимчасовими; стабільними, професійними [11].

На думку М. І. Бажанова, компаративістський метод забезпечує умови провести оцінку норми права країн зарубіжжя з метою їх використання в національному законодавстві, тобто сприйняття окремих положень [13].

За твердженням О. Л. Бигича, порівняльний аналіз, проведений з метою уникнення проблем у національному законодавстві, має відповідати таким вимогам:

- у зв'язку з тим, що окремо взятий нормативний акт є результатом розвитку суспільних відносин, то під час прийняття такого акта виникає потреба дослідити динамічний розвиток відносин, які треба урегулювати;

- необхідно точно визначити, до якої галузі права належать дані суспільні відносини, якими нормативними актами вони регулюються; провести їх порівняння задля усунення проблем;

- за результатами проведеного дослідження потрібно виявити негативні факти у процесі функціонування таких відносин, підкреслити все позитивне та взяти до уваги при прийнятті нового нормативного акта або доповнення до вже існуючого;

- здійснити порівняння національного законодавства на підставі заздалегідь визначеної та обґрунтування можливості співставлення конкретних об'єктів, оскільки за умови їх непорівнянності практичне значення такого дослідження не буде доцільним [12].

Можна стверджувати, що вказані вимоги мають бути застосовані до порівняльного правознавства в цілому та мають бути взяті до уваги як типові під час проведення будь-якого компаративістського дослідження.

На погляд Є. Назимка, одночасно потрібно враховувати специфічні особливості проведення конкретного компаративістського дослідження й такі вимоги:

- предмет дослідження повинен порівнюватися з аналогічними за їх призначенням ознаками, сутністю та властивостями;

- співставлення має бути системним та підпорядкованим загальній меті, тобто отриманні обґрунтованого та істинного результату;

- мають досліджуватися не окремі випадкові деталі, нюанси, фрагменти тощо, а типові, достовірні факти в рамках предмета порівняльно-правового аналізу;

- застосування цього методу має бути поєднане з гармонічним використанням інших методів наукового пізнання [20].

Слід зазначити, що дотримання цих вимог може забезпечити високу результативність застосування компаративістського методу. До того ж Є. Назимко зазначає, що порівняння має бути чітко структурованим відповідно до таких елементів: об'єкта, предмета, властивостей, за якими вони порівнюються; висновками проведеного дослідження.

За умов ефективного використання компаративістського методу дослідження, будуть створені умови як для виявлення протилежності, відмінності, спадкоємності правових систем різних історичних типів і правових сімей, а також можна буде виявити закономір-

ності функціонування і розвитку, які враховують особливості правових систем різних соціальних структур, епох, країн [14].

На теперішній час одержує подальшого розвитку юридична компаративістика.

З погляду О. В. Чернецької та В. С. Шилінгова, актуальним є питання визначення її місця та ролі в системі юридичних наук. Автори під юридичною компаративістикою розуміють систему знань, сформованих при здійсненні порівняльних досліджень у правовій сфері [14].

Юридичну компаративістику можна розглядати з двох позицій. З одного боку, вона передбачає вивчення явищ, категорій та понять, розглядається як процес порівняння, як порівняльно-правовий метод, співставлення та протиставлення, а з іншого – вона уособлює право, правові інститути, правові системи та інші правові явища. На засадах юридичної компаративістики правові системи одних держав зіставляються, протиставляються, тобто порівнюються з правовими системами інших держав.

Отже, можна зробити висновок, що юридична компаративістика не зводиться лише до порівняльно-правового аналізу законодавства, окремих галузей та інститутів права, ідей про право. Вона спрямована на отримання цілісного погляду правового розвитку світу.

М. М. Марченко вказує, що в ролі об'єкта юридичної компаративістики завжди виступає об'єктивно існуюча в різних країнах порівняльно-правова реальність [15].

Предмет юридичної компаративістики розглядають як процес виявлення та аналізу загальних принципів, що містяться у різних правових системах. О. Ф. Скакун вказує, що предметом порівняльного правознавства є загальні та окремі, глобальні та внутрішньоглобальні закономірності виникнення, розвитку і функціонування правових систем світу, які пізнаються через виявлення між ними схожості та відмінностей [16].

На погляд А. Х. Саїдова, порівняльне правознавство є науковим напрямом, що вивчає основні правові системи сучасності. Учений встановлює низку питань, які визначають предмет порівняльного правознавства, а саме: методологічні проблеми порівняння у праві; порівняльне вивчення основних правових систем сучасності; традиційне «порівняльне законодавство»; так зване «функціональне порівняння»; історико-порівняльне вивчення права [17].

Юридична компаративістика досліджує геоправовий зміст засобом порівняння комплексу правових явищ, які мають тісний зв'язок із політичними, соціальними, культурними та іншими аспектами функціонування права.

Методологія юридичної компаративістики бачиться як сукупність теоретичних принципів, категорій, логічних прийомів і спеціальних способів пізнання геоправового простору на основі дослідження конкретних національних правових систем та їх типів, тісно пов'язаних із цивілізаційними, культурними, ідеологічними та іншими аспектами.

Порівняльне правознавство ґрунтується на методологічних засадах сучасної юридичної науки. Тому методологія компаративістики не може бути обмеженою використанням виключно порівняльно-правового методу, хоча він є провідним у науці порівняльного правознавства. Отже, можна говорити про те, що порівняльне правознавство засноване на свідомому, теоретично і методично виваженому застосуванні порівняльного методу як основного наукового методу дослідження.

Порівняльно-правовий метод являє собою систему мислення, тобто суму критеріїв, яка повинна забезпечити досягнення правильного результату.

Порівняльно-правове дослідження передбачає виявлення спільного, водночас віднаходить і те, чим відрізняються порівнювані правові системи. Обидва завдання і можливості порівняльно-правового дослідження є також взаємопов'язаними. З одного боку, порівняння передбачає встановлення спільного, що може бути виявлене лише за допомогою порівняльного методу, а з іншого – сприяє встановленню відмінностей у порівнюваних об'єктах.

Порівняльно-правовий метод є одним із важливих засобів вивчення правових явищ. Завдяки його застосуванню стає можливим виявити загальне, особливе та конкретне в правових системах сучасності.

Дослідження зазвичай передбачають застосування функціонального критерію в порівняльному правознавстві. Позитивний напрямок використання функціонального критерію полягає у спрямованості на виявлення аналогічних рішень власних правових проблем в тих або інших галузях зарубіжного права.

Слід відзначити, що загальна методологія ґрунтується на всебічному системному аналізі порівнюваних юридичних явищ різних правових систем із застосуванням комплексу засобів порівняння з метою виявлення загального, специфічного і того, що не піддається порівнянню.

Висновки та напрямки подальших досліджень. Узагальнюючи проведені наукові дослідження, можна відзначити, що розвиток і зміцнення міжнародних зв'язків України, її інтеграція до ЄС обумовлюють реформування правової системи України в напрямі правового забезпечення її подальшого розвитку.

Потреби юридичної науки і юридичної практики викликають необхідність вивчення зарубіжної науки та практики розбудови національних правових систем інших країн.

На вирішення цих завдань і спрямована нова для вітчизняної юриспруденції юридична наука – юридична компаративістика, або порівняльне правознавство.

До основних проблем і напрямів сучасних компаративістських досліджень можна віднести: загальнотеоретичні та методологічні питання розвитку компаративістики як галузі юридичної науки – дослідження основних об'єднань (правових сімей, правових кіл) правових систем сучасності; порівняльно-правові дослідження, що здійснюються в межах теоретико-історичних, галузевих та спеціальних (прикладних) юридичних наук.

На вирішення цих проблем будуть спрямовані подальші дослідження.

Список використаних джерел

1. Словник літературних термінів. URL: <https://www.google.com.ua/search?q>
2. Бигич О. Л. Порівняльне правознавство як один із головних чинників зближення правових систем. *Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правових систем*: матер. міжнар. наук. конф. (17–20.10.2000 р.). Київ, 2000. С. 265.
3. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право» Київ: Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2007. С. 11.
4. Навроцький В. Кримінальне право України в епоху глобалізації. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2010. № 2. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/geopolityka/2010_2/pdf/navrotskiy.pdf.
5. Федоренко В. Л. Методологія та методи дослідження проблем системи конституційного права України. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2009. № 2. С. 15.
6. Тилле А. А., Швеков Г. В. Сравнительный метод в юридических дисциплинах. Москва: Высшая школа, 2001. С. 11–12.
7. Вольцер А. К. К некоторым методологическим проблемам применения метода сравнения в общественных науках. *Вопросы применения сравнительного метода исследования истории государства и права*. Будапешт, 2000. Т. 1. С. 164.
8. Корчевна Л. Українське право і романно-германська традиція. *Право України*. 2004. № 5. С. 19.
9. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
10. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. Москва: Междунар. отношения, 1998. Т. 1: Основы. С. 74–75.
11. Беспалов В. Е., Сальников Л. В. Введение в функционалистику: науч. изд. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1991. С. 68.

12. Бигич О. Л. Вплив порівняльно-правових досліджень на розвиток національної правової системи. *Правова держава*. Вип. 16. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. С. 134–142.
13. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2004. С. 24.
14. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Юридична компаративістика як самостійна юридична наукова дисципліна. Порівняльно-правові дослідження. 2009. № 1. С. 23–28.
15. Марченко М. Н. Сравнительное правоведение. Общая часть: учебник для юридических вузов. Москва: Издательство «Зерцало», 2001. 560 с.
16. Скакун О. Ф. Общее сравнительное правоведение: Основные типы (семьи) правовых систем мира: учеб. для студ. вузов. Киев: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 464 с.
17. Саидов А. Х. Сравнительное правоведение и юридическая география мира. Москва: Изд-во ИГиП РАН, 1993. 148 с.
18. Небрат В. В. НАВРОЦЬКИЙ Володимир. *Енциклопедія історії України*: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Navrotskyj_V (останній перегляд: 06.12.2018)
19. Проблема різноджерельного права : дослід порівняльного правознавства : монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 360 с.
20. Назимко Е. Компаративистский метод исследования института наказания. Юридична Україна. Київ: Правник. 2017. 11 с.

Павличенко Евгения Владимировна,

кандидат юридических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4284-9824>

ИССЛЕДОВАНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ СУЩНОСТИ КОМПАРАТИВИСТИКИ В ЮРИСПРУДЕНЦИИ

Раскрыты вопросы определения сущности компаративистики, особенности ее развития в юриспруденции, определено содержание сравнительного правоведения, показано значение сравнительного анализа правовых систем, предоставлено теоретическое осмысление возможностей применения компаративистского метода в правоприменительном направлении.

Ключевые слова: компаративистика; сравнение; нормативная система; сравнительное правоведение; сравнительный анализ.

Pavlichenko Evgenia Vladimirovna,

PhD in Law

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4284-9824>

RESEARCH OF THEORETICAL ESSENCE OF COMPARATIVE STUDIES IN JURISPRUDENCE

The article presents the results of a study concerning the use of methods of comparative studies in the system of jurisprudence. At the present time comparative studies are presented as a comparative law. It is shown that comparative law can be used to study both the existing legal norms and used in previous periods. The subject of the study is legal systems in their comparison. It is proved that the importance of comparative studies is expressed in the formation of methodological condition for the renewal of legal science and formation of a new national and international juridical institute that meets the conditions of modern social development.

The use of methods of comparative studies allows us to develop and specify scientific ideas regarding the formation of the legal sphere. It has been proved that the received comparative results help lawyers to act both on the scale of the national system, and in the system of the international integration structure.

The main problems of modern methods of comparative studies concerning general-theoretical methodical issue of development of comparative studies as a branch of legal science, legal system of modernity are shown.

Key words: comparative studies; comparison; regulatory system; comparative law; comparative analysis.

Надійшла до редколегії 24.10.2018

УДК 342 97.351.74(477)

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-76-82>

Пайда Юрій Юрійович,

кандидат юридичних наук, доцент

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6424-6419>

ХРИСТИЯНСЬКИЙ ЗАКОН І ЗВИЧАЄВА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЯК ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

У статті розглядається проблема співвідношення канонів християнської віри і звичаєвого права в добу Київської Русі. Їх симбіоз породив унікальну правосвідомість, що виступала важливим чинником соціальної регуляції у давньоруському суспільстві. Особлива увага приділяється Статуту Володимира Великого, у якому було здійснено першу спробу поєднання християнських релігійних норм зі звичаями, що панували у дохристиянські часи. У висновках стверджується, що християнське віровчення поступово перетворилось на ідеологічний орієнтир давньоруської правосвідомості.

Ключові слова: християнство; правосвідомість; джерела права; звичаєве право; релігійні норми.

Актуальність дослідження. У наш час, коли надзвичайно актуальним є пошук самоідентифікації в сучасному світі як окремими особистостями, так і цілими народами та націями, важливо встановити, яким чином еволюціонувала національна ідеологія в межах духовно-політичної думки? У цьому контексті, перш за все, слід звернутися до часів виникнення і становлення Київської Русі, яка в період свого найвищого розквіту, що припав на кінець X – I пол. XI ст., стала чи не наймогутнішою державою Європи. Безперечно, таке стрімке зростання політичного, духовного та культурного авторитету Київської Русі стало можливим завдяки процесу християнізації. Відбувається гуманізація суспільства, зростає грамотність населення, внаслідок появи «Руської правди» упорядковуються правові стосунки – все це заклало фундаментальні основи вітчизняної духовно-політичної думки, яка надалі стане визначним фактором формування української національної ідеології.

Християнство, ставши цивілізаційним вибором наших пращурів, створило передумови для духовного єднання суспільства навколо однієї спільної ідеї – боротьби за духовне спасіння після тілесної смерті та отримання Божої милості на небесах. Існування цієї ідеї допомогло формуванню з народу однієї великої релігійної спільноти. Маркер релігійної приналежності починає відігравати все більшу роль як у середині суспільства, так і при встановленні зв'язків з іншими народами. На тлі цих процесів зникає родоплемінна самоідентифікація. Люди починають відчувати духовну єдність, що стало дуже важливим кроком на шляху утворення народу, а згодом і нації.

Проблема співвідношення релігійних норм християнства та звичаєвого права у контексті їх впливу на процеси соціальної регуляції доби Київської Русі привертала увагу дослідників ще за часів Російської імперії. Звичайно, більшість подібних робіт було виконано у рамках тогочасної парадигми «православ'я, самодержав'я, народність» і була далекою від встановлення об'єктивної істини. Проте існували й певні виключення, зокрема, слід відзначити ґрунтовне дослідження з історії руського права Д. Самоквасова, який побіжно торкався і даної проблематики [10]. У радянські часи на цю тему майже не звертали уваги,

і лише в останні десятиліття вітчизняна історично-правова наука поповнилася кількома цікавими роботами, присвяченими ролі церкви в соціально-політичній структурі Київської Русі та впливу християнських канонів на звичаєву правосвідомість тогочасного обивателя [4; 8–9].

Метою роботи є встановлення ступеня впливу християнських релігійних норм та моралі на звичаєву правову традицію Київської Русі, що, зі свого боку, дозволить з'ясувати роль кожного з цих чинників у процесах соціальної регуляції давньоруського суспільства.

Виклад основного матеріалу. У юридичному словнику правосвідомість визначено як систему понять, поглядів, уявлень і почуттів з приводу чинного або бажаного юридичного права, а також діяльності, пов'язаної з цим правом. Вона є найближчим ідеологічним джерелом об'єктивного юридичного права та дотримання законності, проте здатна відігравати й протилежну роль [12, с. 514–515].

Поняття і уявлення, що були основою правосвідомості населення Київської Русі, стали основним ідеологічним орієнтиром поведінки. Правові цінності давньоруського суспільства у період його становлення відрізнялись від цінностей візантійської правової культури. Християнство як державна релігія визначило особливості розвитку давньоруської державності та ідеології. Поступово в державі формувалися політичні, економічні та культурні інститути.

Церква в Київській Русі стала ще одним інститутом соціальної регуляції. В. М. Ричка, аналізуючи процес становлення церкви у структурі давньоруської держави, виділяє два етапи. Перший (з часу запровадження християнства у Київській Русі як державної релігії до кінця XI – поч. XII ст.) був періодом визначення юридичних умов та засобів існування церкви. З появою наприкінці XI – на поч. XII ст. церковно-монастирського землеволодіння завершується генеза духовенства як соціального стану, а з кінця XII ст. спостерігається зміцнення церковної організації [8, с. 87].

Останні десятиліття X ст. та початок XI ст. були періодом пристосування церкви до місцевого середовища і узгодження давньоруського звичаєвого права та візантійського, як церковного, так і світського. Постійний контингент священнослужителів, що під час реформи з'явився на Русі, спочатку був представлений константинопольськими та корсунськими кліриками, які принесли з собою канонічне право [4, с. 82].

Виникнення і становлення давньоруського права тривало доволі довгий історичний період. На початковому етапі існування Київської Русі формування правової системи відбувалося на основі норм звичаєвого права. Саме їм належала регулятивна функція суспільних відносин, реалізація якої дозволила перетворити звичай чи не на головнішу складову механізму спілкування у рамках соціуму. Він зароджується ще на стадії родоплемінних відносин, а під час кризи родового ладу і початку державотворчих процесів у східнослов'янському середовищі набуває нового змісту, ставши наріжним каменем правової культури Київської Русі. Правовий звичай як джерело давньоруського права в IX–XI ст. був предметом численних наукових дискусій. Погляди вчених щодо трактування самого джерела права розходяться, оскільки науковці є прихильниками різних концепцій праворозуміння.

Слід зазначити, що взаємодія канонічного та звичаєвого права у ширшому значенні може бути розглянута як співвідношення візантійської та давньоруської правової культури.

До найдавніших джерел права належать також церковні статuti князів та візантійське право Володимира Святославовича і Ярослава Володимировича (X–XI ст.), що містять норми, які регулювали шлюбно-сімейні відносини, види та покарання за злочини проти церкви, сім'ї та моралі. Положення статутів визначали юрисдикцію церковних органів та судів. Ще одним із джерел права Київської Русі була візантійська правова його рецепція, а через неї – частково і римського права. Прийняття християнства та формування християнської культури, тісні взаємовідносини Візантії з іншими країнами спричинили

справжній переворот у всіх сферах політико-правового життя Київської Русі. Положення звичаєвого права багато в чому суперечили постулатам християнської моралі та церковному праву і потребували перегляду. З поширенням християнства на Русі сформувалася церква зі своїми канонічними законами, зі своїми служителями, починаючи від митрополитів-греків і закінчуючи духовними особами менш високого рангу, які входили до когорти освіченої суспільної еліти, яка прагнула до вдосконалення тогочасного права.

Л. А. Кушинська розглядає основні особливості візантійського впливу на доктринальному рівні і в практичному вимірі, що брав до уваги князь Володимир як «еталон», до якого прямував правитель. Серед цих особливостей:

1) доктрина божественного походження влади, що передбачала існування міцного централізованого управління. На Русі діяльність князя обмежувала княжа рада, віче;

2) існування єдиної ідеології. Візантійська імперія успішно пережила часи ідеологічної боротьби з римським патріархатом та суцільної ересі. Панування християнського світогляду стало характерною особливістю духовного життя держави вже у середині VII ст. У Руській державі питання єдиної ідеології стало наріжним каменем державницької політики князя Володимира;

3) функціонування правової системи Візантії, що була спадкоємицею Римської імперії та ґрунтувалася на положеннях кодексу Юстиніана. У зв'язку з тим, що в Київській Русі на момент проведення реформи не відбулося кодифікації, і основним джерелом права залишався правовий звичай, відомий з русько-візантійських договорів як «Закон Руський» [4, с. 83].

У науковому доробку можна зустріти різні підходи до визначення та розуміння поняття «джерело права». З одного боку – це сукупність поглядів, що визначають філософсько-правові категорії, тобто це сила, яка породжує право, виробник права. З іншого, під джерелом права слід розуміти письмовий документ, що фіксує правові норми, тобто пам'ятку права [10, с. 12].

Звичаєве право як джерело права мало свої «плюси»: консервативність, широку популярність, звичність його норм. Дотримання норм правового звичаю, крім сили державного примусу, забезпечувалося також їх сакральним, релігійним характером. Однак інтенсивний розвиток нових економічних, політичних, соціальних відносин робив правові звичаї непридатними для регулювання зазначених відносин у силу їх статичного і консервативного характеру.

Канонічне право, що містилось у номоканонах, належало до класичного прикладу письмових пам'яток. Суть колізії полягала у зіткненні двох різних систем права і в невідповідності головних філософсько-правових категорій. Це зумовлено тим, що канонічне право сформувалося у формі постанов соборів та синодів, і ці церковні правила набули для всіх християн загальнообов'язкового характеру [4, с. 84].

На думку В. І. Сергеевича, звичай виникав не в цілого народу чи племені, а в кожній окремій групі людей, які ведуть спільне життя і можуть своїми діями впливати один на одного [11, с. 10–11]. Звичаєвому праву були притаманні такі риси: повторюваність, спонтанність, обов'язковість, публічність, примітивність судочинства, колективістичність, етнічність.

Отже, серед джерел права Київської Русі варто виділити, перш за все, звичаєве право, поряд з яким діяли Закон Руський, статuti, прийняті руськими князями. На основі аналізу даних історико-правових документів можна зробити певні висновки щодо взаємовідносин держави та церкви у період існування Київської Русі. Церква та духовенство, шукаючи шляхів узгодження канону з реаліями тогочасного суспільства, повинні були продемонструвати всю гнучкість, щоб пристосуватися до регіональних умов. Укорінення звичаєвих переконань положень зводила нанівець насильницькі заходи, саме через це потрібно було проводити обережну та поступову політику зближення ідеологій [1, с. 46].

Населення Київської Русі, безперечно, не відразу сприйняло християнські погляди, оскільки праворозуміння було побудоване на давніх звичаях, що склалися історично. Крім цього, християнська ідеологія пов'язувалася зі змінами, що відбувалися в державі в ході поширення процесів феодалізації, які стосувалися, зокрема, земельних питань

Після прийняття християнства на теренах Київській Русі розпочинає зростати боярське і церковно-монастирського землеволодіння, що породило зіткнення інтересів правлячої верхівки та громади. Перебуваючи на етапі становлення, давньоруське суспільство переживало складний перехідний період. У зв'язку з цим для даного етапу характерне посилення соціальної напруги та невдоволення, що спровокувало зростання злочинності, про це неодноразово зазначалося у правових пам'ятках того часу [7, с. 103–104].

Г. В. Вернадський підкреслював одну характерну особливість права в давній Русі – його дуалізм, маючи на увазі ту обставину, за якої «кожне руське плем'я встановлювало певні правила соціальної поведінки задовго до утвердження в Києві князів з династії Рюрика. Князі, зі свого боку, прагнули накласти на народ нові, вигідні їм, правові зобов'язання. Таким чином, соціальна одиниця – громада, клан, місто – з одного боку, і князь – з іншого, були двома основними факторами у розвитку руського права і законодавства» [2, с. 227].

Вплив церкви з її системою канонічного права з-поміж інших чинників різною мірою проявляється, насамперед, в організації суду і в судочинстві. Найдавнішою формою суду був суд громади, члени якої однаково володіли правами та обов'язками в судових розглядах. Для суду цього періоду характерною рисою була змагальність сторін та їх активність при розгляді справи, під час збору доказів та свідчень. Головна ідея обшчинних судів полягала в тому, що воля громади втілюється через звичай, який завжди містить у собі правду.

Княжий суд втілювався у цивільному статуті Ярослава Мудрого. Його провідна ідея полягала в тому, що закон повинен охороняти особистість від насильства, а князь є представником Правди [3, с. 153].

У часи Київської Русі судові рішення князів з окремих питань нерідко ставали нормами права. Князь здійснював судові функції щодо найбільш важливих справ, він також судив бояр і вирішував скарги на місцевих суддів. На місцях судові функції здійснювали посадники і волостелі.

З розвитком держави поступово зростала кількість злочинів, особливо майнових, що призвело до появи безлічі різних допоміжних судових посад. Результатом цього стало ускладнення і зростання судового апарату. У «Руській Правді» серед представників судової влади згадуються мечники, дитячі, вірники, що збирали віри і продажі з населення, метельники, що збирали судові мита, ябедники та інші [5, с. 25].

Поряд із судом посадників і волостелей на місцях існував також боярський суд, юрисдикція якого поширювалася на населення, що було залежним від боярина. Боярин, як і князь, не всі справи вирішував особисто, частиною судових справ займалися його помічники.

Церква контролювала ведення справ, пов'язаних із самовільним розірванням шлюбу, згвалтуванням, викраденням жінок, образою, церковним злодійством, розглядала майнові спори між чоловіком і дружиною тощо. Оскільки у Київській Русі не було поділу між кримінальним та цивільним правом, то не було відмінності і в судочинстві: всі справи вирішувалися в однаковому порядку.

Протистояння громади, з одного боку, і державної влади та церкви – з другого, вимагало чіткої формалізованої регламентації правовідносин. У цій складній ситуації виникла проблема як самого статусу, так і повноважень церкви, що зумовило активізацію князівської правотворчості. Попередньо видані устави і уроки, що містили уточнення та пояснення звичаєво-правових норм, відрізнялися від тих, які були сформовані у X–XI ст., та узгоджували звичаєве право та християнські норми.

У статуті Володимира було передбачено перелік справ, що належали до церковної юрисдикції. У зазначеному документі князь закликає своїх наступників до непорушного збереження постанов, складених ним на основі рішень, що приймали вселенські церковні собори і законів візантійських імператорів, тобто керуючись грецьким Номоканонем. Статут врегулював становище церкви у Київській Русі, адже вона займалася не лише порятунком душ. Крім цього, на неї було покладено багато і цілком мирських питань, що були близькими до завдань держави. Церкві було надано широку юрисдикцію над усіма особами, що сповідували християнство, до складу якої, окрім сімейних справ, входили справи, що стосувалися порушення святості, недоторканності християнських храмів і символів, віровідступництва, образи морального почуття, протиприродних гріхів, замаху на жіночу честь, образу словом. Таким чином, церква відповідала за влаштування і збереження сімейного, релігійного та морального порядку.

Статут Володимира передбачав надання церкві права бути суддею у справах про розлучення, подружню невірність, кровозмішення, повноваження вирішувати майнові спори між подружжям, а також питання успадкування між дітьми. До церковної юрисдикції належали усі справи, пов'язані з порушенням церковних правил та релігійних обрядів, замах на життя кліриків, справи про дотримання язичницьких вірувань та обрядів, наприклад, ворожіння, чаклунство [6, с. 241]. Таким чином, на розгляд церкви передавалась частина тих справ, які раніше вирішувались у межах громади.

Практичний розвиток начал церковної юрисдикції, окреслених у статуті Володимира, мав місце у Статуті Ярослава Мудрого. Ще в ті часи було сформульовано постулат, що будь-який злочин церква розглядає як гріх, однак не будь-який гріх держава визначає як злочин. Гріх церква розглядала як моральну несправедливість або неправду, порушення божественних законів; злочин як неправдиву антисуспільну поведінку, порушення людських законів.

У статуті Ярослава поняття злочину сформовано як діяння, яким особа завдає матеріальних збитків або морально принижує іншу. Гріх – це не лише діяння, але й думка про діяння, якою грішник завдає чи може завдати матеріальну або моральну шкоду не лише своєму ближньому, а також самому собі. Саме тому будь-який злочин – це гріх. На взаємозв'язку та взаємодії цих понять побудований церковно-судовий порядок вирішення конфліктів у статуті Ярослава. Це, так би мовити, фактично моральний катехізис, перетворений на дисциплінарно-юридичні приписи.

Церковне судочинство Київської Русі відрізнялося від громадського, оскільки церковні суди мали за мету встановити істину у справі, а громадські – прагнули примирення сторін задля збереження громадського спокою. Церковне судочинство мало за основу канонічне право, громадське судочинство ґрунтувалось на звичаєвому праві.

Що стосується співвідношення церковного та звичаєвого права, складно визначити, яка з цих систем домінувала на офіційному рівні. Очевидно, що відбувалося своєрідне змагання між двома системами права, однак поширення християнських положень відбувалося поетапно, інколи витісняючи звичаєві норми, іноді пристосовуючись до них. Вплив Візантії не зумів витіснити старих звичаїв, а сама історико-правова пам'ятка органічно поєднувала норми як церковного, так і звичаєвого права.

Церковне право було змушене пристосовуватись до умов суспільного середовища того часу та намагалось ліквідувати певні соціальні суперечності. Церква продовжувала боротьбу із незаконним поневоленням вільних людей, а також намагалася встановити правові норми, що передбачали можливість повернення холопам особистої свободи, сприяла обмеженню, а зрештою, й повній ліквідації работоргівлі, взяла під опіку убогих людей, зокрема юродивих, жебраків [9, с. 22–23].

Прийняття християнства дещо ускладнювало суспільне життя, привносячи в нього нові інтереси та відносини. Намагаючись покращити стан справ, князі розмежовували відомства, встановлювали компетенції, перебували в процесі пошуку нових юридичних

норм, ефективніших урядових органів, і у зв'язку з цим зверталися до церковної ієрархії, до її моральних приписів та юридичних засобів [2]. Церковні судді та правники в Київській Русі вивчали візантійське церковне право, зокрема твори про судочинство і управління, вибирали з них придатні правила, прагнучи пристосувати їх до місцевого життя. У процесі того, як сформовані норми включалися у практику церковних судів, вони набували форми законодавчих статей, що вносили у статuti або об'єднували у нові зведення від імені князя.

Висновок. Підсумовуючи викладене вище, зробимо висновки. Церковне управління і повчання, без сумніву, вносило в князівську урядову та законодавчу практику, а, можливо, і в політичну свідомість князів певні технічні та моральні удосконалення, поняття про закон, про правителя, початки слідчого судового процесу.

Церковна ієрархія діяла не так силою, як правилами та установами, привнесеними нею, і впливала не тільки на політичний устрій, а й на приватні громадські й особливо на сімейні стосунки. Християнське віровчення поступово перетворилося на ідеологічний орієнтир давньоруської правосвідомості, подекуди воно витісняло звичаєві норми, подекуди узгоджувалося з ними. У такий спосіб, не заперечуючи історично сформованих звичок та забобонів, церква поступово прищеплювала нові поняття та відносини, готуючи людей до сприйняття нових норм, і завдяки цьому вони глибоко проникали у правовий та моральний склад суспільства.

Список використаних джерел

1. Бахрушин С. К вопросу о крещении Киевской Руси. *Историк-марксист*. 1937. № 2. С. 40–76.
2. Вернадский Г. В. Киевская Русь. Пер. с англ. Е. П. Бернштейна, Б. Л. Губмана ; под ред. Б. А. Николаева. Москва: Аграф, 1996. 448 с.
3. Кашанина Т. В. Происхождение государства и права: учеб. пособ. Москва: Высшая школа, 2004. 325 с.
4. Кушинська Л. А. Християнський закон і звичаєва правосвідомість. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 4. С. 82–89.
5. Отечественное законодательство XI–XX веков : пособ. для семинаров. в 2-х ч. Москва: Юристъ, 1999–2000. Ч. 1 : XI–XIX вв. 1999. 462 с.
6. Памятники русского права. Под ред. С. В. Юшкова. Москва : Гос. изд-во юрид. лит., 1952–1957. Вып. 1 : Памятники права Киевского государства. X–XII вв. 1952. 286 с.
7. Повесть врем'яних літ: літопис (за Іпатським списком). Київ: Рад. письменник, 1990. 557 с.
8. Ричка В. М. Духовенство у класово-становій структурі давньоруського суспільства. *Український історичний журнал*. 1989. № 6. С. 76–87.
9. Ричка В. М. Церква в соціально-політичній структурі Київської Русі: автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 09.00.11 «Соціальна філософія». НАН України, Інститут філософії. Київ: [б. в.], 1998. 35 с.
10. Самоквасов Д. Я. Исследования по истории русского права. Москва: Тип. Лисснера, 1896. 107 с.
11. Сергеевич В. И. Лекции и исследования по истории русского права. Санкт-Петербург: Тип. И. Н. Скороходова, 1894. 382 с.
12. Юридичний словник-довідник. За ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Femina, 1996. 695 с.

Пайда Юрий Юрьевич,

кандидат юридических наук, доцент

(Харьковский национальный университет внутренних дел,
г. Харьков)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6424-6419>

ХРИСТИАНСКИЙ ЗАКОН И ТРАДИЦИОННОЕ ПРАВОСОЗНАНИЕ КАК ФАКТОРЫ СОЦИАЛЬНОЙ РЕГУЛЯЦИИ В КИЕВСКОЙ РУСИ

В статье рассматривается проблема соотношения канонов христианской веры и правового обычая в эпоху Киевской Руси. Их симбиоз породил уникальное правосознание, выступил важным фактором социальной регуляции в древнерусском обществе. Особое внимание уделено уставу Владимира Великого, в котором впервые была осуществлена попытка сочетания христианских религиозных норм с обычаями, царившими в дохристианские времена. В выводах утверждается, что христианское вероучение постепенно превратилось в идеологический ориентир древнерусского правосознания.

Ключевые слова: христианство; правосознание; источники права; правовой обычай; религиозные нормы.

Paida Yuriy Yuryevich,

PhD in Law, Associate Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6424-6419>

CHRISTIAN LAW AND TRADITIONAL LEGAL CONSCIOUSNESS AS FACTORS OF SOCIAL REGULATION IN KIEVAN RUS

The article deals with the problem of correlation between the canons of Christian faith and customary law in Kievan Rus. Their symbiosis bred a unique legal consciousness, which was an important factor of social regulation in the Old Russian society. Legal values of the Old Russian society at the time of its formation differed from the values of the Byzantine legal culture. Christianity as a state religion determined the peculiarities of the development of Old Russian statehood and ideology. Gradually, political, economic and cultural institutions were formed in the state. Recent decades of the 10th century and the beginning of the 11th century were a period of adaptation of the church to the local environment and harmonization of Old Russian customary law and Byzantine law, both ecclesiastical and secular.

Particular attention is paid to the Statute of Volodymyr the Great, in which the first attempt to combine Christian religious norms with the customs prevailing in pre-Christian times was made. In this document, the Prince calls on his successors to preserve indefeasible regulations based on the decisions of the ecumenical councils and the laws of the Byzantine emperors, guided by the Greek Nomocanon. The statute regulated the position of the church in Kievan Rus, as it was engaged not only in the salvation of souls. In addition, it carried out many secular issues that were close to the tasks of the state. The church was granted wide jurisdiction over all those who professed Christianity.

The conclusions state that the church hierarchy acted not as much power as the rules and institutions brought by it and it affected not only the political system, but, in particular, private social and family relations. The Christian doctrine gradually turned into an ideological guide of ancient legal consciousness. Sometimes it displaced customary norms and sometimes it coordinated with them. Thus, without denying the historically established customs and superstitions, the church gradually instilled new concepts and relationships, preparing them for awareness of new norms. It caused the deep penetration of the legal and moral structure of society by the church.

Key words: Christianity; legal consciousness; sources of law; customary law; religious norms.

Надійшла до редколегії **26.10.2018**

УДК 341

DOI [https:// doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-83-89](https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-83-89)

Переп'олкін Сергій Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ, м. Дніпро)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2914-5898>

ТЕРМІНОЛОГІЧНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ КАТЕГОРІЙ «ОБ'ЄКТ» І «ПРЕДМЕТ» У ДОКТРИНІ МІЖНАРОДНОГО МИТНОГО ПРАВА

У статті досліджено погляди вчених щодо вживання категорій «об'єкт» і «предмет» під час характеристики поняття міжнародного митного права та винесено на обговорення власні міркування стосовно доцільності розробки єдиного узгодженого наукового підходу щодо їх інтерпретації та вживання. Запропоновано під час здійснення характеристики поняття міжнародного митного права послуговуватися похідними від категорій «об'єкт» і «предмет» термінами «предмет міжнародного митного права» і «об'єкт міжнародних митних правовідносин».

Ключові слова: міжнародне митне право; предмет; об'єкт; міжнародні митні відносини; правове регулювання; митне право; митна справа.

Постановка проблеми. Однозначність термінології є однією з основних цілей, до якої прагне кожна галузь юридичної науки, зокрема, й наука міжнародного митного права, адже відсутність узгодженого підходу до розуміння термінів, якими оперують учені, як і відсутність усталеного підходу до вживання термінів, які співвідносяться як ціле і частина, плутанина під час визначення таких термінів або їх синонімічне вживання, не сприяють пізнанню сутності міжнародного митного права. Особливої актуальності проблематика термінологічної невизначеності в доктрині міжнародного митного права отримує, коли на наукове обговорення виносяться такі її теоретичні категорії, як «об'єкт» і «предмет».

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми свідчить про те, що у представників доктрини міжнародного митного права існують значні розбіжності в поглядах щодо розуміння категорій «об'єкт» і «предмет». Зокрема, непоодинокими є такі випадки: одні автори обґрунтовують наявність у міжнародного митного права об'єкта і предмета, а інші визнають існування лише його предмета правового регулювання; одні вчені називають об'єктом те, що інші називають предметом, і навпаки; одні дослідники визначають предмет міжнародного митного права, виходячи з власних поглядів на його місце в системі права, а інші пропонують це робити, спираючись на визначення предмета національного митного права тощо. Комплексні теоретичні дослідження означеної проблематики у вітчизняній науці міжнародного митного права не проводилися.

Серед українських та зарубіжних авторів, праці яких було проаналізовано під час написання цієї статті, слід згадати такі прізвища: К. Г. Борисов, Н. Е. Буваєва, В. Г. Буткевич, Н. А. Воронцова, І. О. Климова, В. М. Малиновська, В. В. Мицик, Б. І. Нефедов, С. М. Овчинников, В. В. Прокопенко, Т. В. Русских, К. К. Сандровський, В. М. Хропанюк, О. Г. Чернявський, О. В. Шорников та ін.

Формування мети статті. Мета статті полягає у висвітленні доктринальних підходів до інтерпретації категорій «об'єкт» і «предмет» під час характеристики поняття міжна-

родного митного права та винесенні на обговорення власних міркувань стосовно їх можливого розуміння і вживання.

Виклад основного матеріалу. Огляд наукової та навчальної літератури з міжнародного митного права свідчить про існування двох підходів до інтерпретації та вживання термінів «об'єкт» і «предмет» під час характеристики поняття міжнародного митного права.

Представники першого з них (К. Г. Борисов, В. В. Мицик, К. К. Сандровський та інші) послуговуються обома цими термінами у словосполученнях «об'єкт міжнародного митного права» («об'єкт правового регулювання міжнародного митного права») і «предмет міжнародного митного права» («предмет міжнародних митних правовідносин»). У цілому їх погляди на об'єкт міжнародного митного права як на міжнародні відносини збігаються. Відмінними вони є за обраними критеріями, що використали вчені для визначення кола таких відносин.

К. Г. Борисов, наприклад, визначає об'єкт міжнародного митного права в широкому розумінні та стверджує, що він являє собою міжнародні митні відносини в цілому, тобто весь комплекс митних відносин світового співтовариства у всьому різноманітті їх зв'язків, спрямованих на повагу митного суверенітету їх учасників. Однак далі несподівано, всупереч логіці власних міркувань і викладеного вище визначення зазначеної категорії, та без належного пояснення, автор вказує, що об'єктом правового регулювання міжнародного митного права (у розумінні об'єкта міжнародного митного права – П. С.) є міжнародні економічні відносини держав у сучасній загальній системі міждержавних зв'язків, спрямованих на повагу економічного та митного суверенітету їх учасників [1, с. 9, 29].

В. В. Мицик вважає, що об'єктом міжнародного митного права (автором також використовується словосполучення «об'єкт правового регулювання міжнародного митного права» – П. С.) є договірні відносини між його суб'єктами, пов'язані з митним оформленням осіб, вантажів, транспортних засобів та інших предметів, які переміщуються через митний кордон, а також відносини, що виникають унаслідок взаємного співробітництва держав у питаннях запобігання митним злочинам, їх розслідування та покарання за них, і які зафіксовані в міжнародних двосторонніх або багатосторонніх митних угодах [2, с. 79]. Тобто автор звужено розглядає об'єкт міжнародного митного права, виключаючи з нього міжнародні відносини, що безпосередньо здійснюються між його суб'єктами до укладення міжнародного договору, а також міжнародні відносини, правове регулювання яких здійснюється на основі норм міжнародних звичаїв. Крім цього, поряд із митним оформленням існують й інші заходи реалізації митної політики держав, наприклад, справляння митних платежів, здійснення митного контролю тощо, з приводу яких суб'єкти міжнародного митного права вступають у міжнародні митні відносини, і про які не слід забувати автору, який намагається побудувати визначення поняття об'єкта (предмета) міжнародного митного права шляхом викладення їх вичерпного переліку.

К. К. Сандровський, зі свого боку, у визначенні об'єкта міжнародного митного права не виходить за межі його розуміння як суто міждержавних відносин та пропонує розглядати об'єкт міжнародного митного права як міждержавні відносини відповідно до всього кола питань митного характеру – і власне митні (наприклад, договірні відносини щодо спрощення і гармонізації митних процедур, що стосуються пропуску через митний кордон фізичних осіб, вантажів, транспортних засобів і різного роду предметів та цінностей), і відносини, безпосередньо з ними пов'язані (наприклад, відносини між державами щодо надання привілеїв та імунітетів, серед яких, як відомо, передбачені також і митні привілеї). Проте у власному визначенні міжнародного митного права автор розширює коло учасників таких відносин до всіх суб'єктів міжнародного права та включає, на нашу думку, безпідставно, до його об'єктної сфери, крім митних відносин, також відносини у сфері міжнародних економічних, торговельних, транспортних зв'язків і туризму. За такого тлумачення об'єкта міжнародного митного права, К. К. Сандровський порушує визначений ним же критерій самостійності міжнародного митного права як галузі міжнародного права – спе-

цифіка об'єкта регулювання, якому відповідають саме міждержавні митні відносини [3, с. 44, 32].

Зауважимо також, що ні внутрішньодержавне митне право, ні міжнародне митне право не регулюють і не можуть регулювати відносини, пов'язані з митним оформленням осіб (фізичних осіб) або їх пропуску через митний кордон, бо митному оформленню підлягають тільки товари, транспортні засоби комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон держави, а порядку пропуску через митний кордон фізичних осіб взагалі не існує.

Схожими погляди українських учених є і на предмет міжнародного митного права, який вони ототожнюють із предметом міжнародних митних правовідносин та інтерпретують як матеріальні цінності й матеріальні та нематеріальні блага, дії чи утримання від дій. Зокрема, К. К. Сандровський визначає як приклад предмета міжнародних (митного характеру) правовідносин, конкретні дії з приводу співробітництва та взаємодопомоги у боротьбі з митними правопорушеннями, очікувані блага матеріального характеру від укладення торгово-економічної угоди про надання режиму найбільшого сприяння [3, с. 46].

В. В. Мицик конкретних прикладів предмета міжнародного митного права не наводить, бо вважає: «його предметом може бути будь-який предмет будь-якої галузі права, але тільки за певних умов дії та часу: при митному оформленні (зберіганні) митними органами, при переміщенні через державний митний кордон, при порушенні міжнародного митного законодавства на території країни, а також виключно на час дії міжнародної митної угоди. Поза цими умовами предмет міжнародного митного права залишається предметом іншої галузі права – найчастіше, враховуючи його специфіку, він буває предметом міжнародного економічного, торговельного, транспортного, фінансового права» [2, с. 80].

Зазначимо, що за такого тлумачення міжнародне митне право взагалі не має власного предмета. Щодо вказаних автором умов дії та часу, то, на нашу думку, вони також є дискусійними. По-перше, у міжнародному праві не існує такого явища, як міжнародне митне законодавство. Не використовується цей термін і в теорії митного та міжнародного митного права. По-друге, усі дії, що здійснюються митними органами в межах території певної держави, зокрема й пов'язані з притягненням до відповідальності за порушення митних правил, регламентуються законодавством, переважно митним, цієї держави, і тому не можуть визначати предмет міжнародного митного права, яке є складовою іншої правової системи – міжнародного права. По-третє, зі змісту статті складно зрозуміти позицію автора щодо виду міжнародної митної угоди, під час дії якої предмет міжнародного економічного, торговельного, транспортного або міжнародного фінансового права перетворюється на предмет міжнародного митного права, а також щодо механізму такого перетворення тощо.

К. Г. Борисов, на відміну від В. В. Мицика та К. К. Сандровського, доходить висновку, що предмет міжнародного митного права складають міждержавні зв'язки, що виникають у процесі переміщення через митний кордон товарів, фізичних осіб, предметів, послуг та капіталів. Тобто за такого підходу К. Г. Борисов називає предметом міжнародного митного права те, що українські вчені визнають його об'єктом. До того ж учений, з одного боку, звужує предмет міжнародного митного права до суто міждержавних відносин, а з іншого – на нашу думку, також необґрунтовано, розширює його межі за рахунок включення до нього відносин, не пов'язаних із переміщенням через митний кордон товарів, транспортних засобів комерційного призначення [1, с. 7, 29].

Представники другого підходу, характеризуючи поняття міжнародного митного права, використовують лише термін «предмет» у словосполученні «предмет міжнародного митного права» («предмет правового регулювання міжнародного митного права») і не оперують таким терміном, як «об'єкт». Як і у їхніх опонентів, погляди представників другого підходу на «предмет міжнародного митного права» як на міжнародні відносини також у цілому збігаються. Однак коло таких відносин та критерії їх визначення у багатьох з них відрізняються.

С. М. Овчинников, наприклад, власного визначення предмета міжнародного митного права не пропонує, але зазначає, що під час його визначення слід виходити з формулюван-

ня предмета національного митного права, бо воно має первинний характер. Автор з цією метою посилається на ст. 3 Митного кодексу РФ [4, с. 81].

Схожу позицію обстоює і український правник Т. В. Русских, однак визначальним для встановлення кола суспільних відносин, що регулює міжнародне митне право, тобто його предмета, вбачає словосполучення «питання митного характеру», під яким пропонує розуміти: «все, що входить в доктринальне вітчизняне поняття митної справи, а також взаємообумовлючі сфери буття» [5, с. 18].

Практично аналогічного погляду щодо змісту предмета міжнародного митного права дотримується ще один вітчизняний науковець, В. В. Прокопенко, який стверджує, що «думка низки науковців єдина щодо предмета правового регулювання міжнародного митного права, – це суспільні відносини між суб'єктами міжнародного права, які виникають у процесі їх співпраці з питань митного (і не тільки) характеру» [6, с. 377].

Зазначимо, що за таких підходів визначень предмета міжнародного митного права може буде стільки, скільки й фахівців, що його вивчають, адже єдиного розуміння предмета національного митного права, як і кола питань митного (і не тільки) характеру, не існує ні на законодавчому, ні на доктринальному рівнях.

Окремі вчені, наприклад Н. А. Воронцова та І. О. Климова, визначають предмет міжнародного митного права через його порівняння з предметом міжнародного економічного права, а саме з міждержавними економічними відносинами та відносинами в галузі економіки між державами та іншими суб'єктами міжнародного права. Відповідно до їхніх міркувань, предмет міжнародного митного права є більш комплексним і включає в себе й неекономічні відносини, що виникають у сфері митного співробітництва держав. Серед останніх особливе місце належить аспектам адміністративної відповідальності, заходам щодо боротьби з контрабандою, необхідності проведення оперативно-розшукової роботи. Ці правовідносини, очевидно, виходять за рамки міжнародного економічного права, підсумовують учені [7, с. 74].

Зауважимо, що за такого розуміння предмет міжнародного митного права включає в себе предмет міжнародного економічного права, а отже, з позиції логіки, напрошується висновок, що міжнародне економічне право є складовою частиною міжнародного митного права. Однак у дійсності це не так. Визнають це і Н. А. Воронцова та І. О. Климова, коли вказують на те, що міжнародному митному праву як самостійній галузі міжнародного права властивий власний предмет регулювання – міждержавні митні відносини [7, с. 75].

Відповідає таке твердження й прийнятому в загальній теорії права підходу до розуміння предмета правового регулювання як одного з головних критеріїв галузевого розмежування норм права.

Отже, якщо кожній окремій галузі права має відповідати певна сукупність якісно однорідних суспільних відносин, то для міжнародного митного права такими відносинами є саме міжнародні митні відносини. Водночас інші, споріднені з міжнародними митними відносинами та пов'язані з переміщенням товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон, зв'язки, зокрема у сфері міжнародної економіки, торгівлі, транспорту, фінансів, туризму тощо, хоча безпосередньо й не регулюються нормами міжнародного митного права, однак все одно опосередковано перебувають під його впливом.

З огляду на викладене, можна стверджувати, що предмет міжнародного митного права складають міжнародні митні відносини. Усі інші, вказані вище, види міжнародних відносин у сукупності утворюють предмет правового впливу міжнародного митного права, який, таким чином, є значно ширшим за обсягом, аніж його предмет правового регулювання.

Не менш оригінальною можна вважати характеристику предмета міжнародного митного права, побудовану на основі диференціації міжнародних відносин, що виникають між державами та міжнародними міждержавними організаціями, на групи залежно від сфер міжнародного митного співробітництва. Так, В. М. Малиновська, вважає, що предмет міжнародного митного права складають такі групи відносин: відносини у сфері організації митного контролю за переміщенням товарів, багажу, послуг і капіталів через митні кордони держав і митних союзів; відносини у сфері встановлення і (або) уніфікації митних тарифів, що діють на митних

територіях держав або митних союзів; відносини у сфері узгодженого застосування заходів нетарифного регулювання міжнародної торгівлі; відносини у сфері спрощення і гармонізації митних процедур (митних режимів); відносини у сфері узгодженого застосування митних пільг і преференцій; відносини у сфері організації спільних заходів щодо боротьби з контрабандою та іншими митними правопорушеннями [8, с. 52]. Своєю чергою, Н. Е. Буваєва теж виділяє шість груп міжнародних митних відносин, однак по-іншому визначає сфери, на основі яких здійснює відповідний поділ, а саме: узгодження правил класифікації та кодування товарів у митних цілях (правил побудови товарних номенклатур митних тарифів); уніфікації правил митної оцінки товарів, правил визначення митної вартості товарів; узгодження правил визначення країни походження товарів та застосування митних пільг і преференцій; спрощення та гармонізації митних процедур та інших митних формальностей; організації митного контролю за переміщеннями осіб, товарів і транспортних засобів і супутні їм відносини; терміни митного контролю, права та обов'язки третіх осіб, інформування, консультування, оскарження тощо; боротьби з контрабандою та іншими митними правопорушеннями [9, с. 25].

Не вдаючись до дискусії з приводу використаних В. М. Малиновською та Н. Е. Буваєвою словесних конструкцій для формулювання пропонованих ними сфер міжнародного митного співробітництва, зауважимо, що будь-яке визначення предмета міжнародного митного права, сформульоване шляхом конкретизації видів міжнародних відносин, що його складають, у вичерпному переліку, зокрема й наведені вище, не здатне охопити усієї багатоманітності таких відносин, а отже, є не повним. Адже, як слушно наголошують з цього приводу автори підручника «Загальна теорія права», за загальною редакцією професора М. І. Козюбри: «Коло суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню, не є постійним; воно може змінюватися залежно від потреб суспільства» [10, с. 98].

Тим більше, що міжнародними митними відносинами, які в сукупності складають предмет міжнародного митного права, поряд із відносинами міжнародного митного співробітництва, є також відносини з питань взаємної адміністративної допомоги в митних справах та відносини боротьби (або конфлікту) між суб'єктами міжнародного митного права в митних справах, які на основі різних критеріїв так само диференціюються на різні види.

Крім того, вважаємо, що характеристика поняття міжнародного митного права буде більш повною, якщо з цією метою разом із терміном «предмет міжнародного митного права» вживати термін «об'єкт міжнародних митних правовідносин», визначення якого (незважаючи на те, що в теорії міжнародного права існують різні бачення об'єкта міжнародних правовідносин) залишилося поза увагою вчених, що досліджували різні аспекти міжнародного митного права.

В. Г. Буткевич, наприклад, вказує на існування різних поглядів на об'єкт міжнародних правовідносин: 1) об'єкт правовідносин та об'єкт права – це одне й те саме; 2) територія, дії, утримання від дій, природні багатства континентального шельфу, об'єкти, які запустили в космічний простір; 3) конкретні матеріальні й нематеріальні блага (політичні, матеріальні, духовні, особисті тощо), з приводу яких склалися суб'єктивні права та обов'язки суб'єктів; 4) зобов'язання, що випливають із правових норм; 5) всі сторони державної діяльності; 6) влада, населення і територія; 7) сукупність позитивних і негативних дій суб'єктів міжнародного права; 8) все те, що стосується міжнародних відносин; 9) сила природи, сила людей і сила суспільства; 10) інтереси держав тощо.

Щодо власного погляду на об'єкт міжнародних правовідносин, то вчений доходить висновку, що ним можуть бути тільки суспільні відносини. Відповідно до його міркувань, різниця між об'єктом міжнародного права (система міжнародних відносин) та об'єктом міжнародних правовідносин (чітко визначені міжнародні відносини) криється в обсязі відносин, що підлягають регулюванню, у ступені їх індивідуальності [11, с. 454–455].

Ми, зі свого боку, поділяємо думку тих науковців, які стверджують, що об'єктом міжнародних правовідносин є фактична поведінка їх учасників, що виявляється в діях або утриманні від дій, тобто діяльність, що здійснюється в межах міжнародних відносин, які складають предмет правового регулювання міжнародного права.

Отже, об'єктом міжнародних митних правовідносин є фактична поведінка, діяльність їх учасників, що здійснюється в межах міжнародних митних відносин, які складають предмет міжнародного митного права.

Висновки. З огляду на викладене вище, з метою вироблення узгодженого підходу до вживання термінів «об'єкт» і «предмет» під час характеристики поняття міжнародного митного права, сучасна парадигма його дослідження повинна ґрунтуватися на таких теоретичних положеннях, що мають методологічне значення:

1) категорії «об'єкт» і «предмет» мають важливе значення для з'ясування сутності міжнародного митного права, їх не можна ототожнювати за жодних обставин;

2) категорія «предмет» є вихідною для теоретичної характеристики поняття «предмет міжнародного митного права», а категорія «об'єкт» – для теоретичної характеристики поняття «об'єкт міжнародних митних правовідносин»;

3) предмет міжнародного митного права складають міжнародні митні відносини;

4) міжнародними митними відносинами є відносини міжнародного митного співробітництва, відносини з питань взаємної адміністративної допомоги в митних справах та відносини боротьби (або конфлікту) між суб'єктами міжнародного митного права в митних справах. На основі різних критеріїв означені групи відносин можуть бути додатково диференційовані на різні види;

5) інші, споріднені з міжнародними митними відносинами та пов'язані з переміщенням товарів, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон, зв'язки, зокрема у сфері міжнародної економіки, торгівлі, транспорту, фінансів, туризму тощо, у сукупності утворюють предмет правового впливу міжнародного митного права, який є значно ширшим за обсягом, аніж його предмет правового регулювання;

б) об'єктом міжнародних митних правовідносин є фактична поведінка, діяльність їх учасників, що здійснюється в межах міжнародних митних відносин, які складають предмет міжнародного митного права.

Запропонований нами підхід до вживання категорій «об'єкт» і «предмет» у доктрині міжнародного митного права, а також розуміння понять «предмет міжнародного митного права» та «об'єкт міжнародних митних правовідносин», певною мірою, не співпадає із представленими у сучасній науці міжнародного митного права поглядами, тому полеміка з приводу означеної проблематики може й повинна тривати й надалі.

Список використаних джерел

1. Борисов К. Г. Международное таможенное право : учеб. пособие. 2-е изд., доп. Москва: Изд-во РУДН, 2001. 616 с.
2. Мицик В. В. Поняття, місце і роль сучасного митного права та його складових : міжнародного, національного і позитивного митного права країни. *Український часопис міжнародного права*. 1994. № 1. С. 73–82.
3. Сандровский К. К. Международное таможенное право: учебник. 2-е изд., испр. Киев: Знання, КОО, 2001. 464 с.
4. Овчинников С. Н. Предмет и система международного таможенного права. *Таможенная политика России на Дальнем Востоке*. 2009. № 1. С. 79–83.
5. Русских Т. В. Міжнародне митне право та система його джерел. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. Право. 2015. Вип. 35. Ч. I. Т. 3. С. 17–20.
6. Прокопенко В. В. Місце міжнародного митного права у системі міжнародного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 57. С. 375–380.
7. Воронцова Н. А., Климова И. А. Международное таможенное право в системе международного права. *Московский журнал международного права*. 2016. № 1. С. 68–78.
8. Малиновская В. М. Система международного таможенного права. *Международное публичное и частное право*. 2006. № 1. С. 52–55.
9. Буваева Н. Э. Международное таможенное право : учеб. для магистров / под общ. ред. А. В. Зубача. Москва : Изд-во Юрайт, 2013. 376 с.
10. Козюбра М. І., Погребняк С. П., Цельєв О. В., Матвєєва Ю. І. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2016. 392 с.

11. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ: Либідь, 2002. 608 с.

Перепелкин Сергей Михайлович,

кандидат юридических наук, доцент

(Днепропетровский государственный университет внутренних дел,
г. Днепр)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2914-5898>

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТЬ КАТЕГОРИЙ «ОБЪЕКТ» И «ПРЕДМЕТ» В ДОКТРИНЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ТАМОЖЕННОГО ПРАВА

В статье исследованы взгляды ученых по поводу употребления категорий «объект» и «предмет» во время характеристики понятия международного таможенного права и вынесено на обсуждение собственные соображения о целесообразности разработки единого согласованного научного подхода к их интерпретации и употреблению. Предлагается при осуществлении характеристики понятия международного таможенного права пользоваться производными от категорий «объект» и «предмет» терминами «предмет международного таможенного права» и «объект международных таможенных правоотношений».

Ключевые слова: международное таможенное право; предмет; объект; международные таможенные отношения; правовое регулирование; таможенное право; таможенное дело.

Perepolkin Serhii Mykhailovych,

PhD in Law, Associate Professor

(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro city)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2914-5898>

TERMINOLOGICAL UNCERTAINTY OF CATEGORIES OBJECT AND SUBJECT IN THE DOCTRINE OF INTERNATIONAL CUSTOMS LAW

The article examines the views of scientists on the usage of the categories "object" and "subject" during the definition of the international customs law concept and puts forward their own thoughts regarding the expediency of developing a coherent scientific approach to their interpretation and usage. After all, the lack of the unified approach to the unequivocal understanding and use of the terms used by scientists who study international customs law does not contribute to the knowledge of its essence and significantly complicates its study to applicants of higher education and other interested persons. In particular, there are cases when: some authors justify the object and subject of international customs law, while others recognize the existence of only its subject of legal regulation; some scientists call the object what others call the subject, and vice versa; some researchers determine the subject of international customs law on the basis of their own views on its place in the legal system, while others suggest doing so based on the definition of the subject of national customs law and etc. Attention is drawn to the inadmissibility of the identification of the studied categories. It is offered during the implementation of the concept of international customs law to be derived from the categories "object" and "subject" by the terms "subject of international customs law" and "object of international customs relations". The subject of international customs law are international customs relations. International customs relations are the relations of international customs cooperation, relations on issues of mutual administrative assistance in customs matters and the relations of struggle (or conflict) between actors of international customs law in customs matters. On the basis of different criteria, these groupings of relations can be further differentiated into different types. The object of international customs legal relations is the actual behavior, the activities of their participants, carried out in the framework of international customs relations, which are the subject of international customs law.

Key words: international customs law; subject; object; international customs relations; legal regulation; customs law; customs.

Надійшла до редколегії **28.10.2018**

Розділ III

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 346.2

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-90-97>

Бесчасний Віктор Миколайович,
доктор юридичних наук, доктор наук
з державного управління, професор,
Заслужений юрист України
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4650-7371>

ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ПОВНОЦІННІ СУБ'ЄКТИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті на основі застосування методів аналізу та порівняння співставлено характеристики суб'єкта господарювання із характеристиками закладу вищої освіти (далі – ЗВО). Показано, що останній виступає у господарських відносинах під єдиною власною назвою, його представляє одноосібний керівник, у ЗВО є юридична адреса, гербова печатка (якщо ЗВО офіційно не відмовився від її використання), статус юридичної особи; ЗВО може обирати не лише організаційно-правову форму суб'єкта господарювання, але й комерційний чи некомерційний статус. ЗВО володіє, користується і розпоряджається належним йому майном на основі права власності, права господарського відання (комерційний ЗВО), права оперативного управління (некомерційний ЗВО), може користуватися майном на основі договорів оренди, лізингу або концесії. ЗВО легітимізується через проходження процедур державної реєстрації та ліцензування, підсумком яких є факт утворення та отримання статусу юридичної особи. Також ЗВО проходить і інші процедури легітимації. Він має значний обсяг господарської компетенції, зокрема може провадити на підставі договорів спільну діяльність з навчальними закладами, науковими установами та іншими суб'єктами господарювання, провадити фінансово-господарську та іншу діяльність відповідно до законодавства та статуту, розпоряджатися власними надходженнями тощо. ЗВО відповідає за результати своєї діяльності і в разі вчинення правопорушень у сфері господарювання може понести штрафні, адміністративно-господарські, оперативно-господарські санкції, санкції за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства тощо. Зроблено висновок, що сучасний український ЗВО має усі характеристики, притаманні суб'єкту господарювання, яким він і є.

Ключові слова: заклад вищої освіти (ЗВО); суб'єкт господарювання; майно; право власності; реєстрація; ліцен-

зування; господарська компетенція; господарська відповідальність; санкції.

Актуальність теми. Сучасна політична та економічна ситуація в Україні знаходить прояв у всіх галузях і сферах соціально-економічної діяльності. Вона чинить вплив на всі підприємства, установи, організації незалежно від їх організаційно-правової форми, виду діяльності, форми власності майна, прибуткового чи некомерційного статусу тощо. Не є винятком і заклади вищої освіти (далі – ЗВО), які вимушені шукати додаткові джерела надходження фінансових, матеріальних та інших ресурсів, необхідних для забезпечення своєї діяльності. Законодавством ЗВО не заборонено це робити. До того ж є спеціальні підзаконні нормативно-правові акти, які детально регулюють надання ЗВО, що працюють на основі майна державної та/або колективної форм власності, додаткових платних освітніх та інших послуг. Основним серед них є постанова КМУ «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» зі змінами 2018 року [1].

Через це виникає значна кількість питань, зокрема питання щодо правового статусу ЗВО, визначення суті грошових надходжень до його рахунків (а особливо стосовно суті тих фінансових ресурсів, що перевищують вартість витрат); щодо застосування чи не застосування до ЗВО ознак суб'єкта підприємницької діяльності, а у зв'язку з цим питання щодо сплати чи несплати ним податку на прибуток та інших податків і зборів; та й взагалі питання щодо визнання чи невизнання ЗВО повноцінним суб'єктом господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Раніше українські дослідники уже намагалися дати відповіді на поставлені вище питання. Аналізували елементи правового статусу ЗВО та правового режиму їх діяльності такі вчені, як Л. В. Гурак [2], Б. В. Деревянко [3; 4], М. Н. Курко [5; 6], О. В. Куцурубова-Шевченко [7; 8], А. О. Монаєнко [9; 10], Є. А. Огаренко [11; 12], І. М. Острівний [13; 14], М. О. Тимошенко [15; 16], Ю. М. Фролов [17] та ін. Слід також вказати, що нами раніше було проведено комплексний аналіз механізмів державного управління розвитком ВНЗ системи МВС [18; 19]. Незважаючи на значну кількість проведених досліджень, сучасна ситуація вимагає проведення нових. Нещодавно було прийнято нові фундаментальні для сфери освіти України закони – «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року [20] та «Про освіту» від 5 вересня 2017 року [21]. На основі положень останнього тепер ВНЗ отримали назву ЗВО. І названі закони внесли певні зміни й у надання додаткових платних освітніх та інших послуг, і в правовий режим діяльності, і в правовий статус ЗВО взагалі. А тому сьогодні нагальною необхідністю є визначення приналежності ЗВО до суб'єктів господарювання.

Зважаючи на викладене вище, **ціль статті** полягає у доведенні приналежності ЗВО до повноцінних суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Для визначення приналежності ЗВО до суб'єктів господарювання, однаково як і відсутності такої приналежності, потрібно застосувати метод порівняння. За його допомогою можна співставити характеристики суб'єкта господарювання та характеристики діяльності ЗВО. Але спочатку слід нагадати, яких суб'єктів Господарський кодекс України (далі – ГК України) відносить до суб'єктів господарювання. Частина перша статті 55 ГК України суб'єктами господарювання визнає учасників господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [22]. Ця норма має загальний характер, уточнення якого слід шукати в теорії господарського права. А там уже давно визнано п'ять головних ознак, які у своїй сукупності характеризують економічну сутність як правосуб'єктне утворення. Декілька років тому абсолютна більшість підручників і посібників з господарського права називала такі ознаки: 1) організаційна єдність; 2) майнова відокремленість; 3) легітимність

існування як суб'єкта господарювання; 4) наявність господарських прав та обов'язків; 5) відповідальність за результати господарювання [23, с. 219]. Сьогодні першу ознаку доповнюють терміном «визначеність організаційно-правової форми».

Отже, тепер можна переходити до співставлення за допомогою методу порівняння названих п'яти ознак суб'єкта господарювання із ознаками ЗВО.

Перша ознака передбачає участь у господарських відносинах суб'єктів, які мають: певну внутрішню структуру; назву та юридичну адресу (єдина назва об'єднує усі внутрішньоструктурні, зокрема й географічно відокремлені, підрозділи); єдиного керівника (одноосібного чи колегіального), який має право діяти від імені всього утворення і підпис якого засвідчується гербовою печаткою (у тому випадку, якщо суб'єкт не відмовився від використання печаток); найчастіше мають статус юридичної особи (в окремих випадках суб'єкт господарювання може і не мати статусу юридичної особи); керівників внутрішньоструктурних підрозділів (якщо це великий суб'єкт), які представляють лише свої підрозділи і мають право діяти від імені всього суб'єкта лише у випадку отримання нотаріально засвідченої довіреності від керівника або у випадку видання останнім відповідного наказу, у якому визначаються межі повноважень такого внутрішньоструктурного керівника. Проектуючи всі ці ознаки на ЗВО, варто визнати, що він повністю відповідає наведеній характеристиці. Навіть більше, визначення ЗВО у пункті 7 частини першої статті 1 Закону України «Про вищу освіту» надається через термін «юридична особа», а тому кожен ЗВО має статус юридичної особи. Керівник ЗВО є одноосібним і найчастіше має назву «ректор», рідше – «президент» або «начальник».

Друга ознака передбачає наявність у суб'єкта майна, необхідного для здійснення господарської діяльності. При цьому форми майнової відокремленості можуть бути різними. Суб'єкт господарювання може працювати, використовуючи майно на основі права власності (у цьому випадку суб'єкт може мати на меті одержання прибутку, а може мати і некомерційний характер, переслідуючи інші цілі), права господарського відання (у цьому випадку суб'єкт господарювання володіє, користується і розпоряджається майном, наданим йому власником для здійснення господарської діяльності у формі підприємництва), права оперативного управління (а в цьому випадку власник надає некомерційному суб'єкту господарювання своє майно, яким останній володіє, користується і розпоряджається з майже повністю відсутньою правомочністю розпорядження; у цьому випадку некомерційний суб'єкт господарювання стосовно долі кожного об'єкта основних засобів повинен звертатися за дозволом до власника). Крім трьох основних правових режимів майна, які було названо, суб'єкт господарювання може користуватися майном, наданим йому в користування на основі договорів оренди, лізингу чи концесії. Спроектуючи наведену ознаку на ознаки діяльності ЗВО, необхідно зазначити, що останні можуть бути некомерційними суб'єктами, які володіють, користуються та розпоряджаються майном, що належить їм на основі права власності або праві оперативного управління. У першому випадку усі три правомочності є достатньо широкими, обмеженими лише спеціальним законодавством, яке не належить до господарського. У другому випадку правомочність розпорядження цим майном буде зведена майже до нуля і визначатиметься його власником. Варто також зазначити, що чинний Закон України «Про вищу освіту» не містить зобов'язання утворювати ЗВО лише у формі некомерційної організації, як було раніше. Там лише сказано, що ЗВО є установою. Визначення установи у частині третій статті 83 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) дається через термін «організація» із характеристикою засновників, які не беруть участь в управлінні діяльністю цією установою, а також через характеристику досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок об'єднання (виділення) ними майна [24]. Статтею 86 ЦК України «Здійснення підприємницької діяльності не підприємницькими товариствами та установами» визначено, що установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та

сприяє її досягненню [24]. Частиною першою статті 27 «Правовий статус закладу вищої освіти» передбачено можливість діяльності ЗВО в одному із таких статусів: бюджетна установа; неприбутковий заклад вищої освіти; прибутковий заклад вищої освіти [20]. Потрібно зазначити, що названу норму було запроваджено Законом України «Про освіту» 5 вересня 2017 року. А отже, на відміну від законодавства про вищу освіту, яке діяло всього більше року тому, сьогоденне законодавство надає можливість ЗВО мати підприємницький характер. Раніше інші, крім вищих, навчальні заклади могли бути суб'єктами підприємницької діяльності, утвореними з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку; а також некомерційними суб'єктами господарювання – належати до державного або комунального секторів економіки в галузях (видах діяльності), у яких забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування [4, с. 20]. А ЗВО (тоді ВНЗ) можливості вибору не мали, і всі, незалежно від форми власності, утворювалися у формі некомерційного підприємства. Тепер цю недоречність усунуто. Тому комерційний ЗВО може володіти, користуватися та розпоряджатися майном на основі права власності (як і некомерційний ЗВО), права господарського відання (такої можливості некомерційний ЗВО не має, у цьому випадку комерційний ЗВО отримує майно від власника для здійснення підприємницької діяльності; правомочність розпорядження майном обмежена власником, але не настільки жорстко, як на основі права оперативного управління, зокрема власник визначає перелік напрямів використання ЗВО отриманих прибутків, у межах якого спрямовуються фінансові кошти); користуватися майном на основі укладених договорів оренди, лізингу, концесії (так само, як і некомерційний ЗВО). Достатньо поширеними випадками є укладання ЗВО договорів оренди приміщень. Особливо це є поширеним у великих містах, де придбати приміщення в центрі ЗВО часто не може, а діяльність саме в центрі є визначальною перевагою на конкурентному ринку освітніх послуг.

Третя ознака передбачає необхідність проходження суб'єктом господарювання певних процедур легітимації. Головною серед усіх процедур є процедура державної реєстрації. Крім неї, суб'єкт господарювання може проходити й інші процедури легітимації, що полягають в отриманні або придбанні чи підтвердженні ліцензій, патентів, спеціальних дозволів, рівнів акредитації, атестації тощо. Виходячи із визначення ЗВО, наданого пунктом 7 частини першої статті 1 Закону України «Про вищу освіту», усі ЗВО зобов'язані отримувати ліцензію на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти. Крім цього, вони обов'язково проходять процедуру державної реєстрації та отримують статус юридичної особи. Особливістю діяльності ЗВО також є необхідність проходження та підтвердження рівня акредитації освітньої програми чи ЗВО, а також проходження атестації науково-педагогічними співробітниками, що можна визнати непрямим засобом легітимації самого ЗВО. Також необхідно зазначити, що ЗВО не може працювати без проходження державної реєстрації та інших процедур легітимації. Інакше він просто не буде повноцінним суб'єктом, не зможе видавати дипломи та офіційні документи, а вся його діяльність може бути визнана незаконною підприємницькою діяльністю. Отже, ЗВО отримати цей статус може лише після проходження визначеною законодавством процедури легітимації (а як показано вище – і не однієї).

Четверта ознака вказує на те, що правосуб'єктне утворення у сфері господарювання повинне мати певну сукупність господарських прав та обов'язків. А вся сукупність господарських прав та обов'язків складає повний обсяг господарської компетенції [23, с. 219]. Ця характеристика виглядає «найбільш вузьким місцем» для ЗВО серед усіх характеристик суб'єкта господарювання. Безумовно, ЗВО має значну кількість прав та зобов'язань, які визначено у законодавстві, зокрема у названих законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», підзаконних нормативно-правових актах, у тому числі в ліцензійних умовах провадження освітньої діяльності [25], безпосередньо у ліцензії, статуті ЗВО. Проте чи буде ця компетенція ЗВО мати поширення на діяльність у сфері господарювання? Для відповіді

на це питання слід провести хоча б поверховий аналіз основних прав ЗВО, наданих йому законодавством.

Частиною другою статті 32 «Принципи діяльності, основні права та обов'язки закладу вищої освіти» Закону України «Про вищу освіту» визначено значну кількість повноважень ЗВО в межах їхньої діяльності. Серед них можна назвати кілька пунктів, які належать до компетенції у господарській діяльності:

- п. 8) надавати додаткові освітні та інші послуги відповідно до законодавства;
- п. 15) провадити видавничу діяльність, зокрема видавати підручники, навчальні посібники і наукові праці, а також розвивати власну поліграфічну базу;
- п. 16) провадити на підставі відповідних договорів спільну діяльність із навчальними закладами, науковими установами та іншими юридичними особами;
- п. 22) провадити фінансово-господарську та іншу діяльність відповідно до законодавства та статуту закладу вищої освіти;
- п. 23) розпоряджатися власними надходженнями (для закладів вищої освіти державної і комунальної форми власності), зокрема від надання платних послуг;
- п. 24) відкривати поточні та депозитні рахунки в банках [20].

Тобто пунктом 8 підтверджено право ЗВО надавати додаткові освітні та інші послуги, внаслідок яких ЗВО отримує фінансові надходження. Продовженням цього пункту можна вважати пункт 15, яким передбачено можливість надавати платні поліграфічні послуги, а також реалізовувати власну поліграфічну продукцію, зокрема підручники, посібники, наукові праці тощо. Пункт 16 взагалі вказує на можливість здійснювати підприємницьку діяльність на основі договору про спільну діяльність як з іншими навчальними закладами чи науковими установами, так і «іншими юридичними особами» [20]. Якщо абстрагуватися від недоречного застосування законодавцем нав'язаної цивільно-правовими школами права неточної і застарілої конструкції «юридична особа» на зазначення суб'єкта і сконцентруватися на суті наших питань, то стає зрозумілим, що такий договір про спільну діяльність ЗВО може укласти з будь-яким комерційним суб'єктом господарювання. Пункти 22, 23 і 24 взагалі надають ЗВО ті правомочності, які мають у своїй компетенції будь-які повноцінні суб'єкти господарювання. А на завершення цього переліку законодавець формулює пункт 25 – «здійснювати інші права, що не суперечать законодавству» [20]. Тому ЗВО на основі цього пункту та загально-юридичного принципу «дозволено усе, що не заборонено законодавством», який для ЗВО обмежується принципом виключної компетенції «дозволено те, що вказано у ліцензії», а також на основі права вибору свого правового статусу як бюджетної установи чи неприбуткового ЗВО, чи прибуткового ЗВО, наданого статтею 27 Закону України «Про вищу освіту», може здійснювати будь-яку підприємницьку господарську діяльність, не заборонену законодавством за умови дотримання усіх вимог до неї. Проте викладене можливе за умови, що ліцензія передбачає як мінімум можливість надання додаткових освітніх та інших послуг із переліку, наведеного КМУ.

Отже, можна стверджувально відповісти на поставлене раніше питання – компетенція ЗВО (принаймні в частині наданих їм прав) має поширення на діяльність у сфері господарювання. А тому четверта ознака суб'єкта господарювання у повній мірі притаманна будь-якому українському ЗВО.

П'ятою ознакою суб'єкта господарювання передбачено його відповідальність за власні результати господарювання. Це означає, що за вчинення правопорушення у сфері господарювання до суб'єкта може бути застосовано санкції господарсько-правової відповідальності, названі у розділі V ГК України «Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання» [22]. Зокрема, порушник може відшкодувати збитки, до нього може бути застосовано штрафні та оперативно-господарські санкції, адміністративно-господарські санкції, порушник може нести відповідальність за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства. Перелік адміністративно-господарських санкцій є виключним. А оперативно-господарські санкції можуть бути достатньо різноманітними, оскільки

визначаються самими учасниками господарських зобов'язань у договорі. ЗВО, незалежно від того чи буде його статус комерційним чи некомерційним, є повноцінним учасником договірних господарських та інших зобов'язань. Із кожним новим укладеним договором компетенція ЗВО збільшується в частині збільшення обсягу прав та обов'язків (як правило, одночасно). І за невиконання зобов'язань ЗВО буде нести відповідальність у сфері господарювання. Узагалі, п'ята ознака суб'єкта господарювання притаманна не лише останнім, але й іншим учасникам відносин у сфері господарювання. А тому ЗВО несе відповідальність нарівні з іншими учасниками відносин у сфері господарювання.

Висновки. Виходячи з проведеного аналізу із застосуванням порівняння, було доведено, що сучасний ЗВО належить до категорії повноцінних суб'єктів господарювання. Йому притаманні усі п'ять ознак, що у своїй сукупності характеризують економічну сутність як правосуб'єктного утворення: 1) ЗВО виступає у господарських відносинах під власною назвою, має юридичну адресу та статус юридичної особи, власну печатку (якщо ЗВО не відмовився від її використання); його представляє одноосібний керівник, підпис якого засвідчується; 2) ЗВО може обирати організаційно-правову форму та статус комерційного чи некомерційного; будь-який ЗВО може володіти, користуватися та розпоряджатися майном на основі права власності, користуватися майном на основі договорів оренди, лізингу чи концесії; комерційний ЗВО також може володіти, користуватися та розпоряджатися майном на основі права господарського відання, а некомерційний – права оперативного управління; 3) кожен ЗВО перед створенням проходить як мінімум дві процедури легітимації – державну реєстрацію та ліцензування, після чого отримує право зватися ЗВО. Також ЗВО проходять ще одну процедуру легітимації – акредитацію освітньої програми чи акредитацію ЗВО. ЗВО може отримувати ліцензії на здійснення інших видів господарської діяльності, не заборонених законодавством та дозволених ліцензією, виданою ЗВО. Співробітники ЗВО проходять процедуру атестації, що можна вважати непрямим засобом легітимації ЗВО. Якість послуг ЗВО підтверджується, а конкурентні переваги на ринку освітніх послуг набуваються пропорційно якості пройдених процедур легітимації; 4) ЗВО мають достатній обсяг господарської компетенції, визначений у частині другій статті 32 Закону України «Про вищу освіту» та конкретній ліцензії, виданій певному ЗВО; 5) за порушення своїх зобов'язань, що виникли на основі закону чи договору у сфері господарювання, ЗВО несе господарську та іншу відповідальність. Форма й розмір господарської відповідальності визначається розділом V ГК України.

Таким чином, ЗВО є повноцінним учасником відносин у сфері господарювання. Навіть більше – він є суб'єктом господарювання. А тому і ставлення до нього державних органів та інших суб'єктів господарювання повинно бути відповідним. До того ж зміни в українському законодавстві, що надали можливість ЗВО самим обирати комерційний чи некомерційний статус, є одним із кроків до скасування поділу суб'єктів на комерційні і некомерційні. І на дослідженні цих моментів мають бути зосереджені майбутні наукові розвідки.

Список використаних джерел

1. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності : постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 796 / Кабінет Міністрів України. *Законодавство України* : сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF>
2. Гурак Л. В. Особливості регулювання та управління господарською діяльністю державних вищих навчальних закладів. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2011. № 6. С. 154–162.
3. Деревянко Б. В. Надання освітніх послуг: правовий статус суб'єктів : монографія. Донецьк. 2011. 335 с.
4. Деревянко Б. В. Правове регулювання господарської діяльності навчальних закладів : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2014. 504 с.

5. Курко М. Н. Проблеми ефективності вищої освіти в Україні. *Право і суспільство*. 2010. № 4. С. 120–123.
6. Курко М. Н. Адміністративно-правове регулювання вищої освіти в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 „Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право”. Харків, 2010. 36 с.
7. Куцурубова-Шевченко О. В. Господарсько-правові проблеми функціонування державних вищих навчальних закладів. *Економіка та право*. 2009. № 1. С. 80–85.
8. Куцурубова-Шевченко О. В. Господарсько-правове забезпечення діяльності державних вищих навчальних закладів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2012. 215 с.
9. Монаєнко А. Нормативно-правова база розвитку освіти та науки в Україні. *Право України*. 2007. № 10. С. 76–78.
10. Монаєнко А. О. Особливості позабюджетної діяльності вищих навчальних закладів. *Наше право*. 2009. № 4. Ч. 1. С. 116–119.
11. Огаренко Є. А. Удосконалення нормативно-правової бази регулювання сфери вищої освіти в Україні. *Наше право*. 2009. № 3. С. 65–71.
12. Огаренко Є. А. Адміністративно-правове регулювання діяльності вищих навчальних закладів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2010. 187 с.
13. Острівний І. М. Моделювання організаційно-правових форм вищих навчальних закладів приватної форми власності. *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С. 398–404.
14. Острівний І. М. Господарсько-правовий статус вищих навчальних закладів приватної форми власності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 „Господарське право; господарсько-процесуальне право”. Донецьк, 2012. 18 с.
15. Тимошенко М. О. Історія становлення та розвитку господарсько-правового регулювання вищої освіти в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 234–240.
16. Тимошенко М. О. Особливості господарських правовідносин приватних вищих навчальних закладів України: правовий аспект. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2010. № 3. С. 213–220.
17. Фролов Ю. М. Види адміністративно-правових відносин, що виникають у сфері вищої освіти за участі вищих навчальних закладів. *Право і суспільство*. 2013. № 5. С. 75–82.
18. Бесчастний В. М. Механізми державного управління розвитком вищих навчальних закладів системи МВС України: дис. ... докт. наук з держ. упр. : 25.00.02. К., 2010. 498 с.
19. Бесчастний В. М. Механізми державного управління розвитком вищих навчальних закладів системи МВС України: теорія, методологія та практика : монографія. Донецьк, 2009. 407 с.
20. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004.
21. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
22. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436—IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.
23. Господарське право: навч. посібник у схемах і таблицях / за заг. ред. канд. юрид. наук, доц. Шелухіна М. Л. Київ, 2006. 616 с.
24. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
25. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1187 / Кабінет Міністрів України. Законодавство України : сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>

Бесчастный Виктор Николаевич,

доктор юридических наук, доктор наук по государственному управлению, профессор, Заслуженный юрист Украины
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4650-7371>

УЧРЕЖДЕНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК ПОЛНОЦЕННЫЕ СУБЪЕКТЫ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье на основе применения методов анализа и сравнения сопоставлены характеристики субъекта хозяйствования с характеристиками учреждения высшего образования (далее – УВО). Показано, что последний выступает в хозяйственных отношениях под единым названием, его

представляет единоличный руководитель, УВО имеет юридический адрес, гербовую печать (если УВО официально не отказался от ее использования), статус юридического лица; УВО может выбирать не только организационно-правовую форму субъекта хозяйствования, но и коммерческий либо некоммерческий статус. УВО владеет, пользуется и распоряжается принадлежащим ему имуществом на основе права собственности, права хозяйственного ведения (коммерческое УВО), права оперативного управления (некоммерческое УВО), может пользоваться имуществом на основе договоров аренды, лизинга или концессии. УВО легитимируется путем прохождения процедур государственной регистрации и лицензирования, итогом которых является факт образования и получения статуса юридического лица. Также УВО проходит и другие процедуры легитимации. Оно имеет значительный объем хозяйственной компетенции, в частности может осуществлять на основании договоров совместную деятельность с учебными заведениями, научными учреждениями и другими субъектами хозяйствования, осуществлять финансово-хозяйственную и иную деятельность в соответствии с законодательством и уставом, распоряжаться собственными поступлениями и т.п. УВО отвечает за результаты своей деятельности и в случае совершения правонарушений в сфере хозяйствования может понести штрафные, административно-хозяйственные, оперативно-хозяйственные санкции, санкции за нарушение антимонопольно-конкурентного законодательства и т.п. Сделан вывод, что современное украинское УВО имеет все характеристики, присущие субъекту хозяйствования, которым оно и является.

Ключевые слова: учреждение высшего образования (УВО); субъект хозяйствования; имущество; право собственности; регистрация; лицензирование; хозяйственная компетенция; хозяйственная ответственность; санкции.

Beschastnyi Viktor Mykolayovych,
Doctor of Law, Professor, Honored lawyer of Ukraine
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4650-7371>

THE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION AS THE COMPLETE ECONOMIC ENTITIES

In the article, on the basis of application the methods of analysis and comparison, the characteristics of the entity are compared with the characteristics of the institution of higher education. It is shown that the institution of higher education acts in economic relations under its own name, it is represented by a sole leader, the establishment has a legal address, a stamp (if it has not officially refused to use a stamp), the status of a legal entity; the institution of higher education can choose not only the organizational and legal form of the business entity, but also the commercial or non-commercial status. The institution of higher education possesses, uses and disposes of property belonging to it on the basis of property rights, the right of economic management (commercial institution of higher education), the right of operational management (non-commercial institution of higher education), may use the property on the basis of lease, leasing or concession agreements. The institution of higher education is legitimized through the passage of state registration and licensing procedures, the outcome of which is the fact of the formation and reception of the entity's status legal. Also, the institution of higher education passes other procedures of legitimation. It has a significant amount of economic competence, in particular, it may provide, on the basis of contracts, a joint activity with educational institutions, academic institutions and other entities to provide financial, economic and other activities in accordance with the law and statute, manage their own proceeds and so on. The institution of higher education is responsible for the results of its activities and in case of committing offenses in the field of management may incur penalties, administrative and economic, operational and economic sanctions, sanctions for violation of antimonopoly-competitive legislation, etc. It was concluded that the current Ukrainian institution of higher education has all the characteristics inherent in the entity, which it is.

Key words: institution of higher education; entity; property; property right; registration; licensing; economic competence; economic responsibility; sanctions.

Надійшла до редколегії 30.10.2018

УДК 346.7: 659.1

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-98-104>

Громенко Юлія Олександрівна,

кандидат юридичних наук

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-100X>

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПРАВОВА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено правову природу державного контролю рекламної діяльності, проаналізовано основні види відповідного контролю та систему органів державної влади, уповноважених здійснювати контроль у сфері реклами; надано характеристику державного контролю рекламної діяльності як правової форми державного регулювання рекламної діяльності. Виявлено недоліки сучасного нормативно-правового забезпечення державного контролю рекламної діяльності та запропоновано напрямки їх усунення. Запропоновано внесення змін і доповнень до законодавства України з метою подальшого розвитку правового регулювання рекламних правовідносин.

Ключові слова: реклама; рекламна діяльність; державний контроль; державне регулювання; правове регулювання.

Постановка проблеми. Активний розвиток господарських відносин практично неможливо уявити за відсутності інформаційного забезпечення процесу господарювання. Наразі рекламі відводиться роль як інформації, яка сприяє поєднанню інтересів виробників та споживачів певних товарів, робіт та послуг. Проте, крім прогресивного впливу реклами на економічні відносини, маємо враховувати її негативні аспекти. Сучасна нормативна основа державного контролю рекламної діяльності закладена в нормах Закону України «Про рекламу», але прогресуючий розвиток реклами та ускладнення структури рекламних правовідносин обумовлюють потребу істотного оновлення рекламного законодавства. До того ж на якості правового забезпечення державного контролю рекламної діяльності відбиваються і численні внутрішні суперечності, які містяться в Законі України «Про рекламу». Ось чому питання організації належного державного контролю рекламної діяльності в Україні є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Реклама привертає увагу широкого кола дослідників – представників різних галузей знань: юристів, економістів, філософів, соціологів, психологів, філологів, істориків. Серед науковців, які приділяли увагу питанням правового регулювання рекламної діяльності, можна відзначити Л. Микитенку, З. Кузнецову, О. Потапенку, Н. Саніахметову, А. Стрельникова, А. Черемнову та ін. Слід зауважити, що різним аспектам державного регулювання рекламної діяльності приділяється значна увага в доктрині адміністративного права. Водночас питання державного контролю рекламної діяльності в господарсько-правовому аспекті залишаються недостатньо дослідженими й такими, що потребують подальшого вивчення.

Метою статті є аналіз однієї з правових форм державного регулювання рекламної діяльності – державного контролю рекламної діяльності; визначення поняття державного конт-

ролю рекламної діяльності; виокремлення видів такого контролю та формулювання конкретних пропозицій щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення державного контролю рекламної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У механізмі державного регулювання рекламної діяльності важливе місце належить державному контролю як однієї з правових форм державного регулювання економіки й підприємницької діяльності. Для того, щоб належним чином дослідити складові державного контролю рекламної діяльності, передусім необхідно з'ясувати юридичний зміст категорії «контроль».

Поняття «контроль» дослівно означає «постійне спостереження, перевірка чого-небудь» [1, с. 298]. У юридичній та економічній літературі «контроль» розглядається як правова форма державного управління економікою [2, с. 21], як функція державного управління економікою [3, с. 167–169], як невід'ємна, органічна складова державного впливу на економічні процеси [4, с. 93–97]. Поряд із визначенням контролю як функції управління, у юридичній літературі зустрічаються й такі його визначення, як вид зворотного зв'язку [5, с. 4], стадія управлінського циклу [6, с. 12], спосіб забезпечення законності [7, с. 19] чи метод управлінської діяльності [8, с. 122]. Теорія радянського господарського права розглядала контроль як правову форму керівництва народним господарством [9, с. 19]. Поділяємо позицію, сформульовану В. Щербиною, згідно з якою державний контроль у сфері господарської діяльності є правовою формою державного регулювання економіки [10, с. 35]. Виходячи з того, що рекламна діяльність є різновидом господарської діяльності [11, с. 4, 8], обґрунтованою, на нашу думку, є кваліфікація державного контролю рекламної діяльності як правової форми державного регулювання рекламної діяльності.

Потрібно зазначити, що термін «державний контроль» часто зустрічається в чинному законодавстві, проте його визначення міститься лише в окремих нормативно-правових актах. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», під державним наглядом (контролем) розуміється діяльність органів державного нагляду (контролю) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [12]. Викладене свідчить, що законодавець ототожнює поняття державного контролю та державного нагляду у сфері господарської діяльності. У науковій літературі існують різні підходи до співвідношення понять «контроль» та «нагляд» [13, с. 7–8; 14, с. 29; 15, с. 39], проте з'ясування означеного питання виходить за межі предмета дослідження цієї статті.

Закон України «Про рекламу» містить термін «контроль за дотриманням законодавства про рекламу» (ст. 26), але в цій статті визначено тільки суб'єктів контролю. Власне ж поняття контролю в рекламній галузі, його мети, завдань, об'єкта, видів та форм здійснення Закон не містить. Не викликає сумніву, що зазначене знижує ефективність здійснення контролю у сфері реклами.

Як зазначено вище, законодавство про рекламу не визначає мети державного контролю. Однак на підставі аналізу Закону «Про рекламу» [16] можна дійти висновку, що мета контролю рекламної діяльності полягає в забезпеченні дотримання учасниками рекламних правовідносин законодавства про рекламу. Обґрунтованою є позиція Л. Микитенко, яка стверджує, що визначення мети контролю рекламної діяльності як забезпечення режиму законності у сфері рекламних правовідносин є більш доцільним, адже, на відміну від заборон у сфері реклами, вплив на економічну поведінку учасників рекламного ринку не є метою контрольних заходів [17, с. 206]. Наприклад, виконавчий орган ради (органи сільської, селищної, міської ради) як суб'єкт контролю щодо дотримання Правил розміщення зовнішньої реклами [18] не може заборонити суб'єкту рекламної діяльності (розповсюджувачеві реклами) розміщувати рекламний засіб в обраному ним місці, але він зо-

бов'язаний стежити за тим, щоб такі дії виконувалися лише за наявності відповідного дозволу.

Що стосується завдань, які необхідно розв'язувати для досягнення загальної мети контролю рекламної діяльності, то до них пропонуємо віднести такі:

а) визначення відповідності рекламної діяльності чинному законодавству: законність і достовірність реклами, а в деяких випадках наявність необхідних для її розміщення дозволів, погоджень, ліцензій, декларацій відповідності (під час рекламування товарів, які підлягають підтвердженню відповідності технічним регламентам, або виробництво чи реалізація яких потребують наявності спеціального дозволу, ліцензії);

б) перевірка законності, точності, достовірності рекламної інформації та дотримання добросовісної конкуренції на рекламному ринку;

в) перевірка використання форм і засобів розповсюдження реклами, які не повинні завдавати шкоди споживачам реклами.

Досліджуючи об'єкти державного контролю рекламної діяльності, варто зазначити, що в законодавстві про рекламу та науковій юридичній літературі такий термін відсутній. У зв'язку з цим пропонується об'єктом державного контролю вважати діяльність учасників рекламних правовідносин, результати їхніх дій (замовлення, виготовлення, розповсюдження реклами) та стан рекламного ринку загалом як результат сукупної діяльності всіх його учасників. Предмет контролю становлять показники, що характеризують той чи інший аспект діяльності або стану підконтрольного суб'єкта, а підконтрольними суб'єктами є суб'єкти рекламної діяльності, до обов'язків яких належить виготовлення та розповсюдження реклами. Отже, предметом контролю пропонуємо називати ті притаманні об'єкту контролю показники, що підлягають перевірці й визначають перелік та обсяг інформації, одержуваної суб'єктом контролю. Наприклад, у замовленні на розповсюдженні реклами, забороненої законом, або ж у встановленні наявності достовірної інформації, необхідної для виробництва реклами, предметом контролю можуть бути договір, декларація відповідності товару, ліцензія, щоб перевірити, чи не порушено вимоги закону.

Необхідно зазначити, що будь-яка контрольна діяльність передбачає використання контролюючим суб'єктом певних способів, прийомів збирання інформації про підконтрольні суб'єкти, виявлення їх відхилень від заданих параметрів, коригувального впливу на підконтрольні суб'єкти. Використання таких способів та прийомів набуває зовнішнього вираження в тих чи інших діях контролюючого та підконтрольного суб'єктів. Тобто в контрольній діяльності можна розрізнити зміст (який становлять методи контролю) та її зовнішній вияв (форми контролю). Оскільки ефективність контролю рекламної діяльності залежить від конкретних дій та процедур, застосовуваних суб'єктами контролю, то особливого значення набуває питання щодо визначення форм контролю рекламної діяльності. Виходячи з того, які контрольні заходи використовують органи державного управління, зокрема порядок, способи здійснення перевірок, фіксація їх результатів, залежить дотримання законних прав та інтересів учасників правовідносин у сфері реклами.

У юридичній літературі висловлено різні погляди щодо форм державного контролю. Так, деякі вчені називають ревізію, перевірку, спостереження формами державного контролю [19, с. 105], інші вважають, що це методи контролю [20, с. 429]. Ми поділяємо позицію науковців [21, с. 7; 22, с. 25], які одностайні в тому, що метод контролю становлять способи і прийоми, засоби реалізації завдань, поставлених перед відповідним органом контролю, а форму – зовнішній вияв контролю в конкретних діях контролюючого суб'єкта.

Усю сукупність методів контролю може бути систематизовано за стадіями контрольної діяльності, оскільки кожній стадії притаманна власна мета, для досягнення якої застосовують той чи інший прийом. Інформаційна (фактовстановлювальна) стадія контролю передбачає застосування методів, за допомогою яких орган контролю в той чи інший спосіб отримує необхідні йому відомості про об'єкт контролю. Способи отримання цих відомостей

мостей можуть бути поділені на спосіб збирання інформації контролюючим суб'єктом шляхом перевірок, надсилання запитів тощо та спосіб одержання інформації від підконтрольних суб'єктів контролю, на яких покладено обов'язок щодо надання цієї інформації.

Методи контролю втілюються у формах контролю, передбачених законодавством. На сьогодні існує проблема недостатньої правової регламентації форм контролю рекламної діяльності законодавством України. Зокрема, у ст. 26 Закону України «Про рекламу», у якій йдеться про органи, що мають право здійснювати контроль у цій сфері, форми контролю не названі. Найчастіше порядок здійснення тих чи інших контрольних процедур у сфері реклами врегульовано підзаконними нормативними актами, а в згаданому Законі взагалі відсутні вказівки на існування таких процедур. В окремих випадках (замовлення, виготовлення чи розповсюдження реклами, яка не відповідає вимогам законодавства України, зокрема недобросовісної реклами) форми контролю рекламної діяльності лише певною мірою встановлено та регламентовано, наприклад нормативно-правовими актами Антимонопольного комітету України [23] чи інших органів влади [24].

Залежно від часу здійснення державного контролю рекламної діяльності слід розрізняти контроль попередній, поточний і наступний. До методів попереднього державного контролю рекламної діяльності можна віднести: дозвіл на розміщення зовнішньої реклами; погодження дозволу на розміщення зовнішньої реклами з відповідним центральним або місцевим органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, утримувачем інженерних комунікацій.

Поточний контроль здійснюється безпосередньо під час виконання тих чи інших дій підконтрольними суб'єктами.

Наступний контроль реалізується у формах перевірок (планових, позапланових, тематичних та комплексних), запитів щодо вартості розповсюдженої та виготовленої реклами.

Одним із необхідних елементів механізму державного контролю є його структурно-організаційна форма – система державних органів, наділених повноваженнями щодо реалізації цієї функції державного управління.

Наразі в Україні відсутній єдиний орган контролю за рекламою. У сфері реклами спеціальними суб'єктами контролю, як визначено ст. 26 Закону «Про рекламу», є такі органи державної влади: 1) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів (Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів); 2) Антимонопольний комітет України; 3) Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення; 4) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику (Міністерство фінансів України); 5) Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; 6) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах будівництва, архітектури (Державна архітектурно-будівельна інспекція України); 7) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства про зайнятість населення (Державна служба України з питань праці). Наступним пунктом статті Закону конкретизовано межі компетенції цих органів: «На вимогу органів державної влади, на які покладено контроль за дотриманням законодавства про рекламу, рекламодавці, виробники та розповсюджені реклами зобов'язані надавати документи, усні чи письмові пояснення, відео- та звукозаписи, а також іншу інформацію, необхідну для здійснення ними повноважень щодо контролю» [16].

Варто відзначити, що важлива роль держави в економіці в юридичній транскрипції означає наявність у державних органів, що здійснюють безпосереднє регулювання або управління тими чи іншими процесами в економіці, визначеної компетенції, певних прав і обов'язків щодо всіх (або ж у кожного органу – до визначених) учасників економічних відносин [25, с. 186].

Аналіз контрольної діяльності Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів й Антимонопольного комітету України дозволив виявити дублювання їх повноважень у рекламній сфері. Зокрема, до таких належать: захист від порушень законодавства у рекламній сфері, запобігання та припинення недобросовісної реклами, що може ввести в оману та завдати шкоди громадянам, юридичним особам і державі, зазіхає на суспільні інтереси, принципи гуманності та підвалини людської моралі тощо. Існує неписана домовленість між керівництвом місцевих управлінь захисту споживачів і підрозділів антимонопольної служби щодо того, що перші займаються відстоюванням прав фізичних осіб, а останні – юридичних осіб. Також у практиці діяльності цих відомств відомі випадки, коли їх підрозділи розглядали одні й ті самі порушення та приймали рішення щодо штрафних санкцій кожен зі свого боку.

Необхідно також враховувати, що чинне законодавство покладає більшу частину контролю за рекламою на Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Але цей орган і так переобтяжений багатьма повноваженнями та функціями, які він зобов'язаний виконувати. Захист прав споживачів – досить широка сфера діяльності, яка стосується не тільки реклами. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, переважно контролює дотримання законодавства про інформацію щодо товарів, проте стосовно до ч. 1 ст. 15 Закону України «Про захист прав споживачів» інформація про продукцію та реклама є різними за своїм змістом поняттями.

Усе наведене вище свідчить про те, що система державного контролю за дотриманням законодавства про рекламу потребує суттєвого удосконалення. Одним із напрямів такого удосконалення є реформування системи органів контролю за дотриманням законодавства про рекламу шляхом створення центрального колегіального органу виконавчої влади з контролю за рекламою. Отже, контрольні повноваження у відповідній сфері пропонується надати двом органам – Антимонопольному комітету України та новоствореному центральному колегіальному органу виконавчої влади з контролю за рекламою (замість семи органів, що здійснюють контроль за рекламою сьогодні). Антимонопольний комітет України повинен здійснювати державний контроль за рекламою щодо дотримання у рекламі законодавства про захист від недобросовісної конкуренції, а центральний колегіальний орган виконавчої влади з контролю за рекламою (*пропонуємо назвати – Державна комісія з контролю за рекламою*) – за дотриманням Закону України «Про рекламу» та всього іншого законодавства про рекламу.

Внесення до Закону України «Про рекламу» зазначених змін за рахунок скорочення чисельності органів контролю дозволить підвищити ефективність системи державного контролю за дотриманням законодавства про рекламу, надасть змогу виявляти правопорушення у сфері реклами, які на сьогодні залишаються поза сферою державного контролю, та швидко припиняти їх. Разом з тим реалізація зазначених пропозицій потребує видатків із Державного бюджету України, спрямованих на утримання новоствореного органу з контролю за рекламою. Джерелами надходження може стати скорочення видатків на утримання органів, що, відповідно до чинного законодавства, виконували функцію контролю за дотриманням законодавства про рекламу.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що в механізмі державного регулювання рекламної діяльності важливе місце належить державному контролю, який можна визначити як урегульовану нормами права діяльність державних органів зі спостереження за розповсюдженням реклами, а також із перевірки дотримання учасниками рекламних правовідносин законодавства про рекламу.

Контрольні функції уповноважених органів держави та органів місцевого самоврядування у сфері реклами спрямовані на забезпечення додержання суб'єктами рекламної діяльності встановлених законодавством правил провадження господарської діяльності, на утвердження суспільного господарського порядку в економічній системі.

З метою удосконалення системи державного контролю рекламної діяльності необхідно реформувати систему органів, на які покладено контроль за дотриманням законодавства про рекламу.

Безумовно, проведені дослідження не можна визнати таким, що вичерпує дану тематику, але воно може сприяти подальшому більш глибокому і ґрунтовному розкриттю проблем правового регулювання державного контролю рекламної діяльності з метою його удосконалення.

Список використаних джерел

1. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 70000 слов / С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. 23-е изд., испр. Москва: Рус. яз., 1991. 917 с.
2. Вінник О. М. Господарське право: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид., змін. та доп. Київ: Правова єдність, 2009. 766 с.
3. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Юридична література, 2003. 896 с.
4. Мумладзе И. Понятие государственного контроля за предпринимательской деятельностью *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 8. С. 93–97.
5. Белуха Н. Т. Теория финансово-хозяйственного контроля: учебник для вузов. Киев: Вища шк., 1990. 280 с.
6. Студеникина М. С. Государственный контроль в сфере управления (проблемы надведомственного контроля). Москва: Юрид. лит., 1974. 159 с.
7. Шорина Е. В. Контроль за деятельностью органов государственного управления в СССР / отв. ред. Б. М. Лазарев. Москва: «Наука», 1981. 302 с.
8. Адміністративне право України: підручник для студ. вузів / Т. О. Коломоєць, Ю. В. Пирожкова, Н. О. Армаш та ін.; за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ: Істина, 2009. 475 с.
9. Советское хозяйственное право / И. Г. Побирченко, Г. Л. Знаменский, Г. В. Пронская и др.; общ. ред. докт. юрид. наук, проф. И. Г. Побирченко. Київ: Вища школа, 1985. 335 с.
10. Щербина В. С. Господарське право: підручник. 6-те вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
11. Громенко Ю. О. Правове регулювання рекламної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2012. 20 с.
12. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16> (дата звернення: 10.12.2018).
13. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2002. 18 с.
14. Андрійко О. Ф. Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади. Київ: Наук. думка, 2004. 299 с.
15. Авер'янов В. Б., Андрійко О. Ф. Виконавча влада і контроль. Київ: Вища школа права при Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1999. 48 с.
16. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96 ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.12.2018).
17. Микитенко Л. А. Вдосконалення державного контролю рекламної діяльності. *Вісник господарського судочинства*. 2006. № 2. С. 205–212.
18. Про затвердження Типових правил розміщення зовнішньої реклами: постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2003 р. № 2067. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2067-2003-%D0%BF> (дата звернення: 10.12.2018).
19. Кравченко Л. Валютний контроль: правова природа та місце в системі державного контролю. *Вісник прокуратури*. 2003. № 1 (19). С. 105–108.
20. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.
21. Лученко Д. В. Контрольне провадження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 19 с.
22. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 1999. 42 с.

23. Про затвердження Положення про порядок проведення перевірок додержання законодавства про захист економічної конкуренції: розпорядження АМК України від 25.12.2001 р. № 182-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0139-02> (дата звернення: 10.12.2018).

24. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 р. № 667. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-%D0%BF> (дата звернення: 10.12.2018).

25. Хозяйственное право: учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др.; под ред. акад. В. К. Мамутова. Киев: Юринком Интер, 2002. 912 с.

Громенко Юлия Александровна,

кандидат юридических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-100X>

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ РЕКЛАМНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ПРАВОВАЯ ФОРМА ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЕКЛАМНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье исследована правовая природа государственного контроля рекламной деятельности, проанализированы основные виды соответствующего контроля и система органов государственной власти, уполномоченных осуществлять контроль в сфере рекламы; государственный контроль рекламной деятельности охарактеризован как правовая форма государственного регулирования рекламной деятельности. Выявлены недостатки современного нормативно-правового обеспечения государственного контроля рекламной деятельности и предложены направления их устранения. Предлагается внесение изменений и дополнений в законодательство Украины с целью дальнейшего развития правового регулирования рекламных правоотношений.

Ключевые слова: реклама; рекламная деятельность; государственный контроль; государственное регулирование; правовое регулирование.

Hromenko Yuliia Olexandrivna,

PhD in Law

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3460-100X>

THE STATE CONTROL OVER ADVERTISING ACTIVITY AS A LEGAL FORM OF THE STATE REGULATION OF ADVERTISING ACTIVITY

The article examines the legal nature of the state control over advertising activity, analyzes the main types of relevant control and the system of the state bodies authorized to carry out monitoring in the field of advertising; the characteristic of the state control over advertising activity as a legal form of the state regulation of advertising activity has been given.

It has been proven that the state control occupies an important place in the mechanism of the state regulation of advertising activity. The said control is defined as the activity, regulated by the law, of the state bodies aimed at the monitoring of the dissemination of advertising, as well as at the verification of the compliance by the parties to advertising relationships with the advertising legislation.

Depending on the timing of conducting the state control over advertising activity, the preliminary, current and follow-up control is identified. The forms of the preliminary state control over advertising activity include: a permission to place outdoor advertising; approval of the permission for the placement of outdoor advertising by the relevant central or local executive power body responsible for the cultural heritage protection and by the body responsible for the engineering infrastructure. The current control is carried out directly during the performance of certain actions by the entities being controlled. The follow-up control is implemented in the form of inspections (scheduled, unscheduled, thematic and comprehensive ones) and requests for the information on the cost of advertising produced and being disseminated.

One of the necessary elements of the state control mechanism is its structural and organizational form, viz. the system of state bodies empowered to implement that function of state administration. The shortcomings of the present-day legal and regulatory framework for the state control over advertising activity have been revealed, and the directions for their elimination have been proposed. The expediency of reforming the system of the bodies supervising compliance with the advertising legislation has been substantiated by providing control powers to the two principal bodies, viz. the Antimonopoly Committee of Ukraine (the equivalent of the Competition and Markets Authority in the UK and the Federal Trade Commission in the USA) and a newly established collegial executive power body for monitoring advertising. It has been proposed to introduce changes and amendments to the legislation of Ukraine with the purpose of further developing legal regulation of the relationships in the field of advertising.

Key words: advertising; advertising activity; state control; state regulation; legal regulation.

Надійшла до редколегії 1.11.2018

УДК 338.1:658.1

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-105-111>

Гузенко Олена Павлівна,

кандидат економічних наук, доцент

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4002-2629>

Хайлова Тетяна Володимирівна,

кандидат наук з державного управління, доцент

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6106-2027>

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПИТАНЬ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено ключові питання управління економічною безпекою підприємств, подано авторське бачення змістовності поняття «управління економічною безпекою підприємства» та специфічних принципів забезпечення економічної безпеки. Запропоновано моделі управління роботою служби економічної безпеки на підприємстві, які здатні покращити стан кадрової політики в контексті виконання службовими особами функцій у розрізі економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека; моделі управління; принципи управління; управлінський цикл; економічні загрози; комерційний інтерес.

Постановка проблеми. Економічна безпека підприємств була й залишається доволі значним важелем впливу на результативність їхньої діяльності. Через це постійно активізуються наукові позиції щодо дієвості інструментів економічної безпеки підприємств, відповідності їх сучасним умовам господарювання, можливості адаптації щодо відповідності їх сучасним умовам господарювання, можливості адаптації відповідно до рекомендованих заходів. Як показують дослідження, підприємницький сектор економіки без дієвої системи управління інструментами економічної безпеки знижує певний рівень прибутковості та захищеності від конкурентів. Крім того, інструменти економічної безпеки підприємств мають виступати основою захисту від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, тобто тих економічних загроз, які вони породжують.

Тема є доволі сучасною та актуальною з огляду лише на зовнішні загрози, що виникають у ході підприємницької діяльності. На даний час серед економічних зовнішніх загроз розвитку підприємства варто виділити значний інфляційний тиск на цінову політику підприємств, суттєве коливання курсу валют, доволі високу ставку позикового ресурсу для юридичних осіб, а особливо недосконалість окремих законодавчих регуляторів, які забезпечують проведення фінансово-економічних операцій на підприємстві. Враховуючи зазначене, стає зрозумілим, що підприємницький сектор країни втрачає певний рівень доходу, який синтезує ту частку прибутку, котра як податковий платіж надходить до бюджету. Отже, для вітчизняних підприємств проблематичним залишається питання розробки дієвої системи управління інструментами економічної безпеки підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриттю теоретичних та прикладних аспектів економічної безпеки підприємств присвятили свої праці такі вчені, як Т. Г. Васильців [1], В. Л. Дикань та І. Л. Назаренко [2], Є. І. Овчаренко [3], М. М. Єрмошенко та К. С. Горячева [4], О. М. Ляшенко [5], С. М. Шкарлет [6] та інші. Проте, незважаючи на значну кількість суттєвих наукових розробок, існує необхідність більш поглибленого дослідження окремих інструментів економічної безпеки підприємств з метою встановлення оптимального їх складу відповідно до сучасних реалій. Вважаємо, що в Україні є змістовні наукові напрацювання у сфері управлінських циклів щодо інструментів економічної безпеки підприємств, проте потребують удосконалення адаптаційні моменти окремих інструментів безпеки. Разом із тим пропонується особливу увагу приділити вивченню проблем фінансової безпеки, котра здатна оцінити результативність діяльності підприємства та вказати необхідні заходи удосконалення предмета дослідження.

Формування мети статті. Мета наукової розробки полягає в дослідженні проблемних питань управління економічною безпекою підприємства; у висвітленні авторської позиції щодо трактування поняття «управління економічною безпекою підприємства»; у розробці специфічних принципів забезпечення економічної безпеки підприємства та моделей управління роботою служби економічної безпеки на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. У сучасному підприємницькому середовищі економічна безпека підприємств залишається доволі актуальною проблемою, котра підлягає вирішенню. Відсутність змістовних теоретичних напрацювань у контексті процесу управління економічною безпекою підприємств з огляду на умови, котрі відображають реалії розвитку економічного сектору України, зумовлює доцільність осучаснення досліджень поставленої проблеми. На даний час підприємства потребують більш дієвої теоретичної платформи, котра здатна забезпечити ефективне протистояння загрозам, які пов'язані з уповільненням їх розвитку, спираючись при цьому на наявний ресурсний потенціал самого підприємства. Очевидним є той факт, що єдиного набору інструментів для управління економічною безпекою вітчизняних підприємств не існує. Як правило, кожен суб'єкт господарювання самостійно обирає фінансово-економічні критерії оцінювання рівня економічної безпеки та визначає змістовність управлінських циклів. Відсутність дієвої законодавчої платформи також породжує появу різноманітних способів і прийомів управління економічною безпекою підприємств різної сфери бізнесу, що призводить до зниження можливості вибору вже апробованих та якісних підходів під час вирішення поставленого питання.

Тож назріла нагальна потреба на базі вже існуючих наукових напрацювань поглибити дослідження поставленої проблеми, і на цій основі запропонувати авторське бачення можливого її вирішення. Варто зауважити, що наукові дослідження, присвячені економічній безпеці підприємств, як правило, стосуються методів антикризового управління. З одного боку, такий підхід може мати позитивний вплив на діяльність підприємства, у той же час вважаємо, що він стосується лише тієї частини підприємств, які вже відчувають наближення до банкрутства. У нашому випадку стоїть питання розширити сферу дослідження в напрямку розробки управлінського сегмента, який би діяв на постійній основі.

Перед початком дослідження поставленої проблеми варто зупинитися на розкритті змістовності даного процесу, тобто запропонувати авторське визначення поняття «управління економічною безпекою підприємств». Відомо, саме поняття «управління» за змістом являє собою елемент, функцію організаційних систем, що забезпечує збереження структури, підтримання режиму діяльності, реалізацію програм і цілей. На нашу думку, доволі змістовне визначення даного поняття, яке ґрунтується на процесному підході, надає у своїй праці І. В. Кононова [7]. Науковець стверджує, що управління на основі процесного підходу має беззаперечні переваги, адже управління є процесом вироблення та реалізації суб'єктом управління управлінських рішень у рамках цілеспрямованої дії на об'єкт управління, для організації і координації його діяльності під час функціонування підприємства. Це дозволяє говорити про те, що орієнтація управління підприємством на процесний підхід є

пріоритетним у сучасних умовах жорсткої конкурентної боротьби і динамічного ринкового середовища.

У нашому випадку головну увагу в дослідженнях буде приділено управлінському циклу в контексті економічної безпеки підприємств. Враховуючи викладену вище наукову позицію, вважаємо, що поняття «управління економічною безпекою підприємств» за змістом може мати таку характеристику: економічна категорія, яка визначає процес вироблення управлінських рішень, направлених на зниження загроз функціонування підприємств з урахуванням усього кола управлінських сегментів, здатних забезпечити визначений рівень економічної безпеки. Надане авторське визначення трактування даної категорії, на наше переконання, має декілька переваг:

- розкривається зміст управлінського сегмента та доцільність його адаптації;
- визначається необхідність залучення всіх управлінських елементів підприємства, які можуть мати вплив різних загроз, здатних порушити процес їх протікання;
- конкретизується цільове призначення процесу управління економічною безпекою підприємства у взаємозв'язку з іншими представниками управлінського процесу.

Безумовно, такий підхід не може претендувати на однозначність визначення запропонованого поняття. Проте не викликає сумнівів той факт, що без надання змістовної характеристики поняття «управління економічною безпекою підприємств» отримати дієві результати управління підприємством в умовах регульованої ринкової економіки неможливо. Це пов'язано перш за все з тим, що регульовані ринкові важелі управління економічним сектором країни, як правило, викликають певні зміни у протіканні підприємницької діяльності, і, як наслідок, розширюється коло загроз, здатних негативно вплинути на результативність її діяльності.

Наступним кроком дослідження є обов'язкове впровадження принципів управління економічною безпекою підприємств. Перш ніж надати авторське бачення видів принципів управління економічною безпекою підприємств, вважаємо за доцільне звернутися до наукових принципів управління, котрі було висвітлено в дослідженнях Ф. У. Тейлора [8]. У своїй праці «Принципи наукового управління» він виділив чотири принципи управління індивідуальною працею робітників:

- науковий підхід до виконання кожного елемента роботи (розробка оптимальних методів здійснення роботи на базі наукового вивчення витрат часу, рухів, зусиль);
- науковий підхід до підбору, навчання і тренінгу робітників (підбір, вчення і розставлення робітників на ті робочі місця і завдання, де вони можуть дати найбільшу користь);
- кооперація з робітниками (абсолютне дотримання розроблених стандартів, підтримка дружніх стосунків між робітниками і менеджерами з метою забезпечення можливої здійснення наукового управління);
- розподіл відповідальності за результати роботи між менеджерами і робітниками (використання функціональних менеджерів, які здійснюють контроль за спеціалізованими напрямками).

На нашу думку, процес управління економічною безпекою підприємств має спиратися на ті принципи, котрі можуть бути реально адоптовані до сучасних реалій. Ураховуючи позиції сучасних економістів, можна стверджувати, що ключовими принципами забезпечення та управління економічною безпекою підприємств є комплексність, системність, своєчасність, безперервність, оперативність, плановість, економічність, альтернативність, ефективність, відповідальність, гнучкість тощо [9]. З цього приводу доволі змістовним можна вважати дослідження вітчизняного науковця Л. О. Птащенко [10]. Науковець розкриває принципи забезпечення економічної безпеки підприємств, обґрунтовуючи при цьому доцільність їх адаптації разом з інструментами, методами, важелями та системою інформаційно-аналітичної оцінки. Серед запропонованих принципів заслуговує на увагу принципи поєднання превентивних і реактивних заходів економічної безпеки та координації. Сутність їх полягає в можливості адаптації заходів попереджувального характеру та

заходів, які приймаються у випадку реального виникнення загроз економічній безпеці. Крім того, принцип координації надає можливість службам безпеки підприємства узгоджувати свої дії з іншими підрозділами, що позитивно впливає на результативність заходів безпеки.

Враховуючи той факт, що економічна безпека підприємств являє собою правила захищеності від різних чинників впливу, вважаємо за доцільне в заходах її зміцнення адаптувати специфічні принципи такого змісту:

– принцип об'єктивності та достовірності, що має забезпечити в процесах оцінки економічної безпеки підприємств залучення достовірної інформації, котра здатна висвітлити реальні існуючі загрози та вказати напрямки їх усунення;

– принцип оптимальності та ефективності, котрий має гарантувати службі безпеки підприємства захист об'єктів із врахуванням оптимального обсягу витрат, що сприятиме покращенню рівня ефективності діяльності підприємства і, як наслідок, буде досягнуто певний рівень його захищеності.

– принцип контролю та відповідальності, котрий здатен оцінити рівень захищеності підприємства від економічних загроз та висвітлити межу відповідальності служб економічної безпеки підприємств у випадку збільшення загроз його функціонування.

– принцип науковості та стимулювання, який сприяє адаптації нових інструментів оцінювання та зміцнення економічної безпеки підприємств, з обов'язковим запровадженням шкали заохочування співробітників відділу безпеки на підприємстві.

Вважаємо, що такий підхід дещо розширює існуючі наукові напрацювання з позиції принципів забезпечення економічної безпеки та надає можливість деталізації окремих елементів напрямку дослідження.

Безумовно, економічна безпека підприємств повинна мати власну ланку управління, котра об'єднує функції, інструменти, принципи, методи та важелі. З іншого боку, якщо зберігати правила формування класичної управлінської ланки, то варто включити суб'єкт та об'єкт управління. На нашу думку, доцільніше управління економічною безпекою сучасного підприємства проводити із врахуванням правил включення таких сегментів, як планування, оцінка, аналітична подія, корегувальні дії, результат та контроль за виконанням наміченої межі обраних критеріїв.

Ураховуючи викладене вище, пропонуємо наступну модель управління роботою служби економічної безпеки на підприємстві (рис 1.):

Запропоновані моделі управління роботою служби економічної безпеки на підприємстві у разі адаптації сприятимуть не лише зниженню рівня економічних загроз підприємницькій діяльності, а й перш за все нададуть можливість упорядкувати функціональні обов'язки посадових осіб, котрі задіяні у фінансово-економічному блоці підприємства.

Висновки. Проведені дослідження в контексті проблемних питань управління економічною безпекою сучасних підприємств надали можливість зробити ряд висновків. По-перше, встановлено, що економічна безпека підприємств має ґрунтуватися на дієвих важелях управління та враховувати сучасні інструменти боротьби з економічними загрозами. По-друге, з метою вдосконалення проблеми, що вивчається, уточнено поняття «управління економічною безпекою підприємств» (економічна категорія, яка визначає процес вироблення управлінських рішень, спрямованих на зниження загроз функціонування підприємств із врахуванням усього кола управлінських сегментів, здатних забезпечити визначений рівень економічної безпеки). По-третє, для підвищення якісного рівня управління економічною безпекою на підприємстві запропоновано такі специфічні принципи: принцип об'єктивності та достовірності, оптимальності та ефективності, контролю та відповідальності, науковості та стимулювання. По-четверте, існуючі моделі управління економічною безпекою на підприємстві потребують осучаснення та оновлення з позиції участі фахівців даного процесу, що спонукало авторів до розробки моделей управління роботою служби економічної безпеки на підприємстві.

Перспективами подальших досліджень мають стати напрямки деталізації та змістовності запропонованих сегментів моделей управління роботою служби економічної безпеки на підприємстві.

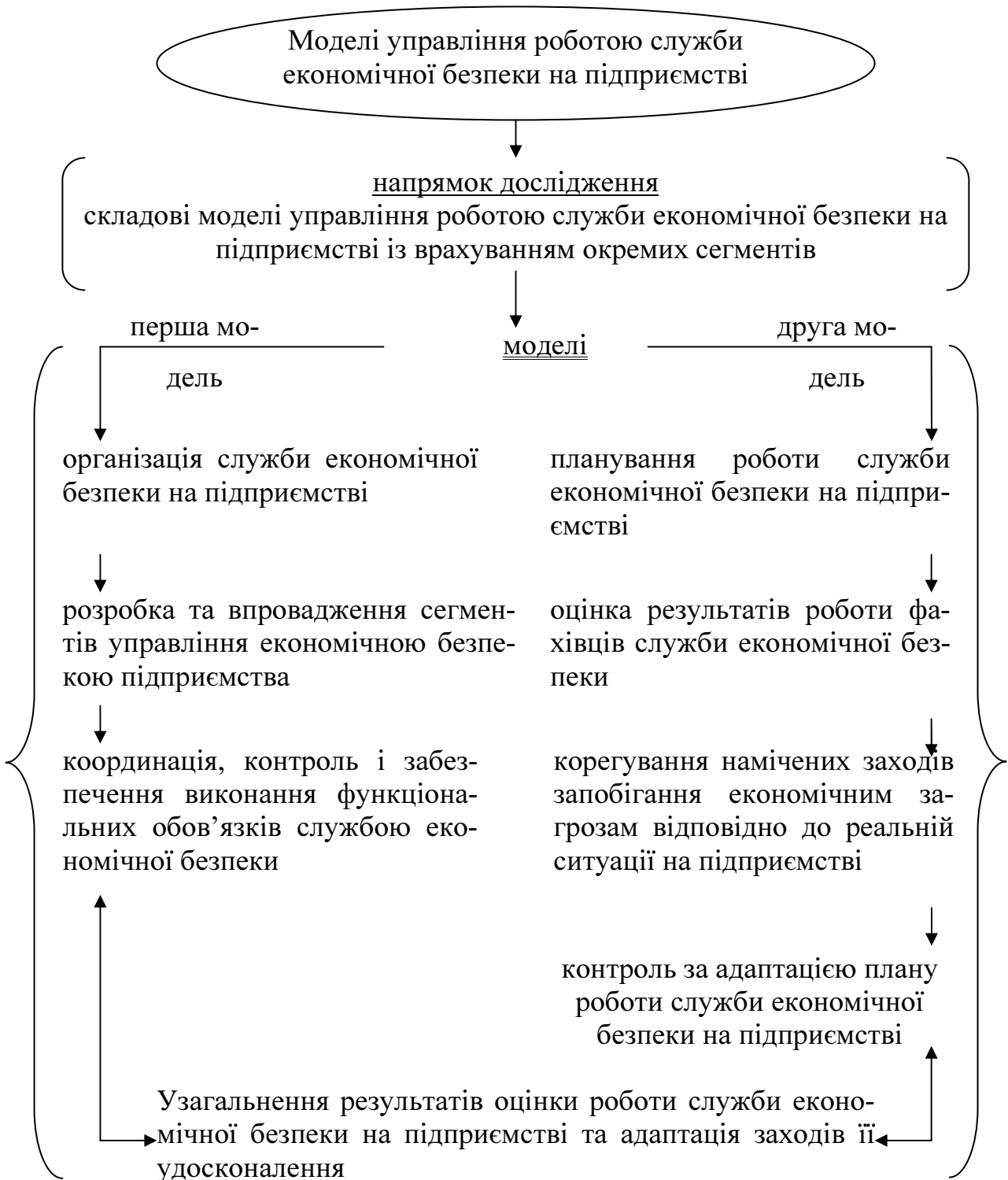

Рис. 1. Рекомендовані моделі управління роботою служби економічної безпеки на підприємстві (авторська пропозиція)

Список використаних джерел

1. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. Львів: Арал, 2008. 384 с.
2. Дикань В. Л., Назаренко І. Л. Комплексна методика визначення рівня економічної безпеки підприємства: монографія. Харків: УкрДАЗТ, 2011. 142 с.
3. Овчаренко Є. І. Система економічної безпеки підприємництва: формування та цілепокладання: монографія. Лисичанск: ПромЕнерго, 2015. 483 с.
4. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава, підприємство: наук. монографія. Київ: НАУ, 2010. 232 с.
5. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємництва: монографія. Луганськ: СХУ ім. В. Даля, 2011. 400 с.
6. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємництва: інноваційний аспект: монографія. Київ: Книжкове вид-во НАУ, 2007. 436 с.
7. Кононова І. В. Аналіз підходів до управління підприємством у сучасних умовах. *ПРОМЕТЕЙ*. 2013. № 1(40). С. 146–151.
8. Тейлор Ф. У. «Принципы научного менеджмента». URL: <http://elibr.spbstu.ru/dl/quality/management/PrNauchnMen/prnauchnmen.html>
9. Меліхова Т. О. Удосконалення принципів забезпечення та управління економічної безпеки підприємства. *Інтелект XXI*. № 1. 2018 URL: http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2018/2018_1/47.pdf
10. Птащенко Л. О. Стратегічне та інноваційне забезпечення розвитку системи економічної безпеки підприємства: навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 320 с.

Гузенко Елена Павловна,

кандидат економічних наук, доцент

(Донецький юридический институт МВД України, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4002-2629>

Хайлова Татьяна Владимировна,

кандидат наук по державному управлінню, доцент

(Донецький юридический институт МВД України, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6106-2027>

АКТУАЛІЗАЦІЯ ВОПРОСОВ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ СОВРЕМЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статті досліджені ключові питання управління економічної безпекою підприємства, представлено авторське бачення поняття «управління економічної безпекою підприємства» і специфічних принципів забезпечення економічної безпеки. Предложено моделі управління роботою служби економічної безпеки на підприємстві, які здатні покращити стан кадрової політики в контексті виконання обов'язками посадовими особами функцій в разі економічної безпеки.

Ключевые слова: економічна безпека; моделі управління; принципи управління; управлінський цикл; економічні загрози; комерційний інтерес.

Huzenco Olena Pavlovna,

PhD in Economics, Associate Professor

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4002-2629>

Khailova Tetiana Volodymyrivna,

PhD in Public Administration, Associate Professor

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6106-2027>

ACTUALIZATION OF ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT OF MODERN ENTERPRISES

The issue of economic security of enterprises does not lose its relevance in the modern regulated market conditions of their development. Ensuring economic security at the enterprise is a continuous process aimed at protecting the economic interests of both owners and employees within the current legislative environment. On that basis, there is a need for continuous improvement of administrative leverages in the

context of economic security of enterprises, which must meet the requirements and current realities in the country's economy.

In view of the foregoing, this topic is quite relevant and modern, which encouraged the authors to deepen the research in the field of management of economic security of enterprises. The results of the theoretical studies allowed the authors to deepen the conceptual characteristics of the conceptual category "management of economic security of enterprises", namely: economic category, which determines the process of developing management decisions aimed at reducing the threats to the operation of the enterprise, taking into account the entire range of management segments capable for ensuring the intended level of economic security. In the article from the point of view of improvement of the subject of research, the author's vision of the content of specific principles of economic security of the enterprise was set out. It is proposed to include the following principles: the principle of objectivity and reliability, the principle of optimality and efficiency, the principle of control and responsibility, the principle of science and stimulation.

In order to improve the process of management of economic security of enterprises, the organizational segments revealing the phasing of work in this area were selected. According to the results of the research, the authors propose models of management of the economic security service at the enterprise, which are able to improve the state of personnel policy in the context of the performance of functions by officials in the terms of economic security.

Key words: *economic security; management models; management principles; management cycle; economic threats; commercial interest.*

Надійшла до редколегії **3.11.2018**

УДК 346.27

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-112-122>

Дерев'янюк Богдан Володимирович,
доктор юридичних наук, професор
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7408-8285>

Рижкова Єлизавета Юріївна,
старший викладач
(Макіївський економіко-гуманітарний інститут,
м. Краматорськ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4990-6404>

ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРИВАТНИХ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА ЇХНІХ СПІВРОБІТНИКІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВОРІВ ТА/АБО ЗАКОНОДАВСТВА

Статтю присвячено дослідженню правовідносин із застосування заходів господарської, цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності закладів охорони здоров'я та їхніх співробітників, виявленню та порівнянню підстав відповідальності, її галузевих особливостей, пошуку та наданню пропозицій щодо усунення термінологічних неточностей та суперечливих моментів у законодавстві. Вказано, що вина є обов'язковою підставою для застосування кримінальної й адміністративної відповідальності та факультативною – для господарської і цивільної; проаналізовано окремі склади правопорушень та злочинів у сфері охорони здоров'я, запропоновано зміни до норми Основ законодавства України про охорону здоров'я.

Ключові слова: господарська відповідальність; адміністративна відповідальність; кримінальна відповідальність; вина; правопорушення; делікт; злочин; склад злочину.

Постановка проблеми. Суспільна важливість сфери медицини спричинила підвищені вимоги до суб'єктів господарювання, які надають послуги у вказаній сфері. Виконання функцій держави із захисту життя і здоров'я населення, забезпечення епідеміологічного добробуту населення більшою мірою покладається на заклади охорони здоров'я. За це держава як подяку могла б надавати певні пільги і привілеї. Частково це може бути зроблено в межах державно-приватного партнерства. Проте допускати будь-яких суб'єктів до захисту життя і здоров'я населення є неправильним. Цим викликана наявність значної кількості процедур легітимації для закладів охорони здоров'я. У зв'язку з цим, важливого значення має дотримання порядку ліцензування та акредитації, державної реєстрації (створення) закладів охорони здоров'я, атестації медичних працівників. Зависокі вимоги до процесів утворення і легітимації, а також діяльності закладів охорони здоров'я викликають застосування заходів посиленої відповідальності до них та їхніх співробітників. Приватні заклади охорони здоров'я підлягають перевіркам різних державних органів передусім у межах їхньої компетенції. Крім цього, діяльність приватних закладів охорони здоров'я посилено контролюється різними громадськими організаціями. Але, не дивлячись на наяв-

ність значної кількості процедур перевірки, у діяльності приватних закладів охорони здоров'я трапляються випадки невиконання або неналежного виконання ними та/або їхніми співробітниками умов господарських та інших договорів або законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовому забезпеченню господарської діяльності закладів охорони здоров'я присвячували увагу окремі українські вчені, а деякі з них досліджували певні аспекти відповідальності суб'єктів сфери охорони здоров'я. Серед вчених можна назвати таких, як А. О. Байда [1], В. Д. Волков та Л. М. Дешко [2; 3], З. С. Гладун [4], Д. І. Крьосний та В. Естуардо [5], Л. І. Куш [6], О. П. Литвин [7; 8; 9], В. М. Пашков [10; 11; 12; 13], С. Г. Стеценко, В. Ю. Стеценко та І. Я. Сенюта [14; 15], Н. В. Уварова [16] та інших. Проте наявність суперечливих моментів у законодавстві щодо відповідальності у сфері освіти, як складність та комплексність відносин із відповідальності приватних закладів охорони здоров'я та їхніх співробітників, вимагають проведення додаткового міжгалузевого дослідження окреслених правовідносин.

Метою статті є проведення аналізу відносин із застосування заходів відповідальності до приватних закладів охорони здоров'я та їхніх співробітників, виявлення підстав, відмінностей та особливостей у застосуванні господарської, цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності, а також надання пропозицій щодо усунення термінологічних неточностей та суперечливих моментів у законодавстві.

У випадку невиконання чи неналежного виконання закладами охорони здоров'я своїх зобов'язань перед державою і громадянами на підставі закону, суб'єктами господарювання та громадянами на підставі договору може настати юридична відповідальність певного виду. Зазвичай юридична відповідальність передбачає несення або знання порушником певних негативних наслідків чи негараздів, державного, соціального чи іншого примусу тощо. Наприклад, під господарською відповідальністю розуміється перенесення господарським органом несприятливих економічних наслідків безпосередньо в результаті застосування передбачених до нього законом санкцій (заходів відповідальності) економічного характеру [17, с. 601]. Під господарським органом у даному випадку мається на увазі суб'єкт господарювання. Господарська відповідальність є основним видом відповідальності, що може застосовуватися до суб'єктів господарювання – приватних закладів охорони здоров'я. Крім неї, у сфері охорони здоров'я може застосовуватися відповідальність інших видів. Проте є одна законодавча неузгодженість, або помилка, на яку треба звернути увагу.

Так, Основи законодавства України про охорону здоров'я містять статтю 80 «Відповідальність за порушення законодавства про охорону здоров'я», яка є останньою у цьому НПА. У цій статті зазначено, що особи, винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством [18]. Виходячи із наведеної норми, впливає, що у сфері медицини застосовується лише цивільна, адміністративна або кримінальна відповідальність. Проте на сьогодні набагато більше видів відповідальності може бути застосовано в будь-якій сфері економіки та громадського життя. Не виключенням є і сфера медицини. Навряд чи тут можна говорити про якісь навмисні дії законодавця чи змову вчених-цивілістів. Основи законодавства України про охорону здоров'я було прийнято на рівні Закону України 19 листопада 1992 року і затверджено підписом Президента Л. М. Кравчука. У названу статтю 80 не було внесено жодної зміни чи доповнення. Тобто цей НПА, зокрема названа норма статті 80, серйозно застаріли. Діагностуючи систему права колишнього СРСР, можна визнати її серйозно хворою в бік гіпертрофії кримінального права та кримінального покарання за злочин. У ті часи багато в чому теорія юридичної відповідальності за наявності порушення передусім мала дати відповідь на питання: «Чи наявний склад злочину?». За позитивної відповіді наставала кримінальна відповідальність. У випадку негативної відповіді ставилося питання: «Чи наявний склад адміністративного проступку?». Тобто, адміністративна відповідальність розглядалася як попередження відповідальності кримінальної. А у випадку, коли і тут була відповідь негативна – автоматично допускалося, що настає

цивільна відповідальність. Вважалося, що всі дії, які не підпадають під покарання заходами кримінальної відповідальності та заходами адміністративної відповідальності, – обов'язково підпадають під дію цивільно-правової відповідальності.

Ще однією застарілою неточністю названої норми є вказівка на «осіб, винних у порушенні законодавства про охорону здоров'я». Але ж вина – це одна з умов суб'єктивної сторони злочину чи правопорушення, яка характеризується умислом чи необережністю. Для кваліфікації злочину обов'язковим є визначення його складу, а вина є обов'язковою складовою обов'язковою для злочину суб'єктивної сторони. А, наприклад, для настання відповідальності за вчинення господарського правопорушення наявність складу правопорушення вишукувати чи доводити не потрібно. Підставою господарсько-правової відповідальності є сам факт правопорушення без прив'язки до ставлення до нього порушника. А тому доведення вини, власне як і її наявність, не є обов'язковими. Така сама ситуація і з частиною порушень цивільно-правового законодавства.

Отже, у ході дослідження ми підійшли до важливого питання, що полягає у визначенні підстав застосування заходів відповідальності. Так, у кримінальному та адміністративному праві підставою для застосування до порушника заходів відповідальності є вчинене ним протиправне діяння (злочин або проступок чи інший вид правопорушення), його причинно-наслідковий зв'язок із наслідками в сукупності із психологічним ставленням порушника до скоєного. Тобто, має місце визначення всіх об'єктивних і суб'єктивних ознак. Частина правопорушень у цивільному праві також передбачає визначення складу правопорушення. Стосовно іншої частини застосовуються правила, аналогічні тим, що є в господарському праві.

Статтею 218 ГК України визначено, що підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання [19]. Тобто, тут не потрібно вишукувати елементи та доводити наявність складу правопорушення, як це обов'язково має місце у кримінальному та адміністративному праві.

У теорії права зазвичай виділяють 2 групи підстав відповідальності – юридичні та фактичні. Перші визначаються правовими документами, що характеризують певну поведінку суб'єкта господарювання або учасника відносин у сфері господарювання як протиправну і передбачають за неї форму і розмір відповідальності. Перші зазвичай визначаються законом і договором. Другі (фактичні) впливають із певних життєвих ситуацій, що характеризуються законом і договором як неправомірні [17, с. 601].

Юридичні підстави, найбільш очевидно, проявляються саме в господарському праві. А тому відповідальність приватних закладів охорони здоров'я перед людьми та суб'єктами господарювання, що визначається нормами договорів між ними, можна назвати договірною. Натомість відповідальність перед іншими людьми, з якими не було укладено жодного договору, та перед державою настає в силу порушення норм закону. А тому така відповідальність приватних закладів охорони здоров'я може бути визнана позадоговірною.

Повертаючись до статті 80 Основ законодавства України про охорону здоров'я, слід зазначити, що тут має місце неточне визначення суб'єкта порушення та неповне визначення видів відповідальності [18]. Використання на позначення суб'єкта правопорушення слова «особи» в цілому є виправданим, оскільки під цей термін можна підвести і суб'єкти господарювання, і державу та інші держави, і громадян України та іноземців, що не мають статусу юридичної особи. Під цим терміном можна розуміти й об'єднання названих суб'єктів. Терміни «юридична особа» і «фізична особа» використовуються в цивільному праві на позначення суб'єкта. У господарському праві ці терміни використовуються нечасто і в основному на позначення лише однієї з багатьох характеристик суб'єкта, і аж ніяк не на позначення самого суб'єкта, як це помилково і досі робиться в науці цивільного права. У міжнародному та європейському праві та законодавстві на позначення корпоративних суб'єктів давно використовуються терміни «company», «corporation», «enterprise», «LTD» тощо. А на позначення так званої «фізичної особи» вже багато десятиліть використову-

ються терміни «людина» – man, person; «громадянин» – citizen; «комерсант» – merchant, businessman. На підтвердження згадаємо Загальну декларацію прав людини – Universal Declaration of Human Rights [20]. Тобто, Декларація є актом з прав *людини*, а не з прав *фізичних осіб* (виділення наше – Б. Д. та Є. Р.). Проте термін «особа» без уточнення, яка особа, як було вказано вище, має право на знаходження в українському НПА, зокрема з питань охорони здоров'я.

Вказівку на вину порушника законодавства про охорону здоров'я необхідно змінити більш універсальним визначенням. Так, вдалою виглядає конструкція, у якій будуть відсутніми і вказівка на вину порушника, і термін «особа». Можна запропонувати формулювання на зразок: «За порушення законодавства про охорону здоров'я може бути передбачено...» або «Порушники законодавства про охорону здоров'я несуть...». Цим буде підкреслено можливість застосування санкцій до порушника законодавства у сфері медицини незалежно від того, чи навмисно, чи ненавмисно, з дотриманням чи без дотримання усіх можливих пересторог було вчинено певне правопорушення. Державу і постраждалу сторону не повинно цікавити ставлення порушника до скоєного ним. Особливо сказане стосується договірної відповідальності, яка настає внаслідок невиконання чи неналежного виконання приватним закладом охорони здоров'я або його контрагентом – людиною чи суб'єктом господарювання умов договору про надання певних медичних послуг.

У сфері, у якій діють приватні заклади охорони здоров'я, наявна значна кількість суспільних відносин, у яких беруть участь різні суб'єкти. Тому щодо до них можуть бути застосовані санкції та заходи відповідальності із різногалузевого законодавства. На сьогодні теорією права і законодавством передбачено значну кількість видів відповідальності. Серед них найбільш поширеними є кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, господарсько-правова, майнова, дисциплінарна відповідальність. Можна виділити відповідальність за видами відносин, у яких суб'єкт відповідальності бере участь. Наприклад, серед науковців та практиків часто застосовуються терміни «корпоративна відповідальність» (на позначення відповідальності у сфері діяльності корпоративних суб'єктів господарювання), «відповідальність у сфері зовнішньоекономічної діяльності», «внутрішньогосподарська відповідальність» тощо.

У зв'язку із зазначеним вище, бачиться більш правильним не доповнювати норму наведеної вище статті 80 Основ законодавства України про охорону здоров'я іншими, крім цивільної, адміністративної та кримінальної, видами відповідальності, а навпаки – прибрати і їх. Додання до наведених трьох інших відомих видів відповідальності призведе до невиправданого розширення останньої статті названого НПА, а також до потреби постійно відслідковувати появу нових видів відповідальності за різними критеріями. Потрібно максимально спростити аналізовану норму, прибравши з неї слова «цивільну, адміністративну або кримінальну». У такому випадку норма отримає вигляд: «Особи, винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть відповідальність згідно із законодавством».

У сфері діяльності приватних закладів охорони здоров'я застосовуються різні види відповідальності до значної кількості різних суб'єктів. У зв'язку з цим, відповідальність можна вважати комплексною. Так, за невиконання чи неналежне виконання закладом охорони здоров'я умов договору про надання медичних послуг співробітникам певного суб'єкта господарювання перший несе господарсько-правову договірну відповідальність. Одночасно з цим безпосередній надавач медичної послуги (лікар чи інший медичний працівник) може нести цивільну, дисциплінарну, адміністративну, кримінальну чи іншу відповідальність. Усе залежатиме від діяння чи бездіяльності порушника і від завданої життю, здоров'ю чи іншим інтересам шкоди.

Відносно меншою за наслідками для порушника є цивільно-правова відповідальність. Вона застосовується до медичних працівників, які не виконали свої професійні обов'язки чи виконали їх неналежним чином. Цивільно-правова відповідальність у сфері діяльності приватних закладів охорони здоров'я має договірний характер. Договір може

бути укладений між приватним закладом охорони здоров'я та іншим суб'єктом господарювання чи людиною. Цей договір може мати класичну форму у вигляді єдиного документа, роздрукованого на папері та скріпленого підписами сторін, а часто й печатками. Хоча сьогодні законодавством надано суб'єктам господарювання дозвіл не використовувати печатки, проте більшість із них печатки використовує. Часто договір носить характер усної домовленості. Найчастіше це трапляється у випадку, коли другою стороною договору є людина, що не є суб'єктом господарювання. Відповідальність настає після доведення у суді провини конкретного виконавця зобов'язання (працівника приватного закладу охорони здоров'я). Постраждала сторона може подавати два різні позови – до приватного закладу охорони здоров'я та безпосередньо до лікаря, який допустив порушення. У випадку доведення провини лікаря приватний заклад охорони здоров'я може понести санкції будь-якого виду, крім кримінально-правових. Зокрема, медичний заклад може понести і цивільно-правову відповідальність, адже частиною першої статті 1172 ЦК України «Відшкодування юридичною або фізичною особою шкоди, завданої їхнім працівником чи іншою особою» передбачено, що «юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків» [21]. А до лікаря може бути застосовано цивільно-правову відповідальність перед людиною-пацієнтом чи іншим споживачем медичних чи фармацевтичних послуг. Але одночасно цей лікар може понести і будь-яку іншу відповідальність перед самим приватним закладом охорони здоров'я та перед державою. Цивільно-правова відповідальність може бути понесена внаслідок домовленості між сторонами договору у сфері медицини або за рішенням суду.

Особливістю цивільно-правової відповідальності лікарів закладів охорони здоров'я і, відповідно, самих закладів, є необхідність доведення наявності вини з боку лікаря. Вона може бути у формі умислу (рідше, але трапляється, коли лікар продає пацієнту дорогі ліки неналежної якості або дорогі ліки, що можуть нашкодити саме цьому пацієнту) або необережності (настає частіше, коли лікар недооцінює небезпеку або переоцінює свої можливості чи можливості пацієнта). У цьому полягає головна її відмінність від господарсько-правової відповідальності закладу охорони здоров'я. Також другою важливою відмінністю є необхідність доведення складу правопорушення чи делікту. Особливої уваги, крім суб'єктивної сторони правопорушення, основним елементом якої є вина, потребує й об'єктивна сторона правопорушення, що полягає у необхідності доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями чи бездіяльністю закладу охорони здоров'я та/або лікаря та негативними наслідками. Постраждала сторона повинна довести, що тяжкі наслідки чи шкода її майновим чи немайновим інтересам настали саме внаслідок дій чи бездіяльності порушника. Якщо їй цього не вдається, то і цивільно-правової відповідальності ані медичного працівника, ані медичного закладу не буде. Їм не заборонено доводити свою невинуватість. Більше того, це є їхнім правом. Порушник може бути звільнений від відповідальності у разі настання обставин, що характеризуються законодавством як форс-мажор або дія непереборної сили. Загальні питання застосування до порушника санкцій цивільно-правової відповідальності визначено главою 82 ЦК України [21].

Цивільно-правова відповідальність зазвичай вважається більш м'якою порівняно з іншими видами відповідальності. Більш жорсткою зазвичай вважається адміністративна відповідальність. Таку відповідальність можуть нести як суб'єкти господарювання, зокрема приватні заклади охорони здоров'я, так і їхні співробітники. Відповідальність останніх визначено КУпАП. Частиною першою статті 9 цього НПА адміністративне правопорушення (проступок) визнано протиправною, винною дією чи бездіяльністю, а частиною другою проголошено, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою, відповідно до закону, кримінальної відповідальності [22]. А отже, адміністративна відповідальність співробітника приватного закладу охорони здоров'я настає лише за наявності вини, а отже, і за доведеності складу правопорушення. До того ж сам КУпАП вказує на

можливість застосування більш жорсткої – кримінальної відповідальності; а адміністративна відповідальність застосовується у випадку, коли порушення не тягнуть за собою кримінальної відповідальності [22].

Важливість для держави сфери охорони здоров'я частково підтверджується тим, що в особливій частині КУпАП на найпершому місці наведено главу 5 «Адміністративні правопорушення в галузі охорони праці і здоров'я населення». По відношенню до співробітників та/або керівників приватних закладів охорони здоров'я може бути застосовано відповідальність за вчинення наступних адміністративних правопорушень: «Порушення санітарних норм» (стаття 42); «Продаж лікарських засобів без рецепта у заборонених законодавством випадках» (стаття 42-4); «Незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах» (стаття 44); «Порушення обмежень, встановлених для медичних і фармацевтичних працівників під час здійснення ними професійної діяльності» (стаття 44-2); «Порушення встановленого порядку взяття, переробки, зберігання, реалізації і застосування донорської крові та (або) її компонентів і препаратів» (стаття 45-1); «Порушення встановлених законодавством вимог щодо заняття народною медициною (цілительством)» (стаття 46-2) [22]. Проте, незважаючи на місцезнаходження глави із відповідними правопорушеннями, сама відповідальність недостатньо жорстка. А тому вагоме значення вона матиме у випадку застосування в комплексі з іншими видами відповідальності або у випадку, коли неусунення порушення чи допущення повторного порушення може призвести до настання більш жорсткої адміністративної, а то й кримінальної відповідальності.

Крім наведених видів порушень, приватні заклади охорони здоров'я та їхні працівники можуть вчиняти й інші адміністративні правопорушення, що зазіхають на загальний порядок ведення господарської діяльності, нормальне функціонування фінансової сфери, інтереси конкурентів та споживачів тощо. Часто до власників майна та керівників приватних закладів охорони здоров'я можуть бути застосовані санкції за ухилення від повернення виручки в іноземній валюті (стаття 162-1 КУпАП), порушення порядку ведення податкового обліку, надання аудиторських висновків (стаття 163-1 КУпАП), Неподання або несвоєчасне подання платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) (стаття 163-2 КУпАП), порушення порядку провадження господарської діяльності (стаття 164 КУпАП), порушення порядку подання декларації про доходи та ведення обліку доходів і витрат (стаття 164-1 КУпАП), недобросовісну конкуренцію (стаття 164-3 КУпАП), несвоєчасне здавання виторгу (стаття 164-4 КУпАП), порушення законодавства з фінансових питань (стаття 164-2 КУпАП), порушення законодавства про закупівлі (стаття 164-14 КУпАП). Кожен із наведених складів правопорушень є важливим і стоїть на захисті інтересів держави, громадян і суб'єктів господарювання від неякісної або нечесної роботи приватних закладів охорони здоров'я та/або їхніх працівників, а також захисту інтересів самих приватних закладів охорони здоров'я від протиправних дій громадян та/або своїх контрагентів – суб'єктів господарювання. Важливий склад правопорушення описано у статті 164 КУпАП, диспозицією якої передбачено провадження господарської діяльності без державної реєстрації як суб'єкта господарювання або без одержання ліцензії на провадження певного виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню відповідно до закону, чи здійснення таких видів господарської діяльності з порушенням умов ліцензування, а так само без одержання дозволу, іншого документа дозвільного характеру, якщо його одержання передбачене законом [22]. Санкція частини першої статті є достатньо значною як для суб'єкта малого підприємництва – штраф від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. І це лише частина санкції. Інша частина санкції передбачає можливість конфіскації виготовленої продукції, знарядь виробництва, сировини і грошей, одержаних унаслідок вчинення цього адміністративного правопорушення [22]. А вартість обладнання тощо може бути набагато більшою, ніж штраф у 2 тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Диспозиція

частини другої цієї статті передбачає повторність та отримання доходу у великих розмірах. За це правопорушення санкція статті передбачає штраф від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а конфіскація виготовленої продукції, знарядь виробництва, сировини і грошей, одержаних внаслідок вчинення цього адміністративного правопорушення стає обов'язковою [22]. Як бачиться, такі штрафні санкції є достатньо чутливими для будь-якого суб'єкта господарювання у сфері медицини. Вони мають виступати стимулом для виконання вимог щодо ліцензування та отримання спеціальних дозволів приватним закладом охорони здоров'я. А можливість посилення санкцій за повторність і особливо – застосування конфіскації в обов'язковому порядку має сприяти проходженню легітимації приватними закладами охорони здоров'я чітко в межах закону.

Найбільш жорсткими санкціями серед тих, що можуть бути застосовані до власників майна, керівників чи працівників приватних закладів охорони здоров'я, є кримінально-правові санкції. Останнім часом у працях окремих юристів висловлюється думка щодо запровадження «кримінальної відповідальності юридичних осіб». Більше того, сьогодні у КК України наявний розділ XIV¹ Загальної частини «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», а статтею 96^б «Види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб» передбачено, що до суб'єктів господарювання у рамках кримінального провадження може бути застосовано штраф, конфіскацію майна, ліквідацію [23]. Проте, на нашу думку, і дії законодавця із включення названого розділу до КК України, і наведені погляди є хибними і такими, що суперечать принципам усіх наявних в Україні галузей права. Передусім теорія кримінального права і КК України передбачають, що суб'єктом злочину є людина – фізична осудна особа. А отже, поширення кримінальної відповідальності на суб'єкти господарювання потребує кардинальної зміни основних засад кримінального права. Так само у випадку запровадження такої відповідальності потрібно буде змінювати і господарське законодавство в частині зміни підстав відповідальності та прирівняння суб'єкта господарювання до людини. Через усе вказане пропонуємо навіть не розглядати питання щодо застосування кримінальної відповідальності до суб'єктів господарювання у сфері медицини. Ті самі ліквідацію суб'єкта господарювання, штраф чи конфіскацію майна може бути застосовано і в межах іншої відповідальності, яка існує достатньо давно, не викликає полеміки і не породжує суперечок.

Загальні положення кримінальної відповідальності щодо можливого її застосування до посадових осіб чи керівників приватних закладів охорони здоров'я визначено у розділі II Особливої частини «Злочини проти життя і здоров'я особи». Серед найбільш поширених складів злочинів, які можуть вчинити працівники приватних закладів охорони здоров'я, можна назвати наступні злочини. Стаття 131 «Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби» може бути застосована у випадку неякісного забезпечення медичного закладу обладнанням та устаткуванням, дезінфекційними та іншими засобами, а також роботи недостатньо підготовлених медичних працівників [23]. Видається, що головною проблемою тут може бути фінансове забезпечення діяльності медичного закладу, адже навряд чи скоєння такого злочину можливе у достатньо матеріально забезпеченому медичному закладі. Відповідальність за злочин, визначений статтею 132 «Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби» несуть службові особи приватного закладу охорони здоров'я [23]. І хоча тут відносини напряму не пов'язані з господарською діяльністю закладу охорони здоров'я, проте такі дії можуть завдати шкоду його репутації і виступити негативною рекламою на конкурентному ринку медичних послуг.

Крім наведених складів злочинів, у розділі II Особливої частини «Злочини проти життя і здоров'я особи» містяться два склади злочинів, які стоять на захисті інтересів саме закладів охорони здоров'я від непрофесійних і злочинних дій потенційних протизаконних конкурентів. До цих складів злочинів можна віднести незаконне проведення абортів (стаття

134 КК України) і незаконну лікувальну діяльність (стаття 138 КК України) [23]. Завдяки наявності цих двох складів злочинів держава може хоча б якось боротися із виконанням функцій медичних працівників сторонніми особами, які не мають медичної освіти, а також із шахрайськими організаціями.

Наступні чотири склади злочинів (передбачені статтями 139 «Ненадання допомоги хворому медичним працівником», 140 «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником», 141 «Порушення прав пацієнта» і 145 «Незаконне розголошення лікарської таємниці» [23]) меншою мірою пов'язані з господарською діяльністю приватного закладу охорони здоров'я й більшою мірою – із виконавською дисципліною окремих службових осіб і лікарів, а також із якістю підбору кадрів. Як і у випадку зі злочином, передбаченим статтею 132, скоєння цих злочинів співробітниками приватного закладу охорони здоров'я може призвести до завдання шкоди діловій репутації такого закладу і втраті потенційних клієнтів. Відомо, що негативна інформація щодо суб'єкта господарювання спроможна багато років супроводжувати такий суб'єкт і завдавати йому збитків. Великі промислові та інші суб'єкти господарювання можуть відмовитися від укладання договорів на медичне обслуговування своїх співробітників медичним закладом, співробітники якого скоювали наведені вище злочини.

Чи не найбільш резонансним у діяльності будь-якого медичного закладу є злочин, передбачений статтею 139 «Ненадання допомоги хворому медичним працівником» [23]. І хоча суб'єктом злочину є медичний працівник, а не медичний заклад, скоєння цього злочину може бути пов'язано з політикою діяльності останнього. Часто в екстрених випадках до приватних закладів охорони здоров'я можуть потрапляти особи, чий життя і здоров'я знаходяться під серйозною загрозою. Якщо приватний заклад охорони здоров'я відмовляється надавати безкоштовну допомогу, то, крім кримінальної відповідальності його співробітника, сам заклад може позбутися своїх клієнтів і контрагентів. Такі справи мають особливо гострий резонанс у суспільстві. Тому поточна управлінська діяльність приватним закладом охорони здоров'я має бути достатньо гнучкою щоб, з одного боку забезпечити економічну рентабельність, а з іншого – у гонитві за прибутками не забути своє пряме призначення і не втратити свою ділову репутацію. Стосовно порушення прав пацієнта (стаття 141 КК України), незаконного проведення дослідів над людиною (стаття 142 КК України), порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (стаття 143 КК України) і насильницького донорства (стаття 144 КК України) [23] приватний медичний заклад повинен технічними засобами доводити невинуватість своїх співробітників, а також сумлінно оформляти документи з пацієнтами, їх родичами та суб'єктами господарювання, що укладають договори на лікування своїх співробітників та членів їхніх сімей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З метою усунення термінологічної неточності в законодавстві та приведення його у відповідність до законодавства розвинених європейських держав запропоновано не розширювати норму статті 80 Основ законодавства України про охорону здоров'я іншими, крім цивільної, адміністративної та кримінальної видами відповідальності, а взагалі прибрати посилання на будь-які види відповідальності, залишивши вказівку на наявність юридичної відповідальності взагалі, а за конкретикою відправивши до спеціального законодавства, фактично надавши цій нормі бланкетного характеру.

Кримінальна відповідальність передбачає застосування найбільш жорстких заходів покарання до порушників. Проте її суб'єктами можуть бути медичні працівники, керівники та/або власники майна приватних закладів охорони здоров'я. У випадку вчинення названими особами менш тяжкого діяння щодо споживачів, суб'єктів господарювання – контрагентів, інших суб'єктів господарювання та людей чи держави, до них можуть бути застосовані заходи адміністративної, цивільно-правової чи дисциплінарної відповідальності. До самого закладу охорони здоров'я можуть бути застосовані адміністративно-

господарські або адміністративні санкції. Перші визначені ГК України та спеціальним законодавством, а другі – виключно останнім. Сам приватний заклад охорони здоров'я може нести різноманітні санкції господарсько-правової відповідальності, передбачені ГК України та спеціальними законами та підзаконними НПА. Найбільший ефект щодо впливу на поведінку порушника досягається при комплексному застосуванні санкцій до різноманітних суб'єктів одночасно – господарської та адміністративної до приватного закладу охорони здоров'я; кримінальної, адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової до його керівників та/або працівників. Проте лише законодавче визначення форми і розміру відповідальності за те чи інше правопорушення в діяльності приватного закладу охорони здоров'я ще не свідчить про застосування санкцій до порушників. А тому не менш важливе значення має процесуальний порядок застосування санкцій до порушників різногалузевого законодавства у відносинах за участю приватних закладів охорони здоров'я. І саме в бік пошуку способів удосконалення відповідного процесуального законодавства повинні бути спрямовані найближчі розвідки за темою дослідження.

Список використаних джерел

1. Байда А. О. Відповідальність за незаконну лікувальну діяльність за КК України (аналіз складу злочину, питання кваліфікації): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. 178 с.
2. Волков В., Дешко Л. Ліцензування господарської діяльності у сфері охорони здоров'я. *Правничий часопис Донецького університету*. 2004. № 2. С. 37–45.
3. Дешко Л. М. Державне регулювання господарської діяльності у сфері охорони здоров'я: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2009. 178 с.
4. Гладун З. С. Державне управління охороною здоров'я: монографія Тернопіль: Укрмедкнига, 1999. 262 с.
5. Крьосний Д. І., Васкес Естуардо. Охорона здоров'я в Україні – ліцензування та акредитація: навч. посібник. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. 334 с.
6. Куц Л. І. Законодавство про підприємницьку діяльність у сфері охорони здоров'я: перспективи систематизації. *Держава і право*. 2001. Вип. 13. С. 337–339.
7. Литвин О. П. Суб'єкт злочинів проти громадської безпеки і народного здоров'я: брошура. Київ: Знання, 1997. 78 с.
8. Литвин О. П. Поняття і види злочинів проти громадської безпеки і народного здоров'я: брошура. Київ: Знання, 1998. 20 с.
9. Литвин О. П. Кримінально-правова охорона громадської безпеки і народного здоров'я: монографія. Київ: РВВ КІВС: ВКФ «Сатсанга», 1998. 285 с.
10. Пашков В. Проблеми державного регулювання правовідносин у галузі охорони здоров'я. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 4. С. 14–17.
11. Пашков В. Проблеми визначення учасників господарсько-договірних відносин у галузі охорони здоров'я. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 5. С. 34–38.
12. Пашков В. М. Господарсько-правова політика у сфері охорони здоров'я : проблеми вітальної безпеки: монографія. Київ: МОРІОН, 2007. 152 с.
13. Пашков В. М. Проблеми правового регулювання відносин в сфері охорони здоров'я (господарсько-правовий контекст): монографія. Київ: МОРІОН, 2009. 448 с.
14. Стеценко С., Сенюта І. Законодавче забезпечення охорони здоров'я в Україні. *Право України*. 2007. № 6. С. 96–100.
15. Стеценко С. Г., Стеценко В. Ю., Сенюта І. Я. Медичне право України: підручник / за заг. ред. д. ю. н., проф. С. Г. Стеценка. Київ: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 507 с.
16. Уварова Н. В. Поняття злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 503–508.
17. Господарське право : навч. посібник у схемах і таблицях / За заг. ред. канд. юрид. наук, доц. М. Л. Шелухіна. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 616 с.
18. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

19. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18-22. Ст. 144.
20. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 року. Сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення 18.12.2018).
21. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
22. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон УРСР від 7 грудня 1984 року № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122.
23. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Дерев'янюк Богдан Владимирович,
доктор юридических наук, професор
(Донецький юридический институт МВД України, г. Кривой Рог)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7408-8285>

Рыжкова Елизавета Юрьевна,
старший преподаватель
(Макеевский экономика-гуманитарный институт, г. Краматорск)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4990-6404>

ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЧАСТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ И ИХ СОТРУДНИКОВ ЗА НАРУШЕНИЕ ДОГОВОРОВ И / ИЛИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Статья посвящена исследованию правоотношений по применению мер хозяйственной, гражданской, административной и уголовной ответственности учреждений здравоохранения и их сотрудников, выявлению и сравнению оснований ответственности, ее отраслевых особенностей, поиску и предоставлению предложений по устранению терминологических неточностей и спорных моментов в законодательстве. Указано, что вина является обязательным основанием для применения уголовной и административной ответственности и факультативной – для хозяйственной и гражданской. Проанализированы отдельные составы правонарушений и преступлений в сфере здравоохранения, предложены изменения в нормы Основ законодательства Украины о здравоохранении.

Ключевые слова: хозяйственная ответственность; административная ответственность; уголовная ответственность; вина; правонарушение; деликт; преступление; состав преступления.

Derevyanko Bogdan Vladimirovich,
Doctor of Law, Professor
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7408-8285>

Ryzhkova Elizabeth Yuryevna,
Senior Lecturer
(Makiivka Economics and Humanities Institute, Kramatorsk)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4990-6404>

ABOUT THE RESPONSIBILITY OF PRIVATE HEALTH ORGANIZATIONS AND THEIR EMPLOYEES FOR VIOLATION OF CONTRACTS AND / OR LEGISLATION

The article is devoted to the study of the application of measures of economic, civil, administrative and criminal responsibility in health care institutions. This article identifies and compares the basis of responsibility, its industry-specific features. It searches for proposals for eliminating terminological inaccuracies and controversial issues in legislation.

The work analyzes the individual formulations of offenses and crimes in the field of health. The article states that in order to qualify a crime it is obligatory to determine its composition. Guilt is a mandatory component of the crime. The basis of economic and legal liability and most civil offenses is the fact of the offense without linking the offender's attitude to it. Therefore, proof of guilt, as well as the presence of guilt, are not mandatory. The same situation exists in violations of civil law.

Therefore, the term "guilty person" in Article 80 "Fundamentals of legislation of Ukraine about health care" is incorrect.

In the area in which private health facilities operate, there is a significant amount of public relations involving various actors. Therefore, in relation to them, sanctions and measures of responsibility can be

applied from different areas of legislation. Among the types of liability the most common are criminal, administrative, civil, economic, legal, property, disciplinary responsibility.

The article allows to emphasize corporate responsibility (to denote responsibility in the field of corporate business entities), responsibility in the sphere of foreign economic activity, internal economic responsibility.

In order to cover all types of legal liability that can be applied in private healthcare institutions, the article proposes not to supplement the legal norm with other types of liability. On the contrary, it is necessary to remove civil, administrative, criminal liability and leave an indication of legal liability in general. In fact, there is an endowment of this norm with a blanket character.

Key words: *economic responsibility; administrative responsibility; criminal liability; guilt; offense; crime; corpus delicti.*

Надійшла до редколегії **5.11.2018**

УДК: 340.2.331

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-123-129>

Колеснік Тетяна Володимирівна,

доктор юридичних наук, доцент

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9167-4072>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ ПРАЦІ ЗА ТРУДОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ФРАНЦІЇ

У статті розглянуто питання забезпечення дисципліни праці на підставі норм трудового законодавства Франції. Досліджено науково-теоретичні підходи з окресленого питання. Охарактеризовано відповідні положення Трудового кодексу Франції. Зроблено висновки та пропозиції щодо запозичення зарубіжного досвіду та впровадження певних положень у національне законодавство.

Ключові слова: міжнародні стандарти; дисциплінарна праця; дисциплінарні стягнення; прюдомальний суд; процесуальні гарантії працівників.

Постановка проблеми. Удосконалення механізму забезпечення дисципліни праці за допомогою міжнародних норм здійснюється переважно двома шляхами: через правотворчість і правозастосування. Перед українським законотворцем постало непросте завдання дати суспільству якісні (як з погляду юридичної техніки, так і змісту) правові норми, які б забезпечували надійним захистом права працівників у нових економічних умовах. Актуальність окресленої проблематики тісно пов'язана з вирішенням відповідних завдань: приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних, зокрема і до європейських, стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над дослідженням правових проблем співвідношення норм національного та міжнародного трудового законодавства працювали такі вчені-правники, як В. М. Андрійв, С. Я. Вавженчук, В. С. Венедітков, С. В. Венедітков, С. О. Іванов, М. І. Іншин, І. Я. Кисельов, В. Л. Костюк та інші відомі науковці в галузі трудового права. Необхідно відмітити, що, незважаючи на значну кількість наукових праць у даній сфері, вказана тематика дослідження не втрачає актуальності й постійно обговорюється у наукових колах.

Метою даної статті, відповідно до чітко сформульованої та належно актуалізованої тематичної проблеми, є узагальнення основних положень, на яких ґрунтується забезпечення дисципліни праці за французьким трудовим законодавством, та обґрунтування пропозицій і рекомендацій щодо подальшого вдосконалення національного законодавства при забезпеченні дисципліни праці з урахуванням європейського досвіду.

Виклад основного матеріалу. Дослідження правових засад забезпечення дисципліни праці в кожній країні має свої особливості, оскільки правові норми можуть бути закріплені як у кодифікованому нормативно-правовому акті, так і частково визначені у відповідних законах. Тож проаналізуємо дане питання, керуючись національним законодавством – Кодексом законів про працю України [1] та зарубіжним Трудовим кодексом Франції, що регулюють відносини у сфері праці.

Дисципліна праці за французьким трудовим законодавством регламентується внутрішнім нормативним актом роботодавця. У положеннях ст. L1321-1 Трудового кодексу

Франції [2] зазначається, що ці правила викладаються в окремому письмовому документі. Цей документ має містити норми щодо охорони праці, а також правила та характер дисциплінарних санкцій. Відповідно, внутрішніми нормативними актами повинна регулюватися протидія сексуальним домаганням та моральним утискам працівника.

Водночас ст. L1321-3 названого кодексу містить приписи, які забороняють дискримінацію за ознаками походження, статі, сексуальної орієнтації, етнічного походження, раси, політичних поглядів, сімейного стану, релігійних переконань, стану здоров'я, інвалідності тощо. Правила внутрішнього трудового розпорядку запроваджуються з урахуванням думки представників трудового колективу, а також органів, у компетенції яких знаходяться питання охорони здоров'я, безпеки та гігієни праці (ст. L1321-4). Цією ж статтею передбачено, що після прийняття правил внутрішнього трудового розпорядку вони набувають чинності не раніше, як через місяць, і ця дата має бути зазначена у цих правилах. За положеннями ст. L1321-5, будь-які інші документи, що регулюють дисципліну праці, є внутрішніми нормативними актами, які розглядаються як доповнення до внутрішнього трудового розпорядку. Також необхідно звернути увагу, що у ст. L1321-6 передбачена можливість перекладу правил трудового розпорядку із французької на одну або декілька іноземних мов.

Разом із тим у ст. L1322-1 Трудового кодексу Франції передбачено проведення інспекторами праці адміністративних перевірок. У разі виявлення у правилах внутрішнього трудового розпорядку норм, які суперечать положенням кодексу, інспектор наділений правом вимагати виключення таких положень або їх зміни.

Трудовий кодекс Франції, подібно до вітчизняного Кодексу законів про працю, приділяє окрему увагу дисциплінарній відповідальності та застосуванню дисциплінарних стягнень. Так, окрема глава про дисциплінарні стягнення у статтях L1331-1 та L1331-2 [2] закріплює, що санкцією є будь-яка міра, що відрізняється від усного зауваження та застосована роботодавцем за результатами дій працівника, які роботодавець вважає неправомірними. До того ж законодавство містить заборону, якою передбачено, що штрафи та інші санкції у грошовому виразі заборонені, а будь-які протилежні положення або умови вважаються недійсними. За порушення цієї заборони законом передбачено кримінальну відповідальність із накладанням на порушника штрафу у розмірі 3750 євро (ст. L1334-1 Трудового кодексу Франції).

Специфічним для цієї держави також є те, що накладення дисциплінарних стягнень суворо регулюється нормами французького ТК з метою захисту працівників від зловживань роботодавців у здійсненні ними дисциплінарної влади (хоча ст. L1331-1 Кодексу законодавець дозволяє роботодавцям на локальному рівні визначити перелік заходів дисциплінарної відповідальності, що не будуть суперечити ТК) [3, с. 346].

Як зазначає І. Я. Кисельова, у більшості країн джерелом правового регулювання трудової дисципліни є правила внутрішнього трудового розпорядку та колективні договори, і лише у виняткових випадках питання трудової дисципліни частково регулюється у законодавчих актах [4, с. 179].

Правила внутрішнього трудового розпорядку включають норми щодо дисципліни, техніки безпеки й виробничої санітарії, найму і звільнення й обов'язково повинні прийматися на промислових підприємствах, що налічують хоча б 20 працюючих. Вони розробляються керівником підприємства, який зобов'язаний лише поінформувати про них комітет підприємства й делегатів персоналу, вислухати думку, яку, до речі, може й не взяти до уваги [5, с. 270]. Ці правила поширюються на всіх працівників, незалежно від часу їх прийняття й виду робіт, які вони виконують на підприємстві. Отже, правила внутрішнього трудового розпорядку є локальним нормативним документом, зміст яких повинен ураховувати специфіку діяльності підприємства, а не тільки загальні норми законодавства в царині праці [6, с. 197].

Стосовно Франції, слід підкреслити, що внутрішній трудовий розпорядок на підприємствах, в установах, організаціях регулюється окремо оформленим документом, який містить самостійні положення щодо застосування нормативних актів про охорону здоров'я працівників та умови безпеки праці. Також цим локальним актом регулюється порядок залучення працівників до робіт, пов'язаних із відверненням небезпеки для здоров'я працівників. Обов'язковими умовами внутрішнього трудового розпорядку є правила, пов'язані із дисципліною праці, зокрема види та обсяги дисциплінарних санкцій, які може застосовувати роботодавець до працівників за невиконання або неналежне виконання ними своїх трудових обов'язків.

Трудовим законодавством Франції також передбачено, що внутрішній трудовий розпорядок має відповідати положенням укладеного колективного договору та повторювати положення, викладені у статтях L1331-1 та L1331-2 Трудового кодексу Франції, а також законодавчі положення щодо моральних та сексуальних домагань. Окрема стаття L1321-3 аналізованого кодексу вказує на те, що не може містити внутрішній регламент, зокрема не можуть бути включені умови, які суперечать законам та нормативно-правовим актам, умовам колективних угод та договорів, що застосовуються на підприємстві, в установі, організації. Окремо зазначається, що положення, які передбачають обмеження прав працівників та індивідуальних і колективних свобод, що не виправдані функціональними обов'язками працівників, не можуть бути включені до внутрішнього регламенту [2].

Такі умови вказують на те, що регулювання праці та дисципліна праці, зокрема, здійснюються на основі принципу єдності та диференціації, тобто трудове законодавство Франції, закріплюючи загальні правила щодо регламентування внутрішнього трудового розпорядку, надають правову можливість роботодавцю передбачити певні обмеження трудових прав і свобод працівників залежно від роду їх трудової діяльності, професії, посади та трудових функцій. Подібні умови диференціації існують і у вітчизняному законодавстві, наприклад, ч. 5 ст. 10 Закону України «Про державну службу» закріплює, що державний службовець не має права організувати і брати участь у страйках [7]. У цьому французьке та українське законодавство подібні, оскільки підтверджують неможливість правового регулювання праці та трудової дисципліни за межами принципу єдності та диференціації.

Трудовим законодавством Франції також врегульовано питання щодо процесуальних гарантій працівників при покладанні на них дисциплінарних стягнень [2]. Так, до працівника не може бути застосовано жодного дисциплінарного стягнення без письмового повідомлення про це з одночасним зазначенням роботодавцем своїх претензій до працівника.

Стаття L1332-2 встановлює [2], що до працівника може бути застосовано догану або подібне до неї дисциплінарне стягнення, при цьому законодавець не надає переліку подібних санкцій (стягнень). Законодавством також встановлено, що коли роботодавець викликає працівника для пояснень перед прийняттям рішення про притягнення його до дисциплінарної відповідальності, то працівник має право бути присутнім у супроводі особи на свій вибір, яка належить до трудового колективу підприємства. Під час зустрічі роботодавець повідомляє причину запланованого рішення про застосування санкції та отримує пояснення від працівника, тобто прийняттю рішення про накладення дисциплінарного стягнення передуює не лише повідомлення про такий намір, а й особиста зустріч роботодавця з працівником. Важливо, що працівникові законодавством надана можливість у строк щонайменше два дні (ст. L1332-2) вирішити питання про те, чи на зустрічі з керівником він буде присутній сам або у супроводі члена трудового колективу. Такою супроводжуючою особою може бути представник профспілкового комітету. У такий спосіб законодавством надана працівнику правова можливість захищати свої права та інтереси як самостійно, так і за допомогою третіх осіб зі складу трудового колективу.

Окремо у законодавстві закріплено строки для накладення дисциплінарних стягнень. Так, дисциплінарне стягнення не може бути застосовано раніше ніж через два дні та пізніше ніж через місяць після визначеної дати зустрічі. Отже, незважаючи на те, що зако-

нодавство не виключає з цього строку час відсутності працівника на роботі з поважної причини, можна припустити, що ключовим юридичним фактом, який визначає початок спливу місячного строку для застосування санкції, є зустріч роботодавця та працівника з приводу застосування до останнього дисциплінарних стягнень. Законодавством визначено, що у випадку, якщо факти, які ставляться у провину працівнику, обумовлюють застосування попереджувальної міри у вигляді звільнення, жодна остаточна санкція не може бути застосована без дотримання процедури, передбаченої ст. L. 1332-2 (тобто повідомлення претензій та отримання пояснення від працівника з можливістю захисту за участю члена трудового колективу).

Разом із тим законом встановлено, що жоден факт провини не може бути мотивом для застосування дисциплінарних санкцій після завершення двомісячного терміну з моменту, коли він став відомим роботодавцю, крім випадків, коли цей факт став одночасно підставою для застосування кримінальних санкцій. У питанні систематичного порушення дисципліни праці законодавство окреслює строк у три роки, тобто в межах трирічного строку порушення може бути кваліфіковане як систематичне, зокрема закон закріплює, що жодна санкція, яка була застосована більше ніж за три роки до застосування дисциплінарних санкцій, не може бути підставою для посилення для нових санкцій.

Щодо судового контролю стосовно спорів, які виникли з приводу застосування до працівника дисциплінарних стягнень, законодавство Франції закріплює їх розгляд у суді з трудових спорів (прюдомальний суд). Так, О. С. Жданова, досліджуючи специфіку функціонування трудових судів на прикладі Франції, зазначає, що «для того, щоб трудова розбіжність була розглянута прюдомальним судом, необхідна одночасна наявність таких умов: існування трудового договору; наявність розбіжностей щодо виконання, зміни чи припинення трудового договору або ж розбіжностей щодо відшкодування шкоди, заподіяної на виробництві; індивідуальний характер трудової розбіжності; дотримання правил підсудності» [8, с. 179]. Якщо наявність цих умов дотримано, трудові розбіжності індивідуального характеру щодо застосування дисциплінарної відповідальності до працівника розглядає прюдомальний суд.

Судом оцінюється відповідність процедури, застосованої при покладанні на працівника дисциплінарних стягнень, і з'ясовується, чи є факти, які ставляться у провину працівнику, підставою застосування дисциплінарних санкцій. При цьому ст. L1333-1 Трудового кодексу Франції [2] зобов'язує роботодавця надати прюдомальному суду підтвердження правомірності застосування санкцій до працівника. На підставі доказів, наданих сторонами на підтримку власних доводів, суд з трудових спорів виносить рішення. Суд також має право проводити будь-які процесуальні дії, які, на його переконання, можуть допомогти вирішити індивідуальні трудові розбіжності між сторонами. Якщо виникнуть сумніви щодо дій роботодавця, суд повинен за приписами ст. L1333-1 надати перевагу працівнику. Тобто, у трудовому законодавстві Франції з питань застосування до працівника роботодавцем санкцій закладена «презумпція винуватості роботодавця». У такий спосіб законодавець захищає економічно слабшу сторону трудового договору.

Прюдомальному суду Франції при розгляді спорів, які виникли з приводу застосування до працівника дисциплінарних стягнень, надано право відмінити застосовані санкції, що, на його переконання, є невинуватими або непропорційними провині працівника. Окремо у ст. L1333-3 Трудового кодексу Франції визначено, що положення стосовно розгляду індивідуальних трудових спорів, які пов'язані із порушеннями при звільненні, регламентуються окремими положеннями, зокрема главою 5 розділу 3 книги II цього кодексу.

Проведений аналіз норм Трудового кодексу Франції дає підставу стверджувати наступне: 1) французьке трудове законодавство з урахуванням історичних національних традицій здійснює регулювання трудових відносин та відносин, тісно пов'язаних з ними, у самостійному нормативному акті, де окремі положення присвячені регламентації правил організації внутрішнього трудового розпорядку на підприємствах, в установах, організації

ях; 2) трудове законодавство встановлює чіткі обмеження «господарської влади» роботодавця щодо можливостей включення до внутрішніх регламентів положень стосовно трудової дисципліни та процедур застосування до працівника дисциплінарних стягнень; 3) чинне законодавство закріплює прямий зв'язок внутрішніх регламентів стосовно організації праці на підприємстві з колективними угодами та договорами, які застосовуються у конкретного роботодавця; 4) порівняно із вітчизняним законодавством, працівникам у Франції надано більше процесуальних гарантій щодо захисту своїх прав при прийнятті роботодавцем рішення про притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності, зокрема це можливість представляти свої інтереси у супроводі одного із членів трудового колективу, обраного працівником самостійно; 5) щодо строків застосування дисциплінарних стягнень, то у Франції цей строк встановлюється через два дні від дня вчинення дисциплінарного проступку, а санкція застосовується не пізніше ніж через місяць після визначеної дати зустрічі з керівником для з'ясування обставин справи. Дисциплінарне стягнення не може бути застосоване після завершення двомісячного терміну з моменту, коли дисциплінарний проступок став відомим роботодавцю; 6) у діючих нормах трудового права чітко простежується регулювання дисципліни праці за принципом єдності та диференціації; 7) захищаючи працівника, законодавець зобов'язав суди при розгляді індивідуальних трудових спорів у разі сумнівів надавати перевагу інтересам працівника. Процедура вирішення індивідуальних трудових спорів, які виникли у зв'язку із застосуванням до працівника дисциплінарної відповідальності, передбачає розгляд таких спорів у спеціалізованих судах з трудових спорів – у прюдомальному суді.

Як зауважує С. А. Іванов, порівняльні правові дослідження мають практичне значення більше для нормотворчої діяльності, ніж для правозастосування. Як свідчить світова практика, суди надзвичайно рідко залучають зарубіжний досвід у своїй роботі. Взагалі ж доцільність прямого використання зарубіжного досвіду у правозастосуванні багатьма компаративістами ставиться під сумнів. І це обґрунтовано, оскільки таке використання повинне спиратися на ідентичність правових норм і ще більше – на ідентичність існуючих умов, а цього в країнах, як правило, немає [9, с. 7].

Щодо принципу визначеності способів захисту прав учасників трудових відносин, то вітчизняне законодавство подібно до зарубіжного втілює у своїх приписах захист працівників судом. В українських судах, як і в зарубіжних, відправлення правосуддя здійснюється за принципами змагальності сторін, де кожна зі сторін має право подавати докази, повинна доводити ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. Принципи гласності та відкритості судового процесу, диспозитивність цивільного судочинства [10] також реалізовані в Україні. Однак необхідно відмітити, що, удосконалюючи вітчизняне трудове законодавство, не буде зайвим закріпити самостійно процесуальні гарантії працівників та принципи розгляду трудових спорів. Також необхідно продовжити наукові дискусії щодо запровадження спеціалізованих судів, які будуть розглядати трудові спори, для чого необхідно докладно дослідити досвід Франції в цьому питанні. Слід підкреслити, що у Франції діють самостійний нормативний акт у сфері праці – Трудовий кодекс Франції та спеціалізований суд з трудових спорів – прюдомальний.

Аналіз трудового законодавства Франції доводить, що сучасні підходи до правового забезпечення дисципліни праці зосереджені на рівні договірного регулювання – колективні договори та трудові договори з мінімальним державним втручанням, яке реалізується як правові обмеження роботодавця (економічно сильна сторона трудового договору) щодо притягнення працівника (економічно слабша сторона трудового договору) до відповідальності. Також на законодавчому рівні визначаються шляхи, способи та умови захисту права працівників у разі виникнення спору між учасниками трудових відносин стосовно належного чи неналежного виконання працівником своїх трудових обов'язків.

Висновки. Викладене вище дає підставу стверджувати, що забезпечення дисципліни праці має базуватися на таких принципах: верховенство права; юридична рівність сто-

рін трудового договору; пріоритет локального та індивідуального регулювання дисципліни праці; визначеність способів захисту прав учасників трудових відносин; змагальність при доведенні своєї позиції, на яку посилається сторона у спорі, обґрунтовуючи вимоги до іншої сторони трудового договору.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Інформаційно-пошукова система «Законодавство України»* [веб-сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення 15.08.2018).
2. France Code du travail. Dernière modification : 1 février 2017. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?idArticle=LEGIARTI000018764571&idSectionTA=LEGISCTA000018764573&cidTexte=LEGITEXT000006072050&dateTexte=20160205#LEGIARTI000018764562>.
3. Луцюк П. С. Сучасна парадигма юридичної відповідальності у трудовому праві України: монографія. Харків: У справі, 2017. 502 с.
4. Киселев И. Я. Сравнительное и международное трудовое право. Москва: Дело, 1999. 728 с.
5. Вітер В. І. Європейські трудові стандарти як орієнтир для України. *Міжнародне економічне співробітництво України (правові проблеми): матеріали міжнарод. наук.-практ. конф.* (Київ, 18 лист. 2004 р.) Київ, 2004. С. 267–275.
6. Чижмар Ю. В. Національне та міжнародне трудове право: теоретико-правові проблеми дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2016. 471 с.
7. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. *Офіц. вісн. України*. 2016. № 3. Ст. 149.
8. Жданова О. С. Зарубіжний досвід організації системи соціально-трудова відносин та специфіка функціонування трудових судів на прикладі Франції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 176–181.
9. Иванов С. А. Проблемы международного регулирования труда. Москва: Изд. «Наука», 1964. 343 с.
10. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Офіц. вісн. України*. 2004. № 16. Ст. 1088.

Колесник Татьяна Владимировна,
доктор юридических наук, доцент
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9167-4072>

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ ТРУДА ПО ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ ФРАНЦИИ

В статье рассмотрены вопросы обеспечения дисциплины труда на основании норм трудового законодательства Франции. Исследованы научно-теоретические подходы по данному вопросу. Охарактеризованы соответствующие положения Трудового кодекса Франции. Сделаны выводы и предложения по применению зарубежного опыта и внедрению определенных положений в национальное законодательство.

Ключевые слова: международные стандарты; дисциплинарный труд; дисциплинарные взыскания; прудомальный суд; процессуальные гарантии работников.

Koliesnik Tetiana Volodymyrivna,
Doctor in Law, Associate Professor
(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9167-4072>

LEGAL FRAMEWORK FOR ENSURING LABOR DISCIPLINE PURSUANT TO LABOR LEGISLATION OF FRANCE

The mechanism of ensuring labor discipline by virtue of international norms is improved mainly in two ways: through law-making and law enforcement. Ukrainian lawmaker is facing a challenging task - to provide the society with qualitative legal rules instituting reliable protection of employees' rights in new economic conditions. Relevance of the problem outlined is closely connected with the solution of the

following tasks: harmonizing and bringing national legislation in line with international standards, in particular, with European standards.

The purpose of this article, in accordance with clearly formulated and properly updated topical issue is to summarize main provisions on which labor discipline under French labor law is based and to substantiate proposals and recommendations for further improvement of national legislation in ensuring labor discipline with European experience taken into account.

Labor discipline under French labor law is governed by internal regulations of the employer. The provisions of the Labor Code of France state that these rules are to be set out in a separate written instrument. This instrument shall contain rules on labor protection as well as rules on and nature of disciplinary sanctions. Accordingly, internal regulations should govern fighting sexual harassment against and moral distress of an employee.

At the same time, the Code contains provisions prohibiting discrimination based on grounds of origin, gender, ethnic origin, race, political opinion, marital status, religious beliefs, health, disability, etc. Internal labor regulations are introduced taking into account the opinion of the representatives of employees as well as bodies having purview in matters of health, safety and labor hygiene.

The Labor Code of France, like the Code on Labor Laws of Ukraine, pays special attention to disciplinary responsibility and application of disciplinary sanctions. A separate chapter on disciplinary penalties is dedicated to this issue. It establishes a provision that a sanction is any measure different from oral reprimand and is applied by the employer based on the results of employee's actions that the employer considers to be unlawful. At the same time, legislation contains a prohibition which stipulates that fines and other monetary sanctions are prohibited and any provisions or conditions contrary thereto are considered invalid. The law sets forth criminal responsibility and imposition of fine for violating this prohibition.

The analysis of labor legislation of France shows that modern approaches to legal ensuring of labor discipline are concentrated at the level of contractual regulation – agreements reached by collective bargaining and labor contracts with minimal state interference, which is effected as legal restrictions on the employer as to bringing an employee to responsibility.

Key words: *international standards; labor discipline; disciplinary penalties; prudential court; procedural guarantees for employees.*

Надійшла до редколегії **10.11.2018**

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-130-136>

Костюк Віктор Леонтійович,
заступник керівника відділу
Апарату Верховної Ради України,
доктор юридичних наук, доцент
(Навчально-науковий інститут права
імені І. Малиновського Національного університету
«Острозька академія», м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8176-930X>

ПРИНЦИПИ КОНЦЕПЦІЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Досліджено науково-теоретичні аспекти формування новітньої концепції реабілітації осіб з інвалідністю в Україні. Вказано на загрозливі тенденції зростання інвалідності у зв'язку із внутрішніми та зовнішніми викликами. Досліджено проблемні аспекти чинної системи реабілітації осіб з інвалідністю. Акцентовано увагу на норми Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». Розглянуто міжнародні соціальні стандарти з питань реабілітації осіб з інвалідністю. Зроблено висновки та пропозиції.

Ключові слова: інвалідність; інвалідизація; реабілітація; концепція; особа з інвалідністю; система реабілітації; міжнародні стандарти у сфері реабілітації осіб з інвалідністю.

Актуальність теми. У системі проголошених в Україні соціальних реформ, спрямованих на підвищення рівня, якості життя осіб з інвалідністю, провідне місце має посісти реформування системи реабілітації таких осіб як важливий чинник їхньої адаптації в суспільстві та державі, підвищення ефективності, дієвості, доступності права на соціальний захист та тісно пов'язаних із ним прав [1; 2, с. 14–17]. Принагідно підкреслити, що запровадження людиноцентричної концепції розвитку суспільства та держави передбачає забезпечення пріоритетності прав та свобод людини у всіх сферах суспільного життя. Відповідно до змісту Конституції України (ст. 3), права і свободи людини та їхні гарантії визначають зміст, спрямованість діяльності держави, а отже, держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Водночас утвердження, забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. За таких обставин, суспільство та держава мають розвиватися на засадах інклюзивності, доступності, відкритості, безбар'єрності, виходячи із принципів пріоритетності прав та свобод, а також верховенства права. Це ж стосується принципів соціального захисту, у межах якого функціонує інститут реабілітації осіб з інвалідністю.

З соціально-правового погляду, реабілітація осіб з інвалідністю спрямована на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації та виробами медичного призначення.

В умовах сьогодення проблематика вироблення новітньої концепції реабілітації осіб з інвалідністю пов'язана із зовнішніми та внутрішніми викликами щодо збільшення чисельності таких осіб, а також необхідності запобігання інвалідизації. Серед чинників, з

якими пов'язується збільшення чисельності осіб з інвалідністю, виокремлюють: військові, техногенні, екологічні, демографічні, соціальні, психологічні тощо.

Крім того, очевидні недоліки існуючої моделі реабілітації зумовлені відсутністю ефективних соціально-економічних перетворень, реформування системи соціального захисту осіб з інвалідністю [3; 4, с. 15–20; 5, с. 252–259]. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» дещо формально підходить до питань реабілітації осіб з інвалідністю, називаючи лише окремі види.

Об жовтня 2005 року Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (далі – Закон) [6], який покликаний визначати основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для усунення або компенсації наслідків, спричинених стійким порушенням здоров'я, функціонування системи підтримання особами з інвалідністю фізичного, психічного, соціального благополуччя, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності. Цей Закон (ст. 1) трактує реабілітаційні послуги – послуги, спрямовані на відновлення оптимального фізичного, інтелектуального, психічного і соціального рівня життєдіяльності особи з метою сприяння її інтеграції в суспільство, а реабілітаційні заходи – комплекс заходів, якими здійснюється реабілітація осіб з інвалідністю. Законом (ст. 6) також передбачено, основними завданнями законодавства України з питань реабілітації осіб з інвалідністю є: створення умов для усунення обмежень життєдіяльності осіб з інвалідністю, відновлення і компенсації їх порушених або втрачених здатностей до побутової, професійної, суспільної діяльності; визначення основних завдань системи реабілітації осіб з інвалідністю, видів і форм реабілітаційних заходів; розмежування повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування; регламентування матеріально-технічного, кадрового, фінансового, наукового забезпечення системи реабілітації осіб з інвалідністю; структурно-організаційне забезпечення державної соціальної політики по відношенню до осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю; сприяння залученню громадських організацій осіб з інвалідністю до реалізації державної політики у цій сфері. Недостатньо ефективною та громіздкою видається система державного управління реабілітацією осіб з інвалідністю. За змістом Закону (ст. 6) державне управління системою реабілітації осіб з інвалідністю покладається на центральні і місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, які в межах своїх повноважень здійснюють керівництво підприємствами, установами, закладами системи реабілітації осіб з інвалідністю, аналітично-прогнозну діяльність, визначають тенденції розвитку і вплив демографічної, соціально-економічної, екологічної ситуації, інфраструктури виробничої та невиробничої сфер, ринку праці на стан інвалідності населення, формують напрями взаємодії різних ланок системи реабілітації осіб з інвалідністю, стратегічні напрями її розвитку, узагальнюють світовий і вітчизняний досвід у цій сфері. Державне управління системою реабілітації осіб з інвалідністю у межах своєї компетенції здійснюють центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, охорони здоров'я, освіти, культури, фізичної культури і спорту, будівництва та архітектури, інші центральні органи виконавчої влади, які у межах своїх повноважень займаються формуванням і (чи) реалізацією державної політики у сфері соціального захисту населення та/або здійснюють заходи з реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю.

Слід зауважити, що формально-декларативний підхід до системи таких завдань державного управління засвідчує складність та недостатню чіткість системи реабілітації осіб з інвалідністю. До того ж вразливість сучасної моделі реабілітації осіб з інвалідністю пов'язана з такими чинниками, як 1) відсутність ефективної стратегії щодо розвитку інклюзивного суспільства; 2) відсутність чіткої стратегії щодо комплексного реформування системи соціального захисту осіб з інвалідністю; 3) неефективність системи державного управління у сфері реабілітації осіб з інвалідністю; 4) неефективність та недоступність су-

часної системи реабілітації осіб з інвалідністю; 5) відсутність ефективного законодавчого забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю; 6) складність механізмів реалізації, гарантування прав у сфері реабілітації осіб з інвалідністю; 7) відсутність ефективних механізмів державного та/або громадського супроводу реабілітації осіб з інвалідністю; 8) відсутність ефективного нагляду та контролю тощо. У зв'язку із цим, ключовим напрямом удосконалення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні є розробка новітньої концепції як чинник консолідації суспільства та держави, імплементації міжнародних (європейських) соціальних стандартів, розвитку новітнього законодавства у цій царині.

Метою наукової статті є науково-теоретичне дослідження проблем щодо формування новітньої концепції реабілітації осіб з інвалідністю в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У юридичній літературі зазначена проблематика частково розглядалася у працях таких вчених-юристів, як В. М. Андрійів, Н. Б. Болотіна, В. С. Венедіктов, С. В. Венедіктов, С. Я. Вавженчук, С. В. Вишновецька, Ю. М. Гришина, І. В. Зуб, М. І. Іншин, О. Л. Кучма, М. М. Клемпарський, С. С. Лукаш, Л. Ю. Малюга, А. Р. Мацюк, Н. О. Мельничук, П. Д. Пилипенко, С. В. Попов, С. М. Прилишко, О. І. Процевський, В. О. Процевський, О. М. Обушенко, С. М. Синчук, О. В. Тищенко, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, В. І. Щербина, О. М. Ярошенко та ін. Підтримуючи наукові напрацювання, здобутки цих та інших учених-юристів, доречним буде відзначити, що в умовах розбудови новітньої доктрини права соціального забезпечення порушена проблематика щодо інституційної реформи реабілітації осіб з інвалідністю потребує належного науково-теоретичного, законодавчого розв'язання, виходячи із сучасних тенденцій розвитку соціально-економічних та державотворчих процесів.

Принагідно відзначити, що в юридичній літературі відсутні єдині погляди на питання щодо сутності, ознак та змісту реабілітації осіб з інвалідністю. Зокрема Л. П. Шумна наголошує на тому, що реабілітація інвалідів – це задоволення потреб інвалідів шляхом надання реабілітаційних заходів у грошовому чи (і) натуральному вигляді за рахунок державних і недержавних коштів з метою гарантування рівності прав та створення рівних можливостей. У той же час, реабілітаційні заходи, що надаються інвалідам, – це форми задоволення потреб інвалідів у грошовому та натуральному вигляді, у залежності від (медичної, соціальної, професійної) видів реабілітації, за рахунок державних і недержавних коштів для участі їх у сферах суспільного, державного та приватного життя на основі самореалізації особистих інтересів [7, с. 15]. Очевидно, такий підхід заслуговує на увагу, оскільки передбачає забезпечення осіб з інвалідністю комплексом заходів, з метою їхньої суспільної адаптації. О. В. Тищенко доречно підкреслює, що очевидним і закономірним кроком з реформування соціального захисту осіб з інвалідністю є забезпечення його доступності та адекватності рівню життя в суспільстві й державі, ураховуючи міжнародні та, зокрема, європейські стандарти [8, с. 253–265].

Виклад основного матеріалу. Доречно підкреслити, що сучасна концепція реабілітації осіб з інвалідністю передбачає системний зв'язок із державною політикою з цих питань. Згідно зі змістом Закону (ст. 5), державна політика України у сфері реабілітації осіб з інвалідністю забезпечує координованість системи реабілітації, що реалізується через своєчасність, безперервність та комплексність відновлювальних заходів і методик, а також доступність технічних та інших засобів реабілітації і виробів медичного призначення, реабілітаційних послуг, відповідність їх змісту, рівня та обсягу фізичним, розумовим, психічним можливостям і стану здоров'я особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю; регламентує правові, економічні, соціальні умови надання особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю реабілітаційних послуг з урахуванням їх функціональних можливостей, потреби у виробках медичного призначення, технічних та інших засобах реабілітації; гарантує матеріально-технічне, фінансове, кадрове і наукове забезпечення системи реабілітації; визначає умови для відновлення або здобуття трудових навичок, отримання освіти, професійної перепідготовки і працевлаштування з урахуванням функціональних можливостей осіб з інвалідністю, сприяння виробничій діяльності підприємств та організацій громадських організацій осіб з інвалідністю; забезпечує реабілітаційним установам незалежно від їх відомчо-

го підпорядкування, типу і форми власності рівні умови для здійснення реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю; формулює вимоги до об'єктів соціальної інфраструктури та інформації для створення безперешкодного доступу до них осіб з інвалідністю шляхом усунення природних, комунікаційних і архітектурних перешкод; сприяє участі громадських організацій, у тому числі громадських організацій осіб з інвалідністю, у формуванні і реалізації державної політики у цій сфері [9; 10].

Серед важливих складових розвитку сучасної концепції реабілітації осіб з інвалідністю є відповідні міжнародні соціальні стандарти, які ґрунтуються на нормах Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

Принагідно відзначити, що ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 13 грудня 2006 року Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю [11; 12] закладає новітню людиноцентричну філософію щодо реабілітації осіб з інвалідністю. Насамперед вона проявляється в системі принципів, на яких базується Конвенція та її окремі положення. До них належать: повага до притаманної людині гідності, її особистої самостійності, зокрема свободи робити власний вибір, і незалежності; недискримінація; повне й ефективне залучення та включення до суспільства; повага до особливостей осіб з інвалідністю і прийняття їх як компонента людської різноманітності й частини людства; рівність можливостей; доступність; рівність чоловіків і жінок; повага до здібностей дітей з інвалідністю, що розвиваються, і повага до права дітей з інвалідністю зберігати свою індивідуальність.

Очевидно, що такі принципи спрямовані на інклюзивність, гуманістичність основоположного вектора соціального розвитку міжнародного співтовариства, первинність потреб, інтересів та запитів осіб з інвалідністю. Крім того, новаційність міжнародно-правового розуміння адаптації, зокрема соціалізації осіб з інвалідністю, системно пов'язане із засадами «розумного пристосування» та «універсального дизайну» щодо таких осіб. Слід зауважити, що відповідно до змісту Конвенції, «розумне пристосування» означає внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних і підходящих модифікацій і коректив, що не становлять непропорційного чи невиправданого тягаря, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод, а «універсальний дизайн» означає дизайн предметів, обстановок, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально придатними для використання для всіх людей без необхідності адаптації чи спеціального дизайну.

Фундаментального значення для інтеграції осіб з інвалідністю до всіх суспільних процесів та сфер життя набуває питання «доступності» як ключовий суспільно-реабілітаційний, суспільно-інтеграційний чинник. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (ст. 9) трактує доступність як необхідну умову незалежного способу життя осіб з інвалідністю, здатність усебічно брати участь у всіх аспектах життя. Тому держави-учасниці вживають належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню як у міських, так і в сільських районах. Ці заходи, які включають виявлення й усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають доступності, повинні поширюватися на будинки, дороги, транспорт та інші внутрішні та зовнішні об'єкти, зокрема школи, житлові будинки, медичні установи та робочі місця; на інформаційні, комунікаційні та інші служби, зокрема електронні служби та екстрені служби. Крім того, держави-учасниці вживають також належних заходів для того, щоб розробляти мінімальні стандарти й керівні орієнтири, що передбачають доступність об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, вводити їх у дію та стежити за їх дотриманням; забезпечувати, щоб приватні підприємства, які пропонують об'єкти й послуги, відкриті або такі, що надаються населенню, ураховували всі аспекти доступності для осіб з інвалідністю; організовувати для всіх залучених сторін інструктаж із проблем доступності, з якими стикаються особи з інвалідністю; оснащувати будинки та інші об'єкти, відкриті для населення, знаками, виконаними абеткою Брайля у формі, що легко читається і є зрозумілою; надавати різні види послуг помічників і посередників, зокрема провідників, читців і про-

фесійних сурдоперекладачів, для полегшення доступності будинків та інших об'єктів, відкритих для населення; розвивати інші належні форми надання особам з інвалідністю допомоги та підтримки, що забезпечують їм доступ до інформації; заохочувати доступ осіб з інвалідністю до нових інформаційно-комунікаційних технологій і систем, зокрема Інтернету; заохочувати проектування, розробку, виробництво й поширення первісно доступних інформаційно-комунікаційних технологій і систем так, щоб доступність таких технологій і систем досягалася за мінімальних витрат.

Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю (ст. 26) також передбачено, що держави-учасниці вживають, зокрема за підтримки з боку інших осіб з інвалідністю, ефективних і належних заходів для того, щоб надати особам з інвалідністю можливість для досягнення й збереження максимальної незалежності, повних фізичних, розумових, соціальних та професійних здібностей і повного включення й залучення до всіх аспектів життя. З цією метою держави-учасниці організують, зміцнюють та розширюють комплексні абілітаційні та реабілітаційні послуги й програми, зокрема у сфері охорони здоров'я, зайнятості, освіти й соціального обслуговування, таким чином, щоб ці послуги та програми: а) починали реалізуватися якомога раніше й ґрунтувалися на багатопрофільній оцінці потреб і сильних сторін індивіда; б) сприяли залученню та включенню до місцевої спільноти й до всіх аспектів життя суспільства, мали добровільний характер і були доступними для осіб з інвалідністю якомога ближче до місць їхнього безпосереднього проживання, зокрема в сільських районах. Крім того, держави-учасниці заохочують розвиток початкового й подальшого навчання спеціалістів і персоналу, які працюють у сфері абілітаційних і реабілітаційних послуг, а також заохочують наявність, знання та використання допоміжних пристроїв і технологій, що стосуються абілітації й реабілітації та призначені для осіб з інвалідністю [12].

З позицій сьогодення концепція реабілітації осіб з інвалідністю, насамперед, має передбачати та включати глибинну та комплексну оцінку інвалідизації суспільства, необхідність вироблення якісних механізмів її попередження і запобігання. Доречно вказати, що свого часу на розгляд Верховної Ради України було винесено проект Закону України «Про попередження інвалідності та систему реабілітації в Україні» [13], який покликаний визначати основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для попередження інвалідності та функціонування системи реабілітації в Україні, усунення або компенсації наслідків, спричинених стійким порушенням здоров'я, функціонування системи підтримання особами з інвалідністю фізичного, психічного, соціального благополуччя, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності. Слід відзначити, що за наслідками його розгляду його було повернуто суб'єкту законодавчої ініціативи на доопрацювання. Буде справедливим відзначити, що такі фундаментальні законодавчі ініціативи мають бути результатом суспільного та державного консенсусу, ураховуючи його стратегічне призначення.

Висновки. Таким чином, концепція реабілітації осіб з інвалідністю – це система науково-обґрунтованих положень (заходів, стандартів тощо), які спрямовані на попередження інвалідизації, забезпечення інклюзивності системи реабілітації осіб з інвалідністю, нормативно-правової регламентації у цій сфері.

Основоположними принципами концепції реабілітації осіб з інвалідністю є пріоритетність прав осіб з інвалідністю; відповідність потребам, запитам осіб з інвалідністю; інклюзивність, інтегрованість та адресність; доступність; наукова обґрунтованість; розумне пристосування; універсальний дизайн; інклюзивність; належність нормативно-правового забезпечення; державний (громадський) супровід.

Основні тенденції удосконалення законодавчого забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні: 1) розвиток інклюзивного суспільства; 2) розробка та затвердження системи реабілітаційних стандартів, з урахуванням новітніх міжнародних (європейських) практик; 3) розробка проекту Національної концепції запобігання інвалідизації та реабілітації осіб з інвалідністю, з урахуванням міжнародних (європейських) соціальних стандартів, напрацювань експертів, провідних шкіл соціального права, реабілітології тощо;

4) проведення експертних обговорень, слухань Національної концепції запобігання інвалідизації та реабілітації осіб з інвалідністю; 5) затвердження Національної концепції запобігання інвалідизації та реабілітації осіб з інвалідністю; 6) розробка, обговорення, проведення експертизи проекту Закону про попередження інвалідності та реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні, з урахуванням відповідної національної концепції; 7) ухвалення Закону України «Про попередження інвалідності та реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні».

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254-к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Іншин М. І., Сіроха Д. І. Соціальний захист осіб з інвалідністю в умовах правової держави: проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми соціального права. Випуск IV: науково-практичний посібник: збірник матеріалів всеукраїнських соціальних програм (заходів) ВГОІ "Інститут реабілітації та соціальних технологій" у 2017 р. / за заг. ред. Іншина М. І., Костюка В. Л., Мельника В. П.* Київ: ПВГОІ "ІР СТ Україна", 2018. С. 14–17.
3. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 21. Ст. 252.
4. Прилипка С. М. Предмет права соціального забезпечення: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2007. 47 с.
5. Костюк В. Л. Конституційне право на соціальний захист в умовах сьогодення: науково-правовий аспект. *Публічне право*. 2015. № 2 (18). С. 252–259.
6. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 2–3. Ст. 36.
7. Шумна Л. П. Правові основи реабілітації інвалідів в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2003. 19 с.
8. Тищенко О. В. Право соціального забезпечення України: теоретичні та практичні проблеми формування і розвитку галузі : моногр. Київ, 2014. 394 с.
9. Мельник В. П. Законодавчі засади правового регулювання реабілітації інвалідів: сучасний стан та напрями удосконалення. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 2(10). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14mvptnu.pdf>.
10. Мельник В. П. Соціально-правовий статус осіб з інвалідністю у системі державного соціального захисту. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2017. № 2(16) URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n2/17mvpsdz.pdf>.
11. Про права осіб з інвалідністю: Конвенція ООН від 13 грудня 2006 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
12. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю та факультативного протоколу до неї: Закон України від 16 грудня 2009 року № 1767-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 9. Ст. 256.
13. Про попередження інвалідності та систему реабілітації в Україні: законопроект від 15.04.2016 р., реєстр. № 4458. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58773.

Костюк Виктор Леонтьевич,

заместитель руководителя отдела
Аппарата Верховной Рады Украины,
доктор юридических наук, доцент

*(Учебно-научный институт права имени И. Малиновского
Национального университета «Острозьская академия», г. Киев)*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8176-930X>

ПРИНЦИПЫ КОНЦЕПЦИИ РЕАБИЛИТАЦИИ ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ: НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Изучены научно-теоретические аспекты формирования новой концепции реабилитации лиц с инвалидностью в Украине. Указаны угрожающие тенденции роста инвалидности, что обусловлено внутренними и внешними вызовами. Рассмотрены проблемные аспекты действующей системы реабилитации лиц с инвалидностью. Акцентировано внимание на нормах Закона Украины «О реабилитации лиц с инвалидностью в Украине». Рассмотрены международные социальные стандарты по вопросам реабилитации лиц с инвалидностью. Сделаны выводы и предложения.

Ключевые слова: *инвалидность; инвалидизация; реабилитация; концепция; человек с инвалидностью; система реабилитации; международные стандарты в сфере реабилитации лиц с инвалидностью.*

Kostyuk Victor Leontievich,

Deputy head of the department

The staff of the Verkhovna Rada of Ukraine

Doctor of Law, Associate Professor

(Educational and Scientific Institute of Law named after I. Malinovsky, National University "Ostroh Academy", Kyiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8176-930X>

PRINCIPLES OF THE CONCEPT OF REHABILITATION THE PERSONS WITH DISABILITIES: THE SCIENTIFIC AND THEORETICAL ASPECT

The article deals with the scientific and theoretical aspects of the formation the newest concept of rehabilitation the persons with disabilities in Ukraine. It is indicated by the threatening trends of increasing disability through internal and external challenges. The problematic aspects of the current system of rehabilitation the persons with disabilities are considered. The emphasis is placed on the norms of the Law of Ukraine "On the Rehabilitation the Persons with Disabilities in Ukraine".

It is noted that the vulnerability of the modern model of rehabilitation the persons with disabilities is associated with such factors as 1) the lack of an effective strategy for the development of an inclusive society; 2) lack of a clear strategy for the comprehensive reform of the social protection system for persons with disabilities; 3) inefficiency of the system of public administration in the field of rehabilitation the persons with disabilities; 4) inefficiency and inaccessibility of the modern system of rehabilitation the persons with disabilities; 5) the lack of effective legislative provision for the rehabilitation the persons with disabilities; 6) complexity of implementation mechanisms, guaranteeing rights in the field of rehabilitation of persons with disabilities; 7) the absence of effective mechanisms of state and / or public support for the rehabilitation the persons with disabilities; 8) lack of effective supervision and control, etc. In this regard, the key to improving the rehabilitation the persons with disabilities in Ukraine is the development of a new concept as a factor in consolidating society and the state, implementing international (European) social standards, developing the latest legislation in this area.

It is concluded that the concept of rehabilitation the persons with disabilities is a system of scientifically substantiated provisions (measures, standards, etc.) aimed at preventing disability, ensuring the inclusiveness of the system of rehabilitation the persons with disabilities, and regulatory and legal regulation in this area.

The basic principles of the concept of rehabilitation the persons with disabilities are the following: the priority of the persons' rights with disabilities; compliance with needs, requests of persons with disabilities; inclusiveness, integrity and targeting; accessibility; scientific substantiation; reasonable adjustment; universal design; inclusiveness; affiliation of regulatory and legal support; state (public) support.

The main trends in improving the legislative provision of rehabilitation the persons with disabilities in Ukraine are the following: 1) development of an inclusive society; 2) development and approval of rehabilitation standards, taking into account the latest international (European) practices; 3) elaboration of the draft National Concept for the prevention of disability and rehabilitation the persons with disabilities, taking into account international (European) social standards, experience gained by experts, leading schools of social law, rehabilitation, etc.; 4) conducting expert discussions, hearings of the National Concept for the Prevention of Disability and Rehabilitation the Persons with Disabilities; 5) approval of the National Concept for the Prevention of Disability and Rehabilitation the Persons with Disabilities; 6) development, discussion, and expert examination of the draft Law on Disability Prevention and Rehabilitation of Persons with Disabilities in Ukraine, taking into account the relevant national concept; 7) adoption of the Law of Ukraine "On the prevention of disability and rehabilitation the persons with disabilities in Ukraine".

Key words: *disability; disability; rehabilitation; concept; person with a disability; system of rehabilitation; international standards in the field of rehabilitation of persons with disabilities.*

Надійшла до редколегії **13.11.2018**

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-137-144>

Піддубна Дар'я Сергіївна,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2703-8546>

НАЛЕЖНЕ ДОРОЖНЄ ПОКРИТТЯ – ЕЛЕМЕНТ СКЛАДОВОЇ ОРГАНІЧНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ: ПРАВОВІ ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ

У статті досліджено теоретичні й практичні питання нормативно-правового регулювання та реального стану дорожнього покриття в Україні, здійснено аналіз судової практики стосовно забезпечення належного дорожнього покриття. Відзначено, що процес транспортування є одним з основних елементів складової органічного господарювання.

Ключові слова: *належне дорожнє покриття; складова органічного господарювання; правові питання регулювання; патрульна поліція; майнові та особисті немайнові права суб'єктів господарювання; природні об'єкти; природні ресурси.*

Постановка проблеми. Дорожнє покриття в Україні вже кілька десятиків років знаходиться у стані, який потребує не тільки покращення, а й негайного фундаментального ремонту та є характерним не лише для однієї адміністративно-територіальної одиниці, а визначає комплексну проблему дорожнього покриття усєї країни. На зміну ситуації не впливає ні її тривалість, ні увага засобів масової інформації, ні звернення громадян, що свідчить про відсутність впливу щодо зміни ситуації зі сторони громадськості. Масштабність проблеми з дорожнім покриттям визначає і відсутність належного реагування зі сторони уповноважених державних органів та відомчих структур. Зазначене, за сукупністю, визначає надзвичайну актуальність обраного напрямку дослідження, оскільки дорожнє покриття можна розглядати і як засіб для пересування, транспортування, перевезення в межах реалізації прав фізичної особи, і як господарський засіб, який забезпечує реалізацію товарообмінної функції для зацікавлених фізичних осіб, фізичних осіб-підприємців, юридичних осіб. Додатково актуальність підтверджується й особливим значенням питання належного дорожнього покриття для суб'єктів господарювання у сфері органічної продукції та сировини, плодів, фруктів, ягід тощо, що пояснюється їхніми властивостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання належного дорожнього покриття розглядаються у працях А. Базилюка, М. Баришнікова, І. Білоусова, Р. Бірмана, Л. Бортницької, А. Васиної, М. Веселова, Г. Волковської, М. Ганкіної, Ф. Гончаренка, М. Грашина, Т. Гуржій, І. Дмитрієвої, Е. Дубіної, О. Іваніної, О. Ізюмського, Н. Казанського, М. Колосовського, Б. Кормішкиної, Д. Крістенсен, І. Нікольського, Є. Прусенка, В. Скорченка, А. Собакаря, О. Солодкої, І. Ходикіної, Д. Фрідмана, В. Шинкаренка, О. Шевчука, Ц. Шмідта, З. Черняка, І. Юхновського та інших науковців не лише юридичного напрямку, а й економічного та технічного.

Формування мети статті. Метою статті є визначення позицій, які мають бути внесені до нормативно-правової бази України, орієнтовних послідовних дій для постраждалих

від дорожньо-транспортної пригоди з метою отримання відшкодування майнової та моральної шкоди.

Виклад основного матеріалу. У XXI столітті одним із визначальних напрямів сучасного розвитку визначено органічне виробництво чи органічне господарювання. Популяризація цього виду діяльності обґрунтовується негативними показниками щодо стану екології в цілому. Цей стан характерний не тільки для України, а й для всього світу.

Наступними підставами до запровадження органіки є стан складових навколишнього природного середовища – природних об'єктів, природних ресурсів. Тривала людська діяльність, її вплив на екологію, передові технології і багато чого іншого призвело до того, що необхідними та вкрай негайними є дії, які змінять передусім людське ставлення до природи та її складових. Людина повинна зрозуміти, що вона насамперед завдає шкоду не природі та її елементам, а сама собі через вплив негативного стану природи на людину в близькому чи віддаленому майбутньому.

Зазначена специфіка характеризує екологічний напрям, який існує в тісному зв'язку з людиною та відображає всі її дії на природі, так званий «принцип бумеранга» – що віддаєш, те й отримуєш, до того ж відповідь може мати свій прояв як відразу, так і в майбутньому та стосуватиметься нащадків людини. Водночас ще однією специфічною ознакою буде те, що ця відповідь, цей вплив виникне обов'язково.

Відсутність сприятливого навколишнього середовища зумовлює вимирання чи переміщення представників флори, фауни, мікро- та макроорганізмів і т. д., а значить і людина не матиме можливості до розвитку та існування у звичному режимі. У природі все взаємопов'язане та становить єдиний ланцюг, єдиний природний баланс, частиною якого є і людина. Випадання якогось елемента з нього – крок до збою нормального функціонування усієї системи. Такий збій уже має місце, що фіксується представниками екологічних формувань, об'єднань, рухів тощо та визначається на рівні нормативно-правових актів. Ситуацію щодо стану навколишнього природного середовища можна охарактеризувати й визначеними статистичними даними Державної служби статистики України. Погіршений екологічний стан визначається і безпосередніми положеннями, які обґрунтовують прийняття нормативно-правових актів.

Відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» наводяться показники щодо загального екологічного стану та безпосередньо за складниками, зокрема антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні в декілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу; тривалість життя в Україні становить у середньому близько 66 років (у Швеції – 80, у Польщі – 74). Серед першопричин визначено: зношеність основних фондів промислової і транспортної інфраструктури; існуюча система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, відсутність чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій; недостатня сформованість інститутів громадянського суспільства; недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку; недотримання природоохоронного законодавства тощо [1]. Зазнають характеристики складові впливу на атмосферне повітря, водні ресурси, зокрема й на питне водопостачання; землі та ґрунти, ліси; надра; відходи та небезпечні хімічні речовини, потрапляє до залежності біобезпека, біологічне та ландшафтне різноманіття; питання забезпечення екологічно збалансованого природокористування та ін.

На шляху реалізації останнього необхідно відмітити запровадження реалізації концепції сталого розвитку як домінантної ідеології цивілізації у XXI столітті. Саме у зазначеній позиції і відображається характер обраного напрямку висвітлення, а саме екологічне безпечне господарювання чи органічне господарювання, адже передбачено, що сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає таке функціонування її господарського комплексу, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні і духовні пот-

реби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання, і високоєфективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва. Кроками дій на шляху до цього є інтеграція екологічної політики та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління.

Запровадження новітніх екологічно чистих технологій та поширення найкращого досвіду є дуже повільними. Недостатньо врахованим залишається аспект щодо екологізації під час розробки різних планів, карт, схем, концепцій розвитку як місцевого, так і державного значення. Екологізація має відбуватися за кожною адміністративно-територіальною одиницею України. Екологічне безпечне господарювання: за сільськогосподарським спрямуванням має бути спрямований на поширення та підтримку органічного господарювання, який на сьогодні регулюється базовим нормативно-правовим актом, а саме Законом України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», але у відповідності до своїх складових, які повинні бути врегульовані відповідними постановами Кабінету Міністрів України, потребують свого прийняття, а деякі значного уточнення. Поза увагою залишаються питання сертифікації, контролю, перевірки відповідних суб'єктів зі сторони державних органів та їхньої допомоги на шляху такої реалізації.

Серед зазначених позицій, які пояснюють потребу до підтримки та подальшого розвитку органічного господарювання, потрібно визначати і питання з приводу дорожнього покриття. Можливо, на перший погляд, це не має жодного відношення до досліджуваного напрямку, проте дорожнє покриття забезпечує здійснення транспортування продукції, сировини, ягід, плодів, фруктів тощо. Тобто, сприяючи переміщенню товарів, передбачає реалізацію майнових прав громадян та суб'єктів господарської діяльності. Характерною особливістю органічних продуктів є їхня «ніжність» та схильність до швидкого псування, їхнє транспортування має відбуватися в одному положенні, без струсів і т. д., тобто поверхня дорожнього покриття має бути рівною, тобто відповідати вимогам.

З урахуванням тих вибоїв, нерівностей тощо, які існують на дорожньому полотні в Україні, до уваги потрібно взяти правове регулювання щодо функціонального обов'язку здійснення забезпечення належного дорожнього покриття, а також контролю зі сторони відповідних органів.

Насамперед необхідно розуміти, що ремонт доріг може включати в себе такі елементи діяльності: ліквідацію ямковості, капітальний ремонт, поточний середній ремонт, реконструкцію та будівництво доріг.

За кожним видом здійснення ремонтних робіт передбачено відповідні галузеві будівельні норми, які вміщують організаційно-методичні, економічні, технічні нормативи [3]. Щодо автомобільних доріг визначено: шари дорожнього одягу з кам'яних матеріалів, відходів промисловості і ґрунтів, укріплених цементом (проектування та будівництво) [4]; капітальний ремонт – вимоги проектування [5]; внесення поправок до ГБН В.2.3.-37641918-552:2015 Автомобільні дороги. Визначення класу наслідків (відповідальності) та категорії складності об'єктів дорожнього будівництва [6]; габіонні конструкції, проектування та будівництво ГБН В.2.3.-37641918-558:2016 [7] тощо.

Цікавим бачиться визначення: «капітальний ремонт – запланований обсяг робіт без підвищення категорії дороги з комплексного відновлення чи підвищення транспортно-експлуатаційних характеристик автомобільних доріг і інженерних споруд або приведення геометричних параметрів і технічних характеристик окремих елементів, з врахуванням зростання інтенсивності руху та осьових навантажень, до діючих нормативних вимог з урахуванням категорій і значення доріг; поточний дрібний ремонт – підтримання транспортно-експлуатаційних характеристик автомобільних доріг шляхом усунення незначних пошкоджень окремих елементів дороги, що виникли в процесі експлуатації; поточний середній ремонт – відновлення необхідних транспортно-експлуатаційних показників проїз-

ної частини (рівності та шорсткості покриттів шляхом влаштування поверхневих обробок, тонкошарових покриттів або інших шарів зносу), виправлення незначних пошкоджень окремих елементів автомобільної дороги (земляного полотна, укосів виїмок та насипів, водовідведення, штучних споруд та інших) і доведення елементів облаштування до нормативних вимог» [3]. Водночас визначення «споживчі властивості дороги» розглядається як «сукупність показників, що безпосередньо відображають зацікавленість користувачів дороги в якості послуг, їх вплив на якість автомобільної дороги та довкілля, а саме: безпеку, швидкість, безперервність, комфортність дорожнього руху; пропускну здатність дороги, зокрема спроможність пропускати автомобілі і автопоїзди з дозволеними для руху осьовими навантаженнями, загальною масою і габаритами; екологічний та естетичний стан дороги; рівень обслуговування та інформаційного забезпечення» [3].

Відповідно до передбачених термінологічними закріпленнями визначаються два види ремонтів: капітальний та поточний, який розподіляється на середній і дрібний. Проте аналіз визначень, які за своєю суттю і створюються задля всебічного врегулювання суспільних відносин, формує підстави щодо ствердження відсутності досконалого термінологічного закріплення та визначає лише підстави для зведення чи створення нових доріг, але не ремонт пошкоджених, які не характеризуються незначним пошкодженням. Це суттєвий недолік на шляху зміни стану доріг, які є на сьогодні в Україні. Поточний дрібний, чи поточний середній, ремонт також не визначає фундаментальності щодо ремонту, оскільки у визначеннях чітко розкрито його застосування для усунення незначних пошкоджень окремих елементів дороги.

Питання визначення придатності дороги та її критеріїв встановлюється у відповідності до терміна «споживчі властивості дороги», який чітко передбачає увесь комплекс складових, які необхідно забезпечити для нормального функціонування дорожнього руху.

Надалі постає питання безпосереднього здійснення ремонту робіт, тобто тих дій, які мають бути виконані та які включають в себе усі безпосередні роботи, починаючи з підготовчих і завершуючи здаванням дороги до експлуатації. Усі ці позиції також характеризуються своєю складністю та нагромадженням. Визначено, що «вид ремонту, склад і обсяги робіт по кожній ділянці дороги, окремій дорожній споруді або елемента дороги встановлюють на підставі результатів діагностики й оцінки їхнього фактичного стану, інженерних вишукувань, випробувань і обстежень, які зафіксовані в дефектних актах та інших документах, із врахуванням міжремонтних строків експлуатації дорожніх одягів та покриттів на автомобільних дорогах загального користування згідно з ВБН Г.1-218-050» [3, с. 3]. Капітальний ремонт має здійснюватися комплексно на всіх спорудах та елементах дороги, і лише у виключних, але водночас обґрунтованих позиціях можливий капітальний ремонт окремих ділянок та елементів дороги. До того ж капітальний ремонт здійснюється на підставі розробленої проектно-кошторисної документації, до якої має бути враховано вартість розроблення та погодження проектно-кошторисної документації об'єкта капітального ремонту, утримання служб технічного нагляду, авторський нагляд проектною організацією (за погодженням із замовником та Укравтодором) [3, с. 4]. Будівельні норми мають і чіткий перелік робіт, які можуть здійснюватися для забезпечення капітального ремонту автомобільних робіт та дорожніх споруд, а їхній аналіз знову констатує, у переважній більшості, будову нових полотен, спорудження відповідних будівель і т. д., і лише дві позиції визначають питання ремонту, а саме: «ліквідація колій глибиною більше 40 мм із заміною нестабільних шарів дорожнього одягу методами фрезерування і ресайклінгу (регенерації) на ширину однієї або кількох смуг руху або на всю ширину покриття з укладанням одного чи декількох шарів асфальтобетону та вирівнюванням поперечного і поздовжнього профілів та поновлення профілю щелебневих, гравійних покриттів з додаванням кам'яних матеріалів більше 500 м³ на один кілометр» [3, с. 5], що можливо застосувати під час зміни стану доріг, який існує нині в Україні. Також потрібно враховувати і ряд відповідних дій задля такої реалізації, які віднесено до проектних, науково-дослідних та інших супутніх робіт –

«розробка проектно-кошторисної документації з капітального ремонту автомобільних доріг, інженерних споруд та її експертиза; виконання науково-технічних і проектно-конструкторських робіт, направлених на розробку прогресивних методів і технологій з ремонту автомобільних доріг та інженерних споруд; науково-технічний супровід виконання робіт та авторський нагляд; контроль якості ремонтних робіт та технічний нагляд замовника; розробка і узгодження схем організації руху автотранспорту і пішоходів на ділянках, де передбачається виконання ремонтних робіт» [3, с. 7]. Вважаємо, що таке нагромадження не сприяє проведенню капітальних ремонтних робіт, яких на сьогодні потребують українські дороги.

Безпосередньо поточний ремонт здійснюється на підставі проектно-кошторисної чи кошторисної документації, що складається на підставі дефектного акта або матеріалів інженерних вишукувань чи обстежень та затверджується замовником.

Цікавим є те, що безпосередньо за визначенням, яке наводиться стосовно поточного середнього ремонту, досить складно віднести ремонт ям, які на сьогодні мають місце на дорогах України. Однак у переліку робіт, які виконуються при поточному середньому ремонті, мають місце наступні позиції: «суцільний ремонт дорожніх покриттів окремих ділянок доріг, у тому числі з фрезеруванням (на глибину до 45 мм), регенерацією і профілюванням та влаштуванням шарів зносу покриття дорожнього одягу» [3, с. 8].

Фактом підтвердження проблемного стану дорожнього покриття є і вже винесені судові рішення. Так, можливо зазначити судову справу Рівненського міськсуду № 569/18043/17 від 15.06.2018 [8], за якою, згідно з фактологією справи, визначено: «власник вантажного автомобіля та напівпричепу звернувся до суду із позовною заявою про стягнення зі Служби автомобільних доріг та облавтодору майнової шкоди в сумі 762 306, 95 грн. Такі вимоги обґрунтовано тим, що внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, яка сталася через невідповідність стану автомобільної дороги вимогам безпеки дорожнього руху, належному позивачу транспортному засобу та напівпричепу було спричинено пошкодження... Суд першої інстанції, з яким погодилися суди апеляційної та касаційної інстанцій, такі позовні вимоги задовольнив. Обґрунтовуючи своє рішення, місцевий суд послався на те, що судовим рішенням у справі про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 124 КУпАП, вини водія належного позивачу автомобіля не встановлено. Водночас згідно з експертними дослідженнями, проведеними під час розгляду справи в порядку КУпАП, ДТП сталося саме внаслідок неналежного стану дорожнього покриття. Відповідно до вимог ч. ч. 1, 2 ст. 1166 ЦК України, майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Згідно з положеннями пп. «в», «г» пункту 2.12. Правил дорожнього руху, власник транспортного засобу має право на відшкодування збитків, завданих унаслідок невідповідності стану автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів вимогам безпеки дорожнього руху, а також на безпечні та зручні умови для руху. Згідно зі статтею 14 Закону України «Про дорожній рух», учасники дорожнього руху мають право на безпечні умови дорожнього руху, на відшкодування збитків, завданих внаслідок невідповідності стану автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів вимогам безпеки руху. Статтею 24 Закону України «Про дорожній рух» встановлено, що власники доріг, вулиць та залізничних переїздів або уповноважені ними органи несуть відповідальність за створення безпечних умов руху на дорогах, вулицях та залізничних переїздах, що знаходяться у їх віданні. Єдині правила ремонту і утримання автомобільних доріг, вулиць та залізничних переїздів, правила користування ними та їх охорони затверджуються Кабінетом Міністрів України. Власники доріг, вулиць та залізничних переїздів, керівні працівники дорожньо-експлуатаційних організацій несуть відповідальність, зокрема кримінальну, якщо дорожньо-транспортна пригода або несвоєчасне забезпечення екстреною медичною допомогою людини, яка перебуває у невідкладному стані, сталася з їх вини. Таким чином, неналежне

утримання дорожнього покриття, яке спричинило настання ДТП, є підставою для стягнення з утримувача автодороги матеріальних збитків» [8].

Висновки. Аналіз нормативно-правових актів у сфері дорожнього руху, рішень суду, позицій адвокатів надає підстави констатувати щодо потреби здійснення доопрацювання нормативів та стандартів з приводу капітального ремонту дорожнього покриття; корегування терміна «капітальний ремонт», у якому передбачити безпосередній ремонт уже покладеного дорожнього полотна. Стан доріг безпосередньо впливає не тільки на процес транспортування органічної продукції, своєчасність виконання контрактів, договорів тощо, своєчасність отримання прибутку, а також і на її якість та терміни придатності продукції.

Задля захисту прав власника транспортного засобу у вигляді матеріальної та моральної компенсації можливо визначити карту-черговість дій: зупинення транспортного засобу, здійснення забезпечення безпеки руху через встановлення знаків аварійної зупинки та виклик патрульної поліції; фіксація дорожньої обстановки, пошкодженого полотна та ушкоджень автомобіля за допомогою фото- та відеозасобів; зупинення свідків дорожньо-транспортної пригоди із фіксуванням даних та засобів зв'язку; після приїзду поліцейських – складення акта обстеження ділянки вулично-шляхової мережі на місці ДТП, у якому мають бути зафіксовані всі пошкодження дорожнього полотна, що спричинило дорожньо-транспортну пригоду та завдані ушкодження автомобілю (під час складання акта необхідно здійснити максимально детальний опис пошкодженого дорожнього полотна, зокрема ширини, глибини, висоти, діаметру, оскільки згідно з вимогами ДСТУ від розмірів вибоїни залежить недопустимість її знаходження на дорозі, однак потрібно пам'ятати, що ДСТУ передбачає ще й пошкодження в межах норми); як приїдуть поліцейські, необхідно висловити бажання написати заяву про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого частиною 4 статті 140 КУпАП, оскільки за частиною 4 статті 140 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність відповідальних службових осіб за порушення правил, норм і стандартів при утриманні автомобільних доріг і вулиць, невжиття заходів щодо своєчасної заборони або обмеження руху чи позначення на автомобільних дорогах і вулицях місць провадження робіт, що спричинили створення аварійної обстановки або пошкодження транспортних засобів, вантажів, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна; до заяви необхідно обов'язково долучити копії складених актів поліцейських; надалі невідкладно на місці ДТП необхідно здійснити повідомлення про страховий випадок на гарячу лінію страхової компанії, у якій був застрахований транспортний засіб; здійснити оцінку вартості відновлювального ремонту автомобіля (залучення експерта); вимагати складення схеми ДТП, якщо ж буде відмова зі сторони працівників поліції, це має бути зазначено у поясненнях; доцільніше на місці ДТП викликати і представників дорожньої служби, що є відповідальною за стан дороги – у межах п. 11 Єдиних правил ремонту і утримання автомобільних доріг; у поліцейських взяти довідку про пошкодження автомобіля, копію схеми ДТП та ін. матеріали; звернутися до суду з позовом щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди; враховувати, що наїзд на незакріплений люк, вибоїну, що спричинило ушкодження автомобілю, є також дорожньо-транспортною пригодою.

Список використаних джерел

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010. № 2818-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення: 03.12.2018).
2. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 13.09.2013. № 425-VII. Дата оновлення: 05.04.2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (дата звернення: 03.12.2018).
3. Ремонт автомобільних доріг загального користування. Види ремонтів та перелік робіт ГБН Г. 1-218-182:2011. URL: [http://ukravtodor.gov.ua/4489/standarty_ta_normy/hbn_h_1-218-182_2011_orhanizatsiino-](http://ukravtodor.gov.ua/4489/standarty_ta_normy/hbn_h_1-218-182_2011_orhanizatsiino)

metodychni_ekonomichni_i_tekhnichni_normatyvy_remont_avtomobilnykh_dorih_zahalnoho_korystuvannia_vydy_remontiv_ta_perelik_robit/hbn_h_1-218-182_2011.pdf (дата звернення: 06.12.2018).

4. Шари дорожнього одягу з кам'яних матеріалів, відходів промисловості і ґрунтів, укріплених цементом Проектування та будівництво ГБН В.2.3.-37641918-554:2013. URL: http://ukravtodor.gov.ua/4489/standarty_ta_normy/hbn_v_2_3-37641918-554_2013_shary_dorozhnoho_odiahu_z_kam_yanykh_materialiv_vidkhodiv_promyslovosti_i_hruntiv_u_kriplenykh_tsementom_proektuvannia_ta_budivnytstvo/hbn_v_2_3-37641918-554_2013.pdf (дата звернення: 06.12.2018).

5. Капітальний ремонт Вимоги проектування ГБН В.2.3.-218-551:2011. URL: http://ukravtodor.gov.ua/4489/standarty_ta_normy/hbn_v_2_3-218-551_2011_kapitalnyi_remont_vymohy_proektuvannia/hbn_v_2_3-218-551_2011.pdf (дата звернення: 06.12.2018).

6. Поправка до ГБН В.2.3.-37641918-552:2015 Автомобільні дороги. Визначення класу наслідків (відповідальності) та категорії складності об'єктів дорожнього будівництва. URL: http://ukravtodor.gov.ua/4489/standarty_ta_normy/popravka_do_hbn_v_2_3-37641918-552_2015_avtomobilni_dorohy_vyznachennia_klasu_naslidkiv_vidpovidalnosti_ta_katehorii_skladnost_i_ob_yektiv_dorozhnoho_budivnytstva/popravka_do_hbn_v_2_3-37641918-552_2015.pdf (дата звернення: 06.12.2018).

7. Автомобільні дороги. Габіонні конструкції. Проектування та будівництво. ГБН В.2.3.-37641918-558:2016. URL: http://ukravtodor.gov.ua/4489/standarty_ta_normy/hbn_v_2_3-37641918-558_2016_avtomobilni_dorohy_habionni_konstruksii_proektuvannia_ta_budivnytstvo/hbn_v_2_3-37641918-558_2016.pdf (дата звернення: 06.12.2018).

8. Суд: За незадовільний стан дорожнього покриття з автодора стягнуто 762 307 грн. (Рівненський міськсуд № 569/18043/17 від 15.06.2018). URL: https://protocol.ua/ua/sud_za_nezadovilnyi/ (дата звернення: 06.12.2018).

Поддубная Дарья Сергеевна,

кандидат юридических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2703-8546>

НАДЛЕЖАЩЕЕ ДОРОЖНОЕ ПОКРЫТИЕ – ЭЛЕМЕНТ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ОРГАНИЧЕСКОГО ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ: ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ

В статье исследованы теоретические и практические вопросы нормативно-правового регулирования и реального состояния дорожного покрытия в Украине, осуществлен анализ судебной практики по обеспечению надлежащего дорожного покрытия. Отмечено, что процесс транспортировки является одним из основных элементов составляющей органического хозяйствования.

Ключевые слова: *надлежащее дорожное покрытие; составляющая органического хозяйствования; правовые вопросы регулирования; патрульная полиция; имущественные и личные неимущественные права субъектов хозяйствования; природные объекты; природные ресурсы.*

Piddubna Daria Sergiivna,

PhD in Law

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2703-8546>

PROPER ROAD COVERING - ELEMENT OF ORGANIC COMPONENTS: LEGAL ASPECTS OF REGULATION

The article examines the theoretical and practical issues of legal regulation and the actual state of the road surface in Ukraine, analyzes the judicial practice to ensure adequate road surface. The transportation process is one of the main elements of organic farming.

The analysis of legal acts in the field of road traffic, court decisions, lawyers' positions gives grounds in a systemic manner to state the need for refining standards for the overhaul of road pavement; corrections of the term "overhaul" in which to provide for the immediate repair of an already laid roadway.

To protect the rights of the vehicle's owner in the form of material and moral compensation, it is possible to define a card-sequence of actions: stopping the vehicle, ensuring traffic safety by establishing signs of an emergency stop and calling the patrol police; fixing the road situation, damaged road and car damage using photo and video tools; stopping of witnesses of a traffic accident with recording data and communication facilities; after the arrival of the police - drawing up an inspection report of the road

network in the place of an accident in which all damage to the roadway should be recorded, causing a traffic accident and damage to the vehicle (when drawing up the act, it is necessary to make a most detailed description of the damaged roadway, including width, depth, height, diameter, because according to the requirements of national standards of Ukraine – the inadmissibility of its location on the road depends on the size of the pothole, however, you need to remember that national standards of Ukraine provides for and damage within normal limits); upon the arrival of the police, it is necessary to note the desire to write a statement about the administrative offense provided for in part 4 of article 140 of the Code of Ukraine on administrative offense, since part 4 of article 140 of the Administrative Code provides for the administrative responsibility of liable officials for violation the rules, norms and standards in maintaining roads prohibit or restrict traffic or mark workplaces on roads and streets causing the creation of an emergency situation and more damage to vehicles, cargo, roads, streets, level crossings, road structures or other property; the application must include copies of the Acts of the Police; in the future, on the spot of the accident, it is necessary to report the insurance case to the hotline of the insurance company in which the vehicle was insured; to carry out an assessment of the cost of repairing a car (engaging an expert) to require the drawing up of an accident scheme, if there is a refusal by the police, this should be indicated in the explanatory note. It is more expedient to call the representatives of the road service responsible for the condition of the road to the place of the accident - within p. 11 of the Uniform Rules for Repair and Maintenance of Highways; in the police to get a certificate of damage to the car, a copy of the accident scheme and other materials; go to court with a claim for compensation of material and moral damage; take into account that hitting a loose hatch, a pothole, which caused damage to the car as well as a traffic accident.

Key words: proper paving; component of organic farming; legal regulatory issues; patrol police; property and personal non-property rights of business entities; natural objects; natural resources.

Надійшла до редколегії 14.11.2018

УДК 346.7:656

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-145-151>

Родіна Валерія Вікторівна,

кандидат юридичних наук

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3533-0272>

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЬКОГО ЕЛЕКТРОТРАНСПОРТУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Досліджено показники якості послуг міського електротранспорту, їхній вплив на результати фінансово-господарської діяльності підприємств міського пасажирського транспорту. Подано аналіз правового режиму майна підприємств міського пасажирського електротранспорту. Розглянуто шляхи використання новітніх технологій для збереження та реконструкції існуючих і будівництва нових автодоріг, трамвайних колій і контактних мереж.

Ключові слова: міський електротранспорт; високий рівень зношеності об'єктів міського електротранспорту; небезпека для споживачів; правовий режим майна підприємств міського електротранспорту; ефективне використання майна.

Постановка проблеми. Постійна урбанізація і зростання кількості населення світу вимагає запуск нових ліній міського пасажирського транспорту. Парк транспортних засобів у багатьох містах України (навіть у мегаполісах) потребує негайного оновлення, а саме: підприємства міського електричного пасажирського транспорту мають низку проблем, викликаних недосконалістю господарсько-правового регулювання діяльності підприємств міського електротранспорту та самого стану підприємств міського електротранспорту. Міський електричний транспорт включає: транспортні засоби (рухомий склад), шляхові пристрої (рейкові шляхи, тунелі, естакади, стоянки), засоби електрозабезпечення (кабельні і контактні мережі, тягові електропідстанції), ремонтні майстерні і заводи, депо, гаражі, станції технічного обслуговування, лінійні прилади (зв'язок, сигналізація, блокування), диспетчерське управління [1, с. 185].

Як було вказано вище, першою проблемою є високий рівень зношеності рухомого складу та інших об'єктів, неможливість заміни сучасними засобами; другою – підвищена небезпека для споживачів та висока аварійність порівняно з іноземними підприємствами; третьою – обов'язок безкоштовного перевезення значної кількості громадян пільгових категорій із постійною затримкою компенсації з державного бюджету; четвертою – відсутність коштів на будівництво метрополітену у великих містах України. І це лише найбільш важливі проблеми, що вказують на необхідність поліпшення господарсько-правового регулювання діяльності підприємств міського електричного та взагалі усього міського пасажирського транспорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошуку відповіді на питання, що пов'язані з правовим регулюванням перевезень вантажів, пасажирів, багажу та пошти різними видами транспорту, а також загальнотеоретичними аспектами транспортного права було присвячено роботи М. І. Брагінського, І. В. Булгакової, В. В. Вітрянського, В. К. Гіжевського, В. Л. Грохольського, Б. В. Дерев'янка, В. А. Єгізарова, В. В. Кадали,

О. В. Клепікової, Д. К. Медведєва, А. В. Мілашевич, С. Ю. Морозова, В. Й. Развадовського, Г. П. Савічева та інших. Останні дослідження з даної теми подано в роботах К. В. Гнедіна «Вдосконалення управління муніципальною транспортною системою в контексті сталого розвитку» (2015) [1], О. Л. Дивінець «Стратегічні пріоритети розвитку міських електротранспортних підприємств України» (2015) [2].

На жаль, не зважаючи на достатню кількість робіт вітчизняних юристів з транспортної тематики, правове регулювання діяльності підприємств міського електротранспорту сьогодні потребує нових досліджень і вдосконалень. Саме цим і зумовлена необхідність наукового дослідження в межах запропонованої статті.

Формування цілей. Метою даної статті є комплексне розв'язання проблеми збереження мереж міського електротранспорту і його розвитку; дослідження засобів підвищення ефективності використання майна з метою покращення якості послуг, що надаються міським електротранспортом, та оновлення цих засобів; визначення реальних джерел фінансування будівництва і реконструкції мереж.

Виклад основного матеріалу. Міський електротранспорт (далі МЕТ) функціонує в 53 містах України, а саме: у великих промислових та в усіх обласних центрах, за винятком Ужгорода. Трамвайне сполучення мають 24 міста, тролейбусне – 47, метрополітен – міста Київ, Харків і Дніпропетровськ. Підприємства галузі є соціальними перевізниками, оскільки перевозять передусім пільгові категорії пасажирів. Цим видом транспорту щорічно перевозиться майже 4 млрд пасажирів, це 65 % загальної кількості міських пасажироперевезень [2, с. 75].

Зазначене вище вказує на необхідність використання сучасних енергозберігаючих технологій, максимальне використання в містах підземного й надземного пасажирського транспорту, підвищення питомої ваги міського електричного транспорту, поступову заміну автомобілів і автобусів електромобілями тощо. Порівняно з автомобільними перевезеннями, перевезення з використанням електроенергії є вигіднішими з позицій економіки, екології, безпеки. До того ж на сьогодні через щільність міського руху зникає остання перевага автомобільного транспорту – швидкість перевезень. Водночас МЕТ, крім основної мети, спрямований ще й на досягнення такої важливої публічної мети, як наповнення місцевого бюджету, адже більшість підприємств МЕТ знаходиться на балансі територіальної громади. Зменшити рівень зношеності можна за допомогою ефективного державного регулювання та фінансування.

Можливий і варіант фінансового співробітництва, коли різні суб'єкти господарювання, державні та місцеві органи і громадяни утворюють спеціальний цільовий фонд, кошти з якого будуть іти на підтримання якості парку засобів МЕТ. Наприклад, у Нідерландах Міністерство транспорту, суспільних робіт і водного господарства і Міністерство фінансів заснували спеціальний фонд для муніципальних транспортних компаній з метою поліпшення їх фінансового стану і подолання проблем переходу до ринку. Активи фонду стануть потім частиною капіталу будь-якої компанії, що буде їх використовувати. Щоб мати право на асигнування, компанії повинні надати відповідний бізнес-план. Для того, щоб процес приватизації пройшов успішно, управління інфраструктурою повинно бути відділено від надання послуг. Це стимулюватиме постачальників транспортних послуг брати участь у тендерах, оскільки кожен із них зможе використовувати інфраструктуру на рівних умовах [3, с. 30].

Можна також використовувати концесійні механізми. Залучаючи приватний капітал на концесійній основі, проводячи так звану «непряму приватизацію» шляхом переміщення в окремі сегменти галузей, держава відмовляється від значної частини невластивих їй функцій, визволяє ресурси й отримує можливість приділяти більше уваги новим, соціально важливим функціям, що з'являються в епоху глобалізації [4, с. 57]. Концесійний процес привабливий як для держави, так і для концесіонера, оскільки держава не перестає бути власником об'єкта концесії, на відміну від приватизації, звільняється повністю чи частково

від фінансування будівництва та реконструкції об'єкта, державний бюджет отримує додаткове фінансування, забезпечує зайнятість населення (90 % працівників концесіонера є громадянами України) і підтримку національного товаровиробника (70 % матеріалів, що використовуються, – національного виробництва). А концесіонер завдяки багаторічному договору шляхом експлуатації об'єкта концесії реалізовує свій комерційний інтерес.

У сфері житлово-комунального господарства (далі – ЖКГ) до складу суб'єктів, підпорядкованих відповідному Міністерству регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України (зараз – Міністерству інфраструктури України), належать і підприємства міського електротранспорту. Перевагами використання концесійної схеми в регіоні є:

- скорочення фінансової участі місцевих бюджетів у реалізації проектів реконструкції і модернізації;

- утворення конкурентного середовища внаслідок застосування конкурсного відбору;

- стимулювання припливу інвестицій до місцевого господарства;

- оновлення кардинальним чином основних фондів [5, с. 6].

Слід зазначити, що заходи, спрямовані на оновлення рухомого складу та інфраструктури МЕТ, одночасно будуть вирішувати і завдання з підвищення рівня обслуговування пасажирів, скорочення часу поїздки, інформаційного забезпечення пасажирів тощо.

Наведені заходи можуть бути застосовані для вирішення завдань із подолання проблеми перевезення пільгових категорій пасажирів, розроблення механізму захисту прав пасажирів, зменшення рівня зношеності парку засобів МЕТ і підвищення рівня обслуговування пасажирів. Проте вирішення цих завдань можливе також крізь призму аналізу правового режиму майна підприємств міського пасажирського транспорту. Майнові питання є складними і багатограними, а тому вимагають більш поглибленого дослідження.

Поняття правового режиму майна підприємства, установи, організації (суб'єкта господарювання) у різних джерелах визначається по-різному. Наприклад, В. А. Малига та О. П. Загнітко формулюють «правовий режим майна суб'єктів господарювання» як систему правовідносин, об'єктом яких є цілісний майновий комплекс суб'єкта господарювання або його складова частина, а предметом – права та обов'язки учасників господарювання, пов'язані з володінням та використанням цілісного майнового комплексу в господарській діяльності [6, с. 166]. У наведеному визначенні правовий режим майна ототожнюється з цілісним майновим комплексом (у даному випадку – комплексом підприємства міського пасажирського транспорту). Стосовно окремого об'єкта основних фондів, автори правовий режим майна не виділяють. Водночас відсутнє посилання на право розпорядження майном.

Більш вдале, на нашу думку, класичне визначення правового режиму майна: встановлені правовими засобами порядок і умови придбання (привласнення) майна, здійснення суб'єктом господарювання повноважень із володіння, користування і розпорядження ним, реалізації функцій управління майном, а також його правової охорони [7, с. 417; 8, с. 358].

Згідно з цим визначенням, необхідно встановити повноваження підприємств міського пасажирського транспорту, до складу якого входить МЕТ з володіння, користування і розпорядження майном, тим самим – визначити його правовий режим.

Відповідно до статті 9 «Майно підприємств транспорту» Закону України «Про транспорт», визначено, що транспортні засоби, споруди, фінансові ресурси, устаткування транспорту, шляхи сполучення можуть знаходитися в державній власності (підпорядковуватися Міністерству інфраструктури та іншим міністерствам); у комунальній власності (бути закріплені за підприємствами, установами та організаціями місцевих Рад народних депутатів); у власності підприємств, об'єднань, установ, організацій і громадян [9]. Тож можна зробити попередній висновок: майно підприємств міського пасажирського транспорту може знаходитися в них на основі права власності або права господарського відання. Крім цього, законодавством не заборонено, щоб це майно було в користуванні на основі договорів оренди або концесії.

Згідно з пунктом 1 статті 134 «Право власності – основне речове право у сфері господарювання» ГК України, право власності є абсолютним речовим правом і власник одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, у т. ч. має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна, передбачених ГК України [10]. Зрозуміло, що більше можливостей підприємство міського пасажирського транспорту матиме при володінні, користуванні й розпорядженні майном на основі права власності.

Однак найчастіше майно передається підприємству міського пасажирського транспорту від його власника – місцевої громади в особі виконавчого комітету міської ради, яка є власником цього майна. У такому випадку на основі статті 136 ГК України підприємство міського пасажирського транспорту володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених цим Кодексом та іншими законами. І підприємство міського пасажирського транспорту обов'язково є СПД. А територіальна громада як власник майна, закріпленого на праві господарського відання за СПД, – підприємством міського пасажирського транспорту, здійснює контроль за використанням та збереженням належного йому майна безпосередньо або через уповноважений ним орган, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність підприємства [10].

Майно не може передаватися від місцевої територіальної громади або держави підприємству міського пасажирського транспорту на праві оперативного управління. Цей правовий режим майна передбачає його використання в некомерційних цілях. А діяльність підприємств міського пасажирського транспорту прямо орієнтована на отримання прибутку.

Як вказує Р. А. Джабраїлов, у зарубіжних наукових та нормативних джерелах застосовується поняття «публічна власність» на позначення форми власності, а також особливого режиму використання державного та комунального майна, що має некомерційний характер. Щодо нього може виключатися оренда або концесія, воно не може бути відчужене тощо [11, с. 389]. У нашому випадку майно територіальної громади та держави використовується у комерційних цілях, хоча й має за мету задоволення публічних інтересів.

Ефективним може бути використання майна підприємством МЕТ на основі договорів оренди, лізингу чи концесії.

Проте вирішення питання щодо приналежності майна підприємствам МЕТ до того чи іншого правового режиму майна не є самоціллю дослідження. Головними завданнями роботи є підвищення ефективності використання цього майна з метою покращення якості послуг, що надаються за посередництва засобів міського електротранспорту, та оновлення цих засобів.

Як бачиться, найбільш ефективною буде диверсифікація джерел отримання основних фондів підприємствами МЕТ. Необхідно продовжувати тісну співпрацю з органами місцевої влади як власниками майна. Можна виходити з пропозиціями до територіальної громади щодо отримання державних коштів у вигляді субсидій, субвенцій чи кредитів та оновлення парку засобів міського пасажирського транспорту. Навіть витрати держави на надання субсидій чи субвенцій окупляться у вигляді сплачених податків підприємствами МЕТ. Особливо це стосується столиці, курортних міст та взагалі великих міст.

Окреме майно може бути орендованим підприємствами міського пасажирського транспорту у держави або приватних власників. Проте, на нашу думку, в оренду слід брати тимчасово необхідне майно або майно, яке швидко морально і фізично застаріває. Більше уваги слід приділяти договорам концесії та лізингу.

Щодо позитивних моментів концесійного договору, у Статті 1 Закону України «Про концесії» концесію визначено як надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі (СПД) права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння), за умови взяття СПД (концесіонером) на себе зобов'язань по створенню (будівництву) та (або) управлінню (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику [12]. На основі договору концесії уповноважений орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування – концесіодавець – місцева територіальна громада може надавати на платній та строковій основі (строком від 10 до 50 років) СПД – концесіонеру право створити (побудувати) об'єкт концесії чи суттєво його поліпшити та (або) здійснювати його управління (експлуатацію) відповідно до Закону «Про концесії» з метою задоволення громадських потреб. Найбільш доцільним виглядає передача територіальною громадою СПД земель з проектом будівництва будівлі вокзалу, депо, ліній метро чи трамваїв, трамвайного мосту, тунелю, естакади тощо. Після здачі побудованого об'єкта протягом дії договору концесії усі доходи від його використання підуть концесіонеру. Після завершення строку дії договору об'єкт перейде у власність територіальної громади, яка передасть його на праві господарського відання підприємству МЕТ. А колишній концесіонер на цей момент уже отримує свої надприбутки і буде шукати інші аналогічні проекти або піде на інший ринок. Цікавими з точки зору можливості запозичення норм, спрямованих на захист інтересів концесіонера, є положення Закону України «Про концесії на організацію та будівництво автомобільних доріг» [13]. О. О. Кикоть як позитив для концесіонера називає змінений склад доходу концесіонера, який тепер складається з плати за проїзд автомобільною дорогою, плати за експлуатацію об'єктів дорожнього сервісу. Перелік не є вичерпним, що дозволяє концесіонеру встановити додаткові джерела доходу у концесійному договорі. До того ж нові норми дозволяють концесіонеру сплачувати концесійні платежі тільки у випадку отримання доходу [13; 14]. *Отже, концесійний договір зазвичай є вигідним для обох сторін. Тому його слід активніше використовувати з метою будівництва об'єктів для підприємств міського пасажирського транспорту. Особливо незамінним він є там, де потрібне залучення значних інвестиційних ресурсів – у будівництві метрополітенів.*

Вирішення завдання оновлення парку засобів МЕТ повинно передбачати й оновлення інших об'єктів, що належать до майна підприємств міського пасажирського транспорту. Водночас можуть виникати складнощі із визначенням відповідального за ті чи інші об'єкти міської дорожньо-архітектурної мережі (наприклад, хто буде фінансувати будівництво нового трамвайного мосту: підприємство міського пасажирського транспорту, міська територіальна громада, держава чи певні фонди або окремі громадяни – меценати). Тобто, наявність такого майна може викликати не одну проблему.

Однак хоча б частково все одно необхідно оновлювати і транспортний парк, і мережі МЕТ.

Висновки. Комплексне розв'язання проблеми збереження мереж міського електро транспорту і його розвитку можливе лише за умови визначення реальних джерел фінансування будівництва і реконструкції мереж, вагонів метро і тролейбусів, які вичерпали свій експлуатаційний ресурс, за такими трьома варіантами:

– скорочення витрат підприємств на експлуатаційну діяльність, зокрема й за рахунок оптимізації чисельності працівників, підвищення якості технічного обслуговування і ремонту рухомого складу та об'єктів міського електротранспорту, впровадження сучасних енергозберігаючих технологій та обладнання, оптимізації обсягів транспортної роботи та реалізації заходів, спрямованих на збільшення експлуатаційної швидкості рухомого складу на маршрутах;

– поглиблений капітально-відновлювальний ремонт, оновлення рухомого складу, який вичерпав ресурс експлуатації, шляхом закупівлі сучасних вітчизняних тролейбусів і трамваїв, будівництво та реконструкція тролейбусних ліній та трамвайних колій із використанням нових технологій, конструкцій і спеціальних частин для контактних мереж, належне утримання підприємствами рухомого складу [1, с. 187]. Цей варіант використовується і на даний час, але через обмежені можливості місцевих бюджетів недостатньо забезпечує розвиток міського пасажирського транспорту;

Слід сказати, що шлях використання новітніх технологій для збереження та реконструкції існуючих і будівництва нових автодоріг, контактних мереж виглядає більш реальним. Проте, щоб не виникла ситуація із перекиданням обов'язків одним на іншого державою, територіальною громадою, підприємствами міського пасажирського транспорту, фондами і громадянами, необхідний чіткий розподіл зобов'язань на основі комплексної місцевої програми розвитку міського пасажирського транспорту. Такою програмою повинно бути передбачено не тільки витрати на будівництво, відновлення та ремонт об'єктів інфраструктури міського пасажирського транспорту, але і можливість їх використання з метою надання основних та додаткових оплатних послуг населенню і суб'єктам господарювання. Неподолання у найближчі роки негативних тенденцій, що склалися на підприємствах МЕТ, створить реальну загрозу економічному зростанню міст через транспортну незабезпеченість необхідної рухомості населення та мобільності трудових ресурсів як фактора розвитку виробництва, а також загостренню екологічних проблем.

Список використаних джерел

1. Гнедіна К. В. Вдосконалення управління муніципальною транспортною системою в контексті сталого розвитку. *Економічний простір*. 2015. № 93. С. 81–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2015_93_10
2. Дивінець О. Л. Стратегічні пріоритети розвитку міських електротранспортних підприємств України. *Європейський вектор економічного розвитку*. Економічні науки. 2015. № 1. С. 74–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ever_2015_1_11
3. Блудян Н. Реформирование пассажирского транспорта (В порядке обсуждения). *Автомобильный транспорт*. 2005. № 2. С. 29–31.
4. Дем'янчук Ю. Основні проблеми державно-правового управління залізничним транспортом України. *Підприємство, господарство і право*. 2011. № 3. С. 56–59.
5. Онищук Г. И., Потапова Н. Н. Концессия как механизм инвестирования ресурсосбережения в жилищно-коммунальном хозяйстве регионов Украины. *Коммунальное хозяйство городов: науч.-техн. сб.* 2007. № 77. С. 1–11.
6. Хозяйственное право Украины : учебник / под ред. А. С. Васильева, О. П. Подцерковного. Харьков: Одиссей, 2005. – 464 с.
7. Хозяйственное право : учебник / [В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, В. В. Хахулин и др.]; под ред. В. К. Мамутова. Киев: Юринком Интер, 2002. – 912 с.
8. Господарське право : навч. посібник у схемах і таблицях / за заг. ред. канд. юрид. наук, доц. М. Л. Шелухіна. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 616 с.
9. Про транспорт : Закон України від 10 листопада 1994 року № 232/94-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 51. Ст. 446.
10. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436 / Верховна Рада України. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 462.
11. Джабраїлов Р. А. Територіальна громада міста та місто у сфері господарювання. *Вісник Донецького національного університету*. Сер. В: Економіка і право. 2008. Вип. 2. С. 386–394.
12. Про концесії : Закон України від 16 липня 1999 року № 997–XIV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 41. Ст. 372.
13. Про концесії на організацію та будівництво автомобільних доріг : Закон України від 14 грудня 1999 року № 1286–XIV в редакції Закону від 15 січня 2009 року № 891–VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 25. Ст. 312.

14. Кикоть О. О. Деякі питання правового регулювання інвестування на основі концесії на будівництво автомобільних доріг в Україні. *Правове регулювання економіки*. 2009. URL: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pre/2009/Kykot%20O.pdf.

Родина Валерия Викторовна,

кандидат юридических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3533-0272>

ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОРОДСКОГО ЭЛЕКТРОТРАНСПОРТА: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Исследуются показатели качества услуг городского электротранспорта, их влияние на результаты финансово-хозяйственной деятельности предприятий городского пассажирского транспорта. Проанализирован правовой режим имущества предприятий городского пассажирского электротранспорта. Рассмотрены пути использования новейших технологий для сохранения и реконструкции существующих и строительства новых автодорог, трамвайных путей и контактных линий.

Ключевые слова: городской электротранспорт; высокий уровень износа объектов городского электротранспорта; опасность для потребителей; правовой режим имущества предприятий городского электротранспорта; эффективное использование имущества.

Rodina Valeriia Viktorivna,

PhD in Law

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Krivyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3533-0272>

SOME PROBLEMS OF FUNCTIONING OF THE URBAN ELECTRIC TRANSPORT: THE PRESENT-DAY STATE AND THE WAYS TO SOLVE THEM

The urban electric transport operates in 54 cities and towns providing more than half of intra-city and intra-town passenger traffic. Since 1991, however, its development has virtually come to a halt, a steady trend towards reducing the volume of passenger traffic, deteriorating the quality of transport services for the population and a diminished level of traffic safety has taken shape. In many developed countries of the world where the urban electric transport networks had been reduced or dismantled altogether, in 20 to 30 years, due to a significant deterioration of transport services and traffic safety indicators, major capital investments had to be made to restore those networks.

The urban electric transport services quality indicators and their influence on the financial and economic performance of the urban passenger transport organizations have been studied. An analysis of the legal framework for the property of the urban passenger electric transport organizations has been carried out. The ways of using state-of-the-art technologies for the preservation and reconstruction of existing highways, tramlines and overhead contact systems, as well as for the construction of new ones have been considered.

Key words: urban electric transport; high level of depreciation of the urban electric transport units; hazards to consumers; legal framework for the property of the urban electric transport organizations; efficient use of property.

Надійшла до редколегії 16.11.2018

УДК.347

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-152-157>

Склема Тетяна Юріївна,

аспірант

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4921-4929>

АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ДО ВИМОГ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджено теоретичні та практичні питання, здійснено аналіз шляхів реформування вітчизняного законодавства у сфері захисту прав споживачів відповідно до вимог ЄС. Визначено концепцію, згідно якої передбачається імплементація законодавчих актів Європейського Союзу у сфері захисту прав споживачів, створюються умови для ефективного досудового врегулювання споживчих спорів, відбувається сприяння розвитку системи незалежних досліджень рівня якості та безпеки товарів, робіт і послуг на споживчому ринку.

Ключові слова: захист прав споживачів; розвиток; споживач; продукція; суб'єкти господарювання; кешбек; система.

Постановка проблеми. У сучасних економічних та політичних умовах розвитку України чільне місце посідає питання захисту прав споживачів, адже захист прав споживачів – це гарантований законом контроль за якістю і безпечністю продукції, всіх видів послуг та робіт з боку держави. Крім якісної продукції, споживач повинен бути забезпечений якісним обслуговуванням. Нині є нерідкими випадки порушення прав споживача недобросовісними суб'єктами господарювання, у більшості випадків з метою збільшення своїх прибутків. На тепер, на жаль, не створено ефективного механізму реалізації прийнятої законодавчої бази країни у сфері захисту прав споживачів. Насправді сьогодні спостерігаємо надзвичайно низький рівень якості товарів та надання послуг, українські реалії в галузі захисту прав споживачів бажають кращого. Все це актуалізує питання вивчення та дослідження національних гарантій захисту прав споживачів.

З огляду на орієнтацію політики нашої держави на членство у Європейському Союзі та відсутність сучасних комплексних досліджень сфери захисту прав споживачів, зазначена тематика дослідження є актуальною.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика питання захисту прав споживачів не стоїть осторонь наукової зацікавленості та розробки вітчизняних та зарубіжних вчених, і не лише правників: В. І. Муравйова, Л. М. Іваненка, Л. Д. Титаренка, В. А. Павлова, В. Д. Малигіна, Л. Д. Титаренка та інших. У їхніх працях обґрунтовуються перспективи розвитку захисту прав споживачів та досліджується проблематика правового врегулювання даних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Відносини між споживачами товарів, робіт та послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг регулюються спеціальним Законом України «Про захист прав споживачів» (далі – Закон). Крім зазначеного Закону, до законодавства про захист прав споживачів відносяться Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України та інші нормативно-правові акти, що містять положення про захист прав споживачів

Крім того, великою проблемою є те, що станом на 2018 рік споживач є головним інвестором української економіки. Держава повинна співпрацювати з добросовісними суб'єктами господарювання та підтримувати їх, одночасно захищаючи та відстоюючи права споживачів. Крім цього, необхідно з найменших літ виховувати громадян як свідомих споживачів, які знають свої права та можуть їх відстоювати. Ми досягнемо успіху за умови поєднання свідомого споживача та добросовісного суб'єкта господарювання

На сьогодні рівень юридичної обізнаності споживачів в Україні низький. Це обумовлюється навіть тим, що, не дивлячись на існування куточка споживача, споживач зазвичай не цікавиться та, відповідно, не ознайомлюється з відомостями, які в ньому надані, у результаті чого не знає своїх прав та не може їх відстоювати. Зокрема, у Законі України «Про захист прав споживачів» зазначається, що споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на захист своїх прав державою; належну якість продукції та обслуговування; безпеку продукції; необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця); відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції), відповідно до закону; звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав; об'єднання в громадські організації споживачів (об'єднання споживачів) [2].

У Законі також визначено, які саме дії може вчинити споживач у випадку порушення його споживчого права. Одним із видів захисту прав та інтересів споживача є звернення до суду з позовом про відшкодування шкоди, завданої неякісними товарами та послугами.

Крім того, паралельно споживач може звернутися за допомогою до громадської організації, яка спеціалізується на відстоюванні прав громадян на якісні товари та послуги. Громадські організації такого типу допоможуть провести всі необхідні експертизи та повідомлять, які докази потрібно надати суду для успішного вирішення справи на користь споживача. За статистикою, підрахованою такими організаціями, на сьогоднішній день 59 % від загальної кількості звернень з подібних питань є проблема неякісного надання послуг суб'єктами господарювання, а саме: відмова в обміні товару або поверненні коштів за придбаний товар неналежної якості та порушення прав споживачів обслуговуючим персоналом. Також частими є скарги щодо розповсюдження незаконної торгівельної діяльності та вимоги про перевірку суб'єктів господарювання. Зокрема, доцільно буде звернутися за послугами до кваліфікованого юриста, який допоможе підготувати всі необхідні документи для подання позову до суду, а також захистити права споживача в суді та у відносинах із продавцем, виробником чи виконавцем послуг.

У Законі встановлено, що держава забезпечує споживачам захист їхніх прав, надає можливість вільного вибору продукції, здобуття знань і кваліфікації, необхідних для прийняття самостійних рішень під час придбання та використання продукції відповідно до їх потреб, і гарантує придбання або одержання продукції іншими законними способами в обсязі, що забезпечує рівень споживання, достатній для підтримання здоров'я і життєдіяльності. Однак навіть бездоганні норми законодавства можна трактувати по-різному. Тому метою перевірок суб'єктів господарювання має стати не стягнення штрафів, а допомога бізнесу максимально ефективно виконати вимоги законодавства.

На сьогоднішній день в Україні державними органами, які виконують функцію захисту прав споживачів, є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, місцеві державні адміністрації, інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування згідно із законом, а також суди.

Держава повинна зосередити увагу на вирішенні трьох важливих завдань: по-перше, як забезпечити права споживача таким чином, щоб не постраждав сумлінний бізнес, по-друге, підвищити суспільну свідомість та роль споживачів у самозахисті своїх прав та інтересів, та, по-третє, як оптимально врегулювати законодавство та адаптувати україн-

ську систему захисту прав споживача до європейської. Оскільки держава відповідає за безпеку та якість продукції, очевидно є необхідність внесення змін у систему захисту прав споживачів в Україні з метою гарантування захисту споживчих прав.

У 2015 році владою України було введено призупинення перевірок бізнесу державними органами контролю. У 2017 році законопроект зазнав змін, у результаті яких було чітко визначено перелік організацій, що мають право на проведення перевірок. Однак введення мораторію на перевірку бізнесу призвело до суцільного порушення прав споживачів. Споживацький ринок заповнено сфальшованою, контрабандною, контрафактною продукцією неналежної якості. Зокрема, Держпродспоживслужба констатувала, що за 2018 рік практично вдвічі збільшилася кількість масових отруєнь, у тому числі дітей у дитячих садочках, школах. Тому, зважаючи на недоліки цього мораторію, органи державної влади повинні визнати даний мораторій недоцільним на 2019 рік.

Україна як країна з розвиненою економікою повинна ставити пріоритетом політику забезпечення прав споживачів. Великою проблемою є те, що на 2018 рік споживач – головний інвестор української економіки. Держава повинна співпрацювати та підтримувати добросовісний бізнес із врахуванням захисту прав споживачів. Ми досягнемо успіху за умови поєднання свідомого споживача, який має чіткі уявлення про свої права, та добросовісного суб'єкта господарювання.

Не точне твердження або не правильне представлення точних фактів щодо істотних властивостей товару, його складу, використання, впливу на здоров'я та навколишнє середовище; приховування фактів невідповідності товарів вимогам правових положень, міркування товарів товарними знаками, що вводять в оману, можуть викликати придбання недоброякісного товару. Відповідно до таких умов, виникає необхідність підвищення відповідальності бізнесу за відсутності якісного споживчого інформування.

Новелою у споживчій сфері також є прийнятий у Законі України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення умов для дистанційної торгівлі та детінізації розрахунків у сфері торгівлі та послуг" так званий «кешбек» для споживача, який передбачає впровадження новітніх для споживача в Україні систем обліку фіскальних чеків. Дана новела передуватиме суттєвим змінам у системі регулювання ринку роздрібною торгівлі. Його суть полягає в тому, що влада надасть право контролювати, чи обліковує підприємець проданий товар, самим споживачам. Це відбуватиметься через вже наявну систему реєстраторів розрахункових операцій.

Споживачі зможуть самостійно перевіряти, чи є виданий їм чек справжнім. У разі якщо будуть виявлені порушення, покупець зможе розраховувати на грошову компенсацію у розмірі вартості купленого товару.

Працюватиме закон у випадку придбання товарів чи послуг вартістю понад 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та направлення відповідної скарги до контролюючих органів.

Метою даного законопроекту є сприяння детінізації обігу готівкових коштів, усунення прогалин у правовому регулюванні розрахунково-касових операцій при дистанційній торгівлі, зменшення корупційних ризиків при адмініструванні податків і сприяння захисту прав споживачів.

Вважаємо, що модель системи захисту прав споживачів в Україні має складатися з чотирьох елементів – правового захисту, державного захисту, ринкового захисту та громадського захисту. Крім того, в Україні має бути створено єдиний представницький орган.

На сьогоднішній день задля захисту інтересів споживачів місцевим органам виконавчої влади доручено створити консультаційно-інформаційні служби "гарячої лінії" з питань захисту прав споживачів. Це є великим кроком вперед, адже споживач може звернутися в будь-який час та безкоштовно отримати консультацію стосовно захисту його прав.

Держпродспоживслужбу України також зобов'язано висвітлювати на офіційному веб-сайті дані щодо випробувань споживчих товарів, проведених в акредитованих лабораторіях на замовлення громадських об'єднань споживачів, та розміщувати такі публікації в засобах масової інформації.

Право споживачів на захист під час купівлі товарів належить до охоронюваних законом прав людини. Також болючим питанням на сьогоднішній день є придбання техніки не належної якості. Покупець має бути уважним, коли купує техніку. Однак різноманіття у виборі та привабливі пропозиції завжди привертають увагу покупців. На сьогодні важко сказати про правдиву відповідність до якості товару, як це зазначають продавці в магазинах, оскільки виробники можуть постачати фальсифікований товар. Обов'язковим нюансом під час покупки є видача чеку та гарантійного талону. Якщо навіть одне з переліченого відсутнє, покупець має замислитися щодо безпеки від такої покупки. Якщо він вирішить купувати таку техніку, то в разі поломки довести провину суб'єкта господарювання буде неможливо. Ринковий нагляд може планово проконтролювати лише найбільші суб'єкти господарювання, а інші перевіряються після отриманих скарг з боку споживачів. Тому ця сфера також потребує більш детального вивчення та відповідного врегулювання на законодавчому рівні.

Головною метою органів ринкового нагляду є контроль відповідності до всіх вимог, у тому числі й вимог Європейського Союзу. Ринковий нагляд – важливий інструмент виконання директив нового підходу, які відповідають стандартам ЄС. Покупець може звернутися до органу зі скаргою, у такому випадку проводиться перевірка магазину, де була придбана ця техніка. До Держпродспоживслужби регулярно надходять скарги від покупців. Головним порушенням на сьогодні є відсутність маркування національним знаком відповідності «СЕ». Даної вимоги зобов'язаний дотримуватися кожен виробник під час випуску продукції та наступної її реалізації. До того ж має бути наявний так званий «технічний файл», тобто гарантійне свідоцтво, у якому зазначено інформацію щодо повної безпечності продукції.

Щороку до планових перевірок по всій країні включаються лише суб'єкти, відібрані за сукупністю ризик-факторів. З державного бюджету передбачено кошти для перевірки зразків техніки в акредитованій лабораторії. За виявленими порушеннями на продавця товару накладаються штрафні санкції. Якщо штраф не погоджуються сплатити в добровільному порядку, відкривається судова справа, яка гарантує доведення провини суб'єкта господарювання або постачальника цієї технічної продукції.

Вимоги залишаються такими ж і стосовно продукції, замовленої в Інтернеті. З метою гарантування безпечності та надійності подальшого захисту своїх прав, споживач має ретельно перевіряти всі реєстраційні документи сайту, з якого замовляється продукція. У законодавстві передбачено 2 пункти, через які покупець може бути невдоволений продукцією та звернутися до контролюючих органів в разі виявлення неякісного товару або ж якщо придбаний товар чи продукція не влаштовує споживача за певними критеріями. Якщо перевіркою підтверджено наявність у товарі недоліків, споживач має право на зменшення ціни або безоплатне усунення недоліків у строк 14 днів чи відшкодування витрат на усунення недоліків товару.

Краща поінформованість покупців та більша прозорість магазинів у великих містах та обласних центрах дозволяє з вищою вірогідністю забезпечити захист прав споживачів. Натомість у районних містечках та селищах ситуація на порядок складніша. Для місцевих підприємців додатковий гарантійний ремонт – це значні незаплановані витрати. Тому велика кількість товарів продається без належно оформленої гарантії або ж взагалі без неї. Через це люди стикаються з відмовами відремонтувати придбаний товар або ж його замінюють на дешевший чи давно вживаний.

На сьогодні в Україні повністю відсутня структура захисту прав споживачів на рівні органів місцевого самоврядування. У містечках магазини можуть ставити велику ціну або продавати продукцію низької якості за високими цінами. Система контролю технічної продукції та сама структура захисту прав споживачів має більше вдосконалитися та розгортатися на маленькі містечка.

Вимоги та зміни ЄС щодо захисту прав споживачів для гарантії прав на безпечну, якісну та доступну продукцію споживачеві в Україні кожного дня дописуються та переписуються вимоги, що ідентичні ЄС. Згідно з повідомленням Держпродспоживслужби, нових

вимог є багато, тому цим займається та контролює ціла інституція. До Угоди про асоціацію було також багато вимог, ідентичних тим, що є зараз. Як раніше, так і зараз контроль вівся на найвищому рівні. Був відмінений державний стандарт. Оформлення тексту нововведеного технічного регламенту стало простішим і доступнішим.

На сьогодні Держпродспоживслужба як контролюючий орган поклала на себе багато зобов'язань, у рамках виконання яких проводиться роз'яснення щодо актуальних питань у сфері захисту прав споживачів. Окрім цього, йде поінформованість населення про куточки в магазинах для споживачів, де вони можуть ознайомитися з документами на продукцію та законом «Про захист прав споживачів». Це гарантує зменшення кількості порушень. Одним із головних зобов'язань було створення місцевими органами «гарячої лінії» з питань захисту прав споживачів, оскільки Держпродспоживслужба, зі свого боку, максимально висвітлює на своєму сайті інформацію про перевірки і випробування споживчих товарів. Саме ця установа є для споживачів інструментом захисту та інформування про той чи інший виріб. Всі планові заходи реалізації вимог ЄС у сфері захисту прав споживачів, згідно із затвердженою концепцією, повинні бути впроваджені у найближчі роки. Це дозволить забезпечити досудове врегулювання споживчих спорів.

Імплементация законодавчих актів ЄС також створить врегульовану систему контролю за виробниками та суб'єктами господарювання. Зрозуміло, що проконтролювати всіх постачальників продукції та продавців дуже складно. Має вдосконалитися система інформування щодо продукції та перевірки суб'єктів господарювання. Це дасть можливість споживачам не потрапляти в неприємні ситуації. Самі ж суб'єкти господарювання розумітимуть свою відповідальність за порушення. На сьогодні за кордоном існує контроль з боку поліції за дотриманням Закону «Про захист прав споживачів». Для нашої країни першочергова потреба полягає в необхідності наблизитися до європейської практики контролю за технічною продукцією.

Висновки. Підводячи підсумки зазначеного вище, можна визначити, що на сьогодні у вітчизняному законодавстві існує низка прогалин у сфері захисту споживачів. У нашій країні реформи проводяться дуже складно, однак ми рухаємося в правильному напрямку, прагнемо покращити життя громадян. З цією метою опрацьовується концепція, за якою передбачається імплементация законодавчих актів Європейського Союзу у сфері захисту прав споживачів, зокрема директив, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Створюються умови для ефективного досудового врегулювання споживчих спорів, відбувається сприяння розвитку системи незалежних досліджень рівня якості та безпеки товарів, робіт і послуг на споживчому ринку. Створюються всі умови для захисту прав вразливих категорій споживачів, зокрема осіб із вадами розумового та фізичного розвитку тощо.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про захист прав споживачів: Закон України від 10.06.2017. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
3. Закон України від 23 грудня 1997 р. № 771/97 - Р «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини». Київ, 1997.
4. Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2788 – III „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”. Київ, 2001.
5. Закон України від 13 вересня 2001 р. № 2681-III „Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини”. Київ, 2001.
6. Муравйов В. І. Проблеми гармонізації законодавства держав-членів та третіх країн в контексті європейської інтеграції. *Український щорічник міжнародного права*. Київ: Видавничий дім «Промінь», 2010. С. 286–319
7. Іваненко Л. М. Захист прав споживачів: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 496 с.
8. Іваненко Л. М. Реалізація прав споживачів на придбання товару належної якості. *Право України*. 2003. № 8. С. 73–77.

9. Титаренко Л. Д., Павлова В. А., Малигіна В. Д. Ідентифікація та фальсифікація продовольчих товарів: навч. посіб. Київ: ЦНЛ, 2006. 192 с.

Склема Татьяна Юрьевна,

аспірант

(Харьковский национальный университет внутренних дел,
г. Харьков)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4921-4929>

АДАПТАЦИЯ УКРАИНСКОЙ СИСТЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ К ТРЕБОВАНИЯМ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

В статье исследованы теоретические и практические вопросы, осуществлен анализ путей реформирования отечественного законодательства в сфере защиты прав потребителей в соответствии с требованиями ЕС. Определяется концепция, согласно которой предполагается имплементация законодательных актов Европейского Союза в сфере защиты прав потребителей. Создаются условия для эффективного досудебного урегулирования потребительских споров, происходит содействие развитию системы независимых исследований уровня качества и безопасности товаров, работ и услуг на потребительском рынке.

Ключевые слова: защита прав потребителей; развитие; потребитель; продукция; субъекты хозяйствования; кэшбек; система.

Sklema Tatyana Yuriivna,

aspyrant

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4921-4929>

ADAPTATION OF THE UKRAINIAN CONSUMER PROTECTION SYSTEM TO THE REQUEST OF THE EUROPEAN UNION

The article deals with theoretical and practical questions, an analysis of reforming ways the domestic legislation in the field of consumer rights protection in accordance with the requirements of the European Union. The concept for implementing the European Union legislation in the sphere of consumer rights protection is foreseen.

In today's economic and political conditions of development of Ukraine, the issue of consumer rights protection is at the forefront. Indeed, the protection of consumers' rights is a guaranteed by law control over the quality and safety of products, all types of services and works by the state. In addition to high-quality products, the consumer must be provided with high-quality service. At present, there are frequent cases of violations of consumer rights by unscrupulous business entities in most cases in order to increase their profits. At present, unfortunately, there is no effective mechanism for implementing the adopted legislative framework of the country in the field of consumer rights protection. In fact, to date, we observe an extremely low level of quality of goods and services, Ukrainian realities in the field of consumer rights protection deserve a better deal. All this updates the issue of studying and researching national safeguards for consumer rights protection.

Given the orientation of our country's policy towards membership in the European Union and the lack of modern comprehensive research on the protection of the rights of citizens, this topic is relevant. Therefore, Ukraine as a country with a developed economy should prioritize the policy of ensuring consumer rights.

In particular, according to statistics calculated by public organizations specializing in defending the rights of citizens to quality goods and services, today, 59% of the total number of appeals on consumer rights violations is the problem of poor provision of services by business entities. In particular, this is a refusal to exchange goods or return funds for purchased goods of inadequate quality and violation of consumer rights by service staff. Also frequent complaints about the proliferation of illegal trade activities and the requirements for verification of business entities.

In addition, the major problem is that by 2018 the consumer is the main investor of the Ukrainian economy. The state must cooperate and maintain good faith while protecting and upholding consumer rights. In addition, it must, from the very younger age, educate citizens as conscious consumers who know their rights and can defend them. We will succeed by combining a conscious consumer and a good business entity.

Reforms are very difficult in our country, but we are moving in the right direction with the aim of improving the lives of citizens. To this end, conditions for an effective pre-trial settlement of consumer disputes are created, and the development of a system of independent researches on the level of quality and safety of goods, works and services in the consumer market is being promoted.

Key words: protection of consumer rights; development; consumer; products; business entities; cash back; system.

Надійшла до редколегії 16.11.2018

УДК 347.2/3

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-158-163>

Шеховцова Вікторія Володимирівна,

кандидат економічних наук

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2207-9317>

ВІРТУАЛЬНІ ЖИТЛОВІ ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Статтю присвячено дослідженню житлових проблем внутрішньо переміщених осіб в Україні. Житло є одним з елементів необхідного життєвого рівня людини. Автором вивчено категорію «житлова потреба» для певної частини громадян, проведено порівняльний аналіз власного та закордонного досвіду щодо врегулювання житлових питань переселенців, виявлено резерви покращення правового захисту цієї категорії осіб.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи; тимчасове та соціальне житло; житлові потреби; житлові права.

Постановка проблеми. Основна мета житлових прав – задоволення житлової потреби, що визначається як необхідність у постійному місці проживання для кожної людини. Житло повинно відповідати технічним, санітарним та іншим характеристикам, що і буде свідчити про нормальні умови проживання.

Проблеми переміщених осіб, зокрема й житлова, сягають загрозливих масштабів. Люди полишили домівки, втікаючи від воєнних дій, і певна їх частина вже не має на меті повернутися назад. Наразі продовжують дуже гостро проявлятися складнощі з житлом для них. На сьогодні внутрішньо переміщеними особами опікуються багато державних установ і новостворених організацій, та проблеми людей не зникають.

Прийнято низку важливих правових документів, які повинні змінити ситуацію на краще, але все впирається в їх дотримання та у відповідальність уповноважених осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правову природу житлових правових відносин у різні періоди вивчали В. Маслов, В. Чігір, Т. Тилик, Т. Водкіна, Ю. Басін, М. Галянтич та інші науковці.

Так, О. Аврамова стверджує, що будь-яке право спрямоване на задоволення потреб людини. У житловому праві це задоволення житлової потреби, яка охоплює доступне, безпечне користування житлом [1, с. 4].

Приділяючи увагу нормативно-правовій базі, Г. Виноградова вказує, що нові соціально-економічні та політичні умови вимагають формування цілісної нормативно-правової бази, яка б належним чином забезпечувала можливість захисту конституційних прав громадян, зокрема й права на житло [2].

Безпосередньо дослідженню житлових проблем внутрішньо переміщених осіб присвячено роботи таких дослідників, як М. Кримова, І. Данилова, Л. Щетініна, М. Кобець, І. Войналович, Г. Виноградова та ін.

М. Кобець, вивчаючи проблемні питання переселенців, зазначає, що житло – одна з основних матеріальних умов життя людини. Потреба людини в житлі виникає з моменту її народження, зберігається протягом усього життя і припиняється після смерті. Отже, задоволення потреби людини в житлі – дуже важливе соціальне завдання.

Забезпечення житлом та працевлаштування внутрішньо переміщених осіб стало на сьогодні основною проблемою, вирішення якої надасть можливість забезпечити початок відродження громадян, які постраждали від окупації та перенесли внутрішнє переміщення [3].

Метою цієї статті є дослідження проблемних питань забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб як незахищеної категорії громадян з метою визначення напрямків їх подолання.

П'ятий рік триває збройний конфлікт на території Донецької та Луганської областей. П'ятий рік Кримський півострів знаходиться в тенетах окупації. Вздовж межі зіткнення на Донбасі руйнування зазнали більше ніж двадцять тисяч осель. Станом на 21 вересня 2018 року, за даними структурних підрозділів соціального захисту в обласних та Київській міській державній адміністраціях, майже півтора мільйона громадян покинули територію Донбасу та Криму, стали «переселенцями», змушені вирішувати складні питання працевлаштування та пошуку житла. 60 % з усієї кількості внутрішньо переміщених осіб – це особи похилого віку та малеча. Найбільше переселенців у Донецькій, Луганській, Харківській і Київській областях та в місті Київ. Наразі люди стали заручниками статусу внутрішньо переміщених осіб і змушені поневірятися територією своєї ж держави. Дослідники вважають, що насправді до статистично визначеної кількості переселенців варто додати ще 15–20 %. Так, частина внутрішньо переміщених осіб з різних причин не бажають реєструватися.

Не слід внутрішньо переміщених осіб відносити до особливої групи громадян України. Вони понесли великі втрати, відчули на собі утиск своїх прав, і держава повинна стежити за дотриманням їх прав.

Пошук помешкання для проживання – серйозний виклик для внутрішньо переміщених осіб. Вони не можуть інтегруватися, допоки не отримають житло. Відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, Україна повинна вживати відповідні заходи для дотримання прав усіх тих громадян, які постраждали внаслідок воєнних дій на сході країни та анексії Криму. Ситуація з реалізацією прав внутрішньо переміщених осіб в Україні залишається негативною.

У всьому світі мільйони людей отримали статус внутрішньо переміщених осіб через конфлікти та насильство у своїх країнах. Більшість внутрішніх переміщень спостерігається в країнах з низьким рівнем доходів. До таких держав належать Сирія, Судан, Ірак, Колумбія, Афганістан, Нігерія, Індія. На жаль, до цього списку долучено і нашу державу. На сьогодні Україна шукає свої шляхи вирішення питання забезпечення житлових прав переселенців, вивчаючи як негативний, так і позитивний досвід інших країн.

Складний процес відновлення житлових прав триває в Косово і до цього часу, хоча внутрішній воєнний конфлікт закінчився в 1999 році. Внутрішні переміщення в країні проходили в багатьох напрямках. Кадастри було знищено під час конфлікту, що зробило процес розробки механізмів компенсації та відшкодування досить тривалим. Компенсацію могла отримати дуже невелика кількість людей. На початок 2018 року не виплачено жодної компенсації. У процесі відновлення прав на житло з'явилося багато позаправних, нелегальних конструкцій. Наприклад, незаконно під будівництво нового житла здавалися сільськогосподарські землі. Зараз у Косово людей, яким необхідно житло, більше ніж на час закінчення воєнного конфлікту.

Невдачі керівництва Косово в житловому питанні переселенців вчать багато чому, однак варто звернути увагу і на досвід таких країн, як Молдова та Грузія. Так, у Молдові було передбачено компенсацію шкоди заподіяному майну громадян, що відповідає ринковій вартості попередньо втраченого; встановлено строк надання постійного житла у п'ять років; відкрита пільгова кредитна лінія. На сьогодні житлове питання переселенців в Молдові вирішено.

Грузія пішла своїм шляхом. У цій, набагато меншій за нашу, країні було близько 300 тисяч переселенців, що становило майже шість відсотків від усього населення. У дер-

жаві прийняли спеціальну комплексну програму, якою скористалися більше половини внутрішньо переміщених осіб, які в результаті отримали житло, надавалася безвідсоткова позика на придбання житла або грошова компенсація за втрачене та зруйноване майно. Розмір компенсації склав 10000 доларів США. На цих прикладах показано, що врівноважені продумані дії, правильно організовані процеси відновлення житлових прав дають позитивні результати.

На початку конфлікту, після переміщення у безпечні місця, переселенці вважали, що вже скоро повернуться до власних домівок. Однак процес повернення непідконтрольної території затягується, і багато людей розуміють, що перспектива повернутися додому в них майже відсутня. У Законі про забезпечення прав переселенців говориться про те, що держава повинна сприяти поверненню людей на місця їх попереднього проживання. І тут необхідно визначитися з кількістю громадян, які потребують покращення житлових умов. Усіх внутрішньо переміщених осіб ділять на тих, хто бажає повернутися на рідні землі, і тих, кого треба забезпечити житлом на нових місцях проживання. Однак навіть ті, хто в майбутньому бажають повернутися, повинні бути забезпечені тимчасовим житлом. На жаль, ми не володіємо точною інформацією про те, яка конкретно кількість внутрішньо переміщених осіб потребує забезпечення тимчасовим житлом, а яка – постійним.

Вина за неточність інформації повністю лежить на Міністерстві соціальної політики. База внутрішньо переміщених осіб була сформована для отримання ними соціальної допомоги. У базі зараз є інформація на півтора мільйона осіб. І треба враховувати, що частина людей, які зареєстровані як переселенці, живуть на підконтрольній території і покращення житлових умов не потребують.

Відповідно до останніх соціологічних досліджень, приблизно третина внутрішньо переміщених осіб не хочуть повертатися на непідконтрольну територію, навіть якщо вона буде звільнена, і вони мають потребу в постійному житлі. Інші громадяни також потребують вирішення житлового питання. Ті з них, хто бажає за будь-яких умов повернутися додому, повинні бути забезпечені тимчасовим житлом. Водночас виникає проблема – фонди постійного та тимчасового житла в Україні мізерні.

Більшість переселенців житлове питання вирішують самостійно. Майже 60 % з них проживають в орендованих квартирах і будинках. Внутрішньо переміщені особи проживають у гуртожитках, базах відпочинку, санаторіях, лікарнях, спеціально побудованих модульних містечках та ін. Серед переселенців є багато тих, які не раз змінювали житло. Їх не влаштовують умови проживання та висока вартість житла. Приміщення, що надаються цій категорії громадян, найчастіше потребують ремонтів. Крім цього, із гуртожитків і пансіонатів переселенців дуже часто виселяють, бо структури, яким ці помешкання належать (державні, комунальні) не можуть визначитися з порядком проживання внутрішньо переміщених осіб.

Держава не виконує положення законодавства щодо забезпечення внутрішньо переміщених осіб безоплатним тимчасовим житлом (за умови сплати за комунальні послуги), як це встановлено абзацом восьмим п. 1 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Відповідно до законодавчих норм, житло для тимчасового проживання переселенців відносять до житлового фонду спеціального призначення. До житлового фонду спеціального призначення також належать: гуртожитки, квартири або будинки маневреного житлового фонду, службові квартири, притулки [4]. Слід відмітити, що створенню та наповненню фонду тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб достатньо уваги не приділяється.

Що стосується спеціально зведених модульних котеджних містечок, то вони будувалися нашвидкуруч і насправді для короткочасного проживання. У більшості випадків такі містечка зведені за межами міст або в сільській місцевості, що ускладнює для переселенців пошук роботи. Оселі оснащені мінімальною кількістю меблів і не зовсім пристосовані до зимових умов. Люди жаліються на опалення, водопостачання та теплоізоляцію. Це

житло має статус муніципального і надається внутрішньо переміщеним особам тільки на час бойових дій. Як тільки відновиться влада на окупованих територіях, постане питання про переселення людей на постійні місця проживання, а отже котеджні містечка будуть звільнятися. Крім того, самих містечок дуже мало.

Тимчасове житло – не вихід для внутрішньо переміщених осіб. Кожна людина має на меті придбати власне житло, але тільки 4 % переселенців мають заощадження на придбання житла, інші не можуть собі цього дозволити.

Житлові приміщення для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб не підлягають обміну, поділу, приватизації. Громадяни, які проживають в таких квартирах чи будинках, не мають права надати їх в піднайом або вселити інших осіб, які не є членами сім'ї.

Постановою Кабінету міністрів України № 422 (з подальшими її змінами) визначено, що першочергове право на забезпечення тимчасовим житловим приміщенням мають пенсіонери, особи, які втратили працездатність, вагітні жінки та сім'ї з неповнолітніми дітьми [5]. Але водночас, згідно з чинним в Україні Житловим кодексом, ухваленим ще за часів Радянської влади, передбачено лише єдину чергу, до якої включено пільгові категорії громадян. Окремої черги для вимушених переселенців законодавством не визначено [6].

Питання відновлення житлових прав внутрішньо переміщених осіб можемо розглядати не тільки з позиції забезпечення їх житлом, а і з позиції надання фінансової допомоги. Фінансова допомога – це грошові компенсації за втрачене чи частково зруйноване житло, або надання безвідсоткової позики на придбання (будівництво) жилих приміщень. І основна проблема криється в тому, що державі це обійдеться в кругленьку суму. Для її вирішення необхідно від 20 до 40 мільярдів доларів. Знайти такі кошти просто нереально, але якщо б навіть і гроші знайшлися, виникають інші проблеми: надання житла в порядку черги, виділення землі під будівництво, безпосередньо саме будівництво житла та ін. На потреби переселенців у бюджеті на 2018 рік було закладено 3,87 млрд гривень, що на кожну людину становить тільки 2034 грн. на рік.

Прийнята Програма доступного житла, яка передбачає механізм реалізації права громадян на житло і дії за принципом «п'ятдесят на п'ятдесят». Доступне житло, згідно з таким принципом, означає, що половину вартості помешкання сплачує держава, а другу половину – громадяни. Станом на 2018 рік за державною програмою «Доступне житло» подали документи 5410 сімей. Отримали підтримку 65 родин переселенців, що становить трохи більше 1 % від усіх сімей, що звернулися за допомогою.

А що маємо говорити про соціально незахищених переселенців, які не мають коштів, щоб сплатити свою половину? Певна частина людей не зможе скористатися даною програмою і питання фінансування їхніх потреб залишається відкритим. Таким чином, на цей час держава не має точно визначеної фінансової програми, яка б покрила житлову потребу переселенців.

Не можна говорити, що нічого не зроблено: створено Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб як координуючий центральний орган виконавчої влади; прийнята законодавча база, яка закріплює права і свободи внутрішньо переміщених осіб.

Міністерство розробляє і пропонує наразі цілий ряд пілотних проектів. Наприклад, започатковано програму надання субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання житла внутрішньо переміщеним особам. Завдяки цьому проекту більше 60 сімей в місті Маріуполі отримали помешкання. Але це дуже мало, і коштів не вистачає катастрофічно. Виявляється, що створити пілотний проект набагато легше, ніж наповнити його фінансово.

Питання забезпечення житлом переселенців повинні бути нормативно врегульовані. Відповідно до Конституції України, кожен громадянин нашої держави має право на достатній життєвий рівень та житло. Нещодавно Президентом України було підписано Закон

України «Про внесення змін до Закону України «Про житловий фонд соціального призначення», в якому викладено умови забезпечення соціальним житлом переселенців. У законі вказується ще одна категорія громадян, які можуть стати на квартирний облік. До цієї категорії відносять внутрішньо переміщених осіб, які не мають іншого житла для проживання на підконтрольній українській владі території, або їхнє житло пошкоджено до стану, непридатного для проживання, у результаті проведення антитерористичної операції і здійснення заходів щодо забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії в Донецькій і Луганській областях [7]. Однак ці зміни в законодавстві житлові проблеми внутрішньо переміщених осіб не врегульовують. Питання щодо постанови переселенців на квартирний облік вирішено, залишилося тільки знайти вільні приміщення житлового соціального фонду.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, підсумовуючи викладене вище, вважаємо, що проблемні питання забезпечення права на житло внутрішніх переселенців на сьогодні все ще не визначені. Вивчивши деякі особливості процесу забезпечення житлом переселенців, пропонуємо наступне:

1. Розробити єдину стратегію допомоги переселенцям щодо житлових питань.
2. Створити реєстр внутрішньо переміщених осіб, яким насправді необхідно житло, виділивши потребу постійного та тимчасового житла.
3. Скласти уточнені списки соціального житла на місцевому рівні.
4. Надавати можливість переселенцям реконструювати, переобладнати покинуті (не житлові) будинки та квартири, з подальшим переведенням їх у житловий фонд.

Список використаних джерел

1. Аврамова О. Правова природа та система житлових прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. Вип. 7. С. 3–6.
 2. Виноградова Г. Житло для внутрішньо переміщених осіб у системі житлового фонду спеціального призначення. *Юридична наука*. 2015. Вип. 1. С. 30–38.
 3. Кобець М. Проблеми забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Вип. 37. Том 2. С. 110–113.
 4. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-УП від 20.10.2014 р. *Голос України*. 21.11.2014. № 225.
- Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання та Порядку надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання» № 422 від 31.03.2004 р.
6. Житловий кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. д.ю.н., професора Є. О. Харитонова; к.ю.н. доцента Н. Ю. Голубевой. Харків: «Одіссей». 2010. 480 с.
- Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» № 7304 від 17.11.2017 р.

Шеховцова Вікторія Владимировна,

кандидат економічних наук

(Донецький юридический институт МВД України, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2207-9317>

ВИРТУАЛЬНЫЕ ЖИЛИЩНЫЕ ПРАВА ВНУТРЕННЕ ПЕРЕМЕЩЕННЫХ ЛИЦ

Обеспечение жильем внутренне перемещенных лиц сегодня является основной проблемой, решение которой даст возможность обеспечить начало возрождения жизненных позиций граждан, пострадавших от военных действий. Основная цель решения жилищной проблемы – удовлетворение жилищной потребности личности, и определяется она как необходимость в постоянном месте жительства для каждого человека.

Ключевые слова: внутренне перемещенные лица; временное и социальное жилище; жилищные потребности; жилищные права.

Shehovtsova Victoria Volodymyrivna,
PhD in Economics
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2207-9317>

VIRTUAL DWELLING RIGHTS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Dwelling is one of the necessary elements of person's living standard. The person needs in the home since the moment of his birth, it is maintained throughout his life and ceases after death. So the person's satisfaction in the home is a very important social task.

The problems of displaced persons, including residential ones, reach dangerous levels. Today, many internally displaced persons care for many state institutions and newly created organizations, and people's problems do not disappear. A number of important legal documents have been adopted that have to change the situation for the better, but everything rests on their compliance and the responsibility of authorized persons.

Today, Ukraine is looking for ways to address the issue of providing housing rights for migrants, studying both the negative and positive experience of other countries.

To find a home is a serious challenge for internally displaced persons. They can not integrate until they receive dwelling. In accordance with the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Ukraine must take appropriate measures to respect the rights of all citizens who have suffered in a result of hostilities in the east and annexation of the Crimea.

Unfortunately, at this time, the state has no precisely defined financial program that would cover the dwelling needs of immigrants. And the main problem lies in the fact that the state will manage this in a round sum. Finding such funds is simply unrealistic.

It can not be said that nothing has been done: the Ministry for Temporary Territories and Internally Displaced Persons, as a coordinating central executive body, has been established; adopted legislative framework, which establishes the rights and freedoms of internally displaced persons.

The Ministry is currently developing and proposing a number of pilot projects. But the funds do not suffer catastrophically. It turns out that creating a pilot project is much easier than filling it financially.

The situation with the implementation of the rights of internally displaced persons in Ukraine remains negative.

Key words: *internally displaced persons; temporary and social housing; dwelling needs; dwelling rights.*

Надійшла до редколегії **18.11.2018**

Розділ IV

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 351.745.5

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-164-171>

Тичина Дмитро Михайлович,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9430-6101>

Найдюк Юрій Михайлович,
слухач
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КЕРІВНИКА В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ І ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті досліджено роль та значення керівника в діяльності структурного підрозділу Національної поліції. Встановлено, що розв'язання проблем кадрового забезпечення управління керівників у такому державному органі передбачає реалізацію системних організаційних і правових заходів на основі використання вітчизняного досвіду та адаптації визнаних світовою громадськістю стандартів управління у сфері правоохоронної діяльності. Підготовка керівного управлінського складу Національної поліції потребує запровадження моделі управлінської діяльності, що базується на механізмах конкурсного відбору.

Ключові слова: кадри; керівник; управління; персонал; Національна поліція; поліцейський; керівний склад.

Актуальність теми статті. Первинним та основним елементом будь-якого підрозділу, установи, закладу виступає керівництво особовим складом, а проблеми, що виникають при цьому, є найбільш складними та важливими. Відомо, що ефективність управління знаходиться в прямому зв'язку від професійної компетенції, досвіду, особистісних якостей, а також здібностей керівника. Компетентний та підготовлений керівник сприяє просуненню вперед колективу, яким керує, а слабкий і посередній – гальмує, затримує цей рух. Керівник у системі органів Національної поліції має бути наділений такими якостями, як ініціативність, уміння самостійно приймати рішення, нести персональну відповідальність за їх якісне виконання. Керівник органів Національної поліції повинен вміти підкорити собі обставини, які, на перший погляд, від нього не залежать. Сучасні соціально-економічні умови нашої держави вимагають від керівного складу органів Національної поліції принциповості й нерідко – громадянської мужності. Рівень знань керівника повинен бути високим та різнобічним. Сьогодні не можна бути професіоналом-керівником у правоохоронній діяльності, якщо не володієш основами економіки, соціальної психології й управління. Постійне підвищення рівня організаторської діяльності, яка

забезпечує ефективну роботу всіх служб і підрозділів органів Національної поліції, – одна з основних вимог, яка пред'являється до керівників усіх рівнів.

Управлінський персонал обслуговує складні механізми суспільних відносин та виступає необхідним і обов'язковим елементом будь-якої системи соціального управління. Не лише численними дослідженнями багатьох науковців та практиків, але й безпосередньо віковим розвитком суспільства доведено, що існує пряма залежність результативності й ефективності функціонування будь-якої соціальної системи від якості професійної підготовки її управлінського персоналу. Це повною мірою стосується й системи Національної поліції України, зокрема у реалізації основних напрямів її діяльності провідне місце відводиться кадровій політиці.

Варто підкреслити, що реформування системи МВС України, виконання завдань, покладених на неї Конституцією, законами України щодо забезпечення прав та свобод громадян, боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку висувають нові вимоги щодо особистих і професійних якостей працівників керівної ланки Національної поліції України, зумовлюють необхідність підвищення їх ролі в системі управління поліції, рівня їх управлінської компетенції.

На відміну від інших спеціалістів, що забезпечують управління, керівники являють собою групу посадових осіб, яким делеговані права та обов'язки владного характеру. Вони можуть віддавати накази, доручення, що є обов'язковими для відповідних виконавців. Саме керівний склад органів та підрозділів поліції несе на собі основний тягар діяльності з управління та відповідальність за її результати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам теорії управління, управління персоналом та психології управління в Національній поліції України присвячені праці вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема В. Г. Андросюка, О. М. Бандурки, В. І. Барка, Є. Г. Запорожцева, І. В. Зозулі, Я. Ю. Кондратьєва, М. В. Костицького, В. О. Кудрі, Н. П. Матюхіної, В. С. Медведєва, С. В. Петкова, В. М. Плішкіна, В. М. Синьова, О. М. Столяренка, О. Г. Шестакова, О. Н. Ярмиша та інших.

Водночас проблема кадрового забезпечення органів Національної поліції України, незважаючи на численні концептуальні підходи до її розв'язання, залишається відкритою. Чимало важливих питань не вирішено взагалі, зокрема щодо ролі та значення керівника в діяльності органів і підрозділів Національної поліції України, адже запровадження правоохоронними органами країн Східної Європи основ управлінської діяльності країн Європейського Союзу та США призвело до підвищення рівня професійної підготовки поліцейських кадрів. Помітні зрушення у кадровій роботі низки держав пострадянського простору також стали можливими завдяки методикам, апробованим у провідних країнах світу.

Метою дослідження є розроблення науково обґрунтованих організаційних і правових засад кадрового забезпечення управління в органах Національної поліції України, і формування на цій основі пропозицій щодо вдосконалення діяльності керівника органів і підрозділів Національної поліції України.

Виклад основних положень статті. Міжнародні правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів надають провідне значення професійному відбору посадових осіб поліції (поряд із навчанням і підготовкою). Європейський Кодекс поліцейської етики відповідно до ст. 15b Статуту Ради Європи визначає, що поліція повинна діяти таким чином, щоб її працівники користувалися повагою з боку населення саме як професіонали, на яких покладено забезпечення виконання законів [1].

Відповідно до визначених цим Кодексом міжнародних норм, працівники поліції повинні відбиратися на основі оцінки їх компетентності, професійних здібностей і досвіду, які мають бути зорієнтовані безпосередньо на мету професійної діяльності поліції.

Нагальна потреба посилення в Україні законності та правопорядку є однією з найбільш суттєвих складових завдання зі зміцнення демократії та створення правової держави. Саме органом, на який покладено завдання щодо забезпечення особистої безпеки гро-

мадян, захисту їх прав і свобод, законних інтересів; запобігання правопорушенням; охорони і забезпечення публічного порядку; виявлення і розкриття злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, є Національна поліція України – центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, певне місце в діяльності якого займає управлінська діяльність керівника [2].

Варто підкреслити, що реформування системи МВС України, виконання завдань, покладених на неї Конституцією, законами України щодо забезпечення прав та свобод громадян, боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку висувають нові вимоги щодо особистих і професійних якостей працівників керівної ланки Національної поліції України, зумовлюють необхідність підвищення їх ролі в системі управління поліції, рівня їх управлінської компетенції.

На відміну від інших спеціалістів, що забезпечують управління, керівники являють собою групу посадових осіб, яким делеговані права та обов'язки владного характеру. Вони можуть віддавати накази, доручення, що є обов'язковими для відповідних виконавців. Саме керівний склад органів та підрозділів поліції несе на собі основний тягар діяльності з управління та відповідальність за її результати [3, с. 25–26].

Визначальна роль керівника Національної поліції України полягає в тому, що це особа, яка наділена повноваженнями щодо прийняття рішень. Володіючи реальною владою, керівник істотним чином впливає на своїх підлеглих, а в цілому – на характер та результати функціонування системи. Важливо зазначити, що керівник органів та підрозділів Національної поліції України відтворює кадри системи за своєю подобою. Авторитетний керівник оточує себе кваліфікованими, знаючими свою справу колегами, а слабкий – ще більш слабкими підлеглими. І, як наслідок, перший керівник веде роботу своїх підлеглих до успіху, до істотних зрушень у справі боротьби зі злочинністю, слабкий же керівник зі своїми кадрами, як правило, завалює роботу. Умілий керівник органу чітко формулює завдання колективу співробітників, ясно розуміє свою роль у процесі їхнього виконання, він здатний вишукати, виявити і задіяти внутрішні стимули своїх підлеглих і спрямувати їх до самостійних дій, він спроможний передбачити можливі труднощі, запобігти невдачам та знайти найкращі шляхи їхнього подолання в кожній конкретній ситуації [4, с. 614].

Керівнику в органах Національної поліції доводиться виконувати різноманітні, але взаємодоповнюючі функції. Він одночасно виконує функції адміністратора, організатора, спеціаліста, громадського діяча і вихователя. У діяльності керівника Національної поліції ці функції реалізуються в настільки тісному взаємозв'язку, що далеко не завжди можна розрізнити, як одна функція переходить в іншу, а проте вони відносно самостійні [5, с. 175].

Як слушно зазначає О. М. Бандурка, «діяльність сучасного керівника є багатоплановою. Вона поєднує діяльність з визначення основних цілей організації, а також шляхи їх досягнення, стратегії розвитку: це і вплив на підлеглих, і виконання певних функцій, як по відношенню до підлеглих і організації в цілому, так і до інших органів» [6, с. 100]. З цього слідує, що повсякденну діяльність керівника можна звести до виконання таких функцій, як: 1) адміністративні; 2) спеціально-професійні; 3) забезпечення; 4) виховні; 5) контрольно-наглядові; 6) представницькі тощо [7, с. 76].

Водночас, на нашу думку, слід ураховувати те, що керівниками Національної поліції є посадові особи, які на постійній основі здійснюють керування різними підрозділами Національної поліції, мають ввірений підлеглий колектив і реалізують управлінські функції. Крім того, керівник Національної поліції як працівник поліції відповідає за свою діяльність перед суспільством, має певне службове призначення, виступає у відносинах із населенням як професійний працівник, безпосередній представник державної влади, носій державно-владних повноважень.

Кадровий потенціал керівного складу Національної поліції України можна визначити як наявний кадровий управлінський ресурс, який має оптимальну структуру та компетенцію раціонального використання засобів і методів управлінської діяльності для досягнення поставленої мети. На відміну від управління персоналом, управління людськими ресурсами переорієнтовано на потреби організації в робочій силі. Тому пріоритети кадрового забезпечення визначають передусім результати функціонального аналізу робочих місць, а не існуючий кадровий потенціал організації.

Система управління кадровими ресурсами керівного складу Національної поліції України має функціонувати на основі програмно-цілевих принципів, а власне управлінська діяльність – бути зосереджена на кінцевому результаті. Це забезпечується завдяки запровадженню інноваційних форм підготовки керівників, зокрема шляхом безперервності підвищення їх кваліфікації та освіти, безперервної адаптації поведінки до змін у суспільстві, формування вміння виступати перед широкою аудиторією та враховувати її особливості, здатності управляти поведінкою в екстремальних ситуаціях, підтримання належної фізичної підготовки [8, с. 47].

Тому надзвичайно важливим напрямком роботи кадрових служб є відбір кандидатів для зарахування до резерву керівного складу Національної поліції, об'єктивна оцінка їх ділових та особистих якостей, забезпечення навчання кандидатів під час знаходження їх у складі резерву, аналіз їх діяльності та вибір і призначення на вакантні посади найбільш придатних працівників. За сучасних умов технологію роботи з резервом регулює Положення про порядок формування кадрового резерву на керівні посади в Міністерстві внутрішніх справ України, його територіальних органах та підрозділах [9].

У зв'язку з цим керівництвом Національної поліції України проводиться ряд організаційних заходів, спрямованих на оптимізацію структури та підвищення ефективності якості її кадрового забезпечення. Значна робота знаходить своє зовнішнє вираження у формах управління персоналом, серед яких можна виділити *загальні* форми, що характерні для всіх сфер управлінської діяльності, та *спеціальні*, які можна зустріти лише в досліджуваній сфері.

До загальних форм відносяться: видання нормативних актів; видання індивідуальних (на правових, адміністративних) актів; здійснення інших юридично значущих дій, організаційні дії та матеріально-технічні операції.

До спеціальних форм управління персоналом можна віднести такі: а) визначення потреб у персоналі (прогнозування нових робочих місць, планування кількості та якісної потреби у персоналі, вибір методів розрахунку кількості потреби у персоналі); б) профорієнтаційна робота з кандидатами на службу (аналіз джерел відбору персоналу, відбір персоналу, встановлення зв'язків із зовнішніми організаціями, ділова оцінка кадрів під час відбору) [10, с. 64–65].

Ефективність протікання управлінського процесу, дотримання законності, настроїв людей у підрозділі, стосунки між працівниками залежать від багатьох факторів: безпосередніх умов роботи, професійних якостей кадрових працівників, рівня керівного складу тощо.

Беззаперечним є те, що для ефективного управління людьми сучасний керівник повинен мати такі особисті якості, які б давали йому моральне право очолювати колектив [11, с. 92]. Наприклад, знання й уміння виконувати спеціальну роботу у сфері управління Національною поліцією, до яких належать розуміння природи управлінської праці й процесів управління; знання посадових і функціональних обов'язків, способів досягнення цілей і підвищення ефективності діяльності органу; уміння використовувати сучасну інформаційну технологію й засоби комунікації, необхідні у процесі управління; здібності до керівної роботи. У практичній діяльності керівника ці здібності проявляються у здатності управляти людьми і самим собою, в умінні навчати і розвивати підлеглих, здатності розбиратися в людях і формувати малі групи, спрямовувати їх діяльність; володіти педагогіч-

ними прийомами та вміннями тонко і непомітно для підлеглих навчати їх дорученій справі, доводячи їх професійну кваліфікацію до необхідних стандартів [11, с. 93].

Тому керівникові, впливаючи на підлеглих, необхідно мати на меті спонукання їх до певної службової поведінки, що відповідала б як вимогам підрозділу, так і його власним уявленням. Сьогодні дуже важливо, щоб в управлінських апаратах знаходилися не просто високоосвічені люди, що мають життєвий і практичний досвід, а компетентні працівники, які спроможні підтверджувати сучасний стиль роботи і оволодіти новітніми формами керування органами і підрозділами поліції.

Щодо вимог, які ставляться до керівника Національної поліції, повинні відображатися два аспекти. Перший аспект стосується вимог, що ставлять до особи, яка претендує на службу в Національній поліції. Вони є основними та повинні характеризувати особу як здатну виконувати ті чи інші функції працівника Національної поліції, визначати риси особи як майбутнього управлінця. Другий аспект стосується вимог, що ставлять до особи, вже призначеної на відповідну посаду. Вони виступають як нормативно закріплені правила, якими керівник повинен керуватися у своїй діяльності [10, с. 66].

Керівнику Національної поліції передусім необхідно володіти сукупністю знань і вмінь, які б надавали можливість: забезпечувати діяльність органу або його структурного підрозділу згідно з сучасними економічними, політичними і соціальними умовами та вимогами; поєднувати знання фундаментальних питань з практикою, володіти сучасною методологією обґрунтування управлінських рішень з урахуванням загальнолюдських цінностей, інтересів особи, суспільства і держави; вільно орієнтуватися в законодавстві, що стосується сфери професійної діяльності; критично оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, соціальні, культурні події і явища; аналітично мислити, розуміти сучасні проблеми управління, технології адміністративної роботи, продукувати нові ідеї, управлінські рішення; володіти стилістикою офіційних документів тощо.

Щодо наступного комплексу вимог, які висуваються до керівника Національної поліції, слід виходити з певних загальних принципів управління. За основу необхідно брати принцип законності. Поліція, відповідно до ст. 8 Закону України «Про Національну поліцію», діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України [2].

Отже, важливою передумовою якісного відбору на керівні посади є розробка та впровадження у практику управління кадрового забезпечення моделей управлінської компетентності керівників.

За основу необхідно брати принцип законності. Поліція, відповідно до ст. 8 Закону України «Про Національну поліцію», діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України [2]. Законність у діяльності поліції може бути забезпечена лише за умов використання розгорнутої системи взаємодоповнюючих один одного правових гарантій, які дозволяють не допустити чи виявити будь-яке правопорушення. Під час розгляду гарантій законності, мова повинна йти про ті умови, засоби, способи, механізми, які забезпечують реальність режиму законності. Підрозділи по роботі з персоналом Національної поліції України повинні розробляти і затверджувати програми роботи з керівниками, здійснювати їх добір, формувати та оновлювати їх кадровий резерв, проводити роботу з працівниками, зарахованими до кадрового резерву, організовувати їх підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації. У програмі роботи з керівниками органів та підрозділів Національної поліції необхідно визначати завдання; відповідальних посадових осіб; а також навчальні заклади, на базі яких може здійснюватися підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації керівників та осіб, зарахованих до кадрового резерву, календарний план-графік проведення навчальних заходів, нарад, семінарів із визначенням конкретного контингенту їх учасників; обсяги і джерела фінансування передбачених програмою заходів [7, с. 154].

Тому важливою передумовою якісного відбору на керівні посади є розробка та впровадження у практику управління кадрового забезпечення моделей управлінської діяльності керівників. Модель включає в себе чотири компоненти: 1) теоретико-методологічний: знання теорії і методології управління; 2) практичний: професійні знання, інтереси і запити; постановка і розв'язання цільових установок; формування та вдосконалення інтелектуальних, практичних умінь і навичок; творча спрямованість; саморегуляція, самовдосконалення, самоосвіта; 3) організаційний: знання методів і прийомів управлінської діяльності; управління персоналом; застосування новітніх методик і технологій; програмне та інформаційно-комунікативне забезпечення; інноваційна, дослідно-експериментальна, наукова діяльність; 4) психологічний: індивідуальні професійні здібності; трудовий і спеціальний досвід; ділові, моральні, світоглядні якості; ідеали; загальнокультурні норми.

Структура моделі містить три основні елементи: сфера компетентності, яка складає фундамент управлінської компетенції; сфера якостей, які є необхідними для керівника в кожній сфері, та сфера ключових характеристик діяльності й поведінки керівника відповідно до кваліфікаційних вимог. Використання моделі управлінської компетентності дає методичну основу для визначення потенційних лідерів, розробки навчальних програм, складання планів професійного розвитку керівників, призначення на конкретну посаду найбільш придатних працівників. Також вагомий пласт компетенції керівника в Національній поліції мають становити повноваження з питань організації служби в Національній поліції, оскільки дозволяють застосовувати на рівні з методами прямого впливу (накази, доручення тощо) й заходи стимулювання та заохочення працівників Національної поліції до належного виконання покладених на них посадових обов'язків.

Необхідно також згадати і про застосування адміністративного договору, яке спрямовується на ефективне вирішення управлінських завдань, для підтримки дисципліни в реалізації повноважень керівником органу Національної поліції, гарантування національного та публічного порядку. Забезпечити реалізацію цієї мети мають керівники, котрі регулюють управлінські відносини за допомогою адміністративного договору, максимально співвідносячи свої владні впливи на третіх осіб, діючи водночас у межах своєї компетенції, виконуючи покладені на них завдання. Відповідно, під час одноосібного ухвалення рішення підписати договір має право керівник органу, якщо це прямо передбачено законом або входить до його компетенції. Крім керівника, договір може підписати посадова особа, якій надано право підпису спеціальним документом (розпорядженням, довіреністю, наказом тощо) [12, с. 218].

Системне реформування правоохоронних органів в Україні у напрямі удосконалення кадрової роботи має бути спрямоване на розв'язання таких першочергових завдань: організація роботи з персоналом на основі використання досягнень науки, передового вітчизняного та зарубіжного досвіду; здійснення заходів із впровадження контрактного і конкурсного добору кадрів на службу до Національної поліції, удосконалення кваліфікаційних вимог до кандидатів і працівників, підвищення ефективності системи службової та професійно-психологічної підготовки персоналу; удосконалення нормативної бази кадрової роботи, створення оптимальної системи науково-методичного й інформаційного забезпечення роботи з персоналом; удосконалення управління кадровими процесами на основі сучасної системи науково-аналітичного та інформаційного забезпечення; підготовка кваліфікованих і компетентних кадрів для підрозділів поліції; реалізація соціальних прав і гарантій працівників; коригування штатної чисельності працівників згідно з нормативними навантаженнями; створення ефективного механізму взаємної відповідальності навчальних закладів та практичних підрозділів за якість добору кандидатів на навчання; наукове визна-

чення потреб поліції у фахівцях різних спеціальностей та спеціалізацій з унормуванням державних стандартів щодо їх підготовки.

Висновки. У роботі поліцейських колективів бракує організуючої ролі керівників. Рейтинг керівника цілком залежить від професіоналізму, особистого прикладу в роботі, уміння керувати службою на конкретній основі, вимогливості, справедливості, турботи про підлеглих та відповідальності за них. Разом із фінансовими, матеріально-економічними та побутовими проблемами значний вплив на стан соціально-психологічного клімату в поліцейських колективах має здатність керівного складу організувати діяльність підлеглих підрозділів. Чільне місце серед несприятливих умов, на яких формуються стосунки в поліцейських колективах, посідають саме ті, усунення яких цілком належить до компетенції управлінської діяльності керівника як лідера, тобто – суто недоліки в управлінні й керуванні підпорядкованими колективами.

Список використаних джерел

1. Комітет Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» / ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників міністрів. Верховна Рада України. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/recl.pdf>.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
3. Ануфрієв М. І., Ірхін Ю. Б. та ін. Професіографічна характеристика основних видів діяльності в Національній поліції України (кваліфікаційні характеристики професій, професіограми основних спеціальностей): посіб. Київ: МВС України; КІВС, 2003. 80 с.
4. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / за заг. ред. Ю. Ф. Кравченка. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 1999. 702 с.
5. Дивак М. М. Шляхи вдосконалення форм управління якістю кадрового забезпечення Національної поліції в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1 (56). С. 175–181.
6. Бандурка О. М. Теорія і практика управління органами внутрішніх справ України: монографія. Харків: Основа, 2004. 780 с.
7. Конопльов В. В. Управлінські рішення в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ: сутність та організаційно-правові питання підготовки і прийняття: монографія. Сімферополь: ХНУВС, ВДМВ «Таврія», 2006. 356 с.
8. Кудря В. О., Лупало О. А. Деякі аспекти правового регулювання кадрового забезпечення в органах внутрішніх справ України. *Право і суспільство*. 2009. № 2. С. 45–51.
9. Положення про порядок формування кадрового резерву на керівні посади в Міністерстві внутрішніх справ України, його територіальних органах та підрозділах: наказ МВС України від 17 червня 2012 р. № 808. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1700-12>
10. Коруля І. В. Роль керівника у системі управління ОВС. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 63–68.
11. Барко В. І. Професійний відбір кадрів до Національної поліції (психологічний аспект): монографія. Київ: Ніка-Центр, 2002. 296 с.
12. Тимчишин Т. М. Окремі аспекти використання адміністративного договору в регулюванні відносин державного управління. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 217–225.

Тычина Дмитрий Михайлович,
кандидат юридических наук,
старший научный сотрудник
(Национальная академия внутренних дел, г. Киев)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9430-6101>

Найдюк Юрий Михайлович,
слушатель
(Национальная академия внутренних дел, г. Киев)

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ РУКОВОДИТЕЛЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ И ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ УКРАИНЫ

В статье определено роль и значение руководителя в деятельности структурного подразделения Национальной полиции. Установлено, что решение проблем кадрового обеспечения управления руководителями в таком государственном органе предусматривает реализацию системных организационных и правовых мер на основе использования отечественного опыта и адаптации признанных мировой общественностью стандартов управления в сфере правоохранительной деятельности. Подготовка руководящего управленческого состава Национальной полиции требует введения модели управленческой деятельности, основанной на механизмах конкурсного отбора.

Ключевые слова: кадры; руководитель; управление; персонал; Национальная полиция; полицейский; руководящий состав.

Tichina Dmitry Mikhailovich,
PhD in Law, Senior Researcher
(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9430-6101>

Nadiuk Yuriy Mikhailovich,
listener
(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE HEAD IN THE ACTIVITIES OF BODIES AND DEPARTMENTS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The article examines the role and importance of the head in the activities of the structural unit of the National Police. It has been established that solving the problems of staffing for the management of managers in such a state body provides for the implementation of systematic organizational and legal measures based on the use of domestic experience and the adaptation of internationally recognized management standards in the field of law enforcement. The training of management personnel of the National Police requires the introduction of a management model based on competitive selection mechanisms.

An important prerequisite for high-quality selection for management positions is the development and introduction to management practice of staffing management models of managers. The model includes four components: theoretical and methodological: knowledge of the theory and methodology of management; practical: professional knowledge, interests and requests; setting and solving targets; the formation and improvement of intellectual, practical skills; creative focus; self-regulation, self-improvement, self-education; organizational: knowledge of methods and techniques of management; personnel management; application of the latest techniques and technologies; software and information and communication software; innovative, experimental, scientific activities; psychological: individual professional abilities; labor and special experience; business, moral, ideological qualities; ideals; general cultural norms.

The work of police teams lacks the organizing role of leaders. The leader's rating is completely dependent on professionalism, personal example in the work, ability to manage the service on a concrete basis, exactingness, justice, care for the subordinates and responsibility for them. Together with financial, material, economic and domestic problems, a significant impact on the state of the socio-psychological climate in police teams has the ability of management to organize the activities of subordinate units. The leading place among adverse conditions is grounded by mutual relations in police teams, namely those whose elimination is entirely within the competence of the managerial activity of the leader as a leader, that is, purely flaws in the management and control of subordinate teams.

Key words: personnel; head, department; personnel; National Police; police officer; management.

Надійшла до редколегії 20.11.2018

УДК 347.77/.78(470+571)

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-172-178>

Хрідочкін Андрій Вікторович,

кандидат історичних наук, доцент

(Дніпровський гуманітарний університет, м. Дніпро)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9387-8864>

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню науково-теоретичних засад реформування публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності в Україні. Визначено мету сучасної вітчизняної стратегії реформування системи публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності. Проаналізовано можливості й загрози ефективному вирішенню завдань публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності. Досліджено принципи, стратегічні напрями, стан фінансового та матеріально-технічного забезпечення публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності в Україні.

Ключові слова: публічне адміністрування; сфера інтелектуальної власності; інтелектуальна власність; нормативна база; інституційна база; інфраструктурна база.

Постановка проблеми. Визначення пріоритетів подальшого розвитку публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності має базуватися на результатах ретельного аналізу сучасного стану як самої діяльності суб'єктів публічного адміністрування щодо реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності, так і сфери інтелектуальної власності. Остання є невичерпним ресурсом соціального, культурного та економічного розвитку України. Тому розроблення стратегії розвитку публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності є логічним продовженням процесу удосконалення сфери інтелектуальної власності в Україні. Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності конкретизує основні шляхи реалізації концептуальних ідей і поглядів на розвиток сфери інтелектуальної власності в Україні, визначених Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» [1], Концепцією Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 р. [2], Стратегією розвитку інформаційного суспільства в Україні [3], Стратегією національної безпеки України [4].

Забезпечення конкурентоздатності економіки України та досягнення успіху на інноваційному шляху її розвитку неможливо досягнути без ґрунтового осмислення сучасного стану такого впливового чинника економіки, як інтелектуальна власність. Разом з тим, економіку України неможливо уявити і без надійної системи правової охорони інтелектуальної власності, важливим і невід'ємним елементом якої є інститут публічного адміністрування у цій сфері. Стратегія реформування публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності передбачає застосування системного, багатогалузевого і зваженого підходу до питань, пов'язаних із сферою інтелектуальної власності, який має базуватися на ефективному співробітництві на всіх рівнях державного устрою та суспільства і забезпечити зміцнення інтелектуального потенціалу держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми, що досліджується, вже розглядалися в наукових працях фахівців, які вивчали різні питання функціону-

вання сфери інтелектуальної власності: проблеми адміністративно-правового регулювання суспільних відносин інтелектуальної власності (Ю. Л. Бошицький, І. І. Дахно, В. С. Дмитришин, М. В. Паладій, Д. В. Смерницький та ін.), цивільно-правовий режим об'єктів інтелектуальної власності (О. П. Орлюк, О. А. Підпригора, О. Д. Святоцький, О. І. Харитонova, Є. О. Харитонов та ін.), використання об'єктів інтелектуальної власності у господарській діяльності (В. Д. Базилевич, О. Б. Бутнік-Сіверський, О. Б. Зайківський, М. Ю. Потоцький та ін.), а також кримінально-правову охорону інтелектуальної власності (М. Г. Вербенський, В. Д. Гулкевич, О. М. Джужа, І. П. Катеринчук, А. М. Коваль, А. С. Нерсесян, В. Б. Харченко та ін.). Проте теоретичні засади публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності, на жаль, не були предметом спеціального дослідження. Існуючі ж наукові праці розкривають ці питання або лише фрагментарно, або лише з вузькогалузєвою метою, без застосування відповідного комплексного підходу.

Метою даної статті є спроба комплексного дослідження науково-теоретичних засад реформування публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності в Україні.

Викладення основного матеріалу. Ефективність реалізації завдань публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності залежить від внутрішніх факторів, сприятливих можливостей, а також загроз, які здатні негативно впливати на його розвиток і залежать від дії зовнішніх факторів. Так, з одного боку, в Україні існує політична підтримка сфери інтелектуальної власності з боку держави і суб'єкт публічного адміністрування, що забезпечує реалізацію державної політики у цій сфері, – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (далі – Мінекономрозвитку України), а з іншого – наявні складні економічні умови та розпорошення і дублювання функцій публічного адміністрування між одразу кількома органами виконавчої влади. У країні сформована інституційна база та інфраструктура публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності та досягнутий достатній ступінь прозорості у формуванні управлінських рішень [5, с. 12–13], але недостатнім залишається інституційний потенціал суб'єктів публічного адміністрування, а також відсутня належна координація та ефективність їх діяльності. Розвиток розвиненої інфраструктури інтелектуальної власності, наявність в Україні складу творців і винахідників, патентних повірених, оцінювачів у сфері інтелектуальної власності та потужного інтелектуального потенціалу і наявність окремих інструментів стимулювання створення об'єктів інтелектуальної власності гальмуються недостатньо ефективною діяльністю підрозділів з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності в органах виконавчої влади, бюджетних установах, організаціях і на підприємствах, діяльність яких пов'язана з використанням об'єктів інтелектуальної власності. Вітчизняна нормативна база у сфері інтелектуальної власності в основному розроблена [6, с. 53], але недостатнім залишається нормативно-правове регулювання питань, пов'язаних з оцінкою прав інтелектуальної власності, методичною базою визначення розміру шкоди, завданої порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності, ефективними механізмами запровадження у виробництво результатів інтелектуальної діяльності. Високий ступінь інтеграції України до міжнародних та регіональних організацій у сфері інтелектуальної власності, її членство у міжнародних і регіональних договорах, ефективна співпраця з міжнародними, регіональними організаціями у сфері інтелектуальної власності, спеціалізованими відомствами в інших країнах та узгодженість в цілому українського законодавства з відповідними міжнародними стандартами [7, с. 222–224] стримується його не повним узгодженням із законодавством Європейського Союзу (далі – ЄС). А високий рівень розвитку вітчизняних інформаційних технологій – невирішеністю на законодавчому рівні питання електронного подання заявок на реєстрацію об'єктів інтелектуальної власності, унаслідок чого формування ринку інтелектуальної власності відбувається повільно. Ефект від підтримки з боку міжнародних та регіональних організацій знижується недостатнім використанням інноваційного потенціалу об'єктів інтелектуальної власності, слабким упровадженням запатентованих об'єктів, а також низьким економічним потенціалом запатентованих винаходів і корисних

моделей, чинність яких не підтримується після п'яти років. Отримання Мінекономрозвитку України статусу Міжнародного пошукового органу та Органу міжнародної попередньої експертизи (далі – МПО/ОМПЕ) [8, с. 181] супроводжується перепонами виконання даним суб'єктом власних функцій у частині залишення умов тендерних закупівель щодо закупівель послуг іноземних власників відомих патентно-інформаційних ресурсів, визначених обов'язковими для використання мінімуму документації Договору про патентну кооперацію (РСТ). Створення системи підготовки спеціалістів у сфері інтелектуальної власності, активна діяльність із підвищення культури у сфері інтелектуальної власності в суспільстві гальмується недостатнім рівнем культури та свідомості з питань інтелектуальної власності в українському суспільстві, що породжує, зокрема, досить високий рівень контрафакції та піратства, недобросовісне подання заявок на реєстрацію об'єктів інтелектуальної власності.

Крім того, можливості ефективного вирішення завдань публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності часто стримуються існуючими загрозами для реалізації цих планів. Так, державна політика України, спрямована на інтеграцію в ЄС, та активна діяльність вітчизняного законодавчого органу з адаптації національного законодавства до законодавства ЄС [9, с. 17–18] можуть обернутися появою законодавчих протиріч, здатних призвести до негативних наслідків у функціонуванні всієї сфери інтелектуальної власності. Наслідком же опанування сучасним досвідом з удосконалення механізмів публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності можуть стати зміни механізмів фінансування державної системи правової охорони інтелектуальної власності у випадку віднесення її до адміністративних послуг, що призведе до негативних наслідків її функціонування. Створення інтегрованої інформаційної системи з питань інтелектуальної власності та поява доступу до європейських фондів і програм розвитку потенціалу національних систем інтелектуальної власності [10, с. 5] супроводжуються високою конкуренцією на зовнішніх ринках для традиційної продукції українських виробників, пасивністю правовласників у діях із захисту прав інтелектуальної власності. А процеси створення системи стимулів для розвитку сфери інтелектуальної власності та впровадження об'єктів інтелектуальної власності в інноваційний процес [11, с. 62–63] гальмуються відсутністю громадської позиції в суспільстві щодо протидії контрафакції та піратству. У свою чергу, створення надійної системи інтелектуальної безпеки [12, с. 101] інколи обертається невиконанням Мінекономрозвитку України функцій МПО/ОМПЕ у разі залишення умов тендерних закупівель щодо закупівель послуг іноземних власників відомих патентно-інформаційних ресурсів.

Сьогодні світове співтовариство впевнено перейшло до стадії економічного розвитку, що зветься «економікою, заснованою на знаннях». А тому головною ціллю державної політики щодо публічного адміністрування в інтелектуальній сфері на середньострокову перспективу є сприяння формуванню та запровадженню сучасної моделі інтеграції інтелектуального потенціалу нації у внутрішній і світовий ринки, враховуючи як національну специфіку процесів перетворення інтелектуального надбання в конкурентоспроможну продукцію, так і відповідний світовий досвід. Забезпечення сталого розвитку економіки України потребує повноцінного використання наукового-технічного потенціалу в процесі технологічної модернізації економіки, спрямування його на забезпечення реальних потреб розвитку економіки нашої країни на базі інноваційної моделі. Звідси, метою сучасної стратегії реформування публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності повинно стати забезпечення рівня правової, інституційної та соціальної бази, який відповідає міжнародно-визнаним стандартам, для створення, охорони, захисту та найбільш повного використання інтелектуального потенціалу нації в інтересах розвитку конкурентоздатної економіки України, максимально заснованої на знаннях та інноваціях.

З урахуванням зазначених обставин, подальший розвиток публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності має базуватися на **принципах**: верховенства права, законності, рівності всіх суб'єктів перед законом; свободи інтелектуальної, творчої діяльності та підприємництва; справедливого балансу приватних та публічних інтересів, прива-

тних інтересів творців та підприємців; правової визначеності та правової прогнозованості; справедливості, добросовісності та розумності; саморегуляції ринку інтелектуальної власності, а також соціальної відповідальності бізнесу у сфері інтелектуальної власності.

Ураховуючи визначену мету, принципи її досягнення та відповідно до пріоритетних завдань економічного розвитку нашої держави, основними стратегічними напрямками розвитку публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності в Україні слід визнати забезпечення: удосконалення нормативної бази публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності; удосконалення механізмів публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності, подальший розвиток його інституційної бази; удосконалення системи захисту інтелектуальної власності, створення ефективних механізмів попередження та боротьби з контрафакцією та піратством; підвищення в суспільстві рівня обізнаності та культури у сфері інтелектуальної власності; підвищення рівня освіти та професійного рівня у сфері інтелектуальної власності; розвитку міжнародного, регіонального та двостороннього співробітництва у сфері інтелектуальної власності і гармонійного інтегрування України в європейський та міжнародний інтелектуальний простір; високого рівня інтелектуальної безпеки для надійного розвитку і збереження українського інтелектуального потенціалу; вирішення питань утилізації або ліквідації виробів, у яких реалізовані об'єкти інтелектуальної власності після їхнього використання в інтересах часткового розв'язання екологічних проблем забруднення.

Важливе значення для належного виконання завдань публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності в Україні має фінансове та матеріально-технічне забезпечення його впровадження, яке повинно здійснюватися на рівні та в обсягах, що забезпечать подальший розвиток сфери інтелектуальної власності, у результаті чого будуть створені передумови для зростання конкурентоспроможності та досягнення Україною успіху на інноваційному шляху її розвитку. Досягнення цієї мети можливе шляхом: забезпечення необхідних фінансових і матеріально-технічних умов функціонування системи суб'єктів публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності; запровадження грантів, премій, стипендій та інших заохочень у системі освітніх, наукових і науково-дослідних установ за напрямом модернізації інструментів використання та просування інтелектуальної власності; збільшення бюджетного фінансування програм підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері інтелектуальної власності (суддів, працівників правоохоронних та контролюючих органів тощо); спрощення процедури закупівлі зарубіжних комерційних баз даних у відповідності зі сталою міжнародною практикою для забезпечення якісного виконання Мінекономрозвитку України МПО/ОМПЕ з метою зменшення фінансового навантаження; створення умов для залучення інвестицій приватного сектору в наукові дослідження, інновації та охорону інтелектуальної власності; створення умов для залучення позабюджетних джерел фінансування шляхом участі у проектах і програмах зовнішньої та технічної фінансової допомоги з боку донорів у межах сфери інтелектуальної власності.

Ефективність реформування та подальшого розвитку публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності в Україні значною мірою залежить від того, наскільки система моніторингу та оцінки відповідає цілям і завданням державної політики у цій сфері та наскільки управлінські рішення, що ухвалюються, адекватні результатам і рекомендаціям моніторингових досліджень. Перспективними напрямками забезпечення моніторингу та оцінювання впровадження стратегії удосконалення процесу адміністрування у сфері інтелектуальної власності повинні стати: розробка сукупності процедур і показників моніторингу та оцінювання на національному рівні, що адекватно та поетапно відображають процес реалізації завдань реформування та подальшого розвитку публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності; збір, обробка та аналіз даних моніторингу, виявлення помилок або непередбачених впливів, визначення причин їх виникнення, а також внесення необхідних поправок або змін у зміст і форму запланованих заходів та дій; модернізація та оновлення системи консолідованої звітності та статистики щодо публічного

адміністрування у сфері інтелектуальної власності; забезпечення населення та зацікавлених суб'єктів публічного адміністрування достовірною інформацією стосовно умов і результативності функціонування системи публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності.

Вирішення завдань розвитку публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності сприятиме подальшому розвитку та функціонуванню сфери інтелектуальної власності на якісно новому рівні та дозволить забезпечити: сприяння покращенню конкурентоспроможного підприємницького середовища, яке базується на результатах інтелектуальної творчої діяльності, що сформує належні умови для переходу до інноваційної моделі економічного зростання країни; зростання рівня освіти, поінформованості та культури суспільства у сфері інтелектуальної власності, що призведе до зменшення використання піратських і контрафактних товарів, випадків недобросовісної конкуренції; підвищення рівня підготовки та кваліфікації фахівців суб'єктів публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності, працівників судових, правоохоронних та контролюючих органів; стимулювання створення, правового захисту та правомірного використання об'єктів інтелектуальної власності як стратегічний інструмент формування умов для переходу до інноваційної моделі зростання економіки як важливого кроку для побудови постіндустріального суспільства; виконання Мінекономрозвитку України функцій МПО/ОМПЕ на високому якісному рівні; впровадження сучасних інформаційних технологій, удосконалення інформаційного забезпечення у сфері інтелектуальної власності; забезпечення доступу широкого кола громадськості до інформації, пов'язаної з різними аспектами набуття, здійснення, захисту та дотримання прав інтелектуальної власності; удосконалення національного законодавства у сфері інтелектуальної власності у відповідності до європейських норм і стандартів для забезпечення надійного захисту прав інтелектуальної власності та зменшення обсягу правопорушень у цій сфері; розширення ринку та зростання капіталізації інтелектуальної власності, що відповідає рівню постіндустріального суспільства; зростання привабливості та престижу інтелектуальної творчої діяльності, створення сприятливого інноваційного клімату; зростання іміджу нашої країни як правової держави, у якій здійснюється ефективний захист прав інтелектуальної власності, що буде сприяти залученню іноземних інвестицій; створення ефективних механізмів забезпечення інтелектуальної безпеки в країні для надійного розвитку та збереження вітчизняного інтелекту; покращення екологічного стану країни. Це, у свою чергу, призведе до розвитку економіки України на базі інноваційної моделі, збереження та розвитку інтелектуального потенціалу нації, інтеграції України до світового співтовариства як його рівноправного члена, а також покращення міжнародного іміджу України та її інвестиційної привабливості.

Висновки. Таким чином, стратегічні напрями подальшого розвитку публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності в Україні повинні зосереджуватися на вирішенні таких трьох комплексів базових проблем публічного адміністрування у сфері, що досліджується: проблем *нормативної бази* (яка включає національне законодавство як сукупність правових положень, на підставі яких суб'єкти публічного адміністрування створюють належні умови охорони та захисту прав, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної творчої діяльності членів суспільства), проблем *інституційної бази* (суб'єктів публічного адміністрування, наділених відповідними повноваженнями у сфері інтелектуальної власності з метою вирішення ними широкого кола завдань із надання правової охорони, управління, реалізації та захисту прав інтелектуальної власності) та *проблем інфраструктурної бази* (елементів і відносин, які забезпечують та підтримують на відповідному рівні функціонування сфери інтелектуальної власності, а також користувачів цієї сфери).

Список використаних джерел

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/5/2015>.
2. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2013 р. № 603-р URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/603-2013-p>.
3. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/386-2013-p>.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/287/2015>.
5. Макаренко П. Д. Складові інформаційної інфраструктури інтелектуальної власності в Україні. *Держава та регіони*. Серія: Соціальні комунікації. 2014. № 3. С. 12–16.
6. Биркович Т. І., Бондар І. С., Шишка Р. Б. та ін. Право інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект: навчальний посібник. Київ: Видавничий центр КНУКіМ, 2015. 280 с.
7. Харитонов О. І., Харитонов Є. О., Ківалова Т. С., Дмитришин В. С., Кулініч О. О., Романадзе Л. Д. та ін. Право інтелектуальної власності: підручник / за заг. ред. О. І. Харитонові. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 544 с.
8. Еннан Р. Є., Кулініч О. О., Мазуренко С. В., Менсо І. В., Романадзе Л. Д. Право інтелектуальної власності: навчальний посібник. Київ: Правова єдність, 2016. 492 с.
9. Румянцев Ю. В. Недосконалість у системі законодавства про інтелектуальну власність. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 6(3). С. 16–20.
10. Баженов М. І. Міжнародне нормативно-правове регулювання права інформації в системі захисту прав інтелектуальної власності та його вплив на національне законодавство України. *Альманах міжнародного права*. 2015. Вип. 8. С. 3–10.
11. Дунаєва В. В. Особливості використання інтелектуальної власності в інноваційній сфері. *Менеджер*. 2016. № 3. С. 59–68.
12. Макаревич О. В. Роль захисту прав інтелектуальної власності підприємств в системі економічної безпеки. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Економічні науки. 2017. № 1. С. 96–104.

Хридошкин Андрей Викторович,

кандидат исторических наук, доцент

(Днепропетровский гуманитарный университет, г. Днепр)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9387-8864>

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ПУБЛИЧНОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ В СФЕРЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В УКРАИНЕ

Статья посвящена изучению научно-теоретических основ публичного администрирования в сфере интеллектуальной собственности в Украине. Определена цель современной отечественной стратегии реформирования системы публичного администрирования в сфере интеллектуальной собственности. Проанализированы возможности и угрозы эффективному решению задач публичного администрирования в сфере интеллектуальной собственности. Исследованы принципы, стратегические направления, состояние финансового и материально-технического обеспечения публичного администрирования в сфере интеллектуальной собственности в Украине.

Ключевые слова: публичное администрирование; сфера интеллектуальной собственности; интеллектуальная собственность; нормативная база; институциональная база; инфраструктурная база.

Khridochkin Andrey Viktorovich,
PhD in History, Associate Professor
(Dniprovskii University of the Humanities, Dnipro)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9387-8864>

SCIENTIFIC AND THEORETICAL FRAMEWORK FOR PUBLIC ADMINISTRATION REFORM IN THE INTELLECTUAL PROPERTY SPHERE OF UKRAINE

The article is devoted to the research of the scientific and theoretical framework for public administration reform in the intellectual property sphere of Ukraine. The purpose of the contemporary national strategy of public administration reform in the intellectual property sphere is determined. It is to provide the appropriate level of normative, institutional and infrastructural base that comply with internationally recognized standards for the creation, protection, defense and full use of the national intellectual potential for competitive economy of Ukraine development. The possibilities and threats for effective solution of public administration tasks in the intellectual property sphere are analyzed. It is proved, that the threats are related to the fact, that Ukrainian public policy on integration with the European Union and the active work of the native legislative body to bring national legislation into line with the legislation of the European Union, may result in the emergence of legislative discrepancies that can lead to negative effects in the functioning of the entire sphere intellectual property. The increase of foreign direct investment in the Ukrainian economy and the process of developing a civilized intellectual property market are often hampered by the global or regional economic crisis and political and economic instability. The principles, strategic directions, the state of financial and logistic conditions of public administration in the intellectual property sphere in Ukraine are investigated. Particular attention was paid to principles of public administration in the intellectual property sphere: the supremacy of law, legality, equality of all subjects before the law, freedom of intellectual, creative activity and enterprise, a fair balance of private and public interests, private interests of creators and entrepreneurs, justice, conscientiousness and reasonableness; self-regulation of the intellectual property market, and also the social responsibility of business in the intellectual property sphere.

Key words: public administration; intellectual property sphere; intellectual property; normative base; institutional base; infrastructural base.

Надійшла до редколегії 20.11.2018

УДК 342.9:340.114

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-179-184>

Цуркаленко Юлія Володимирівна,
інспектор відділу моніторингу
(Криворізький відділ поліції
ГУНП в Дніпропетровській області,
м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3333-5360>

ДЖЕРЕЛО СУЧАСНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ТА СПОСОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті з'ясовано стан сучасної наукової дискусії щодо визначення терміна «джерело адміністративного права». Окреслено новітні тенденції щодо видів джерел адміністративного права. Проаналізовано всі їх види, визначено основні ознаки, з урахуванням яких надано авторське визначення терміна «джерело адміністративного права».

Ключові слова: джерело адміністративного права; формалізовані джерела; неформалізовані джерела; акти судових органів.

Постановка проблеми. Проаналізувавши сучасну, радянську та дореволюційну наукову літературу, можна зробити висновок, що адміністративне право на теренах нашої держави неодноразово переживало часи розквіту та занепаду. І якщо на початку ХХ століття наука адміністративного права починає активно розвиватися, то вже за радянських часів вона перебуває у занепаді та під тотальним контролем, її двічі (1917–1921, 1928–1937) навіть зовсім забороняли, посилаючись на те, що дана галузь права необхідна лише в буржуазному суспільстві, де існують протиріччя між владою та населенням. Безперечно, за часів радянського союзу адміністративне право існувало та розвивалося, але лише в рамках суто управлінської концепції. З часів же проголошення незалежності України вектор стратегічного розвитку цієї галузі змінюється. Важливим кроком до побудови «фундаменту» для новітнього адміністративного права стає прийняття Конституції України та проголошення принципу верховенства права. Тепер всеосяжний адміністративний контроль радянських часів перетворюється в адміністративну діяльність держави, де права та свободи людини є найвищою цінністю.

Позитивну роль у формуванні новітнього адміністративного права також відіграє інтеграція України до європейського співтовариства. Саме вона спонукає до адаптації українського права до європейських правових стандартів. У цих умовах спостерігається докорінний перегляд змісту та призначення адміністративного права, формується новітня наукова доктрина. А це, у свою чергу, актуалізує необхідність відійти від застарілих уявлень про зміст основних категорій в адміністративному праві. На нашу думку, саме категорія «джерело адміністративного права» є однією з фундаментальних у даній галузі, яка потребує нового осмислення.

Метою даної статті є спроба сформулювати новітнє бачення категорії «джерела адміністративного права», яке б відповідало б сучасній концепції адміністративного права та дзеркально відображало потреби суспільства та держави.

Теоретичною основою для проведення дослідження стали праці вчених-юристів, які в різні історичні періоди займалися проблематикою джерел права відповідних галузей

вих наук, у тому числі й адміністративно-правової. Це, зокрема, праці В. Б. Авер'янова, А. Б. Агапова, О. М. Бандурки, В. М. Бевзенка, Ю. П. Битяка, В. В. Богущького, В. М. Гаращука, І. С. Гриценка, С. В. Ківалова, А. В. Кіріна, Л. В. Ковалю, Р. О. Куйбіди, Д. М. Лук'янця, Д. В. Лученка, В. В. Мартиновського, О. І. Миколенка, С. О. Мосьондза, Р. С. Мельника, В. В. Прокопенка, О. С. Рогачової, С. Г. Стеценка, М. М. Тищенко, В. Т. Тимощука, І. О. Федорова, А. М. Школика та ін. Але, незважаючи на постійний науковий інтерес та тривалий шлях розвитку наукових думок щодо визначення змісту категорії «джерело адміністративного права», ще й нині до нього відсутній єдиний концептуальний підхід.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст основних категорій адміністративного права, у тому числі і зміст категорії «джерело адміністративного права», змінюється в залежності від етапу демократичного розвитку нашої країни. І якщо за радянських часів мова велася, переважно, про єдине джерело адміністративного права – нормативний акт державного управління, бо сутність адміністративного права тих років зводилася виключно до встановлення державою обов'язкових правил поведінки для громадян, державних та суспільних організацій та підприємств у сфері державного управління, то вже з моменту проголошення незалежності України, а в подальшому її інтеграції до європейського союзу, загалом змінюється призначення та сутність адміністративного права, які формуються з так званої «людиноцентричної ідеології». Саме оновлення та трансформація цієї галузі дають нам можливість осмислити категорію «джерело адміністративного права» з іншого аспекту, адже визначення джерел адміністративного права знаходиться у прямій залежності від визначення сутності самого адміністративного права і навпаки. У даному випадку доречно згадати думку М. М. Коркунової, що не тільки за природою характеру і уявлень про право можна визначати природу і характер його джерел, але і, навпаки, на основі тих або інших форм або джерел права можна визначати природу і характер самого права [1, с. 87–90].

Перш ніж перейти до основного завдання даної статті – формулювання визначення категорії «джерело адміністративного права» крізь призму реалій сьогодення, вважаємо за доцільне здійснити аналіз сучасної наукової літератури на предмет того, що вчені-адміністративісти за останні 15 років розуміли під цією категорією. Так, наприклад, В. К. Колпакова та О. В. Кузьменко у підручнику «Адміністративне право України» категорію «джерело адміністративного права» висвітлюють як акт суб'єкта публічного управління, що регулює виконавчо-розпорядчу діяльність і складається з адміністративно-правових норм [2, с. 43].

Зі свого боку, автори підручника за загальною редакцією В. Б. Авер'янова «Адміністративне право України. Академічний курс» розуміють під цим поняттям акти правотворчості державних органів та органів місцевого самоврядування, що прийняті в межах компетенції, яку встановлено законодавством, а також міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [3, с. 141].

Науковець З. С. Гладун зазначає, що джерело адміністративного права – це акт правотворчості органів державної влади і місцевого самоврядування (у частині делегованих їм повноважень), що складається з адміністративно-правових норм чи навіть одного правила поведінки і регулює управлінську (виконавчо-розпорядчу) діяльність [4, с. 31]. У юридичній літературі зустрічаються й інші визначення. Так І. П. Голосніченко під цією категорією розуміє нормативно-правовий акт, що містить норми адміністративного права, які регулюють відносини, що виникають у процесі організації та здійснення державного управління [5, с. 6]. Учений-адміністративіст О. В. Константиї розуміє під цією категорією зовнішні форми встановлення і вираження загальнообов'язкових правил поведінки, які регулюють суспільні відносини, що виникають у сфері державного управління, акти правотворчості державних органів (законодавчих, виконавчих, судових, господарського управління), місцевих рад, а іноді сумісні акти органів і громадських організацій [6, с. 8].

Ми не ставили собі за мету дослідження абсолютно всіх без виключення думок, але навіть проаналізувавши найбільш популярні, можемо зробити висновок, що майже всі науковці під джерелом адміністративного права однаково розуміють зовнішню форму вираження його норм, тобто певні акти, які містять адміністративно-правові норми. Основна різниця у поглядах на цю категорію полягає в тому, акти яких органів чи осіб можуть бути джерелом адміністративного права. Стосовно цього науковець С. М. Мойсак зазначає, що різниця у поглядах на категорію «джерело адміністративного права» полягає лише в тому, що одні автори зазначають, що це повинні бути акти державних органів, що містять адміністративно-правові норми, а інші вказують, що це мають бути акти правотворчих органів [8, с. 44]. Тож, на думку дослідника, державні органи та правотворчі органи – це не тотожні поняття. Отже, постає питання: а хто наразі є суб'єктом правотворення джерел адміністративного права?

Відповідаючи на це питання, для початку наголосимо, що саме представники державної влади, зазвичай, розглядаються науковцями як основна правотворча сила, яка уповноважена встановлювати певний порядок. Так, ще на «світанку» незалежності України І. А. Ільїн писав, що до кола основних повноважень держави входить повноваження владно направляти життя політичного союзу: авторитетно і остаточно встановлювати правові норми і примусово застосовувати їх до відносин інших громадян. Вона уповноважена не просити, а вимагати; зобов'язана не вмовляти, але авторитетно наказувати і забороняти, зберігаючи у перспективі можливість, обов'язковість і неминучість примусу [9, с. 279]. Ураховуючи це, зрозумілим виглядає те, що кожен сучасний вчений серед джерел адміністративного права, у першу чергу, виділяє нормативно-правові акти, розробкою і прийняттям яких займається Верховна Рада, Кабінет Міністрів України, інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Тобто, законодавчі та виконавчі органи державної влади виступають у ролі суб'єкта правотворення.

Однак слід погодитися з тим, що Конституція Україна прямо не виключає й можливості усіх державних органів творити право. Це означає, що законодавчі та виконавчі органи державної влади не є єдиними творцями права. Зазначений висновок є дуже принциповим, тому цілком і повністю варто підтримати думку Т. В. Гурової, що поняття правотворчості повинне розвиватися відповідно до положень теорії поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову, кожна з яких тим чи іншим чином причетна до процесу формування системи правових норм [10, с. 9]. Отже, в реаліях сьогодення можна говорити про існування і суддівської правотворчості.

Безперечно, правотворчі повноваження органів судової влади кардинально відрізняються від повноважень органів законодавчої та виконавчої влади, але це не виключає можливості їх існування. І хоча створювати нові юридичні акти, згідно з чинним законодавством, уповноважена лише Верховна Рада України, судді своїм рішенням можуть конкретизувати або доповнити вже чинні юридичні акти [11].

Наразі віднесення актів органів судової влади до джерел адміністративного права є одним із досить дискусійним питань. Водночас зауважимо, що все ж у нашій країні відбувається переосмислення їх ролі та значення, і цей процес пов'язаний з відходом від позитивізму як домінуючого праворозуміння та закріплення на конституційному рівні принципу верховенства права. А це свідчить про те, що наша країна намагається наблизитися до розвинутих демократичних країн Європи, досвід яких, як слушно зазначає С. С. Алексєєв, свідчить, що високий рівень правового розвитку досягається в суспільстві тільки тоді, коли суд, спираючись на Конституцію, на закон, на загальновизнані права людини, теж створює право [12, с. 219].

До того ж наразі в Україні є ряд передумов для використання актів органів судової влади як джерела адміністративного права. До таких належать як процеси правової конвергенції у світі, так і пошук нових ефективних джерел права. Однак необхідно визнати, що основною передумовою є наявність в адміністративному законодавстві численних прога-

лин і колізій, інакше кажучи, наявність у формалізованих актах адміністративного права прогалин та суперечливих окремих положень. Це, відповідно, ускладнює процес здійснення справедливого правосуддя та забезпечення єдиного тлумачення положень матеріального закону. Виправити вказані недоліки можливо за допомогою розроблених суддями окремих положень, які можуть конкретизувати або доповнити юридичні акти.

Безумовно, суд не може замінити собою особу законодавця. Навіть більше, можливість суду в даній сфері обмежена рамками чинних юридичних актів. Однак це зовсім не означає, що акти органів судової влади не можуть визнаватися джерелами права. Навпаки, положення чинних законодавчих актів надає підстави стверджувати, що вказані акти все ж таки необхідно відносити до джерел адміністративного права. У даному контексті доречно навести слова О. В. Константія про те, що саме з прийняттям Конституції України створено підстави для визнання рішень певних категорій справ джерелом права. Причинами цього він називає право суду визнавати недійсними і відмінити нормативно-правові акти будь-якого рівня, та можливість безпосереднього застосування Конституції у разі невідповідності її до законодавства [6, с. 8]. Подібної точки зору дотримується і Н. І. Химчук, який пише, що закріпивши у статті 6 Конституції України теорію розподілу влад, законодавець визнав можливість гілок державної влади видавати загальнообов'язкові правила поведінки на території України, тобто провадити нормотворчу діяльність. Інакше кажучи, органи судової влади мають право бути суб'єктом нормотворчої діяльності в Україні. Про це, на його думку, свідчить і та обставина, що судові рішення, згідно зі статтею 124 Основного Закону, ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими на всій території України.

Однак необхідно звернути увагу на те, що лише рішення певної категорії справ можуть визнаватися джерелом адміністративного права. Інакше кажучи, виключно вищі органи судової влади своїм рішенням можуть змінити, відмінити, конкретизувати або доповнити чинні юридичні акти, до яких належать: Європейський Суд з прав людини, Конституційний Суд України та Верховний Суд. Отже, з огляду на сказане вище, можна стверджувати, що в Україні у сфері адміністративного права має місце й судова правотворчість.

Зазначені державні органи – не єдині сили, які, так би мовити, «створять» норми адміністративного права. Так, доволі вагомою правотворчою силою є міжнародна спільнота, яка відповідно стоїть над державою. Це пояснюється тим, що Україна, ставши членом Ради Європи та інших міждержавних інституцій, взяла на себе зобов'язання керуватися у своїй діяльності нормами міжнародного права. Чимала кількість таких норм безпосередньо стосуються регулювання діяльності суб'єктів публічної адміністрації, а значить – вони також є складовою системи джерел адміністративного права [11], а міжнародна спільнота – суб'єктом правотворення в рамках адміністративного права.

До того ж доречно зазначити, що держава є лише другорядним творцем права, головним же творцем виступає сам народ. Так, народ є творцем низки неформалізованих джерел адміністративного права. У даному випадку мова йде про норми моралі, традиції, звичаї та правову доктрину. Дані норми підтримуються стабільним суспільним порядком у суспільстві, силою звичок і громадською думкою та фіксуються у формі різних приписів про те, як слід чинити в кожному конкретному випадку. Навіть більше, на відміну від норм права, моральні норми характеризуються певною невизначеністю, наявністю деяких відмінностей у моральних переконаннях людей залежно від рівня їхньої культури, віку, матеріальної забезпеченості, тощо [13, с. 476]. Тобто неформалізовані джерела виступають одним з елементів системи джерел адміністративного права, а силою, що їх творить, є сам народ.

Отже, наразі ми маємо чотири види правотворчих сил (представники державної влади, суддівської влади, міжнародна спільнота, народ), які, відповідно, можуть створювати джерела адміністративного права.

Водночас необхідно наголосити, що з огляду на положення теорії права, для того, щоб акти зазначених вище правотворчих сил належали до джерел адміністративного пра-

ва, вони обов'язково повинні володіти певними ознаками, а саме: правила, котрі в них містяться, повинні бути загальновідомими. Говорячи іншими словами, усі учасників суспільних відносин повинні бути проінформовані про зміст, сферу і межу дії норми права. Усі джерела адміністративного права розраховані на невизначену кількість разів їх застосування. Тобто володіють такою властивістю, як нормативність. Вона виявляється в тому, що в них закріплюються правила поведінки, які містять норми цього права, та при цьому їх реалізація в конкретних правовідносинах не припиняє їхньої дії. Отже, вони розраховані на численне, неодноразове застосування та повинні поширюватися на невизначене коло осіб, бути не персоніфікованими. Принагідно зауважимо, що не може визнаватися джерелом права те, що адресовано конкретним учасникам правовідносин.

Окрім зазначеного, у всіх без винятку джерелах адміністративного права обов'язкова наявність правила поведінки, що регулює адміністративно-правові відносини які виникають, змінюються чи припиняються у сфері публічного адміністрування. Тобто, не може бути визнано джерелом адміністративного права те правило поведінки, яке не містить у собі адміністративно-правової норми. Вказана ознака, по суті, є єдиною, яка притаманна виключно джерелам адміністративного права, адже саме за її допомогою відбувається відділення джерел адміністративного права від джерел інших галузей права.

Висновки. Підсумовуючи все зазначене, наголосимо, що джерела адміністративного права повинні мати такі ознаки, як наявність правила поведінки, яке містить у собі норми адміністративного права, загальновідомість, офіційність (публічність), нормативність та неперсоніфікованість. З огляду на це та усі викладені вище міркування, *джерела сучасного адміністративного права* – це загальнообов'язкові правила поведінки, творцем яких виступає народ, міжнародна спільнота, органи державної та судової влади, які містять адміністративні норми, мають як формалізовану, так і неформалізовану форму та регулюють відносини, що виникають у процесі організації та здійснення публічного адміністрування.

Список використаних джерел

1. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / предисл. И. Ю. Козлихина. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2003. 430 с.
2. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
3. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник у двох томах : Т. 1. Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). Київ: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
4. Гладун З. С. Проблеми адміністративної реформи в Україні. *Тернопіль*. 2001. URL: <https://www.twirpx.com/file/126445/>.
5. Голосніченко І. П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття). Київ, 1998.
6. Константиний О. В. Джерела Адміністративного права України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (юридичні науки)». Харків, 2000. 19 с.
7. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ: Ваїте, 2014. 376 с.
8. Мойсак С. М. Акти управління в системі джерел адміністративного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2011. 20 с.
9. Ільїн А. І. URL: http://ua-referat.com/Ільїн_ІА_про_нього.
10. Советское административное право: учебник / под ред. П. Т. Василенкова. Москва: Юрид. лит., 1981. 464 с.
11. Тацій В. Людина і правова держава: проблеми взаємовідносин і взаємодії. *Вісник Академії правових наук*. 2008. № 2 (53). С. 3–12
12. Константиний А. В. Джерела адміністративного права: монографія. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2005. 120 с.
13. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 992 с.

Цуркаленко Юлия Владимировна,
инспектор отдела мониторинга
(Криворожский отдел полиции ГУНП в Днепропетровской области,
г. Кривой Рог)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3333-5360>

ИСТОЧНИКИ СОВРЕМЕННОГО АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМЫ ПОНИМАНИЯ И СПОСОБЫ ИХ РЕШЕНИЯ

В статье выяснено состояние современной научной дискуссии относительно определения термина «источник административного права». Очерчены новейшие тенденции относительно видов источников административного права. Проанализированы все их виды, определены их основные признаки, и с учетом этого предоставлено авторское определение термина «источник административного права».

Ключевые слова: источник административного права; формализованные источники; неформализованные источники; акты судебных органов.

Tsurkalenko Yuliya Volodymyrivna,
inspector of the Monitoring Departmen
(Kryvyi Rih Police Departament, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3333-5360>

SOURCES OF MODERN ADMINISTRATIVE LAW: PROBLEMS OF UNDERSTANDING AND WAYS TO SOLVE THEM

*Ukraine is a young independent state. It tends to get into the European Union, and to become truly democratic, legal and social state. Human rights are priority in this country. In this regard, civil society is developing rapidly, and its life is changing. Ukrainian legislation is being changed because our government is seeking to make it *acquis communautaire* (EU legislation). Therefore the sources of new administrative law must be determined. Nowadays there is still a disagreement between scientists about modern system of sources of administrative law of Ukraine.*

Article is devoted to the nature and content of «source of administrative law». The analysis of different views on the modern system of sources of administrative law is studied. It was paid attention in this issue to such scholars as, Aveyanov, Bevzenko, Bytyak, Kolpakov, Kurylo, Melnik. Each of whom brings their own vision of the vision of this system.

The special attention is paid to a category «source of soviet administrative law», the point of view of modern administrative scientists and soviet scientists on this category is analyzed, its kinds, system and hierarchical construction. System of administrative law sources is built, it is represented by the decisions of party, Constitution and laws, international agreements and legal acts of management. The existing legal system and ideas of research workers concerning the possibility and expedience of acceptance the acts of judicial bodies and ordinary right as sources of soviet administrative law are researched.

Key words: the source of law; administrative law; legislative acts; international sources; courts decision.

Надійшла до редколегії 22.11.2018

Розділ V

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.223

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-185-192>

Лосич Сергій Васильович,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8192-785X>

Рутвян Кристина Олегівна,
студентка
(Національний юридичний університет імені Ярослава
Мудрого,
Інститут прокуратури та кримінальної юстиції,
м. Харків)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4662-9950>

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕДИЧНОГО КРИТЕРІЮ НЕОСУДНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Наукову статтю присвячено проблемним питанням встановлення медичного критерію неосудності в кримінальному праві України, зокрема проведено співвідношення понять осудності та неосудності, проаналізовано розвиток наукової думки щодо змістового наповнення «медичного критерію». Окрім цього, у статті зроблено порівняння різних підходів до класифікацій психічних розладів у Кримінальному кодексі України та в Міжнародній класифікації хвороб, на підставі чого робиться висновок про невідповідність медичного критерію неосудності класифікації психічних розладів.

Ключові слова: неосудність; осудність; формула неосудності; критерій; медичний критерій; психіатрія; Міжнародна класифікація хвороб; психічний розлад.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку України проблема боротьби зі злочинністю та регулювання питань кримінальної відповідальності вийшла на загальнодержавний рівень та має надзвичайно важливе значення. Значущою умовою для вирішення цих питань є досконалість чинного кримінального законодавства, зокрема точність та інформативність тих понять, які в ньому закріплені.

На фоні значної кількості існуючих на сьогодні кримінально-правових понять та термінів особливою дискусійністю відрізняється «неосудність». Зазвичай під час з'ясування змісту поняття «неосудність» дослідники намагаються охопити якнайбільше ознак, проте пояснити таку практику формування понять одним лише психологічним моментом – прагненням нічого не упустити – навряд чи буде правильним. Чим більшу кількість ознак містить поняття, тим повніше його уявляють деякі вчені, тим нібито ґрунтовніше воно відо-

бражає предмет чи явище. Насправді це призводить до «розбухання» поняття, до підміни поняття про предмет чи явище простим описом цього предмета чи явища [1].

Традиційно психічні стани людини у кримінальному праві характеризують за допомогою двох критеріїв: біологічного (медичного) та юридичного (психологічного), однак, незважаючи на те, що ці питання були предметом досліджень багатьох науковців, переважна більшість із них все ж наголошує на вагомійшій значимості юридичного критерію, оминаючи належною увагою медичний критерій.

Загальновідомо, що право встановлення неосудності належить виключно судові, рішення про її наявність приймається на основі висновку психіатра. Отже, категорія «неосудність» не є виключно правовою. Точніше це лише її правова «форма», змістом яку наповнює психіатрія. Враховуючи це, а також певну обмеженість знань юристів у галузі психіатрії, ця ознака досить часто стає предметом маніпулювань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми вивчення категорії неосудності зверталися П. П. Андрушко, Ю. М. Антонян, С. В. Бородін, В. М. Бурдін, А. А. Васильєва, О. О. Дудоров, О. В. Зайцев, В. Х. Кандінський, О. Ф. Кістяківський, А. Ф. Коні, В. В. Ленъ, Д. Р. Лунц, В. А. Ломако, Р. І. Міхєєв, А. А. Музика, Н. А. Орловська, М. І. Панов, А. О. Пінаєв, А. В. Савченко, В. Г. Смірнов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, М. С. Таганцев, В. С. Трахтеров, Т. І. Юдін, Л. І. Шеховцова та інші.

Формулювання мети статті. Під час підготовки статті було поставлено за мету вивчити медичний критерій неосудності: проаналізувати розвиток наукової думки щодо змістового наповнення «медичного критерію», провести співвідношення понять осудності та неосудності, розглянути різні підходи до

класифікацій психічних розладів у Кримінальному кодексі України та в Міжнародній класифікації хвороб, аби запропонувати варіанти удосконалення та конкретизації даного терміну в законодавстві.

Виклад основних положень статті. Безперечно, учення про неосудність є одним із головних питань теорії кримінального права. Цій проблемі надзвичайно багато уваги приділяють спеціалісти різних галузей знань, зокрема юристи, психологи, психіатри, філософи, соціологи та інші. Проблема неосудності досліджується на стику різних наук: кримінального права, юридичної психології, патопсихології, психіатрії, філософії та інших. Отже, коли мова заходить про неосудність, завжди виникають труднощі, оскільки поняття неосудності є певною мірою відносним, а її встановлення є не завжди простою та очевидною на практиці справою.

У чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) законодавець уперше закріплює визначення позитивного поняття осудності. У той же час законодавець, зробивши такий суттєвий крок уперед порівняно з попереднім кримінальним законодавством, не пропонує подальших змін. Не змінено поняття неосудності та її причини, не змінено структурне розміщення зазначених понять, і надалі в одній статті поряд розташовано поняття не тільки з протилежним, суперечливим змістом, а й ті, які не мають безпосереднього відношення до осудності та неосудності та їхніх кримінально-правових наслідків.

Необхідно зазначити, що український законодавець взагалі не оперує таким поняттям як «неосудність». Глумачення поняття «неосудність» впливає з протилежного, тобто з поняття «осудність», яке закріплене в ч. 1 ст. 19 КК України: «Осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла (*примітка авторів*: тобто була реально здатною) усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними». Виходячи з аналізу ч. 1 і ч. 2 ст. 19 КК України, «неосудність» можна визначити так: «Нездатність особи під час вчинення суспільно-небезпечного діяння усвідомлювати його (діяння) або керувати ним (діянням) внаслідок наявного в особи хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недомства або іншого хворобливого стану психіки» [1].

Багато авторів так само (традиційно) вважають осудність і неосудність своєрідними антиподами, де неосудності надається роль негатива, а осудності – позитива [2]. У юридичній літературі, як правило, підкреслюється, що поняття «осудність» вживається у кримінальному праві у більш вузькому спеціальному змісті як антитеза поняттю «неосудність» [3]. Ю. М. Антонян та С. В. Бородін у результаті проведеного дослідження дійшли висновку, що «осудність як самостійна категорія не є дзеркальним відображенням неосудності, у неї свої конкретні ознаки...» [4].

На нашу думку, абсолютне протиставлення осудності та неосудності не має на те реальних підстав. Кожен, хто стверджує, що осудність – «нормальний стан психічного здоров'я людини» [5], а неосудність – «патологія», має розуміти, що осудна особа (як і не осудна), може мати психічний розлад, але у менш вираженій мірі, але це суперечить попередньо висловленому твердженню.

Отже, керуючись правилами формальної логіки та взявши до уваги визначення поняття осудності, поданого в ч. 1 ст. 19 КК України, термін «неосудність» потрібно трактувати так: неосудною визнається особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, не могла усвідомлювати свої діяння або керувати ними.

У науці кримінального права наведену в законі сукупність ознак неосудності, що її характеризують, розглядають як її формулу [6]. На сьогодні формула неосудності складається з двох частин: медичного та юридичного критеріїв. Зауважимо, що кількість критеріїв є предметом наукових дискусій, але наше дослідження присвячено медичному (біологічному) критерію, тож саме на ньому і пропонуємо зупинитися.

Так склалося історично, що медичний критерій визначають першим, про це у своїй праці «Проблема неосудності в теорії і практиці судової психіатрії» писав ще Д. Р. Лунц у 1966 році, оскільки юридичний критерій по своїй суті є похідним від медичного. Аналізуючи змістову наповненість медичного критерію, Д. Р. Лунц звертав увагу на його дві важливі властивості. Перша – це вказівка на хворобливий характер розладів психіки. Друга – прагнення охопити всі можливі форми цих розладів [7].

Д. Р. Лунц вважав найбільш вагомю особливістю властивостей, об'єднаних медичним критерієм, «не відмінність цих властивостей одна від одної, а те спільне, що їх об'єднує і визначає сутність медичного критерію неосудності – вказівка на хворобливий характер психічних розладів» [7]. Теза про необхідність відмежування психічних розладів і нехворобливих порушень психічної діяльності у вигляді афективних розладів і алкогольного сп'яніння, досить детально ним обґрунтована. На ці ж особливості медичного критерію вказув і В. Х. Кандінський [8].

Положення про хворобливий характер розладів психіки не викликало суперечностей ні серед психіатрів, ні серед юристів. На думку В. Х. Кандінського, тут мова йде не про одну, а про дві ознаки, кожна з яких виконує свою окрему функцію. По-перше, вказівка на хворобливий характер розладів відмежовує їх від нехворобливих, тобто таких, що не позбавляють особу здатності усвідомлювати й керувати діями. Звідси й назва критерію – медичний. По-друге, вказівка на розлад саме психічної сфери свідчить про відмежування цих станів від розладів інших органів чи систем, а також характеризує психічні розлади як такі, що мають суб'єктивну, а не об'єктивну причину [8].

Безсумнівно, у визначенні медичного критерію неосудності обов'язково повинен бути в центрі уваги хворобливий характер розладів психіки, тому що тільки вони можуть утворювати медичний критерій неосудності. Усі нехворобливі розлади психіки (*прим. автора*: різні ступені фізіологічного сп'яніння, психофізичне недорозвинення неповнолітніх, фізіологічний афект, стан нервово-психічних перевантажень, глухонімота та інші фізичні недоліки й деякі інші стани, якщо вони не спричинили патологічних змін у психіці) не можуть бути віднесені до медичного критерію неосудності, однак обов'язково повинні бути враховані при призначенні покарання. С. Н. Шишков, підкреслюючи хворобливий харак-

тер розладів психіки, пропонував визначати медичний критерій неосудності, використовуючи терміни «психічна хвороба або інший хворобливий стан» [9].

Справедливо зазначав Д. Р. Лунц: «Як відомо, саме в цьому й полягає сутність медичного критерію: вказати на конкретні умови, що здатні позбавити осудності». Але один і той самий критерій одночасно не може бути і загальним, і конкретним – саме в цьому й полягає суперечність у змістовому наповненні медичного критерію. Якщо віднести медичний критерій до загального, то тоді цілком достатньо було б сказати, що це хворобливий стан психіки, якщо ж розглядати медичний критерій як більш конкретну категорію, то тоді слід вдаватися до переліку [8].

Із розвитком психіатрії, принципів класифікації і клінічної оцінки різноманітних клінічних форм зміст медичного критерію змінювався. Тому з деталізацією основних понять і удосконаленням методів діагностики отримувалася новий зміст і медичний критерій [10].

Так, з початку ХХ століття судова психіатрія знає три основні діючі визначення медичного критерію. У дефініції 1903 р. психічні розлади поділяються на хвороби, стани і розумовий недорозвиток. У формулі 1926 р. уже чітко виокремлено головну ознаку: поняття хвороби, що включає хворобливі розлади, стани та розумовий недорозвиток. Власне хвороби поділялися на хронічні та тимчасові. У формулі 1960 р. з групи «інші хворобливі стани» було виокремлено «недоумство». Цей крок на той час знайшов підтримку серед психіатрів, які розраховували на те, що таке розширення переліку психічних розладів демонструє, наскільки важливим є правильне встановлення діагнозу психічної хвороби чи психічного розладу, однак варто зазначити, що деякі юристи заперечували проти виокремлення «недоумства» як самостійної ознаки медичного критерію [8].

На сьогодні для встановлення медичного критерію необхідна наявність у особи хоча б однієї з хвороб, що перелічені у ст. 19 КК України. До того ж така хвороба повинна мати такий ступінь розвитку, при якому особа втрачає здатність усвідомлювати своє діяння або керувати ним.

Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 19 КК України, медичний критерій неосудності складається з 4 компонентів: хронічне психічне захворювання, тимчасовий розлад психічної діяльності, недоумство або інший хворобливий стан психіки.

На нашу думку, перелік видів психічних розладів, що міститься у ч. 2 ст. 19 КК України, є досить умовним і таким, що в повній мірі не відображає сучасний стан визначення і класифікації психічних розладів.

Під кримінально-правовим визначенням психічних хвороб (хронічних) розуміється розлад психічної діяльності, що має тривалий перебіг і тенденцію до наростання хворобливих явищ. В окремих випадках спостерігаються періоди тимчасового покращення стану хворого, так звані ремісії, але це не означає видужання. Ю. А. Внукова до даної групи відносить: шизофренію, епілепсію, сифіліс мозку, маніакально-депресивний психоз, прогресивний параліч, параною та низку інших хвороб [11].

Тимчасовим розладом психічної діяльності визнається гостре, короткочасне психічне захворювання, яке перебігає у вигляді нападів. Порівняно з попередньою групою захворювань, ці хвороби тривають коротший період часу, виникають раптово (найчастіше внаслідок тяжких душевних травм) та підлягають лікуванню, до них належать такі, як реактивний стан, гострий алкогольний психоз, так звані виняткові стани (патологічне сп'яніння, патологічний ефект), сутінкові стани тощо [11].

Недоумство (олігофренія) – найбільш тяжке психічне захворювання (психологічне каліцтво). Воно обумовлене ураженням головного мозку під час пологів або набуте в ранньому дитинстві внаслідок хворобливого стану психіки дитини. Недоумство проявляється в трьох формах: ідіотія (найглибший ступінь розумового недорозвитку), імбецильність (менш глибокий; як правило, не виключає осудності), дебільність (найлегша форма). Різняться вони різним ступенем ураження психіки [11].

Під іншим хворобливим станом психіки розуміють ті види захворювань, які пов'язані з хворобливим станом психіки і можуть бути підставою для визнання особи неосудною. Ці стани характеризуються тимчасовими розладами психіки, не належать до хронічних або тимчасових розладів психіки, але за своїми психопатологічними ознаками можуть бути прирівняні до них. Їх утворюють, зокрема, деякі форми психопатій, різноманітні розлади психіки, які виникли внаслідок перенесення тяжких інфекційних захворювань, нервово-психічні розлади в наркоманів у період абстиненції, психічні зміни особистості, які виникають на тлі глухонімоти та ін. [11].

Вказуючи на чотири групи психічних розладів, законодавець, очевидно, мав намір показати, що ступінь і характер психічних розладів можуть бути різними. Разом з тим напевно чи дане формулювання медичного критерію неосудності можна назвати вдалим. На нашу думку, диференціація психічних розладів по групах не сприяє ні вдосконаленню норми кримінального закону, ні створенню для практиків чітких орієнтирів при визначенні медичного критерію неосудності.

На підтвердження нашої думки В. Б. Первомайський зазначає, що медичний критерій повинен містити тільки узагальнюючі ознаки психічних розладів. Рівень узагальнення повинен визначатися метою, яка переслідується введенням у закон медичного критерію. Медичний критерій у нинішній інтерпретації можна розглядати як спробу поєднання двох принципів: з одного боку, даються загальні ознаки психічної патології, а з іншого – перераховуються окремі її види. Так поряд з узагальнюючими поняттями «хронічні і тимчасові психічні захворювання» виділено «недоумство», що називає цілком конкретну психічну патологію, у цьому ж переліку вживається і досить загальне поняття «інші хворобливі стани психіки», що взагалі не має визначеного об'єму (тобто формально допускає включення соматичних розладів). Звідси і ще одна з причин незадоволеності чинною дефініцією медичного критерію, а також дискусій з приводу обсягу і змісту його складових елементів [8].

Г. В. Назаренко, навпаки, вважає, що «...спрощення медичного критерію здатне на практиці призвести до негативних результатів. Стирання меж між хронічними, тимчасовими та іншими розладами психіки дає можливість екскульпіровать більш широке коло осіб за рахунок недиференційованого підходу до розладів психічної діяльності в експертній практиці. Крім того, відсутність чітких медичних критеріїв, які можуть служити орієнтирами для судової практики, позбавляє суд можливості дати кваліфіковану оцінку експертного висновку й винести обґрунтоване визначення про неосудність» [12].

Ми, у свою чергу, повністю погоджуємося з думкою О. В. Зайцева, який пропонує визначити медичний критерій неосудності через визначення «тяжкого психічного розладу», що наведене в Законі України «Про психіатричну допомогу» [13]: «... розлад психічної діяльності (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті), який позбавляє особу здатності адекватно усвідомлювати оточуючу дійсність, свій психічний стан і поведінку» [14].

У той же час В. В. Лень, також посилаючись на Закон України «Про психіатричну допомогу», зокрема той факт, що законодавець виокремлює «психічні розлади» та «тяжкі психічні розлади», пропонує поділ на психічні хвороби (тяжкі) та психічні відхилення (не тяжкі). Визначаючи психічні захворювання як хронічні (невиліковні), тяжкі захворювання (не менше 3-х місяців) або ті, які мають рецидивний перебіг із тенденцією до прогресу, тобто поступове наростання й ускладнення хворобливого процесу, який призводить до глибоких, стійких патологічних змін психіки і відповідно – до зростання ступеня суспільної небезпеки особи. А психічне відхилення як не хронічне, не тяжке, виліковне або після лікування якого настає значне, стабільне покращення, особа перестає бути суспільно небезпечною для себе й оточуючих [15].

Вважаємо, що формулювання «психічний розлад», як медичний критерій неосудності, цілком охоплює весь спектр захворювань, що можуть бути цим критерієм. Чинною класифікацією є Міжнародна статистична класифікація хвороб і споріднених проблем охорони здоров'я десятого перегляду (далі за текстом – МКХ-10), яка застосовується в Україні з 1 січня 1999 р. [16].

Закон України «Про психіатричну допомогу» у ст.1 визначає психічні розлади як «розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті» [14].

МКХ-10 запропонувала зовсім інший підхід (порівняно з МКХ-9) до психічних розладів, що, на нашу думку, цілком виправдано; згідно з нею система МКХ стосовно психічних розладів багато в чому стала близькою до системи DSM (система класифікації Американської психіатричної асоціації). У частині V (F) МКХ-10 психічні розлади поділяються на 10 головних груп (F0 – органічні, включаючи симптоматичні психічні розлади; F1 – психічні та поведінкові розлади внаслідок зловживання психоактивними речовинами; F2 – шизофренія, шизотипічні та маревні розлади; F3 – афективні розлади настрою; F4 – невротичні, стресові та соматоформні розлади; F5 – поведінкові синдроми, пов'язані з фізіологічними порушеннями та фізичними факторами; F6 – розлади зрілої особистості та поведінки у дорослих; F7 – розумова відсталість; F8 – порушення психологічного розвитку; F9 – поведінкові та емоційні розлади, які зазвичай починаються в дитячому та підлітковому віці) [17].

Чому це так важливо? Тому що МКХ-10 була не просто черговим переглядом чи оновленням переліку психічних захворювань із присвоєнням їм статистичних кодів – завдяки величезній кількості принципів нововведень її сміливо можна назвати концептуальною платформою для подальшого розвитку психіатрії [18].

По-перше, МКХ-10 не оперує таким поняттям як «психічне захворювання», що вживається в ст. 19 КК України, більш доречним і етичним є термін «психічний розлад», яким оперує не лише МКХ-10, а й Закон України «Про психіатричну допомогу». По-друге, очевидно є невідповідність найменувань психічних розладів у ч. 2 ст. 19 КК та МКХ-10. Необґрунтованим видається використання терміну «недоумство» через його відсутність в МКХ-10, де виділено в окрему групу такий розлад психіки, як «розумова відсталість». По-третє, вказівка на хронічний або тимчасовий характер психічних розладів не вирішує завдання повноцінної характеристики медичного критерію у зв'язку зі зміною класифікації у психіатрії [13].

Сьогодні готується до прийняття МКХ-11: 18.08.2018 р. Всесвітня організація охорони здоров'я повідомила про вихід нової версії Міжнародної класифікації хвороб. МКХ-11 буде представлена для прийняття державами-членами на сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я у травні 2019 року та набуде чинності 1 січня 2022 року. Певних змін зазнає і розділ, присвячений психічним розладам. Отже, із прийняття нової Міжнародної класифікації хвороб ст. 19 КК України відставатиме на два «покоління» своїм підходом до визначення неосудності [19].

Звісно, реформувати КК України відповідно до кожного нового перегляду Міжнародної класифікації хвороб було б недоцільним, отже введення тлумачення медичного критерію через загальні ознаки було б найдоречнішим. Треба погодитися з В. В. Ленєм, який вважає, що некоректне формулювання в законі медико-біологічних критеріїв різних юридично-релевантних розладів психіки, їхня надмірна інформатизація свідчать про термінологічну необережність і певною мірою можуть зумовлювати експертні й навіть судові помилки [20].

Висновки. Підводячи підсумки, варто зазначити, що формулювання медичних причин неосудності повинно забезпечувати максимально повне охоплення різного роду психічних розладів, які виключають можливість особи забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своєю поведінкою. Водночас, на нашу думку, цього можна досягти шляхом виділення загального поняття, а не способом розширення ознак психічних розладів, як це намагається сьогодні зробити законодавець, навряд чи законодавче закріплення різного роду психічних відхилень може забезпечити максимально повне охоплення різних порушень психіки, які зумовлюють неосудність особи. Таким загальним поняттям може бути поняття «психічний розлад». З урахуванням того, що впливати на інтелектуально-вольову діяльність особи можуть не тільки психічні, а й соматичні розлади, вони також повинні належати до медичних причин неосудності.

Список використаних джерел

1. Жеребкин В.Е. Логический анализ понятий права / В.Е. Жеребкин. – К.: Вища школа, 1976. – 150 с.
2. Дьяков С. В., Игнатов А. А., Лунеев В. В., Никилин С. И. Уголовное право: учебник для вузов. Москва, 1999. С. 46.
3. Уголовное право. Общая часть. Москва, 1993. С. 140
4. Антонян Ю. М., Бородин С. В. Преступное поведение и психические аномалии. Москва, 1998. С. 124.
5. Уголовное право. Общая часть / под. ред. Н. И. Ветрова, Ю. И. Ляпунова. Москва, 1997. С. 274.
6. Трахтеров В. С. Формула невменяемости в советском уголовном праве. *Уч. зап. Харьк. юрид. ин-та*. 1939. Вып. 1. С. 26–47.
7. Лунц Д. Р. Проблема невменяемости в теории и практике судебной психиатрии. Москва: Медицина, 1966. 236 с.
8. Первомайский В. Б. Невменяемость. Киев, 2000. 320 с.
9. Шишков С. М. Понятия "осудність" і "неосудність" у слідчої, судової та експертної практики. *Законність*. 2001. № 2. С. 17.
10. Фейнберг Ц. М. Учение о невменяемости в различных школах уголовного права и судебной психиатрии. Москва, 1946. С. 8–10.
11. Внукова Ю. А. Неосудність та обмежена осудність як кримінально-правові категорії. *Академія адвокатури України. Вісник Академії адвокатури України*. 2014. № 1(29). С. 139–147.
12. Назаренко Г. В. Кримінально-релевантні психічні стани осіб, які вчинили злочини і суспільно небезпечні діяння: монографія. Москва: Ось-89. 2001. С. 86.
13. Зайцев О. В. Деякі проблеми визначення формули неосудності в кримінальному праві. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С.113–123.
14. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1489-III. *Відом. Верхов. Ради*. 2000. № 19. С. 143.
15. Лень В. В. Психическая болезнь в уголовном законе: дискуссионные вопросы. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 3. С. 51–56.
16. URL: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=1443>
17. 10-й перегляд Міжнародної класифікації хвороб (МКХ): URL: <https://mkh10.com.ua/>
18. Петрюк П. Т., Шевелєв В. Н., Емельянов В. П., Петрюк А. П. МКБ-9 и МКБ-10: сходство, различие и трудности понимания. *Таврич. журн. психиатрии*. 2005. Т. 9. № 3. С. 84–87. URL: <http://www.psychiatry.ua/articles/paper253.htm>
19. 11-й перегляд Міжнародної класифікації хвороб (МКХ). URL: <https://icd.who.int/browse11/l-m/en>
20. Лень В. В. Кримінально-правові проблеми визначення осудності злочинця: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2003. 20 с.

Лосич Сергей Васильевич,

кандидат юридических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8192-785X>

Рутвян Кристина Олеговна,

студентка

(Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого,

Институт прокуратуры и уголовной юстиции,

г. Харьков)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4662-9950>

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ МЕДИЦИНСКОГО КРИТЕРИЯ НЕВМЕНЯЕМОСТИ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ

Научная статья посвящена проблемным вопросам формулирования медицинского критерия невменяемости в уголовном праве Украины, в частности, выполнено соотношение понятий вменяемости и невменяемости, проанализировано развитие научной мысли по содержанию наполнению «медицинского критерия». Кроме того, в статье сравниваются два разных подхода к классификации психических расстройств в Уголовном кодексе Украины и в Международной классификации болезней, на основании чего делается вывод о несоответствии медицинского критерия невменяемости классификации психических расстройств.

Ключевые слова: невменяемость; вменяемость; формула невменяемости; критерии; медицинский критерий; психиатрия; Международная классификация болезней; психическое расстройство.

Losych Serhiy Vasilievich,

Candidate of Law Sciences

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kriviy Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8192-785X>

Rutvian Krystyna Olegivna,

student

(Yaroslav Mudryi National Law University,

Prosecutor's Office and Criminal Justice Institute, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4662-9950>

PROBLEMS IN DETERMINING THE MEDICAL CRITERION OF INSANITY IN CRIMINAL LAW OF UKRAINE

The article deals with the study of the medical criterion as a component of insanity. Whereas the sense of integrity is a necessary feature for setting the composition of the crime, it is worth not to underestimate it. The authors of the article attempt to formulate the concept of "insanity", because "insanity" is only a legal form, the content of which is filled with psychiatry. The lawyers' knowledge in the field of psychiatry is not always enough; the category of "insanity" quite often becomes the subject of manipulation. It is focused on the fact that the legal criterion is derived from the medical one. The historical development of the content of the "medical criterion" has been analyzed. It is important, because the meaning of the concept is evolved together with the development of psychiatry. An attempt was also made to investigate the views of different scholars on the most optimal definition of the "medical criterion", an approach to the interpretation of a medical criterion in accordance with Article 19 of the Criminal Code of Ukraine. Each of the subspecies of mental disorder, filed in the Criminal Code of Ukraine, is considered in more detail. It should be emphasized that the Criminal Code of Ukraine and the International Classification of Diseases categorize mental disorders differently. The authors of the article also compare approaches to the classification of mental disorders proposed by the 9th and 10th revisions of the International Classification of Diseases, because the classification offered by the Ukrainian legislator is more similar to the 9th revision of the International Classification of Diseases. Also it is dealt with approach to the definition of "mental disorder" in accordance with the Law of Ukraine "On Psychiatric Aid". The study was conducted to find the best way to overcome the conflict definitions between the current Criminal Code of Ukraine and the dynamic development of psychiatry. As a result we may say that if the medical criterion is determined by common characteristics, it would be the most appropriate. In this case the definition will not be tied up to the certain stage in the development of psychiatry.

Key words: insanity; sanity; formula of insanity; criteria; medical criterion; psychiatry; International Classification of Diseases; mental disorder.

Надійшла до редколегії 24.11.2018

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-193-199>

Шайгуро Ольга Павлівна,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет
ім. В.Н. Каразіна, м. Харків)
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0533-8409>

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено кримінологічному аналізу питання протидії злочинності на рівні регіонів України. Обґрунтовано, що зазначена протидія обумовлюється міжнародною та національною кримінологічною стратегією і в той же час має специфічні властивості, притаманні тому чи іншому регіону. Протидія злочинності на рівні регіонів має системний характер та досягається комплексною діяльністю на всіх рівнях протидії.

Ключові слова: протидія злочинності, регіон, кримінологічна діяльність, злочинність.

Постановка проблеми. Враховуючи стрімкі темпи розвитку сучасного суспільства, злочинність невинно проникає в усі сфери життєдіяльності людства. На протипагу зазначеному явищу фахівцями різних наукових галузей та практичними працівниками різних відомств та структур вивчається феномен злочинності та розробляються ефективні багатопланові системи протидії їй.

Вивчення стану злочинності та, відповідно, заходів протидії їй на рівні регіонів не є новим об'єктом у кримінологічній науці, проте, останнім часом набуває все більшої актуальності. Така увага є цілком виправданою, оскільки вивчення стану злочинності на рівні регіонів дозволяє локально, з більшою ефективністю, впливати на причини та умови злочинної діяльності. Такий точковий вплив дозволяє мах швидко з мінім затратами людських і фінансових ресурсів відреагувати на злочинні прояви, тим самим запобігти їм, утримати від розповсюдження або зовсім знищити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення злочинності на рівні регіонів в різні часи висвітлювалося у працях українських та зарубіжних вчених. Свої роботи цій проблемі присвятили А.М. Бабенко, В.В. Голіна, Т.А. Денисова, А.І. Долгова, А.П. Закалюк, О.М. Литвинов, К.Т. Ростов, В.П. Філонов, В.І. Шульга. Серед вітчизняних досліджень, присвячених вивченню злочинності в регіонах України, можна відмітити: В. І. Шакун «Модель і критерії ефективності профілактики злочинів у великих містах України та за кордоном» (Київ, 1995 р.) [1], «Урбанізація і злочинність» (Київ, 1996 р.) [2]; Д. В. Федоренко «Геокриміногенна обстановка в особливо великому промисловому місті (на основі статистичних даних по місту Донецьку)» (Донецьк, 2000 р.) [3]; І. Г. Богатирьов та М. О. Кисильова «Кримінологічні засади запобігання злочинності у великому місті на регіональному рівні» (Бровари, 2010 р.) [4]; В. В. Голіна «Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні» (Харків, 2012 р.) [5]. Безумовно, дослідження злочинності на рівні регіонів дозволяють викрити причини та умови злочинності, які корелюються особливостями того чи іншого регіону. Доцільність і необхідність таких досліджень має велике значення при розробці системи заходів протидії зло-

чинності на рівні регіонів. На сьогоднішній день саме це питання, в умовах децентралізації влади, потребує додаткового вивчення, що і є метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Регіональна специфіка злочинності дозволяє отримати повну і достовірну інформацію про стан злочинності (рівень, інтенсивність, динаміка, структура); дослідити її схожість та відмінність в кількісно-якісних показниках, не тільки між різними регіонами, а й у середині самих регіонів (мається на увазі адміністративно-територіальний устрій: райони, міста, райони в містах, селища, села); а також системно та виважено підійти до організації протидії злочинності та координації роботи відповідних суб'єктів.

Будь-який кримінологічний аналіз потребує визначення з базовими поняттями, які обумовлюють предмет самого дослідження і дозволяють одноманітне його розуміння і використання. З цього приводу слушне зауваження В.В. Голіни, що термінологічна точність і конкретизація змісту понять у кримінології не менш важливі, ніж в інших науках [6, с. 5].

Із всього різноманіття термінів, які обирають дослідники для позначення впливу на злочинність: «попередження злочинності», «профілактика злочинності», «соціальна профілактика», «боротьба зі злочинністю», «війна зі злочинністю», «протидія злочинності», «протистояння злочинності», «контроль злочинності», «регулювання злочинності», «управління злочинністю», «подолання злочинності», «запобігання злочинності», «викорінення злочинності», «превенція злочинності», «припинення злочинів» тощо, ми приєднуємося до науковців, які для захисту людини, суспільства та держави від злочинних посягань (злочинності) та реагування на їх вчинення використовують термін «протидія злочинності».

О.М. Бандурка та О.М. Литвинов визначають протидію злочинності як особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, який складає різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різнорідних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до соціально толерантного рівня [7, с.45].

Розглядаючи протидію злочинності як комплекс соціальних і спеціальних заходів діяльності держави, суспільства і громадян щодо недопущення або перешкоджання злочинних проявів, можна представити її у вигляді системи, до складу якої входять профілактика, запобігання та кримінально-правова превенція. Запропоновану систему можна розглядати як свого роду ескалацію до злочинності, тобто шлях від розуміння переваг законослухняної поведінки до неминучого покарання у разі скоєння злочину.

Наступним терміном, що окреслює предмет нашого дослідження є «регіон». Оскільки більшість термінів, що використовуються у кримінології, запозичені з різни наукових галузей, дослідникам часто доводиться стикатися з різним форматом тлумачення одних і тих же понять і категорій. У цьому розумінні «регіон» не є винятком і має різні за обсягом та змістом наповнення в залежності від специфіки об'єкта і сфери його дослідження.

Академічний тлумачний словник визначає регіон як певну територіальну одиницю (район, область, зону), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами (географічними, геологічними, етнографічними, економічними і т. ін.) [8, с. 477].

Власне визначення має Європейський парламент: «регіон — це територіальна цілісність, яка розглядається з географічної точки зору, або чітко окреслена територіальна організація, де населення має специфічну ідентичність, яка направлена на стимулювання та розвиток культурної, економічної та соціальної сфери» [9, с. 203].

В. Шилов розглядає «регіон» як соціально-економічний простір з певною природно-географічною територією, з притаманним їй певним типом та характером виробництва, зі специфічними історико-культурними та демографічними особливостями, з адміністративно-політичною територією та кордонами, а також з дією одного кола нормативно-правової бази [10, с. 50-52].

Усі вище викладені визначення поняття «регіон» хоча і мають певні відмінності, але все ж є одна спільна ознака, що притаманна їм всім – певна територія. Отже саме територіальний устрій нашої держави свідчить про розподіл української землі на певну територію – регіони.

Хоча Конституція України і не містить конкретного посилання, що територія України складається з регіонів, а просто перелічує всі області, АРК, міста Київ і Севастополь (всупереч, подіям, що відбуваються сьогодні в Україні, українська влада беззаперечно вважає АРК, Донецьку та Луганську області тимчасово окупованою територією України), зміст ряду нормативно-правових актів однозначно свідчить про те, що саме регіони є складовими загальної території України.

Так, Закон України «Про засади державної регіональної політики» під регіоном визначає територію Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя (п. 7, ст.1) [11]. Наступний закон, який має тотожне визначення регіону, – це Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів», де «регіон – територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя» (ст.1) [12].

Саме такий зміст у даному дослідженні ми вкладаємо у термін «регіон» і розуміємо його як конкретне територіальне утворення з чіткими кордонами, власною системою органів виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, мають певні схожості і відмінності, в залежності від соціальних, економічних, культурних, демографічних, історичних особливостей місцевості, рівноправні один до одного і в той же час підпорядковані державі.

Проте регіони, у свою чергу, мають власну структуру і складаються з районів, міст, районів в містах, селищ та села. В результаті складається система територіального устрою, де регіон є похідним по відношенню до загальної території держави і одночасно головним відносно власних складових.

Протидія злочинності на рівні регіонів виходить із загальнодержавних програм, але не отожднюється із ними, не розчиняється в них, а доповнюється специфічними, властивими окремим територіям особливостями, які, у свою чергу, не суперечать основам державної політики.

О.М. Ігнатів відстоює думку, що загальнокримінальна протидія злочинності потребує організації багаторівневої й різноспрямованої системи заходів протидії злочинності, що мають враховувати не лише особливості факторів детермінації вказаного різновиду злочинності, а й зовнішні – конфігурації геополітичної, регіональної кон'юнктури та структурно-функціональної ролі в них України, а також впливу транснаціональної злочинності [13, с. 453]. Звідси виходить, що під час формування концепції (програми) протидії злочинності на рівні регіонів мають враховуватися не тільки місцеві особливості, а й загальнонаціональні і світові тенденції у протистоянні зі злочинністю.

Саме нестабільний стан сучасного світу робить напрямок вивчення протидії злочинності на рівні регіонів не тільки одним із перспективних об'єктів сучасної кримінології, а й відводить важливу роль у створенні системи забезпечення безпеки суспільства і держави.

Кримінологічна система охоплює не лише сукупність теоретичних поглядів, ідей і уявлень про детермінацію злочинності й систему організації діяльності державних і громадських інституцій з протидії їй, але й систему правового регулювання, яка визначає цілі, завдання та пріоритетні напрямки протидії злочинності, форми і методи діяльності в цій сфері [14, с. 108]. А отже, законодавство і практика, спрямовані на викорінення злочинності, мають відповідати сучасним потребам з урахуванням реальних можливостей, які суспільство має у своєму розпорядженні на певному етапі свого розвитку.

Таким чином, беззаперечна позиція О. М. Бандурки і О. М. Литвинова, що ціль протидії злочинності має формуватися з урахуванням:

- по-перше, нових світоглядних позицій, актуальних для даного етапу розвитку суспільства і держави;
- по-друге, повинна мати виражений прикладний синтезуючий початок у формі певних ідейних положень (інтеграційних зав'язків), наявність яких передбачається через ін-

терес до механізму протидії злочинності, що розглядається через призму системно-структурного підходу [7, с. 53].

З огляду на вищесказане можна дійти висновку, що цілі протидії злочинності на рівні регіонів мають бути динамічними і відповідати національним, регіональним та місцевим потребам.

В.В. Голина у своєму дослідженні зазначає, що об'єкт запобігання злочинності – це все те (чинники, фактори, причини й умови, обставини, що сприяють настанню (досягненню) злочинного результату, злочинно небезпечне оточуюче особистість середовище, криміногенні особи та ін.), на що повинна впливати система запобігання злочинності, щоб не допустити розвитку злочинних проявів [15, с. 48]. Ми підтримуємо цю думку і вважаємо запропоновану дефініцію цілком прийнятною і для позначення об'єкта протидії злочинності на рівні регіонів.

Система суб'єктів запобігання злочинності включає в себе декілька груп: а) органи та організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування); б) органи та організації, стосовно яких запобігання злочинності та злочинних проявів віднесено або має бути віднесено до основних завдань і функцій (МВС, СБУ, прокуратура, суд, спеціалізовані громадські організації); в) органи, установи, організації, функції та повноваження яких не мають цільового спрямування на запобігання злочинності та злочинним проявам, але їхня діяльність посередньо впливає на запобіжні процеси щодо детермінантів злочинності та окремих злочинів (заклади освіти, культури, охорони здоров'я, соціальної допомоги, адміністрація підприємств, установ, організацій тощо) [16, с. 346; 110].

Що стосується суб'єктів протидії злочинності на рівні регіонів, то вони складають таку систему: органи державної влади, органи місцевого самоврядування, правоохоронні та правозастосовні органи, підприємства, установи і організації, громадські організації, соціальні групи, службові особи та громадяни. Всі ці різноманітні суб'єкти у певному взаємозв'язку, на конкретній території та у відносному часовому просторі спрямують свою діяльність на досягнення однієї спільної цілі – протидія злочинності.

Діяльність суб'єктів протидії злочинності при досягненні зазначеної цілі обумовлена певною спрямованістю:

- визначати основні напрями, завдання, форми і методи протидії злочинності в країні (в рамках нашого дослідження значення вид діяльності органічно поєднує місцеві та регіональні напрями, завдання, форми і методи протидії злочинності, які одночасно відповідають загальнонаціональним концепціям, стратегіям тощо);
- здійснювати інформаційно-аналітичне забезпечення протидії злочинності;
- виявляти криміногенні фактори і сигналізувати про них;
- безпосередньо реалізувати заходи з реагування на окремі злочини, а також заходи з усунення, послаблення або нейтралізації криміногенних факторів, у тому числі з корекції особистісних деформацій і усунення обставин, що їх сформували [17].

Зазначена сукупність суб'єктів протидії злочинності на рівні регіонів, виконуючи свої як професійні (в залежності від специфіки діяльності вони можуть бути обов'язковими та супутніми), так і громадські (добровільні) обов'язки враховує ряд специфічних суб'єктивних і об'єктивних умов, притаманних окремим регіонам, які пронизують всі сфери життєдіяльності суспільства: особливості демографічного складу, міграційні процеси, урбанізація, організація соціальної інфраструктури, історична специфіка заселення регіонів, географічне розташування регіонів, культурні і національні особливості, рівень доходів, рівень релігійності і навіть сімейний стан, споживання алкоголю та ін.

Така увага різноманітним сферам життєдіяльності населення того чи іншого регіону є цілком обґрунтованою, оскільки регіональна злочинність являє собою не тільки складову злочинності на рівні держави, а й складову загальної соціальної системи, в якій злочинність виступає породженням всіх взаємодіючих компонентів суспільства.

Враховуючи зазначені умови, а також наявність сил і засобів фінансового і матеріального ресурсу, кадрових структур і інформаційного забезпечення, вищезазначеними суб'єктами розробляються регіональні програми із протидії злочинності.

Яскравий приклад протидії злочинності на рівні регіону наведений у дисертаційному дослідженні Р. С. Веприцького, коли в Комінтернівському (на сьогоднішній день Слобідському) районі м. Харкова мали місце досить часто псування і крадіжки із місць загального користування приладів освітлення, лавок для сидіння, урн для сміття, малих архітектурних форм для дитячих розваг, озеленення тощо. Адміністрацією району спільно з Харківським національним університетом внутрішніх справ і АТ «Тріолан» на основі договору про співпрацю була розроблена спеціальна програма розвитку в регіоні системи відеоспостереження в громадських місцях. В громадських місцях (в дворах, на перехрестях вулиць, в скверах, в під'їздах багатоквартирних будинків), де було встановлено відеоспостереження (а це більше 200 приладів), були вивішені для загального інформування таблички-надписи про те, що дана територія чи об'єкт знаходиться під відеоспостереженням [18].

Позитивний результат проведеної роботи проявився не тільки у затриманні зловмишників, а й у припиненні порушення громадського порядку.

Отриманий досвід був покладений в основу спеціальної програми протидії злочинності «Безпечне місто», впровадження якої дозволило: максимально підвищити безпеку на вулицях і дорогах міста; охопити основні магістралі міста, перехрестя, місця проведення громадських заходів; покращити управління дорожнім рухом в місті; більш оперативно і обґрунтовано вирішувати спірні ситуації при ДТП; ефективно боротися з кримінальними і терористичними загрозами; здійснювати моніторинг ситуації і контроль у дворах багатоквартирних будинків, під'їздах та ліфтах [19].

Отже, зазначена діяльність має здебільшого профілактичний характер і передусім спрямована на упередження злочинності, а це означає збереження стану суспільної безпеки, а також на справедливе відновлення порушених прав і свобод.

Принагідно зауважимо, що програма «Безпечне місто» на сьогоднішній день є досить популярною серед багатьох регіонів України, так наприклад: «Безпечне місто Чернігів» на 2018-2020 роки, «Безпечне місто Запоріжжя», «Безпечне місто Одеса» на 2017-2019 роки, «Безпечне місто» на 2018 рік (м. Дніпро), «Безпечне місто» на 2016-2018 роки (м. Полтава), «Безпечне місто» (м. Луцьк), «Безпечне місто» (м. Київ).

Не занижуючи значення стратегії держави у протидії злочинності, варто розуміти і не можна недооцінювати закономірності криміногенної ситуації в окремих регіонах. Це пояснюється тим, що вивчення злочинності певного регіону дозволяє з'ясувати конкретні причини і умови, які властиві кожному окремому регіону, а це, у свою чергу, дозволяє розробити відповідні системи профілактики та протидії їй.

На думку фахівців, для отримання більш повної та якісної інформації про кримінологічну обстановку, необхідно в різних сполуках враховувати такі її відмінні кримінологічні ознаки: розмір території, її компактність або ізольованість, віддаленість від центральних органів влади, крупних промислових і культурних центрів країни; характеристика населення (кількість, щільність, темпи приросту та його тенденції, рівень міграції, співвідношення міських і сільських мешканців); етнічна неоднорідність і культурологічні відмінності укладів життя; стан інфраструктури, наявність природних комплексів і продовольчих ресурсів; наявність певного потенціалу для розвитку зовнішньої торгівлі, соціально-культурного обміну з іншими регіонами та країнами, наявності можливостей для внутрішнього та зовнішнього туризму; стан розвитку сфери народного споживання; можливості для підготовки кваліфікованих кадрів для потреб регіону; трудові ресурси (їх розподіл, структура, чисельність робітників і службовців у всіх основних галузях народного господарства); стан економіки та медичного обслуговування населення (рівень розвитку установ охорони здоров'я, кількість пенсіонерів щодо активного населення, кількість одиноких матерів) [20, с. 18].

Висновок. Протидія злочинності на рівні регіонів носить системний характер і обумовлюється метою, завданнями, рівнями, об'єктами, суб'єктами та прогнозуванням з

урахуванням специфіки конкретного регіону. Вибір комплексу заходів із протидії злочинності обумовлюється сукупністю не тільки кількісних і якісних показників злочинності (стан, структура, коефіцієнти, географія тощо) регіону, а й притаманним цьому регіону особливостям наступного характеру: економічного, соціального, культурного, демографічного, психологічного, географічного та організаційно-правового.

Маючи специфічні властивості, протидія злочинності на рівні регіонів є складовою частиною системи державного та міжнародного (глобального) рівнів у протистоянні злочинності. Така система являє собою певну ієрархію, в якій на кожному наступному рівні (зверху до низу) деталізуються і конкретизуються (індивідуалізуються) заходи і суб'єкти протидії злочинності із урахуванням особливостей як злочинності, так і загального стану соціуму і принципів державобудівництва.

Підсумовуючи викладене вище, необхідно підкреслити, що диференційований підхід до протидії злочинності на рівні регіонів надає можливість виявити закономірності виникнення та існування злочинності в конкретних умовах, а отже завдати відповідні дії на відновлення рівноваги між злочинною та право слухняною сторонами життя суспільства.

Список використаних джерел

1. Шакун В. І. Модель і критерії ефективності профілактики злочинів у великих містах України та за кордоном: навчально-практичний посібник. Київ : Вид-во Української академії внутрішніх справ, 1995. 32 с.
2. Шакун В. І. Урбанізація і злочинність: монографія. Київ : Вид-во Української академії внутрішніх справ, 1996. 256 с.
3. Федоренко Д. В. Геокриміногенна обстановка в особливо великому промисловому місті (на основі статистичних даних по місту Донецьку): дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Донецьк, 2000. 204 с.
4. Богатирьов І. Г., Кисильов О. М. Кримінологічні засади запобігання злочинності у великому місті на регіональному рівні: монографія. Бровари : ПФПА, 2010. 160 с.
5. Голіна В. В., Лукашевич С. Ю., Колодяжний М. Г. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні: монографія. Харків : Право, 2006. 292 с.
6. Голіна В. В. Попередження злочинності: конспект лекцій. Харків : Українська юридична академія, 1994. 40 с.
7. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія. Харків, 2011. 308 с.
8. Словник української мови. В 11 т. Т. 8. Київ : Наукова думка, 1977. 928 с.
9. Фадєєв О. В. Особливості реалізації регіональної політики в Україні. *Механізм регулювання економіки*. 2004. № 4. С. 201–205.
10. Шилов В. Три підходи к поняттю регион. *Регион: проблемы и перспективы развития*. 1997. № 4. С. 55–60.
11. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 р. № 156-19. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19> (дата звернення: 03.07.2018).
12. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-15. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2850-15> (дата звернення: 03.07.2018).
13. Ігнатов О. М. Протидія загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні : монографія Харків : Діса Плюс, 2013. 650 с.
14. Орловська Н. Концептуальні проблеми вітчизняної кримінологічної системи. Сучасний вимір держави і права: зб. наук. праць / за ред. В. І. Терентьева, О. В. Козаченка. Миколаїв : Іліон, 2008. С. 108–110.
15. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
16. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
17. Джужа О. М., Михайленко П. П., Кулик О. Г. Курс кримінології: Загальна частина: підручник: у 2 кн./ за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. Кн. 1. 352 с.
18. Веприцький Р. С. Феноменологія злочинності в регіоні: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 413 с.

19. Безпечне місто. URL: http://amrita-cs.com/smartsave_city/safe-city/ (дата звернення: 11.07.2018).

20. Корниенко А. В. Криминологическая характеристика и предупреждение преступности в регионе (по материалам Брянской области): дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Рязань, 2005. 206 с.

Шайгуро Ольга Павловна,
кандидат юридических наук
(Харьковский национальный университет
им. В. Н. Каразина, г. Харьков)
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0533-8409>

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВОПРОСА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ НА УРОВНЕ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Статья посвящена криминологическому анализу вопроса противодействия преступности на уровне регионов Украины. Обосновано, что указанное противодействие обуславливается международной и национальной криминологической стратегией и в то же время имеет специфические свойства, присущие тому или иному региону. Противодействие преступности на уровне регионов обосновано имеет системный характер и достигается комплексной деятельностью на всех уровнях противодействия.

Ключевые слова: противодействие преступности; регион; криминологическая деятельность; преступность.

Shaituro Olga Pavlovna,
Candidate of Law Sciences
(V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv)
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0533-8409>

CRIMINOLOGIC ANALYSIS OF THE COUNTERACTION CRIME'S ISSUE ON THE REGIONAL LEVEL IN UKRAINE

The article is devoted to the criminological analysis of counteraction of criminality at the level of Ukrainian regions. It is reasonable, that the indicated counteraction is stipulated by international and national criminology strategy and at the same time is specific characteristics inherent to one or another region. Counteraction of criminality at the level of regions is reasonable has system character and arrived at by complex activity at all levels of counteraction.

Counteraction of crime at the regional level is systemic and is determined by the purpose, objectives, levels, objects, subjects and forecasting taking into account the specifics of a particular region. The choice of a set of measures to counteract crime is determined by a combination of not only quantitative and qualitative indicators of crime (state, structure, coefficients, geography, etc.) of the region, but also features inherent in this region of the following character: economic, social, cultural, demographic, psychological, geographical and organizational- legal

Having specific features, countering crime at the regional level is an integral part of the system of state and international (global) levels in combating crime. Such a system represents a certain hierarchy, in which at each subsequent level (from the bottom to the top) details and specifics (individualized) measures and subjects of counteraction to crime taking into account the features of both crime and the general state of society and the principles of state building.

Summarizing the foregoing, it should be emphasized that a differentiated approach to combating crime at the regional level provides an opportunity to identify patterns of occurrence and existence of crime in specific conditions, and therefore, to take appropriate actions to restore the balance between the criminal and the right of the obedient sides of society's life.

Key words: counteraction of crime; region; criminology activity; criminality.

Надійшла до редколегії 24.11.2018

Розділ VI

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.137.5

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-200-206>

Бабенко Ольга Георгіївна,

аспірант

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4218-21>

НЕДОЛІКИ ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ ДО НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО

У статті охарактеризовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту. Досліджено недоліки застосування цього запобіжного заходу саме до неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення. У результаті проведеного дослідження надано пропозиції щодо внесення змін до статей Кримінального процесуального кодексу України стосовно розширення кола осіб, на яких покладається контроль за поведінкою неповнолітнього підозрюваного під час перебування під домашнім арештом. Запропоновано встановити конкретні випадки обрання цілодобового домашнього арешту стосовно неповнолітнього підозрюваного. Внесено пропозиції щодо збільшення обов'язків та обмежень, які необхідно застосовувати до осіб, стосовно яких обирається домашній арешт.

Ключові слова: запобіжний захід; неповнолітній підозрюваний; домашній арешт; кримінальне правопорушення; кримінальне провадження.

Постановка проблеми. Не заважаючи на те, що багатьма міжнародно-правовими актами надаються рекомендації стосовно належного застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення, національне законодавство у цій сфері є недосконалим. Трапляються випадки грубого порушення прав дитини, що в подальшому призведе не лише до звернень до Європейського суду з прав людини [1], а й до руйнування психіки неповнолітнього. Одним із таких порушень є обрання занадто суворого запобіжного заходу щодо неповнолітнього підозрюваного, наприклад, такого, як тримання під вартою. У подальшому цей запобіжний захід подовжується, та підлітки роками перебувають в умовах слідчих ізоляторів, що досить сильно порушує їхні права та впливає на психічне і фізичне здоров'я дитини. Із застосуванням альтернативних запобіжних заходів, в останні часи національні суди почали відмовлятися від подовження тримання під вартою, обираючи натомість запобіжний захід у вигляді домашнього арешту [2].

Питання обрання щодо неповнолітнього підозрюваного запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту є досить актуальним. Зазначений запобіжний захід – відносно новий для нашого законодавства, тому його застосування, особливо до такої вразливої ка-

тегорії осіб, як неповнолітні, є не повністю задовільним, існують певні недоліки його успішного виконання.

На теперішній час судами не завжди призначаються обмеження та заборони, передбачені КПК України для осіб, щодо яких обирається запобіжний захід. Відсутня достатньо ефективна система контролю за поведінкою підозрюваного та дотриманням ним покладених судом обов'язків. Тому на теперішній час актуальним є визначення шляхів правильного застосування домашнього арешту та ефективний контроль за дотриманням умов зазначеного запобіжного заходу.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню домашнього арешту присвятили свої праці такі науковці, як А. В. Антонова, О. В. Давиденко, О. П. Кучинська, Є. І. Макаренко, О. І. Марочкін, Ю. Д. Москалюк, Ю. Г. Овчинніков, О. В. Сівак та ін. Однак деякі проблемні питання обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту щодо неповнолітнього підозрюваного в національному кримінальному процесі залишаються не досліджені, зокрема не виявлені способи достатньо ефективного контролю над дотриманням обмежень та заборон підозрюваним. Також відкритим залишається питання дотримання прав неповнолітнього підозрюваного під час реалізації домашнього арешту.

Формування цілей. Мета статті полягає в дослідженні недоліків застосування домашнього арешту до неповнолітнього підозрюваного. Завданнями нашого дослідження є: 1) охарактеризувати запобіжний захід у вигляді домашнього арешту щодо неповнолітнього підозрюваного; 2) визначити недоліки, зокрема проблеми дотримання прав неповнолітнього підозрюваного під час застосування та реалізації домашнього арешту; 3) запропонувати доповнення до законодавства України для покращення гарантій прав неповнолітнього підозрюваного під час застосування та виконання домашнього арешту.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на прагнення України до Європейських стандартів та підвищену увагу міжнародної спільноти до українського судочинства, впровадження «домашнього арешту» в національне законодавство є вкрай прогресивним. Водночас його головною перевагою є те, що завдяки цьому гуманному заходу процесуального примусу людині, яка оступилася, надається можливість переосмислити вчинене нею, і виключити її остаточне поглинання кримінальним середовищем. Практика свідчить, що «домашній арешт» є своєрідним шансом виправитися для людей, які вперше порушили закон, захистом неповнолітніх засуджених від впливу кримінального середовища, полегшенням долі ув'язнених жінок та інвалідів [3, с. 239].

Для неповнолітніх, які потрапили у сферу кримінального судочинства, досить важливим є відокремлення від кримінального «елемента», адже перебільшення в обмеженні прав неповнолітнього підозрюваного в майбутньому може порушити ще не достатньо сформовану дитячу психіку. Тому метою будь якого запобіжного заходу щодо осіб, які не досягли 18-річного віку, має бути адекватність обраних обмежень і заборон та не перебільшена необхідність ізоляції від суспільства.

Однак у плані обмеження прав під час домашнього арешту, цей запобіжний захід ставлять майже на один щабель із триманням під вартою тому, що його застосування суттєво порушує основні права людини.

У цьому аспекті О. І. Марочкін зазначає, що застосування домашнього арешту передбачає доволі відчутне втручання у приватне життя особи шляхом покладання на неї за рішенням суду заборон та обмежень. На цих підставах за оцінками Європейського суду з прав людини домашній арешт розглядається в тій самій площині, що й тримання особи під вартою, оскільки він пов'язаний із позбавленням свободи, виходячи з розуміння положень Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод [4, с. 146].

О. П. Кучинська вважає, що за своїм характером, обсягом обмежень домашній арешт є, певною мірою, рівнозначним до обмеження волі. Він є другим за суворістю запобіжним заходом – після тримання під вартою. Отже, час, який особа провела під домашнім

арештом у випадку її засудження до позбавлення волі, повинен зараховуватися у строк тримання під вартою [5, с. 18].

А. В. Антонова наголошує, що даний запобіжний захід, безумовно, обмежує права особистості, однак є більш «м'яким», порівняно із запобіжним заходом тримання під вартою. Цей запобіжний захід за правильного його застосування та своєчасного контролю за дотриманням умов домашнього арешту може виступати альтернативою тримання під вартою, забезпечивши водночас належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого, без його поміщення у «кримінальне середовище» слідчих ізоляторів [6, с. 101].

З позицією зазначених вище авторів, у частині того, що домашній арешт є рівнозначним до обмеження волі, ми згодні, оскільки неповнолітні перебувають у такому віці, коли їм необхідний повноцінний розвиток, домашнє спілкування, пізнання чогось нового, а певні рамки, покладені на дитину запобіжним заходом, можуть обмежити її в цьому. На наш погляд, неповнолітньому, якому обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, заборона цілодобово залишати житло [7; 8], є такою, що порушує його звичайний уклад життя, право на освіту, навчання тощо. З іншого боку, перебування під домашнім арештом відбувається в «рідних стінах», у звичних для дитини побутових умовах та оточенні, тому вважаємо за необхідне вдосконалити національне законодавство в частині застосування саме цілодобового домашнього арешту щодо неповнолітнього.

Цікавою є пропозиція О. П. Кучинської стосовно того, що домашній арешт повинен зараховуватися у строк тримання під вартою. З одного боку, така норма забезпечила б неповнолітнього підозрюваного додатковими гарантіями захисту. Однак, з іншого боку, це видається досить не справедливим щодо неповнолітніх, які перебувають в умовах СІЗО, тому що умови перебування під час запобіжного заходу полярно різні. Вважаємо, таке можливе виключно у випадку обрання домашнього арешту із заборонаю цілодобово покидати зазначене в ухвалі житло.

Як було зазначено вище, підозрюваний (незалежно від того, дорослий чи неповнолітній) відбуває домашній арешт у звичних для свого життя та побуту умовах, на відміну від осіб, які перебувають під вартою у слідчому ізоляторі. Особи, які перебувають в умовах СІЗО, не мають нормальних умов, дотримуються специфічного режиму дня, перебувають в одній камері з особами, які раніше вчиняли різноманітні злочини, які мають широкий спектр захворювань та перебувають під цілодобовим наглядом співробітників ізолятору (які, зазвичай, знаходяться у форменому одязі, носять службову зброю та спецзасоби), що є психологічно важким випробуванням для людини будь-якого віку.

З погляду на викладене, вважаємо, що домашній арешт не варто порівнювати та прирівнювати до тримання під вартою.

Ми переконані, що запобіжний захід у вигляді домашнього арешту стосовно неповнолітнього має дві «сторони медалі». З одного боку, підліток перебуває в «домашніх стінах», а з іншого боку, при покладанні на нього реальних та відчутних заборон обмежуються його права та свободи.

Ю. В. Гошовська посилається на В. Г. Крайнюка, який досить вдало зазначає, що неповнолітні особи, які виховуються у благополучних сім'ях, у вечірній час і так перебувають вдома під контролем батьків. Тому обмеження в часі, які можуть бути вказані в ухвалі про обрання запобіжного заходу, неповнолітній і не відчуває, а значить, не повною мірою усвідомлює застосування до нього вказаного запобіжного заходу, який покладає на нього процесуальні обов'язки [9, с. 145].

Виключно індивідуально підібрані до кожного неповнолітнього підозрюваного заборони та обмеження, передбачені будь-яким запобіжним заходом, будуть відігравати виховну та профілактичну роль, що в подальшому направить поведінку та світогляд підлітка на правильний шлях, а також послугує його розкаянню та виправленню.

Погоджуємося з думкою О. В. Сівак про те, що кожен із запобіжних заходів, які передбачені кримінальним процесуальним законом, певним чином корегує поведінку непов-

нолітнього підозрюваного. Лише правильне їх застосування впливає на волю, свідомість та емоції неповнолітнього, допомагає йому критично оцінювати свої дії, у зв'язку з якими стосовно нього було обрано той чи інший запобіжний захід, викликає у нього неприємні відчуття та переживання, і тим самим стимулює необхідність у зміні своєї неправомірної поведінки [10, с. 149].

Досліджуваний нами запобіжний захід має бути більш контрольованим, адже виключно часове обмеження під час домашнього арешту не дасть очікуваного результату у питанні дотримання належної поведінки неповнолітнім підозрюваним та розуміння вчиненого діяння. Навіть носіння електронного браслету не матиме належного та очікуваного результату без покладення на неповнолітнього підозрюваного додаткових умов виконання домашнього арешту.

Щодо цього Є. І. Макаренко зазначив, що на етапі започаткування «домашнього арешту» не можна обмежуватися лише електронною системою спостереження. З метою контролю за поведінкою підозрюваного (обвинуваченого), який перебуває під домашнім арештом, за ним треба наглядати не лише застосовуючи електронні браслети, а й за допомогою інших традиційних заходів, передбачених ч. 5 ст. 181 КПК України, а саме: раптових візитів правоохоронців до місця перебування арештованого й вимог надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із порушенням покладених на нього зобов'язань; періодичних перевірок у телефонному режимі тощо [3, с. 238].

Окрім запропонованих варіантів контролю неповнолітнього, який перебуває під домашнім арештом, вважаємо, вдалим буде залучення адміністрації школи, представників органів опіки та піклування, співробітників відділу ювенальної превенції, на яких потрібно покласти обов'язок контролювати прибуття та вибуття дитини до/з навчального закладу.

Така новела дасть змогу контролювати та дисциплінувати неповнолітнього та матиме профілактичний ефект.

Оскільки законом передбачено застосування цілодобового домашнього арешту, постає питання: чи буде досягнута мета, поставлена цим запобіжним заходом, який обрано щодо дитини, яка вчинила злочин?

Здавалося б, що обираючи стосовно неповнолітнього цілодобовий домашній арешт та ізолюючи його від зовнішнього світу, підозрюваний мав би зрозуміти, що за вчинене ним діяння він достатньо жорстоко обмежений у своїх правах та діях. Однак стосовно неповнолітніх не часто обирається цілодобовий домашній арешт [11], адже зазвичай діти у віці до 18 років відвідують навчальний заклад, а тому у них виникне необхідність відлучатися з місця відбування домашнього арешту.

Так, слідчим суддею Галицького районного суду м. Львова за клопотанням захисника неповнолітнього підозрюваного ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, було змінено запобіжний захід з цілодобового домашнього арешту на домашній арешт у нічний час доби із заборороною залишати квартиру АДРЕСА_2 з 18:30 години до 07:30 години, на строк до 31 жовтня 2018 року. Окрім цього, слідчим суддею на неповнолітнього було накладено ряд обов'язків та обмежень (прибувати до слідчого, прокурора та суду за їх викликами; утримуватись від спілкування з потерпілими та свідками у даному кримінальному провадженні; здати на зберігання у відповідні органи державної влади свій паспорт (паспорти), інші документи, що дають право на виїзд з України та в'їзд в Україну; носити електронний засіб контролю) [12].

Своє рішення слідчий суддя Галицького районного суду м. Львова мотивував тим, що неповнолітній підозрюваний характеризується з позитивної сторони, та надав докази, у яких зазначено, що він є учнем 11-а класу ліцею ім. І. Пулюя. З 03.09.2018 року повинен відвідувати навчальний процес в ліцеї з 08.30 год. до 15.25 год. з метою отримання повної середньої освіти [12].

У випадках обрання цілодобового домашнього арешту щодо неповнолітнього, який здобуває освіту та відповідно не може відвідувати навчальний заклад, необхідно запропо-

нувати норму, яка б могла забезпечити дитину елементарними знаннями. Таким чином, дитина буде забезпечена додатковими гарантіями на здобуття освіти, зможе розвиватися, спілкуватися та розуміти всі негативні наслідки вчиненого нею діяння.

Ще одну цікаву проблему виділила Ю. В. Гошовська. Вона зазначає, що оскільки участь законного представника у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх є обов'язковою, залишається невирішеним питання про те, яка саме роль законного представника під час виконання неповнолітнім покладених на нього процесуальних обов'язків під час застосування вказаного запобіжного заходу [9, с. 145]. Зауваження Ю. В. Гошовської є досить доречним та актуальним, тому що покладаючи процесуальні обов'язки та обмеження під час застосування домашнього арешту виключно на неповнолітнього підозрюваного, без активної участі дорослого, вони можуть бути не виконані в тому обсязі, як того вимагає процесуальний закон.

На законного представника, дитина якого вчинила кримінальне правопорушення та в подальшому опинилася під домашнім арештом, необхідно покласти суворі обов'язки щодо контролю за дитиною. Необхідно зобов'язати законного представника проводити бесіди з дитиною, контролювати дитину під час перебування за місцем мешкання, моніторити та контролювати спілкування дитини по мобільному телефону та в Інтернеті, звернути увагу на коло її спілкування та допомогти дитині намагатися уникати факторів, які сприяють вчиненню неправомірної поведінки, а в подальшому – скоєнню нових злочинів. Ми розуміємо, що більшість батьків чи законних представників тих дітей, які вчинили кримінальне правопорушення та щодо яких обрано запобіжний захід, мають постійне місце роботи та не в змозі в денний час повноцінно контролювати дитину. Вважаємо, що дитину варто контролювати в телефонному режимі, аж до того, що зобов'язати підлітка в обумовлений час телефонувати батькам, співробітникам поліції та звітувати щодо свого місцеперебування.

Висновки. Підсумовуючи, слід відзначити, що домашній арешт є альтернативою тримання неповнолітнього під вартою. За умов наповнення цього запобіжного заходу контролем з боку дорослих, його ефективність повинна збільшитися. Посилений контроль підлітка та розуміння ним необхідності перебування під домашнім арештом забезпечать йому гідне майбутнє, правильну поведінку в соціумі та відстороненість від кримінального спілкування.

До недоліків обрання щодо неповнолітнього підозрюваного запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту можна віднести такі:

- не врегульоване питання ефективного нагляду за дотриманням неповнолітнім обмежень та заборон, покладених під час обрання домашнього арешту;
- КПК України не містить обмежень та заборон, які б включали контроль і виховання під час запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.

Пропонуємо внести зміни в національне законодавство, а саме: доповнити статтю 181 КПК України частиною 8, у наступній редакції:

«Вирішуючи питання обрання до неповнолітнього зазначеного запобіжного заходу, слідчий суддя, суд, за вчинення неповнолітнім тяжкого та особливо тяжкого злочину, як крайній захід можуть обрати цілодобовий домашній арешт з обов'язковим накладенням обмежень та заборон, передбачених ст. 194 КПК України.

В ухвалі суду про обрання домашнього арешту щодо неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого зазначається, на кого саме покладається обов'язок з контролю за дотриманням умов, обмежень та заборон, накладених обраним запобіжним заходом, та наглядом за поведінкою неповнолітнього. Такими особами можуть бути співробітники відділу ювенальної превенції, органів опіки та піклування, батьки, законні представники та адміністрація навчального закладу, де навчається підліток».

До ч. 1 ст. 194 КПК України пропонується додати п. 4 такого змісту:

«4) наявність можливості ефективного контролю під час виконання обов'язків, покладених ч. 5 цієї статті».

Пропонується також внести доповнення до ч. 5 ст. 194 КПК України в такій редакції:

«При обранні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту слідчим суддею, судом на неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) можуть покладатися наступні додаткові обов'язки, обмеження та заборони:

– у разі обрання щодо неповнолітнього домашнього арешту, із заборонаю цілодобово покидати житло, двічі на тиждень з ним, за місцем відбування домашнього арешту, проводити навчальні заходи, згідно з навчальним планом (у разі технічного забезпечення можливе онлайн-навчання).

– зобов'язати неповнолітнього відвідувати заняття з психологом;

– зобов'язати неповнолітнього в установлений час здійснювати контрольні дзвінки до поліції;

– обмежити неповнолітнього в користуванні мережею Інтернет». Контроль за здійсненням даного обмеження покласти на батьків (законних представників) або осіб, з якими проживає неповнолітній;

– на співробітників відділу ювенальної превенції та інших служб у справах дітей може покладатися обов'язок відвідувати неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) за місцем відбування домашнього арешту, з метою проведення профілактичних бесід та вивчення національного законодавства, своїх прав та обов'язків;

– на класного керівника чи інших вчителів, керівників гуртків та тренерів спортивних секцій покладається обов'язок посилювати нагляд за неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим під час перебування у навчальному закладі та дозвільних гуртках».

Перспективними напрямки розглянутої тематики можуть стати:

– дослідження доцільності застосування домашнього арешту щодо неповнолітнього підозрюваного, який виховується в дитячій установі;

– визначення суб'єкта та способу ефективного виконання обмежень у вигляді заборони користуватися мобільним телефоном та мережею Інтернет, які можуть покладатися на неповнолітнього підозрюваного під час домашнього арешту.

Список використаних джерел

1. Рішення у справі «Свершов проти України» від 27.11.2008 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_428.
2. Ухвала слідчого судді Южноукраїнського міського суду Миколаївського суду від 19.02.2018. Справа № 486/883/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72306023>.
3. Макаренко Є. І. Домашній арешт: поняття, мета, підстави і порядок застосування. Право і суспільство. № 1/2004. С. 234–240. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_1_45.
4. Марочкін О. І. Домашній арешт: Практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Випуск 1. Том 2. С. 146–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2017_1%282%29_37.
5. Кучинська О. П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві. *Адвокат. Наука і Практика*. 2010. № 7 (118). С. 17–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2010_7_2.
6. Антонова А. В. Домашній арешт – альтернатива заключенню под стражу для несовітшеннолетних подозреваемых и обвиняемых. *Вестник Краснодарского университета МВД России*. № 1/2009. С. 101–103. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/domashniy-arest-alternativa-zaklyucheniyu-pod-strazhu-dlya-nesovershennoletnih-podozrevaemyh-i-obvinyaemyh>.
7. Ухвала слідчого судді Городоцького районного суду Львівської області від 23.06.2015. Справа № 441/888/15-к. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/48849515>.
8. Ухвала слідчого судді Галицького районного суду м. Львова від 14.05.2014 р. Справа № 461/10117/13-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49562824>.

9. Гошовська Ю. В. Застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. № 17(2)/2015. С. 143–146. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc17/part_2/39.pdf.

10. Сівак О. В. Запобіжні заходи у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх: дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київ, 2016. 256 с. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/disert/2016/12/sivak_dis/index.html.

11. Ухвала слідчого судді Городоцького районного суду Львівської області від 23.06.2015 р. Справа 441/888/15-к. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/48849515> обрали цілодобовий.

12. Ухвала слідчого судді Галицького районного суду м. Львова від 31.08.2018 р. Справа №461/4876/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/76218159>.

Бабенко Ольга Георгиевна,
аспірант
(Донецкий юридический институт, г. Кривой Рог)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4218-21>

НЕДОСТАТКИ ПРИМЕНЕНИЯ ДОМАШНЕГО АРЕСТА К НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕМУ ПОДОЗРЕВАЕМОМУ

В статье охарактеризовано меру пресечения в виде домашнего ареста. Исследовано недостатки применения данной меры пресечения именно к несовершеннолетним, которые совершили уголовное правонарушение. В результате проведенного исследования было предложено внести изменения в статьи Уголовного процессуального кодекса Украины по поводу расширения круга лиц, на которых возлагается контроль над поведением несовершеннолетнего подозреваемого, во время нахождения под домашним арестом. Предложено установить конкретные случаи избрания круглосуточного домашнего ареста в отношении несовершеннолетнего подозреваемого. Внесено предложения по увеличению обязанностей и ограничений, которые необходимо применить к лицам, в отношении которых избирается домашний арест.

Ключевые слова: мера пресечения; несовершеннолетний подозреваемый; домашний арест; уголовное правонарушение; уголовное производство.

Babenko Olga Georgiivna,
aspyrant
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4218-21>

DISADVANTAGES OF THE APPLICATION OF THE HOUSE ARREST TO UNDERAGE SUSPECT

The article characterizes preventive measure in the form of house arrest. The disadvantages of this preventive measure specifically to underage who have committed a criminal offense are investigated. These disadvantages are the lack of effective control over the implementation of restrictions and duties imposed as a result of the election of this preventive measure, as well as the absence of restrictions and prohibitions that contain control and education during house arrest.

During the survey of house arrest, an analysis of the court decisions of the national courts was conducted, in which the indicated preventive measure was elected to the juvenile suspects. In the article it is given an example when the around-the-clock house arrest for underage was changed to house arrest, with the prohibition to leave home at the scheduled time, due to the need for the child to attend school. The articles of scientists who previously investigated the preventive measure in the form of house arrest were studied and analyzed. However, not all problematic issues were investigated. The question of observance of the rights of an underage suspect during the implementation of a house arrest remains open. As a result of the investigation, it was proposed to amend the articles of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the expansion of the circle of persons responsible for monitoring the behavior of an underage suspect, while under house arrest. Such persons can be - juvenile police officers, parents, other relatives, representatives of an institution where an underage studies. It is proposed to establish specific cases of the election of round-the-clock house arrest in regard to an underage suspect, such as: the commission of a serious and especially serious crime. A proposal to national legislation has been made in order to increase the duties and restrictions that may be applied to persons in regard to whom house arrest is being elected. The research options of perspective areas of the considered topics are proposed, namely, the application of house arrest to an underage, which is contained in a special educational institution. In addition, it was proposed to establish a person and determine ways to effectively enforce the restrictions connected with the prohibition of using the Internet during the application of house arrest to an underage.

Key words: preventive measure; underage suspect; house arrest; criminal offense; criminal proceedings.

Надійшла до редколегії 27.11.2018

УДК 343.18

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-207-213>

Городецька Марина Сергіївна,

докторант

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3228-6299>

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПРОКУРОРОМ

Статтю присвячено дослідженню окремих питань щодо можливості здійснення досудового розслідування прокурором. Проаналізовано вимоги міжнародно-правових норм щодо можливості здійснення прокурором досудового розслідування. Досліджено походження загальнодержавних та кримінальних процесуальних функцій прокурора та органів досудового розслідування. Визначено, що міжнародно-правовими нормами допускається проведення поліцейського розслідування прокурором, проте іноземний досвід переважно представлений здійсненням поліцейського розслідування окремим органом під керівництвом прокурора.

Ключові слова: прокурор; слідчий; органи досудового розслідування; компетенція; предмет відання; функції.

Постановка проблеми. У 1995 році при набутті членства в Раді Європи, наша держава взяла на себе зобов'язання, пов'язані з позбавленням прокуратури функції досудового розслідування. У цьому напрямку було внесено ряд змін до законодавства, які викликають досить суперечливі оцінки серед науковців, практиків та пересічних громадян [1; 2, с. 1; 3]. Одночасно слід відмітити, що, незважаючи на проголошену тенденцію щодо позбавлення прокуратури загальнодержавної функції досудового розслідування, ґрунтуючись лише на аналізі норм кримінального процесуального законодавства, можна зробити висновок, що прокурору як процесуальному керівнику надано такі процесуальні повноваження, використання яких дозволяє йому проводити досудове розслідування самостійно в повному обсязі, не залучаючи слідчого чи оперативні підрозділи.

Враховуючи такі розбіжності в законодавчому регулюванні та суперечливі погляди щодо реформування органів прокуратури в даному напрямку, можна зазначити, що питання щодо можливості провадження досудового розслідування прокурором є актуальним.

Аналіз останніх досліджень. Серед вчених, сферою інтересів яких є дослідження проблем кримінального процесу, досить популярною є теми, пов'язані з регулюванням процесуальних повноважень прокурора, здійснення ним процесуального керівництва, підтримання державного обвинувачення, співвідношення його компетенції з керівником органу досудового розслідування. Тут слід відмітити роботи таких учених, як Р. Г. Ботвінов, І. В. Глов'юк, А. Ю. Гнатюк, Ю. М. Грошевий, І. В. Єна, В. С. Зеленецький, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, М. А. Погорецький, С.В. Пшенічко, О. Ю. Татаров та інших. Слід зазначити, що питання досудового розслідування в даному контексті переважно розглядаються під час дослідження компетенції слідчих прокуратури. Проте здійснення досудового розслідування самим прокурором як процесуальним керівником залишається без належної уваги.

Метою дослідження є результат у вигляді отримання нових знань щодо провадження досудового розслідування прокурором. Для досягнення зазначеної мети слід виконати такі **завдання:** 1) проаналізувати вимоги міжнародно-правових норм щодо провадження

досудового розслідування прокурором; 2) проаналізувати походження загальнодержавних та кримінальних процесуальних функцій вказаних суб'єктів.

Виклад основного матеріалу. У Рекомендації (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції, ухваленій 6 жовтня 2000 року, щодо взаємовідносин між прокуратурою та поліцією визначено, що існує певне розходження між тими державами, в яких поліцейська служба є незалежною від прокуратури і користується значними повноваженнями не тільки у ході проведення розслідувань, а часто і під час прийняття рішення щодо кримінального переслідування, і тими, в яких її діяльність знаходиться під наглядом або під керівництвом прокурора. Пункти 22 та 23 вказаної Рекомендації присвячені певним пропозиціям, які адресовані саме цим двом групам держав [4]. Тобто у своїх рекомендаціях Рада Європи відзначає поділ держав-членів на дві групи: 1) держави, в яких поліцейська служба є незалежною від прокуратури; 2) держави, в яких поліція або знаходиться під керуванням прокуратури, або поліцейські розслідування проводяться прокурором, чи прокурор здійснює над ними нагляд.

Отже, європейська спільнота припускає провадження розслідування саме прокурором. Проте справедливим буде зазначити, що іноземний досвід переважно представляє сторону обвинувачення такими суб'єктами, як прокурор та підлеглий йому слідчий, або детектив, або поліцейський. Наприклад, у кримінальному процесі Німеччини провадиться прокурорське дізнання. Прокурор здійснює досудове провадження, залучаючи поліцію до виконання своїх завдань [5, с. 359; 6].

У навчальному посібнику з кримінального процесу автори Л. М. Лобойко та О. А. Банчук зазначають, що теоретично функцію розслідування можна було б передати до служби обвинувачення (прокуратури – уточнення наше). Проте практично, на думку авторів, це здійснити неможливо з історичних, політичних, економічних та інших причин. На заваді стоїть невідповідність технічних та людських ресурсів служби обвинувачення порівняно з поліцією як органом виконавчої влади. Також автори Л. М. Лобойко та О. А. Банчук вказують на недоцільність підготовки обвинувачення самими обвинувачами із суто процесуальних причин [7, с. 63].

Щодо можливості самостійного здійснення прокурором кримінальних процесуальних дій, автор А. Ю. Гнатюк відзначає певні можливі недоліки. Так, під час проведеного дисертаційного дослідження він доходить висновку про те, що врегулювання повноважень прокурора щодо самостійного здійснення ним процесуальних дій має відбуватися з урахуванням принципу незмінності прокурора. Наявність цього принципу означає, що прокурор, який здійснює процесуальне керівництво і нагляд за досудовим розслідуванням, висуває обвинувачення і сам же розслідує кримінальне правопорушення, по-перше, здійснює нагляд за своєю ж діяльністю і керує своїми ж діями, а по-друге, він не має в суді права підтримувати державне обвинувачення, бо через виконання обов'язків слідчого стає свідком у суді, а тому підлягає відводу [8, с. 11].

Такі висновки автора, на нашу думку, є дещо спірними та заслуговують певної критики. Так, будь-яка діяльність, виконувана суб'єктом, передбачає його самоорганізацію та самоконтроль. Взагалі прив'язка до визначеного в законодавчій нормі процесуального керівництва прокурора не може бути перешкодою до здійснюваного ним розслідування, зважаючи на визначені в тому ж законі його процесуальні повноваження, про що ми зазначали раніше [9, с. 188].

Стосовно вказаної А. Ю. Гнатюком втрати прокурором права підтримувати державне обвинувачення та його відводу, оскільки через виконання обов'язків слідчого він стає свідком у суді, частково можна погодитись. Дійсно, у разі перевірки в суді достовірності, допустимості та належності певних доказів, суб'єкт, який здійснював збирання даних доказів під час досудового розслідування (як правило, це слідчий), може бути допитаний в суді як свідок. А тому, у разі здійснення досудового розслідування прокурором, перспек-

тива перетворитися на свідка, безперечно, вступає у конфлікт із принципом незмінності прокурора.

Враховуючи безперечну перевагу в технічних можливостях та людських ресурсах правоохоронних органів, які знаходяться у складі виконавчих органів влади, а також зважуючи на ризики процесуальної неефективності, можна погодитися з аргументом щодо неефективності поєднання прокурором досудового розслідування та представництва державного обвинувачення. Проте даний аргумент не обґрунтовує, на нашу думку, повного остракізму положення щодо здійснення прокурором досудового розслідування, яке може мати місце у разі потреби.

Між тим, у міжнародних документах наполегливо підкреслюється необхідність «чіткого відокремлення ролі поліції та служби обвинувачення» [10, с. 20]. Також Парламентська асамблея Ради Європи в Рекомендації № 1604 (2003) «Про роль служби публічних обвинувачів в демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві права» серед інших рекомендацій надала пропозицію урядам держав-членів щодо необхідності того, щоб відповідальність за обвинувачення покладалася на самостійні органи, незалежні від поліції [11]. Із зазначених міжнародно-правових норм слід виокремити дві основні ідеї: 1) щодо відокремлення ролі поліції та служби обвинувачення; 2) щодо покладення відповідальності за обвинувачення на самостійні органи, незалежні від поліції.

Одразу слід зазначити, що з прийняттям у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу проблему відповідальності органів досудового розслідування було вирішено. Як вірно зазначив у дисертаційному дослідженні А. Ю. Гнатюк, на прокурора покладено як процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, так і відповідальність за його результати [8, с. 28]. Автор додає, що «... при цьому прокурор несе відповідальність за результати діяльності не лише тієї, яку він здійснював особисто, а й здійсненої органами досудового розслідування. А точніше – за результати усієї досудової кримінальної процесуальної діяльності» [8, с. 35]. Далі він підкреслює, що «...слідчий несе відповідальність лише за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій» (ч. 1 ст. 40), «...спрямування слідства (розслідування) виключене з числа завдань слідчого. Але це завдання мало бути покладене на іншого учасника, яким і став прокурор, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням» (ч. 2 ст. 36 КПК) [8, с. 38], «...приймавши рішення про затвердження обвинувального акту, прокурор покладає на себе усю відповідальність за законність досудового розслідування, починаючи від моменту прийняття і реєстрації заяви про кримінальне правопорушення до складання слідчим чи самим прокурором процесуального документа, підсумкового для стадії розслідування» [8, с. 83]. У своєму дослідженні А. Ю. Гнатюк досить вичерпно розглянув питання розподілу відповідальності.

Отже, з прийняттям нового кримінального процесуального закону питання розподілу відповідальності між органами розслідування та прокурором вирішене та не потребує, на наш погляд, додаткової уваги.

Розгляд питання щодо відокремлення ролі органів розслідування від ролі прокурора пов'язаний з розглядом їх кримінальної процесуальної функції. Підтримуючи позицію здійснення вказаними суб'єктами кримінальної процесуальної функції обвинувачення (або кримінального переслідування), проаналізуємо походження загальнодержавних та кримінальних процесуальних функцій вказаних суб'єктів.

Дослідники англосаксонської системи кримінального процесу, зокрема кримінального процесу Англії та Уельсу, підкреслюють, що повноваження поліції щодо розшуку та збирання доказів, застосування заходів примусу стосовно підозрюваних є похідними від її загального обов'язку щодо підтримання громадського порядку («королівського» миру) [12, с. 8–9]. У той час як впровадження прокуратури пов'язане з перетворенням приватного кримінального обвинувачення в суді на публічне [13; 14, с. 12]. «Поступово відбираючи у потерпілого процесуальні права щодо кримінального переслідування та обвинувачення

підсудного, держава була змушеною формувати окремий правовий інститут, який підтримував би від її імені обвинувачення, яке трансформувалося із приватної функції в публічну. Ці процеси зумовили становлення прокуратури, яке відбувалося з певними особливостями в різних державах Європи» [15, с. 142]. Так, у витоків запровадження такої фігури, як прокурор, стоїть представництво «королівських інтересів» у суді, тоді як у запровадженні поліції – підтримання «королівського миру». Іншими словами, історичним підґрунтям діяльності поліцейських підрозділів є підтримання «публічного миру» у розумінні «суспільного спокою», водночас історичним підґрунтям діяльності прокуратури є представництво державних, тобто публічних інтересів у суді.

У Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Про Декларацію про поліцію» визначено статус поліції таким чином: «Поліцейські сили є публічною службою, створеною відповідно до закону, яка повинна нести відповідальність за підтримання та забезпечення правопорядку» [16, с. 17]. Забезпечення публічного спокою, боротьба зі злочинністю, забезпечення спокою та закону в суспільстві, забезпечення правопорядку – саме так визначаються класичні загальні цілі поліції в міжнародних документах [17, с. 12], до того ж підкреслюється, що робота вказаних службовців є суспільною послугою [18, с. 20, 24, 31].

Приблизно так само врегульовано і у вітчизняному законодавстві, відповідно до статті 2 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [19].

Окрім органів Національної поліції, інші відомства також містять суб'єктів, що здійснюють розслідування кримінальних проваджень у межах кримінальної процесуальної функції обвинувачення, та оперативні підрозділи. Проте щодо розглядуваного нами предмета дослідження, у даному випадку між ними немає принципової різниці, всі ці відомства, які містять у своєму складі слідчі та оперативні підрозділи, можна назвати органами «правоохоронного спрямування». Тому можна не зупинятися окремо на кожному з цих відомств, а розглянути підстави розподілу предмета відання між прокурором та слідчими і оперативними підрозділами, акцентуючи увагу на органах Національної поліції.

Отже, кримінальна процесуальна функція державних органів – слідчих та оперативних підрозділів – трансформується із загальнодержавних функцій суспільної безпеки, боротьби зі злочинністю, підтримання правопорядку у суспільстві. Держава в межах кримінального процесу через виконавчу гілку влади реалізує своє завдання боротьби зі злочинністю та підтримання публічного правопорядку.

Походження прокуратури пов'язане з публічним представництвом у суді з метою виконання того ж загальнодержавного завдання забезпечення безпеки громадян та боротьби зі злочинністю. Прокурор представляє державу в суді, підтримуючи кримінальний позов щодо вчиненого злочину, про який стало відомо органам «поліцейського спрямування» під час виконання їх загальнодержавної функції підтримання правопорядку у суспільстві. В основі обвинувачення прокурора лежить представництво ним інтересів держави (суспільства) в суді: держава постає перед судом в особі свого представника на рівні з людиною, що захищається від висунутого проти неї кримінального позову – обвинувачення. А в основі обвинувачення слідчих та оперативних підрозділів лежить підтримання правопорядку в суспільстві, звідси й розслідування кримінальних правопорушень, викриття винної особи, збирання доказів для державного обвинувача, щоб той міг відстоювати інтереси держави в суді під час підтримання кримінального позову.

Про злочин органам поліції стає відомо під час виконання їх загальнодержавної функції забезпечення правопорядку, і таким чином вони залучаються у кримінальний процес. Тоді як прокурор залучається у кримінальне провадження як представник державного обвинувачення в результаті повідомлення його органами поліції про виявлене ними кримінальне правопорушення і, відповідно, про існуючу необхідність прийняти рішення про кримінальне провадження та оголошення публічного кримінального позову прокурором від імені держави.

Отже, основне завдання, основний тягар щодо обвинувачення від імені держави лежить на прокурорів, а слідчі та оперативні підрозділи як представники органів державної виконавчої влади здійснюють кримінальне розслідування в межах виконання своєї загальнодержавної функції підтримання правопорядку, здійснення якої завершується з переданням матеріалів до суду. Діяльність слідчих та оперативних підрозділів є суто допоміжною, їх результати використовує державний обвинувач у суді, де вказані органи втрачають будь-яку свою правоздатність. Оскільки в межах судового розгляду реалізації загальнодержавного завдання щодо забезпечення суспільного правопорядку з приводу вчиненого кримінального правопорушення відбуватися не може. У судовому розгляді також підтримується певний порядок, але його підтримання знаходиться в межах компетенції зовсім інших підрозділів державних органів.

Таким чином, враховуючи дослідження історичного підґрунтя здійснення кримінальних процесуальних функцій органами досудового розслідування (підтримання «публічного миру» в розумінні «суспільного спокою») та державним обвинувачем (представництво державних, тобто публічних інтересів у суді), можна зробити висновок щодо бажаного розмежування між суб'єктами здійснення досудового розслідування та підтримання державного обвинувачення.

У результаті проведеного дослідження можна зробити такі **висновки**:

1. Міжнародно-правовими нормами допускається проведення поліцейського розслідування прокурором, проте іноземний досвід переважно представлений здійсненням поліцейського розслідування окремим органом під керівництвом прокурора. Міжнародно-правові норми містять такі вимоги щодо здійснення досудового розслідування прокурором: 1) відокремлення ролі поліції та служби обвинувачення та 2) покладення відповідальності за обвинувачення на самостійні органи, незалежні від поліції.

2. Дослідження історичного підґрунтя здійснення кримінальних процесуальних функцій органами досудового розслідування (підтримання «публічного миру» в розумінні «суспільного спокою») та державним обвинувачем (представництво публічних інтересів у суді), дає підстави для висновку щодо бажаного розмежування досудового розслідування та підтримання державного обвинувачення між суб'єктами.

Для здійснення **подальших наукових розвідок можна визначити такі напрями**: 1) дослідження співвідношення предметів відання прокурора та керівника органу досудового розслідування у кримінальному процесі; 2) дослідження співвідношення предметів відання прокурора та органів досудового розслідування у кримінальному процесі.

Список використаних джерел

1. Прокуратура незалежної України – Генеральна прокуратура України. *Інформація з офіційного сайту Генеральної прокуратури України*. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/independent_ukraine.html (дата звернення: 01.12.2018).
2. Юрчишин В. М. Функції безпосередньої участі прокурора у розслідуванні кримінальних справ за новим КПК України: бути чи не бути? *Часопис Академії адвокатури України*. 2'2012. № 15. С. 1–7.
3. Позбавлення прокуратури функцій досудового слідства – це обман суспільства. Експертні висновки Генпрокурора М. Голомша, О. Баганець, журналіст Д. Гнап про звіт Генпрокурора Ю.Луценка. *Відеосюжет телеканалу «ZIK»*. 24 травня 2017 року. URL: <https://zik.ua/tv/video/84521> (дата звернення: 01.12.2018).

4. Рекомендація R (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції, ухвалена 6 жовтня 2000 року. URL:

[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/\\$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20Rec%20\(2000\)%2019.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/7442a47eb0b374b9c2257d8700495f8b/$FILE/%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20Rec%20(2000)%2019.pdf) (дата звернення: 01.12.2018).

5. Луцик В. В. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як функція прокуратури у кримінальному процесі Німеччини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3/1. С. 359–361. URL: http://pap.in.ua/3-1_2013/9/Lutsyk%20V.V..pdf. (дата звернення: 01.12.2018).

6. Кримінально-процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина. URL: http://translate.google.com.ua/translate?hl=uk&langpair=en|uk&u=http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes&prev=/translate_s%3Fhl%3Duk%26q%3D%25D0%259A%25D1%2580%25D0%25B8%25D0%25BC%25D1%2596%25D0%25BD%25D0%25B0%25D0%25BB%25D1%258C%25D0%25BD%25D0%25BE%25D0%25BF%25D1%2580%25D0%25BE%25D1%2586%25D0%25B5%25D1%2581%25D1%2583%25D0%25B0%25D0%25BB%25D1%258C%25D0%25BD%25D0%25B8%25D0%25B9%2B%25D0%25BA%25D0%25BE%25D0%25B4%25D0%25B5%25D0%25BA%25D1%2581%2B%25D0%259D%25D1%2596%25D0%25BC%25D0%25B5%25D1%2587%25D1%2587%25D0%25B8%25D0%25BD%25D0%25B8%26tq%3DCode%2Bof%2BCriminal%2BProcedure%2Bin%2BGermany%26sl%3Duk%26tl%3Den

(дата звернення: 01.12.2018).

7. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навч. посіб. Київ: Ваїте, 2014. 280 с.

8. Гнатюк А. Ю. Функціональна структура кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг, 2016. 187 с.

9. Городецька М. С. Окремі питання розмежування компетенції прокурора та органів досудового розслідування на рівні функціонального предмета відання. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 16. С. 184–189.

10. Додаток до Рекомендації Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасникам Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики». *Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство* / за заг. редакцією О. А. Банчука. Київ: Москаленко О. М., 2013. 588 с.

11. Рекомендація Парламентської асамблеї Ради Європи № 1604 (2003) «Про роль служби публічних обвинувачів в демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві права». URL: http://pravo.org.ua/files/_com_split_1.pdf (дата звернення: 01.12.2018).

12. Стойко Н. Г., Шагинян А. С. Уголовный процесс Англии и Уэльса, Бельгии и Дании: сравнительно-правовой аспект. Красноярск: Красноярский государственный университет, 1997. 82 с.

13. Сиротин А. Краткий обзор истории развития частного обвинения в общем праве. URL: http://sudnet.ru/node/1227#_ftn17 (дата звернення: 01.12.2018).

14. Мичко М. І. Проблеми функцій і організаційного устрою прокуратури України: автореф. дис. ... доктора. юрид. наук : 12.00.10. Нац. юрид. академія Укр. ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 39 с.

15. Холодницький Н. Зародження європейської концепції прокуратури та її рецепція у Сполучених Штатах Америки. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2014. Вип. 59. С. 141–147.

16. Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Про Декларацію про поліцію». *Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство* / За заг. редакцією О.А. Банчука. Київ: Москаленко О. М., 2013. 588 с.

17. Основоположні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку (прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведінки з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року). *Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство* / за заг. редакцією О. А. Банчука. Київ: Москаленко О. М., 2013. 588 с.

18. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. редакцією О. А. Банчука. Київ: Москаленко О. М., 2013. 588 с.

19. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 01.12.2018).

Городецкая Марина Сергеевна,

докторант

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3228-6299>

О ВОЗМОЖНОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВА ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ ПРОКУРОРОМ

Статья посвящена исследованию отдельных вопросов относительно возможности осуществления досудебного расследования прокурором. Проанализированы требования международно-правовых норм относительно возможности осуществления прокурором досудебного расследования. Исследовано происхождение общегосударственных и уголовных процессуальных функций прокурора и органов досудебного расследования. Определено, что международно-правовыми нормами допускается проведение полицейского расследования прокурором, однако зарубежный опыт преимущественно представлен осуществлением полицейского расследования отдельным органом под руководством прокурора.

Ключевые слова: прокурор; следователь; органы досудебного расследования; предмет ведения; функции.

Horodetska Maryna Sergeevna,

Doctoral student

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kriviy Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3228-6299>

CONCERNING THE POSSIBILITY OF PROSECUTOR'S PRE-TRIAL INVESTIGATION

The article is devoted to the study of certain issues concerning the possibility of prosecutor's pre-trial investigation. The requirements of international legal norms concerning the possibility of prosecutor's pre-trial investigation is being analyzed. It is determined that international law allows prosecutors to conduct a police investigation, however, foreign experience is mainly represented by the police investigation as a separate body under the prosecutor's direction.

The article establishes that, taking into account the undoubted advantage of the technical capabilities and human resources of law enforcement bodies that are part of the executive branch, as well as considering the risks of procedural inefficiency, one can agree with the argument about the ineffectiveness of the combination of the prosecutor's pre-trial investigation and the representation of the state prosecution.

The study found that the main burden of prosecution on behalf of the state lies with the prosecutor, and investigative and operational units as representatives of state executive bodies conduct criminal investigations within the framework of fulfilling their national functions of maintaining law and order, the exercise of which ends with the transfer of materials to the court. The origin of the national and criminal procedural functions of the prosecutor and the bodies of pre-trial investigation was investigated. It is determined that the origins of the introduction of such a figure as a prosecutor is the representation of "royal interests" in court, while in the introduction of the police - the maintenance of "royal order". In other words, the historical basis for the activities of the police units is the maintenance of "public order" in the sense of "social order", while the historical basis of the activities of the prosecutor's office is the representation of the state, that is, public interests in the court.

Key words: prosecutor; investigator; bodies of pre-trial investigation; competence; subject of jurisdiction; functions.

Надійшла до редколегії **29.11.2018**

УДК 343.137.9

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-214-220>

Печко Володимира Володимирівна,

аспірант

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8538-9654>

ГЕНЕЗИС ІНСТИТУТУ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

На основі всебічного аналізу різнопланових джерел проаналізовано особливості поетапного розвитку інституту примусових заходів медичного характеру. Особливу увагу приділено питанням нормативного закріплення ставлення держави до неосудних осіб. Показано генезис формування самого поняття «неосудність», розвиток процедурних аспектів застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які їх потребують.

Ключові слова: етапи розвитку інституту примусових заходів медичного характеру; божевільні особи; юридичні особи; неосудні особи; примусове лікування.

Постановка проблеми. Порівняльно-правове дослідження етапів розвитку інституту примусових заходів медичного характеру крізь історичну призму, починаючи з міфологічних уявлень людей про психічні розлади осіб і до виокремлення примусових заходів медичного характеру в окремий інститут, має соціальне та наукове значення, оскільки відкриває додаткові можливості удосконалення процесу імплементації європейських стандартів до національного законодавства.

Виокремлення етапів історичного становлення думки і ставлення вчених та держави до інституту примусових заходів медичного характеру сприяє можливості прогнозування науковцями шляхів вдосконалення вказаного інституту з метою впровадження європейських стандартів при реалізації прав осіб з розладами психіки під час кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем розвитку та становлення інституту примусових заходів медичного характеру активно займалися такі відомі науковці, як З. О. Георгадзе, М. Н. Голоднюк, В. В. Лень, Г. В. Назаренко, А. Н. Павлухін, А. А. Портнов, Т. М. Приходько, Ц. М. Фейнберг, С. Л. Шаренко, А. Шувалов та інші вчені.

Метою даної статті є аналіз історичних періодів розвитку інституту застосування примусових заходів медичного характеру.

Виклад основного матеріалу. Перший етап становлення інституту застосування примусових заходів медичного характеру (далі – інституту) прийнято називати донауковим, його пов'язують з існуванням міфологічного світогляду, відповідно до якого наявність психічних захворювань розглядалась як кара богів, яких необхідно уласкавити, у тому числі і шляхом офірування для вилікування хворого, тобто медичне лікування хворим не надавалося.

Однак правові акти тих часів вже містили інформацію щодо можливих наслідків для психічнохворих осіб, зокрема у XVIII ст. до н. е. за законами Хаммурапі договір купівлі-продажу раба міг бути розірваний, якщо протягом місяця після його укладення у раба виявиться хвороба «бенну» (епілепсія), а в VI ст. до н. е. в законодавстві Соломона містилася вказівка про невизнання заповітів божевільних [1]. У VI ст. до н. е. Дигести

Юстиніана містили вказівку про звільнення божевільних від покарання за вбивство: «достатньо того, що він покараний своїм божевіллям» [2].

Розвиток медицини у V ст. до н. е. зумовлює появу перших наукових спроб пояснення психічної хвороби на медичному рівні, що започатковує другий етап становлення інституту примусових заходів медичного характеру. У цей період з'являються перші спроби лікування осіб, які страждають психічними хворобами. Так, давньогрецький філософ Гіпократ намагався лікувати психічнохворих: у випадку домінування меланхолічного темпераменту він рекомендував вдаватися до відволікаючої терапії шляхом застосування чемериці, кровопускань, блювотних засобів, суворої дієти, а при деяких захворюваннях він направляв хворих до Понтійських болот, де вони заражалися на лихоманку і виліковувалися від першого недугу [3, с. 6].

Третій етап розвитку інституту доцільно пов'язати з розвитком теологічного світогляду в суспільстві, який суттєво відрізнявся своїми особливостями на території Київської Русі та в державах Західної Європи значними відмінностями в релігійних сповіданнях. Так, у першій чверті XIII ст. у країнах Західної Європи під впливом католицизму питання щодо психічнохворих осіб вирішували досить радикальними заходами, піддаючи їх катуванню або спалюванню. Під інквізицію потрапляли психічнохворі особи, яких обвинувачували в чаклунстві та зв'язках із нечистою силою.

У Київській Русі під впливом прийнятого православ'я ставлення до психічнохворих осіб суттєво відрізнялося від країн Західної Європи. Відповідно до Уставу князя Володимира Великого, церква повинна була надавати притулок вдовам, сиротам і божевільним [4, с. 160], а в Судному Законі князя Володимира Мономаха у главі «Про заповіт» містилась вказівка про виключення «біснுவатих» із числа свідків.

Крім того, дещо схожим було ставлення до осіб, які страждають психічними захворюваннями на території Московії. Так, у 1551 році Іван Грозний закріпив за Священним синодом обов'язок поміщення божевільних до монастирів [5, с. 275]. Психічнохворих у монастирях лікували ченці, які мали дозвіл на проведення «вчитування», шляхом спеціальної молитви або шляхом дотримання хворими посту. Разом із тим тогочасне суспільство не відмовлялося від тілесних засобів лікування психічнохворих. Поряд із розвитком релігії вдосконалювалася медицина, яка, використовуючи плоди рослин, трави, коріння, органи і тканини різних тварин, розробляла лікарські засоби, які за своїми властивостями були близькими до сучасних біогенних стимуляторів.

Особливістю періоду початок XIII – кінець XVII століття можна назвати поширення явища юродства, яке викликало любов та шану серед народу. Ставлення суспільства та влади до юродивих, інакше кажучи, блаженних, мала позитивну спрямованість, а тому і мови не йшлося про необхідність застосування до них примусового лікування. Так, вони знаходили своє місце у монастирях серед ченців.

Дослідниками встановлено, що не всі юродиві були дійсно психічнохворими, хоча поведінка юродивих повністю відповідала поведінці божевільного [6, с. 44]. Проте з часом ставлення влади до цього явища змінилося: поряд із боротьбою проти нього Петра I і, як наслідок – припиненням канонізації юродивих, з'явилися й соматичні методи лікування психічнохворих осіб, зокрема влаштувалися спеціальні печі, у котрі поміщали голову хворого, тривале обливання холодною водою, кровопускання, обертання тіла в спеціальному пристрої [3, с. 8].

У контексті питання, що розглядається, цікавість викликають правові акти зазначеного вище періоду, оскільки вони характеризуються наявністю приписів про звільнення психічнохворих осіб від відповідальності за деякі злочини. Так, норми Соборного укладу 1649 року звільняли психічнохворого від відповідальності за вбивство, а відповідно до «Новоуказних статей про татєбні, розбійні та вбивчі справи», прийнятих у 1669 році, «якщо біснуватий вб'є, то є невинуватим у смерті» [7, с. 43]. У 1690 році була проведена перша лікарська експертиза в м. Вязьмі над жебраком, який вважав себе сином царя, що «живе

на небесах і ходить на небеса в отвір, а приймають його янголи». Його піддали освідуванню з боку дипломованих лікарів, кожен із яких надав свій висновок латинською та грецькою мовами, підекспертного визнали душевнохворим, таким, що страждає на меланхолію [1, с. 19].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що в період з першого по третій етапи розвитку інституту примусових заходів медичного характеру психічнохворі особи були позбавлені можливості отримувати належну психіатричну допомогу через відсутність відповідних наукових знань.

Четвертий етап розвитку інституту починається з XVIII століття та пов'язаний із розвитком ідеї гуманізму – здобутку Великої французької революції. Не оминаючи і галузь психіатрії, ставлення до психічнохворих набирало більш гуманного вигляду, створювалися перші лікарні для психічнохворих, а видатним французьким лікарем Піннелем вперше проголошено принцип лікування психічнохворих, згідно з яким їх звільняли від кайданів [8, с. 15].

У 1723 році, а потім у 1726 році Петро I видає Укази, забороняючи тримання душевнохворих у монастирях, натомість мали бути створені спеціальні лікарні для таких осіб, а згодом – особливі будинки для божевільних, проте жоден з Указів так і не був втілений у життя через низький рівень медицини, а тому психічнохворі й надалі утримувалися в монастирях [9, с. 262, 277]. У зв'язку зі становищем того часу, коли траплялися непоодинокі випадки ухилення дітей дворян від державної служби під приводами недоумства, у 1722 році Петро I видає Указ «Про освідування дурнів у сенаті», та по 1815 рік проводиться освідування дворян у сенаті для визнання їх душевнохворими [10, с. 19]. У 1767 році Катерина II видає Указ, який зобов'язує мешканців Санкт-Петербургу повідомляти поліцію про всіх божевільних, що проживають у їхніх будинках, особливо про тих, які «спричиняють неспокій та займаються дивакуватими справами», а у випадку вчинення суспільно небезпечного діяння таким хворим, якщо той не був зареєстрований у поліції, власнику будинку загрожував значний штраф [11, с. 24].

Разом із тим з 1776 року, згідно з Указом Катерини II, усіх душевнохворих злочинців мали утримувати в Суздальському монастирі незакованими та поводитися з ними «з можливо людською помірністю» [8, с. 43]. Крім того, цього ж року побудовано перший будинок для душевнохворих у Новгороді, потім у Москві та інших губернських містах [12, с. 13].

У подальшому Указом імператора Олександра I від 1801 року «Про невіддання до суду пошкоджених в розумі людей, які вчинили в такому стані вбивство» обов'язком поліції і Лікарської управи стає упевнитися в реальності «ушкодження розуму» злочинця, що звільняло його від суду і зумовлювало розміщення в «будинок божевільних». Поступово ці будинки перетворювалися на заклади, котрі можна було назвати психіатричними лікарнями [9, с. 41].

Отже, можна стверджувати, що починаючи з XVIII століття відмічається суттєвий прогрес розвитку інституту, оскільки з'являються перші психіатричні лікарні, а хворі починають отримувати психіатричну допомогу.

П'ятий етап розвитку інституту припадає на початок XIX століття. У зв'язку з тим, що в той час переважна частина українських земель, зокрема Лівобережна, Слобідська, Правобережна та Південна Україна, входила до складу Російської імперії, значний внесок у розвиток інституту примусових заходів медичного характеру було зроблено під протекторатом Російської імперії. Цей період пов'язують із запровадженням лікарень для психічнохворих осіб та законодавчим закріпленням обов'язкової госпіталізації деяких категорій небезпечних хворих.

Так поступово державні та земські психіатричні лікарні почали використовуватися як наукові бази для дослідження психічних розладів. Новий принцип надання психіатричної допомоги, висунутий відомим англійським лікарем Коннолі, пов'язаний із

відмовою від гамівних сорочок і зв'язування хворих, був підтриманий відомим російським психіатром С. С. Корсаком, який активно намагався запровадити його на рідних теренах [14, с. 278].

У 1827 році Державною радою було встановлено правила виписки із психіатричних лікарень осіб, які вчинили вбивства. Такі особи могли бути виписані по закінченню п'яти років за відсутності ознак психічної хвороби з дозволу Міністерства внутрішніх справ. У виняткових випадках при поручительстві впливових осіб допускалося скорочення п'ятилітнього терміну [12, с. 14].

Крім того, у 1832 році прийнято Звід законів, який передбачав звільнення психічнохворих осіб від кримінальної відповідальності не тільки за вбивства, а й за будь-які інші злочини, та вперше передбачав примусове лікування осіб, які вчинили вбивство у стані божевілля [14, с. 277], із поміщенням їх до спеціальних відділень будинків божевільних окремо від інших осіб [7, с. 44].

Так, у вказаних нормативних актах відзначалося, що якщо протягом п'яти років у хворого не буде помічено випадків божевілля, він може бути звільнений із лікарні під поручительство сім'ї чи сторонніх осіб, але в будь-якому випадку з дозволу Міністерства внутрішніх справ. При цьому повинна бути встановлена повна довіра до особи поручителя, а законом від 1838 року цей строк було скорочено до двох років [15, с. 8].

З прийняттям у 1845 році Укладу про покарання кримінальні та виправні, розширено коло неосудних осіб, до яких могли бути застосовані примусові заходи медичного характеру, та виділено три основні форми психічних розладів: хронічна форма у виді божевілля та недоумства; тимчасова форма у виді випадків, запаморочення і абсолютного безпам'ятства; інші розлади психічної діяльності внаслідок старіння, лунатизму, що позбавляють особу належного розуміння [12, с. 15].

Відповідно до статті 102 Укладу, передбачалася можливість передачі хворих, які вчинили злочини у стані випадку, запаморочення чи абсолютного безпам'ятства, на піклування батькам, родичам, опікунам чи навіть стороннім, які бажають взяти хворого на своє піклування. У випадку недостатньої надійності опікуна, коли від нього не можна очікувати точного виконання покладених на нього обов'язків, хворого для лікування і нагляду за ним примусово поміщали в лікарню, де він і залишався до повного одужання [15, с. 9]. Особи, які вчинили вбивство, замах на власне життя і підпал, божевільні від народження, незалежного від того, чи згодні родичі взяти їх на піклування, доглядати за ними і лікувати їх, підлягали поміщенню в будинок божевільних [15, с. 44]. Божевільні та недоумкуваті, які вчинили вбивство, замах на вбивство, посягання на власне життя і підпал, у примусовому порядку поміщалися в зазначені будинки строком на два роки. Цей термін міг бути скорочений за відсутності суспільної небезпечності хворого і вирішенні питання про передачу його під нагляд особам, які заслуговують на довіру. Підставою для продовження строку примусового лікування були випадки, які свідчили про небезпечність хворого для оточуючих. У випадку загострення хвороби лікування зазначених хворих ставало довічним [12, с. 15].

Відповідно до положень статті 103 зазначеного вище нормативного акта, правила статті 102 поширювалися на осіб, які втратили розумові здібності і розум унаслідок старіння, а також на лунатиків, які в випадку свого нервового розладу діяли без належного розуміння, тобто таких хворих віддавали на піклування чи поміщали в один із закладів для догляду [15, с. 9].

Кримінальний уклад 1903 року закріпив новий підхід до визначення категорії осіб, які звільнялися від відповідальності через наявне психічне захворювання, стаття 93 передбачала, що не ставиться у провину злочинне діяння, вчинене особою, яка під час його вчинення не могла розуміти властивостей і значення діяння, що нею вчиняється, чи керувати своїми вчинками внаслідок хворобливого розладу душевної діяльності, чи непритомного стану, або ж розумової відсталості, яка виникла внаслідок тілесних вад чи хвороби. У

випадках, коли залишення такої особи без особливого нагляду суд визнає небезпечним, він віддає цю особу під відповідальний нагляд батьків чи інших осіб, які виявлять бажання прийняти її на своє піклування, чи поміщує її у лікувальний заклад [7, с. 44–45].

Таким чином, дослідження періоду ХІХ століття дозволяє зробити висновок про позитивні зміни в розвитку інституту, передусім варто відзначити перші спроби правової регламентації примусових заходів медичного характеру.

Шостий етап розвитку інституту примусових заходів медичного характеру безпосередньо пов'язаний із розвитком законодавства радянського періоду. Так, прийнятий у 1927 році Кримінальний Кодекс УРСР передбачав можливість застосування «медичних заходів соціальної оборони» у виді примусового лікування або розміщення в медично-ізоляційні установи. Вартими уваги є норми Кодексу, що надавали можливість застосовувати заходи соціальної оборони «відповідним органом перед судовим розглядом» [16, с. 22]. Таким чином, психічнохворі особи направлялися на примусове лікування не тільки судом, а й слідчими, і що важливо – за відсутністю судово-психіатричної експертизи, а виписувалися психіатрами без рішення суду. І тільки прийнята у 1935 році Інструкція «Про порядок призначення проведення примусового лікування психічнохворих, які вчинили злочини» закріпила положення, відповідно до якого призначення і зняття примусового лікування відносилися виключно до компетенції суду [12, с. 20].

Кримінальний Кодекс УРСР 1960 року розмежовував види примусового лікування залежно від ступеня суспільної небезпечності психічнохворого, зокрема: 1) поміщення особи в психіатричну лікарню загального типу та 2) поміщення особи в психіатричну лікарню спеціального типу [17, с. 66]. Згодом, відповідно до змін, внесених 10 лютого 1988 року Президією Верховної Ради Української РСР, у Кримінальний Кодекс було додано ще один вид примусових заходів медичного характеру, і з того часу існували такі види, як 1) поміщення до психіатричної лікарні зі звичайним наглядом; 2) поміщення до психіатричної лікарні із посиленням наглядом; 3) поміщення до психіатричної лікарні із суворим наглядом [18].

Дані здійсненого аналізу радянського періоду дозволяють зробити висновок, що розвиток інституту примусових заходів медичного характеру ознаменувався рядом негативних тенденцій, серед яких регулювання питань примусового лікування підзаконними актами і відсутністю судового контролю за наданням недобровільної психіатричної допомоги.

Сьомий етап розвитку інституту примусових заходів медичного характеру припадає на період становлення незалежності України і дотепер. Прийнятий у 2000 році закон України «Про психіатричну допомогу» вперше регламентував питання, пов'язані з госпіталізацією особи до психіатричного закладу, а у Кримінальному Кодексі України, прийнятому у 2001 році, з'явилося законодавче визначення мети примусових заходів медичного характеру, а також врегульовано питання їх продовження, зміни і припинення, одночасно у Кримінальному Процесуальному Кодексі України міститься окремий розділ, присвячений процедурі кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Висновки. Проведене дослідження етапів становлення інституту примусових заходів медичного характеру дозволяє зробити висновок, що з розвитком правосвідомості людства зазнавав модифікацій як процес захисту суспільства від душевнохворих, що вчиняли злочини, так і процес лікування вказаних осіб. За часи свого існування суспільство зробило значні кроки на шляху до нормативного закріплення прав осіб із розладами психіки, і тому важливим кроком сьогодення вважаємо зосередження уваги на реалізації та дотриманні прав таких осіб.

Список використаних джерел

1. Георгадзе З. О., Царгасова Э. Б. Судебная психиатрия: учеб. пособие для вузов ; под ред. З. О. Георгадзе. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2002. 239 с.
2. Приходько Т. М. Витоки та історичний нарис обмеженої осудності. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. 2000. № 1. С. 95–109.
3. Портнов А. А., Федотов Д. Д. Психиатрия: учеб. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Медицина, 1965. 278 с.
4. Лень В. В., Дерibas Т. В. Примусові заходи медичного лікування душевнохворих: історія та шляхи реформування. *Вісник Запорізького державного університету*. Юридичні науки. 2004. № 2. С. 160–167.
5. Лень В. В. Проблеми застосування примусових заходів медичного характеру на Русі і Російській імперії періоду Х – початку ХХ століття. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2000. № 1. С. 275–280.
6. Шувалов А. Юродство как психопатологический феномен. *Врач*. 1994. № 12. С. 42–44.
7. Голоднюк М. Н. Развитие российского законодательства о принудительных мерах медицинского характера. *Вестник МГУ*. Серия 11. Право. 1998. № 5. С. 46–51.
8. Фейнберг Ц. М. Учение о вменяемости в различных школах уголовного права и в судебной психиатрии. Москва, 1946. 312 с.
9. Лень В. В. З історичного аспекту розвитку законодавства про примусові заходи медичного характеру періоду Х – початку ХХ століття. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2002. № 2. С. 260–265.
10. Георгадзе З. О., Царгасова Э. Б. Судебная психиатрия : [учеб. пособие для вузов] / под ред. З. О. Георгадзе. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2002. 239 с.
11. Шаренко С. Л. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру. Харків: Право, 2002. 208 с.
12. Назаренко Г. В. Принудительные меры медицинского характера : учеб. пособ. Москва: Дело, 2003. 176 с.
13. Руководство по судебной психиатрии / под ред. Т. Б. Дмитриевой, Б. В. Шостаковича, А. А. Ткаченко. Москва: Медицина, 2004. 592 с.
14. Лень В. В. Проблеми застосування примусових заходів медичного характеру на Русі і в Російській імперії періоду Х – початку ХХ століття. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2000. № 1. С. 275–280.
15. Павлухин А. Н., Жарко Н. В., Хухуа З. Д. Принудительные меры медицинского характера (уголовно-правовой аспект): монография / под ред. А. Н. Павлухина. Москва: ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2007. 144 с.
16. Кримінальний кодекс УСРР в редакції 8 червня 1927 р. Харків: Юридичне Видавництво Наркомюсту УСРР, 1927. 108 с.
17. Уголовный кодекс Украины : научно-практический комментарий / отв. ред. Яценко С. С., Шакун В. И. Київ: Правові джерела, 1988. 1088 с.
18. Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 10.02.1988 р. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1988. № 8. Ст. 212.

Печко Владимира Владимировна,

аспірант

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8538-9654>

ГЕНЕЗИС ИНСТИТУТА ПРИМЕНЕНИЯ ПРИНУДИТЕЛЬНЫХ МЕР МЕДИЦИНСКОГО ХАРАКТЕРА

На основе всестороннего анализа разноплановых источников исследования проанализированы особенности поэтапного развития института принудительных мер медицинского характера. Особое внимание уделено вопросам нормативного закрепления отношения государства к невменяемым. Показано генезис формулирования самого понятия невменяемости и создания специальных учреждений с введением мер медицинского характера.

Ключевые слова: этапы развития института принудительных мер медицинского характера; безумцы; юродивые; невменяемые; принудительное лечение.

Pechko Volodymyra Volodymyrivna,
postgraduate
(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Krivyi Rih)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8538-9654>

GENESIS OF THE INSTITUTE FOR THE APPLICATION OF COMPULSORY MEDICAL MEASURES

On the basis of a comprehensive analysis of diverse sources of research, the article analyzes the peculiarities of the phased development of the institute of compulsory measures of a medical nature. Particular attention is paid to the issues of normative consolidation of the state's relation to insane persons. It also reflects the genesis of formulating the very concept of insanity and the creation of special institutions with the introduction of medical measures.

Achievement of social and scientific significance is possible through the comparative legal study of the development stages of the institute of compulsory measures of a medical nature through a historical prism, starting with the mythological notions of people about mental disorders of individuals and the isolation of compulsory measures of a medical nature in a separate institute. Conducting such studies will open up additional opportunities for improving the process of implementing European standards in national legislation.

The distinction between the stages of the historical formation of the opinion and the scientists' attitude and the state towards the institute of compulsory measures of a medical nature contributes to the possibility for scientists to predict retrospective ways of improving the institute of primitive measures of medical character in order to implement European standards in the process of realizing the people's rights with mental disorders.

Taking into account the volume of existing information on the given issue and foreign experience, it is possible to conduct a study of the establishing stages the institute of compulsory measures of medical nature. Conducting such a study will open up the opportunity to know the modifications that have undergone the process of protecting society from the mentally ill who have committed crimes, as well as the process of treatment these individuals.

In addition, the article provides normative legal acts that stipulate the status of persons with mental disorders since the time of existence of the state and until the end of the year.

Key words: *stages of development the institute of compulsory measures of a medical nature; crazy persons; foolish persons; unknowing persons; compulsory treatment.*

Надійшла до редколегії **1.12.2018**

УДК 343.983.2

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-221-227>

Русанова Вікторія Владиславівна,

старший судовий експерт сектору досліджень зброї відділу криміналістичних видів досліджень (Донецький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Краматорськ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8885-4363>

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОКРЕМИХ КОНСТРУКТИВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГАЗОВОЇ ЗБРОЇ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті здійснено комплексний аналіз конструктивних особливостей окремих зразків газової зброї. Приділено увагу актуалізації газової та сигнальної зброї іноземного виробництва на українському ринку та невідповідності характеристик такої зброї вимогам, викладеним у методиках та стандартах нашої держави. Вказано на суперечності, що виникають при експертній оцінці та встановленні типової приналежності газової зброї, що обумовлено конструкцією, яка дозволяє переводити її в іншу цільову групу без внесення незворотних змін «de facto» та відсутністю закріпленої законодавчої реакції на зазначений феномен «de jure».

Ключові слова: *вогнепальна зброя; газова зброя; газова зброя, пристосована для стрільби кулевими патронами; перероблена газова зброя.*

Постановка проблеми. В останній час в Україні стрімко розвиваються кризові явища в політичній та економічній сферах, що, безперечно, впливає на мінімально встановлений та дійсний прожитковий рівень громадян. У часи нестабільності соціальних настроїв у державі зростає кількість злочинів, спрямованих на життя та здоров'я громадян, а також на незаконне заволодіння чужим майном. Такі тенденції мають наслідком виникнення нових видів зброї, характеристики якої викликають сумніви щодо віднесення її до певної категорії. До такої зброї можна віднести газові пістолети та револьвери, які пристосовані для стрільби кулевими снарядами. Зумовлено це, передусім, можливістю їх легкої переробки, а також тим, що більшість зразків газової зброї виготовляються на базі бойових зразків. Спрощена конструкція, доступна ціна та можливість вільного придбання зумовлюють попит на газову зброю серед населення, що, своєю чергою, сприяє випадкам переробки її у вогнепальну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблематика не є новою як для криміналістичної доктрини, так і для практики. Протягом останніх років вчені у своїх працях як ремарочно, так і повноцінно розкривають особливості вивчення газової зброї в межах судової експертології або розглядають специфіку закріплення такої зброї у вітчизняних нормативно-правових актах. Однак, не дивлячись на те, що зброєзнавство є предметом дослідження багатьох учених (А. В. Кофанов, П. Д. Біленчук, І. В. Ігнат'єв, О. С. Павленко, Р. Г. Захарченко, М. Л. Комісаров та ін.), платформою для дискусій, наукові розвідки в цій площині мають свій сенс, обумовлений відсутністю чітких дефініцій,

загального розуміння, а також повноцінного, нормативно закріпленого, порядку обігу як зброї взагалі, так і газової зокрема.

Формування мети статті. Враховуючи своєчасність вивчення газової зброї в умовах сьогодення (загострена політична ситуація, проведення бойових дій тощо), а також з метою формування сукупності пропозицій щодо вирішення теоретичних та прикладних проблем, пов'язаних з обігом окремих зразків газової зброї, вважаємо за доцільне провести комплексний аналіз правових, наукових та методичних основ криміналістичного дослідження такої зброї.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день у власності громадян перебуває велика кількість зброї самозахисту, більшість якої складає газова зброя, яка за своїми конструктивними особливостями та принципом дії схожа з бойовими аналогами, що призводить до спірних питань щодо віднесення її до вогнепальної зброї та встановлення типової приналежності.

Газову зброю, яка перебуває в обігу в Україні, на нашу думку, умовно можна поділити на три групи:

- газові пістолети та револьвери, конструкція яких повністю відповідає вимогам діючих стандартів та не дозволяє здійснювати постріли кулевими снарядами;
- пістолети та револьвери, які виробником класифікуються як газові, проте випускаються без захисних елементів, які б перешкоджали його використанню як вогнепальну зброю (відсутні будь-які перетинки чи втулки в каналі ствола та каморах, або вони наявні, але не запобігають проведенню стрільби з використанням снарядів);
- пістолети та револьвери, виготовлені шляхом переробки газової зброї, у результаті чого вони набувають властивостей вогнепальної зброї.

Якщо з першою групою все зрозуміло, то з другою та третьою виникають питання щодо встановлення їх призначеності та віднесення до категорії вогнепальної зброї.

Упродовж останніх років на територію України великими партіями надходить зброя закордонних фірм, яка виробником класифікується як сигнальна або газова, проте за своїми конструктивними особливостями абсолютно не відповідає вимогам, які висуваються до такої зброї в Україні. Така зброя, як правило, або має втулки чи перетинки, які вільно вкручуються за допомогою інструментів загального вжитку, або просто має гладкий канал ствола, що в обох випадках не перешкоджає використанню кулевих патронів. Контроль за обігом такої зброї повинен починатися ще з перетинання контролю, адже на територію України не повинні ввозитись пристрої, які завідомо не відповідають вимогам діючих стандартів та методик. Ті ж зразки, які вдалося перевезти на територію України або ті, які раніше були зареєстровані як газові чи сигнальні, повинні вилучатися органами дозвільної системи під час їхньої реєстрації та перереєстрації.

Відповідно до положень «Методики криміналістичного дослідження газових пістолетів і револьверів» газова зброя розглядається як вид зброї несмертельної дії, яка призначена для тимчасового виведення з ладу живої сили шляхом викидання газодимної хмари з суміші речовин сльозоточивої чи дратівної дії за рахунок вибухового загоряння порошу або речовини, яка його замінює [1].

У той же час СОУ 78-19-001:2007 «Пістолети, револьвери та інші короткоствольні пристрої несмертельної дії: загальні технічні умови» виділяє такий вид зброї як газова зброя з можливістю стрільби патронами, спорядженими еластичними снарядами несмертельної дії і визначає її як таку газову зброю, яка має додаткову можливість стрільби патронами, спорядженими еластичними снарядами несмертельної дії [2]. До категорії вогнепальної такої зброї даний документ не відносить.

Дія газових пістолетів та револьверів заснована на принципі вогнестрільності, що, у свою чергу, дає можливість використання її для фізичного ураження цілі, а не впливу на біологічний об'єкт дратівною газоподібною речовиною. На нашу думку, при використанні патрону травматичної дії в газовій зброї, така зброя перестає бути газовою, адже втрачає

своє пряме призначення – виведення з ладу живої сили викиданням газодимної хмари із суміші речовин сльозоточивої чи дратівної дії. Тому термін «газова зброя з можливістю стрільби патронами, спорядженими еластичними снарядами не смертельної дії» взагалі є суперечливим та недоцільним. Таку газову зброю необхідно визначити, скоріше, як газову зброю, пристосовану для стрільби патронами, спорядженими еластичними снарядами не смертельної дії.

Сказане вище підтверджується також «Методикою криміналістичного дослідження газових пістолетів та револьверів», пункт 2.2. якої закріплює, що призначення досліджуваного екземпляру для викидання суміші речовин сльозоточивої чи дратівної дії із застосуванням газового патрону визначається за наявністю сукупності конструктивних елементів, які дозволяють віднести його до певного різновиду газової зброї.

Призначення досліджуваного екземпляру для викидання суміші речовин сльозоточивої чи дратівної дії із застосуванням газового патрону встановлюється в результаті: визначення наявності необхідної сукупності конструктивних елементів та встановлення подібності за зовнішніми ознаками.

За наявності сукупності конструктивних елементів, які дозволяють використання патронів не одного, а декількох видів, за визначальний визнається патрон з найбільшою уражуючою дією [1].

Положення даної методики також передбачають визначення енергетичних показників снарядів, які можуть заряджатись окремо від патрону, тобто якщо конструкція зброї передбачає можливість вміщення з дульної сторони ствола снаряда. Слід зазначити, що в більшості випадків під час проведення експериментальної стрільби в такий спосіб показник питомої кінетичної енергії стріляного снаряда складає більше 2 Дж/мм², що свідчить про те, що даний снаряд може спричинити проникаючі поранення. Наявність такої зброї в обігу є досить небезпечним явищем і потребує реакції з боку держави.

Газова зброя як вітчизняного, так і іноземного виробництва, незважаючи на зовнішню схожість з бойовими зразками, а іноді і являючись точною їхньою копією, не належить до вогнепальної і призначена для активного захисту та оборони людини від нападу. Переробка газових пістолетів і револьверів для застосування боєприпасів має кримінальний характер і змінює їх призначення. Такі зразки зі зброї самозахисту перетворюються на бойову (що використовується для злочинних цілей), набуваючи критеріїв вогнепальності та надійності. За зовнішнім виглядом вона майже не відрізняється від газової, але на ній відсутні випробувальні клейма, які б свідчили, що ця модель пройшла випробування на відповідність вимогам безпеки [3, с. 195].

За експертної оцінки та встановленні типової приналежності газової зброї, пристосованої для стрільби патронами травматичної дії, виникають значні суперечності. З одного боку, у випадках переробки така зброя втрачає властивості газової, стаючи, фактично, конструктивно призначеною для механічного ураження цілі на відстані снарядом, що отримує спрямований рух за рахунок енергії порохового заряду, тобто набуває властивостей вогнестрільної зброї. З іншого боку, якщо стандартна газова зброя заводського виготовлення дозволяє проведення пострілів патронами травматичної дії, це не дає достатні підстави для віднесення її до категорії вогнестрільної. Це пояснюється тим, що сам факт заряджання газової зброї травматичним патроном не змінює конструктивних особливостей зброї, а змінює її призначення. Не можна стверджувати, що бойовий пістолет «Форт-12», заряджений холостим патроном, перестає бути бойовим, адже тоді виходить, що класифікація ствольної зброї залежить виключно від патронів, що в ній використовуються.

На думку А. Д. Корецького, правова оцінка газової зброї змінюється при заряджанні її дробовими чи іншими патронами. У цей момент відбувається пристосування зброї не смертельної дії до стрільби боєприпасами, що повинно кваліфікуватися як виготовлення вогнепальної зброї та його подальше зберігання, носіння, перевезення, збут тощо [4].

Відповідно до п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 3 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» під незаконним виготовленням холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв потрібно розуміти умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії щодо їх створення чи перероблення, унаслідок чого вони набувають відповідних характеристик властивостей.

Такими діями, зокрема, є перероблення ракетниці, стартового, будівельного, газового пістолета, інших пристроїв, пристосованих для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, у зброю, придатну до стрільби, або мисливської (у тому числі гладкоствольної) рушниці – в обріз, виготовлення вибухових речовин, вибухових пристроїв чи боєприпасів з використанням будь-яких компонентів, які самі по собі не є вибухівкою, але внаслідок цих дій набувають здатності до вибуху, тощо [5].

Жоден нормативно-правовий акт не передбачає відповідальності за переробку газової зброї у зброю травматичної дії, що, на нашу думку, є значним упущенням. Порядок отримання дозволу на газову зброю контролюється з боку держави значно менше, аніж зброї, пристосованої для стрільби еластичними снарядами. Право на придбання газової зброї мають усі особи, які досягли 18 років та відповідають окремим вимогам, а дозвіл на вогнепальну зброю травматичної дії може отримати лише чітко окреслене коло суб'єктів. Також існує обмеження стосовно того, що зброя травматичної дії, щодо якої видається дозвіл, має бути виключно вітчизняного виробництва, газова ж зброя обмежень щодо країни-виробника не має. Ступінь суспільної небезпеки зброї травматичної дії не може порівнюватися зі ступенем суспільної небезпеки бойової зброї, за переробку в яку ст. 263-1 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність [6]. Однак, на нашу думку, відповідальність за переробку газової або стартової зброї у зброю травматичну має бути передбачена в нормативних актах. Закріплення відповідальності за такі дії в кримінальному законодавстві є не досить виправданим, проте вона може бути передбачена Кодексом про адміністративні правопорушення.

Вживані способи переробки залежать від різних чинників, які можна розділити на дві групи: що затрудняють внесення змін в конструкцію, або навпаки, такі, що сприяють цьому. До чинників, що затрудняють переробку газової зброї, можна віднести: а) переробку конкретної моделі газової зброї, що вимагає спеціальних пізнань або спеціального устаткування; б) переробку, що вимагає використання значної кількості деталей для того, щоб досягти зміни конструкції або її повну заміну; в) складність конструкції замінюваних деталей, що затрудняє їх відтворення; г) неможливість внесення змін в конструкцію деталей без порушення цілісності інших частин зброї; г) саморобна заміна або зміна деталей, яка вимагає виготовлення додаткових пристроїв [7, с. 18–20].

До чинників, що сприяють внесенню змін в конструкцію, відносяться: а) повна конструктивна відповідність частин і деталей бойовим аналогам; б) незначність зусиль, потрібних для переробки вибраної моделі газової зброї; в) мінімальна кількість частин і деталей, потрібних для внесення змін; г) доступність і простота саморобного виготовлення замінюваних деталей і частин [7, с. 18–20].

Під час дослідження переробленої газової зброї спеціалісти науково-дослідних установ встановлюють первинну модель зброї, враховуючи конструктивні особливості частин та механізмів, які збереглися, а також, за наявності, за маркувальними позначеннями. Однак відсутність точних відомостей про особливості конструкції та маркування газової зброї вітчизняних та іноземних виробників значно ускладнює даний процес та може в окремих випадках призвести до експертної помилки. Тому, на нашу думку, з метою підвищення рівня діяльності експертних установ, а також сприяння більш швидкому встанов-

ленню істини за кримінальними та адміністративними провадженнями, які вчинені з використанням газової зброї (як переробленої, так і без внесення змін), необхідно створити єдину базу, в яку виробниками б вносились актуальна інформація про конструктивні особливості окремих моделей зброї, наявність в них захисних елементів та маркувальних позначень.

Ще однією проблемою, пов'язаною з переробкою газової зброї в зброю травматичної дії, є те, що практично всі моделі газових пістолетів та револьверів мають бойові аналоги. Перш за все, це полегшує злочинцям пошук необхідних деталей для переробки, адже деталі бойової зброї майже завжди відтворюються в газовій зброї, з єдиною різницею в матеріалі, з якого вони виготовляються. На нашу думку, виправданим є конструювання газової зброї таким чином, щоб використання деталей бойової зброї було неможливим чи вимагало значних зусиль, що дасть менше змоги переробки газової зброї та її застосування для реалізації злочинних намірів. Також негативним аспектом того, що газова зброя має вигляд бойової, є можливість використання її з метою психологічного впливу на особу. При погрозі газовою зброєю у особи, на яку здійснюється напад, складається відчуття реальної погрози зброєю бойовою. Проте при регламентації правового режиму зброї необхідно виходити не з її похідних чи другорядних властивостей, а з вражаючої здатності та цільового використання. Вирішити цю проблему, на нашу думку, можливо шляхом виготовлення газової зброї з матеріалу яскравого кольору та такої конструкції, яка б не мала аналогів серед бойової. Це допоможе особі, на яку напали, усвідомити, що проти неї застосовується зброя не смертельної дії та понести меншу шкоду від злочинного посягання.

Висновки. Підбиваючи підсумки викладеного вище, можна стверджувати, що на сьогоднішній день випадки пристосування газової зброї для стрільби еластичними снарядами стають більш поширеними. Простий порядок придбання такої зброї та незначні зусилля для переробки призвели до того, що все частіше знаряддя злочинців стає газова чи стартова зброя, що пристосована до стрільби патронами травматичної дії, а також саморобними патронами. Значним упущенням, на нашу думку, є відсутність будь-якої відповідальності за таку переробку, а тому вважаємо за необхідне введення адміністративної відповідальності за переробку газової, стартової зброї у зброю травматичної дії. Така необхідність обумовлена тим, що ступінь суспільної небезпеки зброї травматичної дії значно вищий за аналогічний показник газової зброї.

Серед проблем, що пов'язані з газовою зброєю, пристосованою для стрільби еластичними снарядами, також можна виділити те, що більшість зразків газової зброї виготовляються на основі бойового аналогу, а це полегшує правопорушнику пошук необхідних деталей для заміни, а також те, що існує чимало моделей зброї, які без значних зусиль пристосовуються для стрільби кулевими патронами. Для вирішення проблеми пристосування газової зброї для стрільби травматичними патронами необхідно розробляти конструкцію газових пістолетів, яка б відрізнялася від конструкції бойової зброї. Також з метою покращення діяльності експертних підрозділів необхідно, на нашу думку, створити єдину базу, в яку виробники будуть вносити актуальну інформацію про конструктивні особливості окремих моделей зброї, наявність в них захисних елементів та маркувальних позначень.

Врахування запропонованих нами положень при здійсненні практичної діяльності відомчих органів може сприяти підвищенню рівня боротьби зі злочинами, що вчиняються з використанням газової зброї та зниженню рівня злочинності.

Список використаних джерел

1. Методика криміналістичного дослідження газових пістолетів та револьверів (Схвалена рішенням секції Науково-координаційної методичної ради міністерства Юстиції України з проблем трасології та судової балістики. Протокол від 24.05.2000).
2. Пістолети, револьвери та інші короткоствольні пристрої не смертельної дії. Загальні технічні умови. Стандарт МВС України СОУ 78-19-001:2007, затверджено наказом МВС України від 29.08.2007 № 325.

3. Мельник Р. В. Криміналістичне дослідження переробленої вогнепальної зброї. *Криміналістичний вісник*. 2012. № 2 (18). С. 194–199.
4. Корецкий А. Д. Криминальная армалогия – учение о правовом режиме оружия. АСТ, 2010. 271. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=141520&p=3>.
5. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26.04.2002.
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
7. Андреев А. Г. Современное состояние и проблемы криминалистического исследования самодельного огнестрельного оружия: автореф. дис. на соискание науч. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности». Волгоград, 2003. 28 с.

Русанова Виктория Владиславовна,
старший судебный эксперт сектора исследований оружия отдела
криминалистических видов исследований
(Донецкий научно-исследовательский экспертно-
криминалистический центр МВД Украины, г. Краматорск)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8885-4363>

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ОТДЕЛЬНЫХ КОНСТРУКТИВНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ГАЗОВОГО ОРУЖИЯ В СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье автором проводится комплексный анализ конструктивных особенностей отдельных образцов газового оружия. Обращается внимание на актуализацию газового и сигнального оружия иностранного производства на украинском рынке и несоответствие характеристик такого оружия требованиям, изложенным в методиках и стандартах нашей страны. Автор также указывает на противоречия, которые возникают при экспертной оценке и определении типовой принадлежности газового оружия, что обусловлено конструкцией, которая позволяет переводить её в другую целевую группу без внесения необратимых изменений «de facto» и отсутствием закреплённой законодательной реакции на указанный феномен «de jure».

Ключевые слова: огнестрельное оружие; газовое оружие; газовое оружие, приспособленное для стрельбы пулевыми патронами; переделанное газовое оружие.

Rusanova Viktoriia Vladislavivna,
forensic expert of the weapons research sector of the department of
forensic types of research
(Donetsk Scientific and Research Expert and Criminalistic Center of
Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kramatorsk)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8885-4363>

THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF STUDIES OF THE SPECIFIC GAS WEAPONS DESIGN FEATURES IN THE FORENSIC EXPERT ACTIVITY

In the article the author carries out a comprehensive review of the design features of individual samples of gas weapons. Attention is paid to actualization of gas and warning weapons of foreign manufacture in the Ukrainian market and non-compliance of the characteristics of such weapons with the requirements set forth in the methods and standards of our country. The author also points out the contradictions arising from the expert assessment and defining the type of gas weapons due to the design allowing transferring such weapons to another target group without making irreversible changes “de facto” and the lack of reaction established by the Law to the phenomenon “de jure”. Taking into account the current trends has allowed to establish that the control over the circulation of the examined weapons should start with the crossing of the control as the devices knowingly failing to meet the requirements of the due standards and methods should not be carried to the territory of Ukraine. And the ones that were carried to the territory of Ukraine or those that were previously registered as gas or warning should be withdrawn by the authorities of licensing system upon their registration and re-registration.

The author notes that the operation of gas guns and revolvers is based on the principle of firepower, which, in turn, makes it possible to use it for the physical destruction of the target but not the impact on a biological object by the irritating gaseous substance, wherefore the opinion is advocated that while using a non-lethal cartridge in gas weapons such a weapon ceases to be gas since it loses its intended purpose – the disabling of manpower by blowing of gas and smoke cloud from a mixture of substances with tear or

irritant effects. Therefore, the term “gas weapons allowing shooting with ammunition, equipped with elastic bullets of non-lethal action” is generally controversial and inappropriate. Such gas weapons need to be defined, rather, as a gas weapon adapted for shooting with ammunition, equipped with elastic bullets of non-lethal action.

The article concludes that responsibility for the processing of gas or starting weapons into traumatic one should be provided for in normative acts. Confirming the liability for such actions in the criminal legislation is not sufficiently acquitted, but the latter may be envisaged in the Code of Administrative Offenses. The author provides the consideration of the proposed provisions in the course of practical activities of the departmental bodies can contribute to increasing the level of combating crimes committed using gas weapons and lowering of crime rates.

Key words: *firearms; gas weapons; gas weapon adapted for shooting with ammunition; processing of gas or starting weapons; processed gas weapons.*

Надійшла до редколегії **3.12.2018**

Розділ VII

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

УДК: 378.6

DOI <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2018-65-4-228-233>

Лопатинська Ірина Сергіївна,

кандидат педагогічних наук

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4957-9845>

Мамонова Олена Іванівна,

кандидат педагогічних наук

(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Маріуполь)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9648-1627>

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ПРАВООХОРОНЦІВ (ЗА МАТЕРІАЛОМ НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА «CRIMES AND PUNISHMENT»)

У статті проаналізовано поняття іншомовної комунікативної компетентності та визначено, що вільне володіння іноземною мовою є свідченням професійного потенціалу фахівця-правоохоронця. Визначено, що використання спеціальних навчальних посібників сприяє формуванню іншомовної комунікативної компетентності, зокрема розвитку навичок усної та письмової професійної комунікації іноземною мовою, формує готовність фахівців-правоохоронців до міжособистісного професійного спілкування.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетентність; письмова та усна комунікативність; іншомовна фахова комунікація; мовна культура; фахівець-правоохоронець; навчальний посібник.

Постановка проблеми. Процес пізнання людиною себе і світу, її гармонійну адаптацію в соціумі та успішну самореалізацію в різноманітних соціальних сферах, ефективну міжособистісну комунікацію і взагалі розвиток і збереження духовної та матеріальної культури людства неможливо уявити без опори на мову. У зв'язку з цим фундаментальне й стратегічне значення отримує проблема формування мовної особистості – суб'єкта, який володіє «сукупністю здібностей і якостей, що дозволяють йому здійснювати суто людську діяльність – говорити, спілкуватися, створювати усні й письмові мовні твори, відповідні

цілям і умовам комунікації, отримувати інформацію з текстів, сприймати мову» [8, с. 11]. Важливим чинником інтенсифікації цього процесу є мовна освіта. Як визначено у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, лише шляхом кращого володіння сучасними європейськими мовами можна полегшити спілкування та взаємодію між європейцями з різними рідними мовами заради підтримки європейської мобільності, взаєморозуміння і співпраці, та подолати упередження і дискримінацію» [7, с. 15].

Згідно зі стратегією розвитку мовної освіти в Україні, зміст якої визначено у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, система неперервної мовної освіти має забезпечити обов'язкове опанування громадянами України державною мовою, можливість знати рідну (національну) та вивчати іноземні мови. Освіта сприяє формуванню високої мовної культури та мовної компетентності громадян, поваги до державної мови та мов національних меншин України, толерантного ставлення до носіїв різних мов і культур [6]. В умовах глобалізації суспільства, розширення міжнаціональних професійних відносин особливої актуальності набуває питання іншомовної підготовки фахівців-правоохоронців, які б вільно володіли іноземною мовою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фахівці з проблем мовної освіти підкреслюють необхідність комунікативної спрямованості навчання мов (Т. Ганніченко, О. Горошкіна, О. Іскандарова, В. Костомаров, Г. Лещенко, О. Малиновська, С. Масон, Л. Мацько, Є. Пассов, М. Пентилюк, В. Селезньова, В. Скалкін, О. Хорошковська та ін.). Так, на думку О. Хорошковської, основною метою вивчення навчальних предметів є формування комунікативної компетентності особистості [9, с. 44]. Результати аналізу фахової літератури свідчать, що спеціаліста сьогодні розуміють не тільки як професіонала з певного фаху у вузькому сенсі, але й обов'язково як висококультурну особистість, яка має не тільки різного роду специфічні професійні вміння та навички, але й володіє іноземною мовою, виявляє готовність до професійної комунікації. Отже, грамотна мова фахівця – це свідчення його професійного потенціалу, змістові рамки якого визначають також рівень загальнокультурного розвитку особистості. Відповідно до цього, головними завданнями навчання іноземної мови визначено: створення позитивної мотивації до їх засвоєння; формування вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності; засвоєння знань про найважливіші мовні одиниці, необхідні й достатні для формування комунікативного орієнтованого мовлення; залучення до національної культури народу, мова якого викладається як окремий предмет; інтелектуальний, моральний, соціокультурний та естетичний розвиток особистості [9].

З огляду на це, **метою нашої статті** є розкрити можливості формування професійної іншомовно-комунікативної компетентності фахівців у закладах вищої освіти через використання спеціальних навчальних посібників, які сприяють розв'язанню важливих завдань іншомовної комунікативної компетентності: розвитку навичок професійної комунікації майбутніх фахівців-правоохоронців та формуванню в них готовності до міжособистісного та професійного спілкування з різними суб'єктами.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи заходи щодо покращення іншомовної підготовки студентів немовних закладів вищої освіти, О. Малиновська та С. Масон констатують, що весь процес вивчення іноземних мов необхідно повністю зорієнтувати на комунікативний метод навчання з метою формування, розвитку та удосконалення у студентів фахово-комунікативної компетенції [5, с. 379].

Необхідність забезпечення ефективності професійної комунікації вимагає від комунікантів володіння достатнім рівнем професійної комунікативної компетентності. Проблему застосування компетентнісного підходу у процесі формування мовної особистості розробляли А. Богуш, О. Горошкіна, С. Караман, М. Пентилюк, Т. Симоненко ін. Сам термін „комунікативна компетентність” був запропонований Д. Хаймсом у 1972 році і означав уміння використовувати мову у різних соціальних контекстах [11].

Під професійно-орієнтованим навчанням мов науковці розуміють навчання, яке враховує потреби студентів у вивченні іноземної мови та особливості майбутньої професії або спеціальності, які, своєю чергою, вимагають її вивчення [2]. Практично всі форми діяльності фахівця правоохоронних органів передбачають професійне спілкування, обмін інформацією, під час навчання у закладі вищої освіти зі специфічними умовами майбутнім правоохоронцям слід навчитися професійного спілкування та бути готовими до оптимальної професійної діяльності комунікативного характеру (як усної, так і письмової) у відповідності до особливостей служби, типу діяльності, підрозділів та посад.

Л. Гріднева розглядає поняття „іншомовна комунікативна компетенція майбутніх правоохоронців” як цілісне інтегративне утворення особистості, що є окремим складовим компонентом професійної комунікативної компетентності й складається з відповідної мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенції, формується на основі дворівневого підходу – „знання – їх практична реалізація” в контексті створеного ціннісно-сислового комунікативного середовища й дозволяє реалізувати інтеркультурну комунікативну функцію майбутніх правоохоронців у процесі професійної діяльності [1, с. 11].

Оскільки мова є важливим інструментарієм професійної діяльності правоохоронців, предмети мовознавчого спрямування в програмі їх професійної підготовки слід сприймати та усвідомлювати як фахові. Водночас процес вивчення іноземної мови має ґрунтуватися на тісній взаємодії з іншими фаховими предметами, виявляючи у такий спосіб цілісність та практичну спрямованість мовної підготовки. Невід’ємним традиційним засобом формування мовно-комунікативних знань, умінь та навичок на всіх освітніх рівнях, зокрема й у закладах вищої освіти, є спеціальні навчальні посібники.

Отже, навчальні посібники в курсі іноземної мови мають бути інформаційно-насиченими, вони одночасно мають містити як іншомовні лексико-граматичні матеріали, так і матеріали, що висвітлювали професійно значущу сферу діяльності майбутніх фахівців-правоохоронців. Серед найважливіших методів і прийомів, що сприяють цілеспрямованому розвитку мовленнєвих умінь і навичок, допомагають курсантам удосконалити знання іноземної мови Т. Гороховська називає теоретичне вивчення мови (бесіда, повідомлення, робота з підручником).

Саме тому, враховуючи теоретичні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, нами було розроблено навчальний посібник «Crimes and punishment» для курсантів та студентів [4]. Навчальний посібник складено з метою навчити курсантів та студентів володіти правничою лексикою, сформувати навички роботи з літературою за фахом, які спрямовані на розвиток аналітичного мислення, а також на активізацію мовленнєвої комунікації, зумовленої професійними потребами, розширення, поглиблення та закріплення фахової лексики англійської мови з опорою на правничі тексти, які супроводжуються вправами та завданнями на розуміння змісту текстів. Мовні тексти містять інформацію, необхідну для майбутньої спеціалізації курсантів з тих або інших фахових питань.

Посібник складається з 14 розділів, які відповідають темам робочої програми з дисципліни «Іноземна мова (англійська)». Кожен розділ ідентичний за структурою та складається з декількох завдань. Завдання включають множинний вибір, пошук відповідностей, переклад, словотворення, розподіл та інші вправи, які націлені на перевірку засвоєння лексичного матеріалу. Додаткові тексти призначені для самостійного опрацювання. Після читання текстового матеріалу курсантам пропонується зробити висновки на основі викладених у тексті фактів, дати їх оцінку, інтерпретацію та післятекстові вправи, а саме: з’єднати фрагменти речення; заповнити пропуски в реченнях; вставити в слова пропущені букви; замінити українські слова в реченнях англійськими; заповнити пропуски в реченнях, вибираючи слова з групи синонімів; пояснити значення слів у реченні іноземною мовою; скласти власні речення з вивченими словами та словосполучен-

нями; виправити помилки відповідно до змісту тексту, чи вибору слів; скласти речення з набору слів; вибрати до дефініцій відповідні слова; виправити помилки в підкреслених словах; розширити речення, використовуючи нові слова; трансформувати монологічне мовлення в діалог; виділити ключові слова з тексту; знайти зайве слово в лексичному ряду з теми; виділити в кожному абзаці речення, яке передає основну думку; скласти на основі ключових слів та тез переказ тексту; скласти план тексту; перекласти текст з листа; трансформувати текст з теперішнього часу в минулий чи в майбутній; поставити запитання до тексту; відповісти на запитання щодо змісту тексту.

Такі вправи допомагають не лише перевірити вивчений матеріал, а також виявити помилки курсантів та студентів, подолати організаційно-педагогічні та психологічні труднощі професійного спілкування. Своєю чергою, знання професійної лексики, ведення правильно організованого монологічного іншомовного мовлення, адекватний переклад професійних повідомлень на іноземну чи рідну мову сприяли формуванню стійких мовних навичок у курсантів. Словник професійної термінології зорієнтує та сприятиме її засвоєнню. Вирішення запропонованих завдань вимагає від курсантів інтегрованого застосування знань, отриманих протягом вивчення дисципліни і дозволяє перевірити вміння курсантів та студентів орієнтуватись у практичних та теоретичних аспектах дисципліни. Матеріал посібника побудований так, щоб курсанти та студенти використовували його як під час аудиторних занять, так і у ході самостійного опрацювання розмовних тем для розвитку усного мовлення.

Розробка й застосування в навчальному процесі навчального посібника здійснювались нами з урахуванням вимог професійного спілкування правоохоронців, принципу поступового переходу від простих до складних завдань, наявності контролю та самоконтролю, систематичності виконання. На заняттях з іноземної мови використовується навчальний посібник, що дозволяє формувати у майбутніх фахівців-правоохоронців знання структури мови, уміння адекватно застосовувати лексеми, зокрема професіоналізми, у мовленні, а також здатність їх декодувати.

Під час вивчення іноземної мови за розробленим нами навчальним посібником курсанти опановують як навички читання й розуміння професійно-орієнтованого тексту, так і навички усного й письмового перекладу текстів, розвивають здібності активного сприйняття й використання на практиці вивченого лексико-граматичного матеріалу. Комунікативна зв'язаність, яка розуміється нами як інтегруюча функція комунікативної взаємодії, дозволяє забезпечувати засвоєння курсантами великих обсягів матеріалу, створюючи легкість у сприйнятті нових текстів, підтримуючи високий рівень мотивації навчання. Поняття комунікативної пов'язаності доповнює поняття сконцентрованості в організації матеріалу у процесі навчання [3]. Оскільки формування іншомовної комунікативної компетентності можливе лише через безперервне спілкування в ситуаціях, що моделюють реальну комунікативну діяльність, то підхід до навчання іноземної мови повинен припускати одночасне і паралельне оволодіння мовним матеріалом і мовною діяльністю. На основі такого підходу побудована система вправ.

Розробляючи їх, ми орієнтувалися на «компетентність» як засновану на знаннях, інтелектуально й особистісно-обумовлену соціально-професійну життєдіяльність людини та основні положення особистісно-діяльнісного підходу до навчання іноземних мов (І. Зимня). Відповідно до цього підходу, питання й завдання повинні стимулювати мовну активність курсантів, підтримувати й направляти їх мовленнєву діяльність іноземною мовою щодо завдань своєї майбутньої професійної діяльності в конкретній навчальній ситуації [3].

Висновки. Таким чином, включення у зміст посібника професійно значущого мовного матеріалу сприяло формуванню в курсантів комунікативної компетентності та осмисленню сфери їхньої майбутньої професійної діяльності. Проблемність завдань сприяла

розвитку інтелекту, дослідницького й творчого мислення майбутніх фахівців-правоохоронців, а також умінню прийнятно й доцільно варіювати свою іншомовну комунікативність залежно від психологічних факторів спілкування.

Список використаних джерел

1. Гріднєва Л. М. Формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх працівників правоохоронних органів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2010. 20 с.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003, 273 с.
3. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку. Москва: Рус. яз., 1989. 221с.
4. Лопатинська І. С., Мамонова О. І. Л 15 Crimes and punishment Навчальний посібник для курсантів та студентів / Донецький юридичний інститут МВС України. Житомир : Вид.О. О. Євенок, 2017. 72 с.
5. Малиновська О. Л. Шляхи підвищення ефективності процесу вивчення іноземних мов студентами немовних вищих навчальних закладів. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.11. С. 376–381.
6. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. *Освіта України*. 2002. № 6. С. 3–9.
7. Проскуріна Я. І. Професійно-орієнтована мовна підготовка іноземних студентів на підготовчих факультетах. *Педагогічний альманах*. 2012. Вип. 14. С. 213–219.
8. Соколова В. В. Культура речи и культура общения. Москва: Просвещение, 1996. 192 с.
9. Хорошковська О. Про підходи до визначення змісту мовної освіти у проекті нової редакції державного стандарту. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 1. С. 41–44.
10. Шутак Л. Б. Досконале знання мови фаху – запорука вільного самовираження у професії. *Буковинський медичний вісник*. 2010. Т. 14. № 4(56). С. 177–178.
11. Hymes D. On communicative competence. *Sociolinguistics* / eds. J. V. Pride, J. L. Holmes. Harmondsworth, 1972. P. 98–112.

Лопатинская Ирина Сергеевна,

кандидат педагогических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4957-9845>

Мамонова Елена Ивановна,

кандидат педагогических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Мариуполь)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9648-1627>

ФОРМИРОВАНИЕ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ - ПРАВООХРАНИТЕЛЕЙ (НА МАТЕРИАЛЕ УЧЕБНОГО ПОСОБИЯ «CRIMES AND PUNISHMENT»)

В статье проанализированы понятия иноязычной коммуникативной компетентности и определено, что свободное владение иностранным языком является свидетельством профессионального потенциала специалиста-правоохранителя. Авторами статьи определено, что использование специальных учебных пособий способствует формированию иноязычной коммуникативной компетентности, а именно развитию навыков устной и письменной профессиональной коммуникации на иностранном языке, формирует готовность специалистов-правоохранителей к межличностному профессиональному общению.

Ключевые слова: иноязычная коммуникативная компетентность; письменная и устная коммуникативность; иноязычная профессиональная коммуникация; языковая культура; специалист-правоохранитель; учебное пособие.

Lopatynskaya Iryna Sergiivna

PhD in Pedagogics

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4957-9845>

Mamonova Olena Ivanivna

PhD in Pedagogics

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9648-1627>

FORMING FOREIGN COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE LAW-ENFORCEMENT SPECIALISTS (BASED ON THE MANUAL «CRIMES AND PUNISHMENT»)

The article analyzes the concept of foreign communication competence and states that the fluency of foreign language is evidence of the professional potential of a law enforcement specialist.

Expansion of interethnic professional relations becomes of special urgency issues of foreign language training of law enforcement officers who would fluently speak a foreign language. The main tasks of forming a foreign language communicative competence are as follows: creation of positive motivation for their assimilation; formation of skills and abilities in all kinds of speech activity; the assimilation of knowledge about the most important linguistic units necessary and sufficient for the formation of communicative oriented speech.

The authors of the article point out that the use of special educational aids should form a foreign-language communicative competence, namely to develop the skills of oral and written professional communication in a foreign language, to form the readiness of law enforcement officers for interpersonal professional communication. Teaching materials in the course of a foreign language should be informationally rich, contain foreign language lexical and grammatical materials and cover the professionally significant sphere of activity of future law enforcement officers.

The material of the manual should be constructed so that students and cadets use it both during classes and during the independent development of conversational topics for the progress of oral speech.

Key words: *foreign-language communicative competence; written and oral communicativity; foreign-language professional communication; language culture; law-enforcement specialist; manual.*

Надійшла до редколегії **5.12.2018**

ВИМОГИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ, ЯКІ ПУБЛІКУЮТЬСЯ У ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ»

1. Структура наукових статей:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття;
- формування цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

2. Вимоги до оформлення тексту наукових статей:

- обсяг статті для публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, список використаних джерел, анотації, ключові слова) 9–12 сторінок (інтервал – 1,5, шрифт – Times New Roman, кегель 14, поля: верхнє, нижнє, праве, ліве – 2 см.);
- перший рядок (ліворуч) – УДК статті;
- другий рядок (праворуч) – прізвище, ім'я, по батькові автора (співавторів) (шрифт напівжирний);
- третій (за необхідності й четвертий) рядок (праворуч) – науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, членство в НАПрН України (за наявності), місце роботи автора (співавторів), інформація про ORCID автора;
- нижче (посередині рядка) назва публікації великими літерами (шрифт напівжирний);
- нижче розміщується анотація (500 друкованих знаків) та ключові слова (4–8 слів) українською мовою;
- через інтервал – текст статті;
- посилання на використані джерела здійснюється у квадратних дужках із зазначенням номера джерела та конкретних сторінок, наприклад [1, с. 25–26], а самі назви джерел наводити в кінці статті в порядку згадування в тексті (розділ «Список використаних джерел»);
- після списку використаних джерел необхідно подати анотацію російською (2–4 речення) та розширену англійською (не менше 1800 знаків) мовами та ключові слова (4–8 слів). І російськомовна, і англійськомовна анотації мають містити прізвище, ім'я, по батькові автора (співавторів) та назву статті. Кожна публікація не українською мовою супроводжується анотацією українською мовою обсягом не менше як 1800 знаків, включаючи ключові слова.

3. Вимоги щодо подання матеріалів у редакцію:

- електронний варіант статті, довідку про автора, фото автора необхідно надіслати на адресу: dui55@ukr.net;
- у довідці про автора (співавторів) зазначити П.І.Б. (повністю), науковий ступінь, вчене звання, членство в НАПрН України (за наявності), місце роботи і

посаду, інформацію про ORCID автора, контактний номер телефону, електронну пошту та поштову адресу, на яку необхідно направити примірник збірника наукових праць, розділ наукового збірника, у який доцільно розмістити статтю;

- фото автора у форматі jpg;
- якщо автор не має наукового ступеня, додатково подається рецензія, усі матеріали підлягають обов'язковому внутрішньому рецензуванню членами редакційної колегії;
- витяг із протоколу засідання кафедри або іншого навчального чи наукового підрозділу про рекомендацію статті до друку.

Звертаємо Вашу увагу! У зв'язку з набуттям чинності ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» приклади оформлення списку використаних джерел за новими вимогами наведено за посиланням: <http://www.dli.donetsk.ua/ljd-requirements>

Відповідальність за достовірність поданої інформації, цитат, оформлення списку використаних джерел покладається на авторів.

Редколегія залишає за собою право повертати матеріали авторам на доопрацювання, скорочувати та редагувати надані тексти.

Автори попереджаються про те, що електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України у розділі «Наукова періодика України», а також на веб-сторінці видання за адресою: <http://www.dli.donetsk.ua/ljd-archive>

Редакційна колегія збірника

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бабенко Ольга Георгіївна,

аспірант

ole4ka190184@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Барановський Олександр Віталійович,

аспірант заочної форми навчання

baranovskiyadvokat@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Бесчастний Віктор Миколайович,

доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління,
професор, заслужений юрист України

rector-dui@ukr.net

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Городецька Марина Сергіївна,

докторант докторантури

loskutovagorodetskaya@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Громенко Юлія Олександрівна,

кандидат юридичних наук

grotenko.u@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Гузенко Олена Павлівна,

кандидат економічних наук, доцент

reginaguzenko2015@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Дервянко Богдан Володимирович,

доктор юридичних наук, професор

del2000@i.ua

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Завгородній Віталій Анатолійович,

кандидат юридичних наук, доцент

dnepr-2001@i.ua

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро)

Колеснік Тетяна Володимирівна,

доктор юридичних наук, доцент

t.v.kolesnik23@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Костюк Віктор Леонтійович,

заступник керівника відділу Апарату Верховної Ради України,

доктор юридичних наук, доцент
vgoi.irst.ua@gmail.com
(Навчально-науковий інститут права імені І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія», м. Київ)

Лосич Сергій Васильович,
кандидат юридичних наук
lsv300lsv@gmail.com
(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Лопатинська Ірина Сергіївна,
кандидат педагогічних наук
irina.s.lopatinskaia@gmail.com
(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Мамонова Олена Іванівна,
кандидат педагогічних наук
tatopovadli@ukr.net
(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь)

Найдюк Юрій Михайлович,
слухач
yuriy.naidiuk@gmail.com
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)

Павліченко Євгенія Володимирівна,
кандидат юридичних наук
ravlichenko989@gmail.com
(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Пайда Юрій Юрійович,
кандидат юридичних наук, доцент
vovo4ka23@ukr.net
(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

Перепьолкін Сергій Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент
psm-13@ukr.net
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ, м. Дніпро)

Печко Володимира Володимирівна,
аспірант
vprechko@gmail.com
(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Піддубна Дар'я Сергіївна,
кандидат юридичних наук
al_su89@meta.ua
(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Рижкова Єлизавета Юріївна,

старший викладач

L55555@i.ua

(Макіївський економіко-гуманітарний інститут, м. Краматорськ)

Родіна Валерія Вікторівна,

кандидат юридичних наук

rodinavaleriaviktorovna@gmail.com

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Русанова Вікторія Владиславівна,

старший судовий експерт сектору досліджень зброї

відділу криміналістичних видів досліджень

aliska200713@gmail.com

(Донецький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Краматорськ)

Рутвян Кристина Олегівна,

студентка

kristina.rutwyan@gmail.com

(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Інститут прокуратури та кримінальної юстиції, м. Харків)

Склема Тетяна Юріївна,

аспірант

sklematatyana@gmail.com

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

Тичина Дмитро Михайлович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ddt0099@gmail.com

(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)

Хайлова Тетяна Володимирівна,

кандидат наук з державного управління, доцент

tvha@i.ua

(Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг)

Хрідочкін Андрій Вікторович,

кандидат історичних наук, доцент

khridochkina@ukr.net

(Дніпровський гуманітарний університет, м. Дніпро)

Цуркаленко Юлія Володимирівна,

інспектор відділу моніторингу Криворізького відділу поліції

tsurkalenko@ukr.net

(ГУ НП в Дніпропетровській області, м. Кривий Ріг)

Шайтуро Ольга Павлівна,
кандидат юридичних наук
*(Харківський національний університет
ім. В.Н. Каразіна, м. Харків)*
opshaituro@karazin.ua

Шеховцова Вікторія Володимирівна,
кандидат економічних наук
civil_law17dli@ukr.net

Наукове видання
ПРАВОВИЙ ЧАСОПИС ДОНБАСУ
№ 4 (65) 2018
Редактори: О. Рутвян, О. Федоренко
Комп'ютерний набір: О. Рутвян, О. Федоренко
Дизайн: В. Сілка

Видавець
Донецький юридичний інститут МВС України
Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, 21. Тел.: (056) 495 09 69
<http://mail.donbass.com/postmaster@dli.donetsk.ua>
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 22764-12661 ПР від 30.05.2017
Підп. до друку 23.12.2018. Формат 60x84 1/8. Друк офсет.
Папір офсет. Ум. друк. арк. 23,5. Обл.-вид. арк. 15,8.
Наклад 100 прим. Зам. № 19\18
Виготовлювач –
ТД «Золота миля», просп. Московський, 135-а, м. Харків
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3223 від 24.06.2008.